

VYSOKOŠKOLSKÁ UČEBNICA
PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE

Fakulta humanitných a prírodných vied

Radoslav Klamár, Martin Rosič, Alena Madziková,
Juliana Krokusová, Tomáš Pasternák, Ján Kozoň

**REGIONÁLNY ROZVOJ – FAKTORY, DISPARITY
A CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA**

PREŠOV 2019

Regionálny rozvoj – faktory, disparity a cezhraničná spolupráca

Táto publikácia je jedným z výsledkov realizácie projektu KEGA č. 011PU-4/2017 s názvom *Integrácia výučby a zvýšenie obsahovej koherencie príbuzných disciplín špecializačného modulu regionálny rozvoj a regionálny politika*.

Recenzenti: Doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.
 Doc. Ing. Juraj Tej, PhD.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto vysokoškolskej učebnice zodpovedajú autori.

© autori Doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD.
 RNDr. Martin Rosič, PhD.
 PaedDr. Alena Madziková, PhD.
 RNDr. Juliana Krokusová, PhD.
 Mgr. Tomáš Pasternák, PhD.
 Ing. Ján Kozoň

© obálka Mgr. Tomáš Pasternák, PhD.

© Prešovská univerzita v Prešove
 Fakulta humanitných a prírodných vied

ISBN

OBSAH

1 PREDŠLOV	5
2 FAKTORY REGIONÁLNEHO ROZVOJA	7
2.1 Faktor regionálneho rozvoja ako základný pojem	7
2.2 Rôzne prístupy ku klasifikácii faktorov regionálneho rozvoja	8
2.3 Klasifikácia faktorov regionálneho rozvoja	11
2.3.1 Polohový a prírodný potenciál – geoekologický potenciál.....	12
2.3.2 Ľudské zdroje	21
2.3.3 Ekonomická štruktúra – odvetvová štruktúra hospodárstva	23
2.3.4 Ekonomická štruktúra – kapitálové zdroje a cenové faktory	25
2.3.5 Infraštruktúra.....	28
2.3.6 Inštitucionálne podmienky	33
2.3.7 Inovácie – regionálne systémy inovácie a klastre.....	37
2.3.8 Mäkké lokalizačné faktory	45
3 REGIONÁLNE DISPARITY	47
3.1 Definícia a charakter regionálnych disparít	48
3.1.1 Definícia pojmu regionálne disparity	48
3.1.2 Charakter regionálnych disparít	50
3.2 Regionálne disparity v teóriách regionálneho rozvoja.....	51
3.3 Východiská a prístupy k identifikácii regionálnych disparít	55
3.4 Hľadiská skúmania a atribúty regionálnych disparít.....	57
3.4.1 Atribúty polaritného charakteru	58
3.4.2 Atribúty s charakterom viacerých možností	59
3.5 Klasifikácia regionálnych disparít.....	61
3.5.1 Klasifikácia regionálnych disparít z vertikálnej perspektívy	61
3.5.2 Klasifikácia regionálnych disparít z horizontálnej perspektívy	62
3.6 Indikátory hodnotenia regionálnych disparít	67
3.6.1 Jednoduché a integrované indikátory	68
3.6.2 Indikátory v ekonomickej, sociálnej a územnej sfére	74
3.7 Metódy hodnotenia regionálnych disparít.....	76
3.7.1 Jednoduché nepriame metódy	79
3.7.2 Jednoduché komparatívne metódy.....	85
3.7.3 Miery priestorovej polarizácie.....	89
3.7.4 Vybrané nástroje priestorového usporiadania a koncentrácie.....	94
3.7.5 Metódy konvergenzie.....	108
3.7.6 Komplexné nástroje a metódy hodnotenia regionálnych disparít ...	110
3.7.7 Ďalšie vybrané metódy merania regionálnych disparít	122

4 CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA	125
4.1 Cezhraničná spolupráca – vymedzenie pojmu, definícia, ciele	125
4.1.1 Definícia, ciele a predpoklady	127
4.1.2 Cezhraničná spolupráca ako príležitosť pre rozvoj prihraničných regiónov	130
4.1.3 Predpoklady, prekážky a efekty cezhraničnej spolupráce	133
4.1.4 Zameranie a oblasti cezhraničnej spolupráce	137
4.2 Cezhraničná spolupráca a európska integrácia	140
4.2.1 Historický vývoj cezhraničnej spolupráce	140
4.2.2 Právny a inštitucionálny rámec	143
4.2.3 Programy a iniciatívy na podporu cezhraničnej spolupráce	145
4.3 Štruktúry cezhraničnej spolupráce	148
4.3.1 Formy cezhraničných štruktúr a ich typológia	148
4.3.2 Euroregióny	150
4.3.3 Európske zoskupenia územnej spolupráce	154
5 FAKTORY, DISPARITY A CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA	156
6 FAKTORY, DISPARITY A CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA NA SLOVENSKU	168
6.1 Faktory rozvoja na Slovensku	168
6.2 Regionálne disparity na Slovensku	204
6.3 Cezhraničná spolupráca na Slovensku	228
7 FAKTORY, DISPARITY A CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA V EURÓPE	240
7.1 Faktory rozvoja v Európe	240
7.2 Regionálne disparity v Európe	257
7.3 Cezhraničná spolupráca v Európe	287
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	296

1 PREDISLOV

Problematika rozvoja regiónov je širokou a komplexnou problematikou. Je diskutovaná a hodnotená z rôznych uhlov pohľadu, či už ekonomického, politického, sociálneho a v neposlednom rade i priestorového, pretože až 80% všetkých informácií má svoje priestorové ukotvenie. Rozvoj regiónov ako taký je výsledkom zložitého súboru disponibilít resp. faktorov pôsobiacich v jednotlivých regiónoch vytvárajúcich rámec ich úspešnosti alebo naopak zaostávania. Výsledkom rôznej diferenciacie týchto faktorov sú formujúce sa regionálne nerovnosti resp. disparity. Tie sú vo všeobecnosti považované za celospoločensky nežiaduce javy, ktoré je potrebné odstrániť resp. v čo najpriateľnejšej miere eliminovať. V zmysle prístupu centrum-periféria na jednej strane sa tak definujú jadrové ekonomicky prosperujúce regióny, na strane druhej sa odhaľujú problémové často krát periférne prihraničné regióny. Okrem cielenej a spravodlivo koncipovanej regionálnej politiky riešiacej narastajúci rozsah regionálnych nerovností je jednou z možností rozvoja týchto prihraničných oblastí aj cezhraničná spolupráca s prihraničnými regiónmi na druhej strane hranice, pretože tie často krát zdieľajú podobný osud. V súčasnej integrujúcej sa Európe regiónov a euroregionalizmu je otázka cezhraničnej spolupráce a euroregiónov na vzostupe aj v kontexte rozšírenia EÚ o 13 nových členov, ale i v príprave na vystúpenie Veľkej Británie.

Táto problematika a jej spoločenská relevantnosť našla svoj priemet ako i potrebu v rámci vysokoškolského vzdelávania vyžadujúceho si permanentnú a flexibilnú inováciu. Nevyhnutnosť transferu najnovších poznatkov vedy a výskumu do vzdelávacieho procesu si vyžaduje neustálu aktualizáciu edukačného procesu aj v oblasti regionálneho rozvoja so zameraním na jeho rozvojové faktory, kreujúce sa regionálne disparity i podporu pre zaostávajúce regióny najmä periférne prihraničné, v podobe účelnej a efektívnej cezhraničnej spolupráce.

Výsledkom uvedených procesov je vysokoškolská učebnica s názvom **Regionálny rozvoj – faktory, disparity a cezhraničná spolupráca**, ktorá jednak reflektuje potrebu edukačného spracovania predmetnej problematiky ako aj prípravu študijných podkladov pre výučbu vybraných predmetov s názvom *Faktory regionálneho rozvoja, Regionálne disparity a ich meranie a Cezhraničná spolupráca a euroregióny* v rámci študijného programu Geografia a aplikovaná geoinformatika.

Samotný text vysokoškolskej učebnice sa skladá z dvoch základných častí. Prvá časť ako celok je zameraná na vysvetlenie a priblíženie všetkých troch sledovaných oblastí a to faktorov regionálneho rozvoja, regionálnych disparít a cezhraničnej spolupráce. Kapitola venovaná faktorom regionálneho rozvoja definuje faktor ako základný pojem, prináša rôzne prístupy k ich klasifikácii i samotnú klasifikáciu v podobe polohového a prírodného potenciálu, ľudských zdrojov, ekonomickej štruktúry, infraštruktúry, inštitucionálnych podmienok a mäkkých faktorov. Nasledujúca kapitola s názvom Regionálne disparity približuje ich význam v rámci teórií regionálneho rozvoja, sleduje východiská a prístupy k ich identifikácii, hľadá ich skúmania, klasifikáciu, indikátory ich hodnotenia a v neposlednom rade i metódy ich merania. Predposlednou kapitolou je kapitola Cezhraničná spolupráca, ktorá sa orientuje na definíciu, ciele a predpoklady cezhraničnej spolupráce, jej štruktúru a typológiu v podobe rôznych foriem (napr. Euroregióny, Európske zoskupenia územnej spolupráce) a na cezhraničnú spoluprácu a európsku integráciu. Posledná kapitola prvej časti prináša pohľad na prepojenosť problematiky faktorov rozvoja, regionálnych disparít a cezhraničnej spolupráce prostredníctvom prístupu centrum-periféria.

Druhá časť učebnice má viac empirický charakter. V dvoch kapitolách sa venuje predmetnej problematike v podmienkach Slovenskej republiky ako aj v rámci vybraných krajín Európy. Štruktúra uvedených kapitol odzrkadľuje štruktúru prvej časti učebnice a orientuje sa tak na hlavné faktory rozvoja, regionálne disparity ako i možnosti cezhraničnej spolupráce a euroregiónov v podmienkach Slovenska i vybraných európskych krajín.

Vysokoškolská učebnica s týmto zameraním je určená nielen študentom študijného programu Geografia a aplikovaná geoinformatika, ale aj pre príbuzné študijné odbory ako aj pre odborníkov z rôznych oblastí výskumu a zástupcov orgánov štátnej správy, samosprávy a súkromného sektora.

Podakovanie patrí recenzentom doc. RNDr. Alene Dubcovej, CSc. a doc. Ing. Jurajovi Tejovi, PhD. za dôkladné posúdenie rukopisu a podnetné pripomienky, návrhy a poznámky, ktoré prispeli k odstráneniu nedostatkov a doplneniu textových aj grafických častí učebnice.

autori

2 FAKTORY REGIONÁLNEHO ROZVOJA

Podstatou dobre fungujúcej regionálnej politiky je analýza podstatných faktorov regionálneho rozvoja, čo znamená identifikáciu a výber hlavných determinantov podporujúcich regionálny rozvoj územia. Faktory regionálneho rozvoja sú časovo premenlivé. Podliehajú neustálym zmenám spôsobeným vývojom jednotlivých štruktúr a ich vzájomných interakcií.

Súbor faktorov regionálneho rozvoja je zložitým systémom vyžadujúcim širší prístup, ktorý presahuje hranice jedného vedného odboru a jeho náhľadu na daný problém. V súčasnosti sú teda faktory regionálneho rozvoja predmetom výskumu viacerých vedných odborov a výskum je zameraný multidisciplinárne. Spoločné prepojenie skupín rôznorodých faktorov je pomerne náročné, pričom syntetizujúce teórie a systematizácie zväčša chýbajú. Prínosné sú preto aj pokusy o klasifikáciu a základné roztriedenie faktorov regionálneho rozvoja.

2.1 Faktor regionálneho rozvoja ako základný pojem

Hodnotením regionálneho rozvoja a s ním spojených faktorov v období transformácie ekonomiky a spoločnosti sa venujú predovšetkým ekonomické a sociologické práce. Geografických prác je výrazne menej, pričom práve geografia má výborné predpoklady nájsť a stanoviť faktory regionálneho rozvoja a pomôcť vysvetliť rozdiely v úspešnosti transformácie jednotlivých štátov, resp. ich regiónov. V slovenskej geografickej literatúre po roku 1989 výrazne absentujú komplexné práce venované hodnoteniu faktorov, ktoré vplývajú na rozdielny regionálny rozvoj v regiónoch Slovenska alebo v nadnárodnej komparácii. V slovenskej geografickej obci hodnotenie literatúry týkajúcej sa faktorov regionálneho rozvoja spracovali Korec, Kozáková (2006) v príspevku *Geografická podmienenosť regionálneho vývoja Slovenska v období spoločenskej transformácie*. S hodnotením faktorov vplývajúcich na regionálny rozvoj sa stretávame vo viacerých prácach (Chojnicky, Czyž 2004; Hampl, 2005; Ira, 2005; Korec, 2005 a inf). Podľa Hampla (2001) sa však väčšina geografov vo svojich prácach venuje zvyčajne jednému faktoru vplývajúcemu na rozvoj regiónu (napr. sídelnej štruktúre, polohe regiónu, územno-správnemu členeniu). Definícia faktoru regionálneho rozvoja nie je úplne jednoznačná, pričom závisí od zamerania výskumu a použitých metód hodnotenia. Viditeľný je nárast rôznorodosti faktorov a zložitosti ich vzájomného spolupôsobenia. Z týchto dôvodov je vhodné najskôr vytvárať primárne klasifikácie faktorov i mechanizmov a následne sa pokúsiť o ich celistvé vzájomné prepojenie.

Vzájomné spolupôsobenie faktorov, ktoré sprostredkujú príslušné mechanizmy, je smerodajné pre intenzitu a orientáciu procesov regionálnych zmien a dosiahnutých stavov regionálnej diferenciácie.

2.2 Rôzne prístupy ku klasifikácii faktorov regionálneho rozvoja

Po roku 2000 sa začalo objavovať viacero prác, ktoré sa venovali identifikácii a analýze viacerých faktorov regionálneho rozvoja. Podnetnou bola práca poľských autorov Chojnický, Czyż (2004). Ako podstatný identifikovali vplyv 5 faktorov a 5 činiteľov, ktoré majú všeobecnú platnosť v transformujúcich sa krajinách.

Päť najdôležitejších faktorov ovplyvňujúcich regionálny rozvoj:

- ľudský potenciál,
- štruktúra sídelnej siete,
- stav prírodného prostredia,
- technická infraštruktúra,
- hospodárska štruktúra regiónov.

Päť činiteľov aktivizujúcich regionálny rozvoj:

- inštitucionálna sféra trhovej ekonomiky (inštitúcie regulujúce fungovanie trhu),
- úroveň podnikania (množstvo a štruktúra podnikateľských subjektov),
- miera implementácie inovačných ideí (šírenie a rýchlosť zavádzania nových myšlienok),
- celková spoločenská klíma,
- zahraničné investície.

Najkomplexnejšie zhodnotil hlavné faktory ovplyvňujúce regionálny rozvoj v SR vo svojej práci Korec (2005). Analyzuje 10 podstatných faktorov:

1. primárny potenciál územia regiónov (podľa Lukniša 1985),
2. územno-správne členenie štátu a jeho vývoj,
3. faktor sídelnej hierarchie,
4. faktor charakteru osídlenia,
5. osobitosti demografických štruktúr regiónov (rómske etnikum),
6. faktor makropolohovej atraktivity (západo-východný gradient),
7. „veľká“ dopravná infraštruktúra,
8. faktor historickej marginality (historické zaostávanie vybraných regiónov),
9. nevýhodná ekonomická špecializácia regiónov,

10. depresnosť priľahlých regiónov susedných štátov.

Ira (2005) k nim doplnil ďalšie dva faktory:

11. faktor environmentálnej situácie,
12. faktor akčnosti samosprávy.

Podľa neho environmentálna situácia regiónu do určitej miery ovplyvňuje zdravotný stav obyvateľstva, migráciu, atraktivitu z hľadiska investovania, kvalitu poľnohospodárskych produktov, ochranu prírody, kvalitu bývania a aj celkové predpoklady pre udržateľný rozvoj regiónu (Michaeli a kol., 2010). Schopnosti obcí vytvárať a viesť partnerstvá, získavať financie z rôznych fondov, vrátane európskych a efektívne ich využívať, zlepšovať verejnú správu a iné skutočnosti, zvyšujú význam faktora akčnosti samospráv.

Korec, Kozáková (2006) rozdelili faktory na **endogénne (vnútorné)** ako napr. primárny potenciál územia regiónov, územno-správne členenie štátu a jeho vývoj, faktor sídelnej hierarchie a **exogénne (vonkajšie)** ako napr. historická marginalita, depresnosť priľahlých regiónov susedných štátov a pod. Podsystem exogénnych faktorov zahŕňa systémové pozadie a lokálne záujmy. Podstatou delenia je fakt, že endogénne faktory a ich kvalita je regiónom predom daná a preto ju regióny samotné viac menej nemôžu ovplyvniť. Kvalita exogénnych faktorov je ovplyvniteľná štátom alebo samotným regiónom.

Iné členenie (Hampl a kol., 2008) poukazuje na zmeny významu faktorov regionálneho rozvoja v kontexte vývoja teórií regionálneho rozvoja. V období lokalizačných teórií hrali dôležitú úlohu predovšetkým lokalizačné faktory. V 50-tych a 60-tych rokoch minulého storočia moderná teória pólov rastu vyzdvihla význam inštitucionálnych faktorov pre rozvoj. Akceptovala sa potrebnosť usmerňujúcich zásahov vlád do ekonomického i regionálneho vývoja. Obdobie alternatívnych prístupov zvýraznilo postavenie mäkkých faktorov ako sú dôvera, konektivita (schopnosť spájania), typy spolupráce aktérov, mechanizmy šírenia informácií a ďalšie.

Podľa Hampla a kol. (2008) môžeme na všeobecnej úrovni rozlíšiť tri základné primárne typy faktorov, ktoré sa ešte ďalej vnútorne členia:

1. Geografické faktory:

- prírodné podmienky a zdroje – nerastné bohatstvo, kvalita pôd, kvalita životného prostredia,
- polohové pomery – predovšetkým exponovanosť kontra periférnosť území voči hlavným uzlom osídlenia, infraštruktúry, ekonomiky a poloha voči prírodným zdrojom,

- sociogeografická (územná) intenzita zohľadňujúca charakter a hierarchiu osídlenia a všeobecne potom intenzitu a kvalitu osídlenia.
2. Ekonomické a nadväzujúce socioekonomické faktory, predovšetkým:
 - kapitál v jeho bežnom význame,
 - ľudské zdroje z pohľadu množstva, ale aj kvality (ľudský kapitál),
 - technologická vyspelosť alebo úroveň technickej i sociálnej infraštruktúry.
 3. Sociokultúrne faktory predstavujúce schopnosti a postoje ľudí, ich skupín či územných komunít v zmysle hodnotového rebríčka, tradícií (vrátane výrobných tradícií), predpokladov pre spoločenskú komunikáciu a spoluprácu (sociálny kapitál) atď.

Takýto systém faktorov znamená v podstate len ich základné triedenie, pričom osobitný význam majú ďalšie doplňujúce faktory podmieňujúce spoločenskú organizáciu. Jedná sa predovšetkým o charakter politického systému, právneho poriadku a v jeho kontexte hlavne inštitútu vlastníctva. Ide teda o klasifikáciu primárnych faktorov s následne spracovanou klasifikáciou sekundárnych (inštitucionálnych nadstavbových) faktorov. Sekundárne faktory sú závislé na primárnych faktoroch, ale zároveň podmieňujú formovanie rozvojových mechanizmov. Sú teda prostredníkom medzi primárnymi faktormi a mechanizmami a zabezpečujú ich interaktívne spolupôsobenie. Zjednodušene je možné špecifikovať dva základné typy inštitucionálnych faktorov (Michaeli a kol., 2010):

- organizačné princípy a „pravidlá hry“ fungovania spoločnosti, ktoré formujú právny poriadok a politický systém vrátane fungovania verejných inštitúcií a pod.,
- rozdelenie moci a bohatstva medzi čiastkovými subjektmi spoločenského systému, ktoré vychádza z dlhodobého vývoja spoločenskej organizácie a je bezprostredne zviazané s kategóriou vlastníctva a so súvisiacimi záujmami jednotlivých účastníkov spoločenského diania.

Vplyv primárnych faktorov, formovaných príslušnými inštitucionálnymi rámcami, sa vykonáva pomocou rôznych mechanizmov regionálneho vývoja na základe spoločného pôsobenia vzťahov medzi základnými činiteľmi. Kooperatívne, príp. kooperatívno-konkurenčné mechanizmy súvisia so spoločenskou a územnou del'bou práce (prehlbovanie špecializácie). Tu majú výrazný vplyv geografické faktory. Všeobecne platí, že v závislosti na znižovaní

veľkosti rastie dynamika zmien a význam spoločenských lokalizačných faktorov. Konkurenčné, resp. konkurenčno-kooperatívne mechanizmy sú zviazané hlavne s vplyvom ekonomických a politických faktorov (trhové mechanizmy, politická súťaž – napr. súťaž regiónov o prilákanie zahraničných investícií). Hlavnou úlohou regulačných mechanizmov je koordinácia a harmonizačné funkcie, zároveň sú silne viazané najmä na sociokultúrne a inštitucionálne faktory. Pôsobia proti samovoľným a nekontrolovaným procesom. Viditeľným predstaviteľom týchto mechanizmov je sociálna a regionálna politika.

2.3 Klasifikácia faktorov regionálneho rozvoja

Vyššie uvedené klasifikácie boli predlohou pre nasledujúce členenie hlavných skupín faktorov regionálneho rozvoja (Michaeli a kol., 2010):

- *Geoekologický potenciál ako faktor regionálneho rozvoja:*
 - geologická a geomorfologická zložka krajiny
 - hydrologická zložka krajiny
 - pedologická zložka krajiny
 - životné prostredie
- *Ľudský potenciál ako faktor regionálneho rozvoja:*
 - štruktúra obyvateľstva
 - dynamika obyvateľstva
- *Ekonomické aspekty ako faktor regionálneho rozvoja:*
 - odvetvová štruktúra (primárny, sekundárny, terciérny a kvartérny sektor)
 - kapitálové zdroje (ľudský kapitál - pracovná sila, finančný - vecný - investičný kapitál - priame zahraničné investície)
 - cenové faktory
- *Infraštruktúra ako faktor regionálneho rozvoja:*
 - technická infraštruktúra
 - sociálna infraštruktúra
 - informačno-komunikačná infraštruktúra
- *Inštitucionálne podmienky ako faktor regionálneho rozvoja:*
 - menová politika
 - monetárna politika
 - fiskálna politika
 - daňová politika
 - inštitucionálna politika na príklade EU
- *Inovácie ako faktor regionálneho rozvoja:*

- inovačné procesy
- klastre
- regionálne systémy inovácií
- *mäkké faktory regionálneho rozvoja*

2.3.1 Polohový a prírodný potenciál – geoeologický potenciál

Faktory regionálneho rozvoja sú v čase variabilné, čo na jednej strane súvisí so stupňom poznania sociálno-ekonomických procesov, na druhej strane faktory regionálneho rozvoja podliehajú zmenám z dôvodu vývoja štruktúr a ich vzájomných interakcií. To platí predovšetkým pre socio-ekonomické faktory. Prírodné faktory sú determinované fyzicko-geografickými podmienkami krajiny, nepodliehajú výrazným zmenám a je nutné ich rešpektovať pri plánovaní hospodárskych aktivít v regióne. Význam jednotlivých faktorov pre regionálny rozvoj je veľmi diferencovaný. V prípade Slovenska je zohľadnenie regionálnych súvislostí mimoriadne dôležité, už aj vďaka diverzifikovanej štruktúre prírodných podmienok. Dôležitou súčasťou prírodných faktorov, ktoré ovplyvňujú regionálny rozvoj, je aj kvalita životného prostredia. Environmentálna problematika na Slovensku vykazuje v závislosti na rôznorodosti prírodných a socio-ekonomických podmienok veľkú priestorovú diverzitu. Diverzitu krajiny ďalej zvýrazňuje celý rad kultúrnych, etnických, náboženských a politických vplyvov, križovatky obchodných ciest i vojenských ťažení.

Pre potrebu vyjadrenia doterajšieho vývoja, súčasného stavu a predpokladaného vývoja krajinných štruktúr vo vzťahu k regionálnemu rozvoju je potrebné zohľadňovať dva základné faktory:

- *faktor primárneho a polohového potenciálu*
- *faktor environmentálnej situácie*

Faktor primárneho a polohového potenciálu

Úroveň rozvoja regiónov je výsledkom dlhodobého procesu, ktorý je ovplyvňovaný faktormi, ktoré sa v danom území nachádzajú, ich vzájomným pôsobením a schopnosťou využitia (Papcunová, Gecíková, 2007). Potenciál vyjadruje spôsobilosť územného celku vytvoriť podmienky pre rozvoj, je rozmiestnený nerovnomerne a kvalitatívne rôznorodo (Királ'ová, 2003). Bez potenciálu, jeho využitia, nemožno hovoriť o akomkoľvek rozvoji.

V súčasnej dobe vplyv prírodných faktorov na umiestnenie hospodárskych jednotiek v jednotlivých krajinách výrazne zoslabla. Vývoj ľudskej spoločnosti

prešiel mnohými zmenami a analýza príčin ich pôvodu je veľmi zložitá. Vplyv týchto faktorov predpokladá, že oblasti s vyšším rozvojom hospodárskych aktivít sú často krát prekážkou. Súčasne predstavuje podstatné prekážky a obmedzenia v rozvoji hospodárskej aktivity človeka. Koordináciou socio-ekonomického rozvoja regiónov a prírodných podmienok je možné dosiahnuť elimináciu tvorby ďalších environmentálnych problémov. Možno teda konštatovať, že regionálny rozvoj bude úspešný len vtedy, ak sa budú dodržiavať podmienky prvotnej štruktúry krajiny, poloha a prírodné hranice regiónov, dopravná poloha, genofond, biodiverzita, reliéf krajiny, ale tiež ekologická kvalita súčasnej štruktúry krajiny (Bednárová, Jergová, 2015).

Fyzicko-geografické podmienky sú primárnym faktorom, ktorý ovplyvňuje rozvoj v jednotlivých regiónoch sveta. Najvýznamnejším z nich je reliéf, medzi ďalšie dôležité faktory patrí podložie, vodstvo a klíma.

Základným faktorom, ktorý determinuje aj ostatné faktory a výrazne vplýva na život rastlín a živočíchov a tým aj na život človeka je **reliéf** (typ georeliéfu, nadmorská výška, svahovitosť, expozícia voči svetovým stranám). Už od vzniku starovekých civilizácií ľudia preferovali viac život v nížinách ako v horských oblastiach, pretože bol jednoduchší a prinášal viac benefitov. Vo vyšších nadmorských výškach sa obrábajú len slnečné J, JV, JZ svahy. Svahovitosť je limitujúci faktor pre použitie mechanizácie (traktor do 18°, kombajn do 12°, polia do max. 15°, vinohrady s terasovaním až do 60°). Približne 60% obyvateľstva žije v nadmorskej výške do 200 m n. m., do 500 m žije cca 80%.

Polovica ľudstva žije v **nížinách**. Nížiny okolo ústí veľkých riek patria medzi najhustejšie osídlené miesta na Zemi. V Bangladéši, ktorý leží pri ústí Gangy a Brahmaputry, na každom štvorcovom kilometri žije v priemere viac ako tisíc obyvateľov. Deltá veľkých riek indického subkontinentu, Mekongu, čínskych veľtokov, Nigeru alebo Nílu zároveň patria medzi najúrodnejšie miesta rozvojového sveta.

Pohoria tvoria veľkú časť zemského povrchu. Od ich zdrojov je závislá polovica obyvateľstva sveta. V pohoriach pramenia najväčšie rieky a tieto horstvá sú tiež zdrojom vody pre väčšinu vodných nádrží. V južnej a východnej Ázii žije asi polovica obyvateľov sveta. A väčšina týchto ľudí je závislá od zrážok, ktoré padajú v oblastiach mohutných horských pásiem Himalájí, Karakoram, Pamíru a Tibetu. V mnohých krajinách sa v pohoriach počas zimy uchováva sneh, ktorý potom na jar a v lete pomaly uvoľňuje potrebnú vlhku. V suchých častiach sveta zavlažovanie často závisí od vody, ktorá pochádza zo snehu topiaceho sa

v ďalekých horách. Keďže horské oblasti sú pre človeka ťažšie dostupné a pre poľnohospodárstvo poskytujú len obmedzené možnosti, ostali útočiskami fauny a flóry (napr. národný park Kinabalu v Malajzii je horská oblasť menšia ako New York, no je domovom 4500 druhov rastlín - čo je viac ako štvrtina rastlinných druhov v Spojených štátoch). Mnohé druhy sa zoskupujú v nedotknutých oblastiach bohatých na živiny, ktoré vedci nazývajú „**horúce body biodiverzity**“. V týchto horúcich bodoch je veľká rozmanitosť foriem života. Niektoré z najďôležitejších poľnohospodárskych plodín na svete pochádzajú z divokorastúcich predkov rastlín, ktoré sa ešte stále vyskytujú v horách - napr. kukurica rastie na mexickej vysočine, zemiaky a paradajky v Peruánskych Andách a pšenica na Kaukaze.

RÁMČEK 1

Najvyššie položené mestá vo svete

Odhaduje sa, že minimálne 140 mil. ľudí žije v nadmorskej výške viac ako 2 400 metrov. Mestá s takýmto osídlením sa nachádzajú najmä v troch vysokohorských oblastiach: v ázijských **Himalájach**, juhoamerických **Andách** a v africkej **Etiópskej vysočine**. Hoci si život v nadmorských výškach vyžaduje zdolanie niekoľkých výziev, ľudia žijúci v týchto oblastiach sú schopní adaptovať sa na nižšie hladiny kyslíka. Už nadmorská výška viac ako 1 500 metrov sa začne fyzicky prejavovať na ľudskom organizme. Čím vyššia nadmorská výška, tým nižší krvný tlak. Dostupné je menšie množstvo kyslíka na dýchanie, čo znamená, že pľúca musia poriadne zapracovať, aby do krvného obehu dostali potrebný kyslík. Najvyššia nadmorská výška, ktorú dokáže ľudské telo tolerovať, je okolo 5 950 metrov. Hoci sa môže zdať, že oblasti s vysokou nadmorskou výškou sú nehostinné a neosídlené, rozvinul sa v nich rušný mestský život.

La Paz a El Alto – vysoko položené mestá s rastúcou ekonomikou

Mesto La Paz leží vo výške 3 640 m n. m. a ide o najvyššie položené hlavné mesto na svete. Okrem La Paz sa Bolívia môže pochváliť ďalším veľkomestom vo veľkej nadmorskej výške. Mesto El Alto sa nachádza na okraji kaňonu vo výške 4 150 m n. m. Na začiatku 20. storočia bolo neosídlené, no vďaka susedstvu s La Paz sa začalo rozvíjať. Mesto v roku 2014 na uľahčenie dopravy vybudovalo lanovkový systém (234 mil. dolárov), ktorý s dĺžkou viac ako 500 metrov spája El Alto a La Paz. Ide o najdlhší mestský lanovkový systém na svete.

Lhasa – mesto s budhistickými chrámami

Mesto Lhasa leží vo výške 3 650 m n. m. v centre Tibetu. Obklopené vrchmi s výškou 5 500 metrov je na rozdiel od La Paz dokonale chránené pred nepriaznivými poveternostnými podmienkami. Lhasa sa v 7. storočí stala kráľovským mestom a bolo v ňom vybudovaných niekoľko budhistických chrámov.

Zdroj: spracované podľa <https://www.freshmagazine.eu/najvyssie-polozene-mesta-na-svete-ako-vyzera-zivot-v-zavratnej-nadmorskej-vyske/>

Podnebie je jedným z rozhodujúcich fyzicko-geografických faktorov v rámci regionálneho rozvoja. Môžeme sem zaradiť teplotu (min., max., opt.), zrážky, sneh, vietor, svetlo, slnečný svit, množstvo vody: veľkosť zrážok v mm, ich forma, sezónny výpar a pod. Podnebie zásadne ovplyvňuje náš život. Závisia od neho dodávky vody a poľnohospodárstvo, ktoré neposkytuje len potraviny, ale pre takmer polovicu ľudí vo svete je aj hlavným zdrojom obživy. Klimatickým podmienkam ľudia prispôbobi životný štýl i ekonomiku. Vplyvom podnebia vznikli na našej Zemi tri veľké podnebné pásma:

- teplé podnebné pásmo,
- mierne podnebné pásmo,
- studené podnebné pásmo.

Jednotlivé podnebné pásma sa odlišujú množstvom slnečného žiarenia, teplotou a množstvom zrážok. Polovica obyvateľstva svetovej populácie žije v **miernom podnebnom pásme**. Malú ľudnatosť a nízku hustotu obyvateľstva majú oblasti s chladným, suchým, horúcim alebo vlhkým podnebím, čiže oblasti stepného, púšťového a tundrového pásma. Nízku hustotu majú i oblasti tropických dažďových pralesov (Amazonská nížina). Hustejšie sú osídlené východné pobrežia, západné pobrežia sú osídlené redšie.

Základné znaky mierneho podnebného pásma:

- striedanie štyroch ročných období – jar, leto, jeseň, zima,
- množstvo zrážok sa smerom do vnútrozemia znižuje,
- množstvo slnečného žiarenia nie je počas roka rovnaké,
- rozdielnosť teplôt medzi letom a zimou.

Globálne zmeny podnebia patria medzi kritériá, ktoré sa zohľadňujú pri plánovaní rozvoja a aktivít v regiónoch. Klimatické podmienky v niektorých štátoch budú za niekoľko desaťročí podstatne odlišné od dnešných. Tomu je treba prispôbiť nielen dlhodobú stratégiu a priority, ale predovšetkým sa tým musíme riadiť pri navrhovaní a hodnotení jednotlivých projektov. Rozvojové krajiny sú najviac ohrozené globálnymi zmenami podnebia kvôli svojej geografickej polohe a tiež preto, že nemajú dost prostriedkov na vyrovnanie sa s ich účinkami. Sú dve možnosti ako na rastúcu koncentráciu skleníkových plynov reagovať:

- znížiť emisie a problém tak udržať v únosných medziach,
- prispôbiť sa meniacim klimatickým podmienkam.

Dokonca aj keby emisie úplne prestali rásť, zotrvačnosť klimatického systému spôsobí, že teplota v priebehu nášho storočia stúpne asi o 0,6°C (Kol., 2009).

Ďalším prírodným faktorom, ktorý má vplyv na rozvoj územia, je **vodstvo**. Najvýznamnejší je vplyv povrchových vôd. Prírodné podmienky od nepamäti určujú ako sa daná ľudská kultúra a civilizácia vyvinie. Bez konkrétnych prírodných podmienok by sa staroveké riečne civilizácie nerozvinuli tak, ako napokon ich charakter ovplyvnili veľké rieky. Geografia teritória mala výrazný vplyv aj na vznik a územné usporiadanie tzv. kolískej európskej civilizácie (Marshall, 2017). V minulosti sa dopravné trasy zbíhali do sídiel pri brodových úsekoch riek, kde boli neskôr lokalizované mosty. Už prvé vyspelé civilizácie sa usádzali v nížinách, pri riekach, vyhýbali sa horám. Stále rastúca úroveň poľnohospodárstva (napr. využívanie závlah a ťažných zvierat) umožnila v určitých oblastiach nárast populácie. Do roku 2500 pr. Kr. sa mestské civilizácie rozšírili v Mezopotámii, Egypte a v Číne. Starí Egypťania už pred viac ako 4000 rokmi postavili plavebný kanál, ktorým obchádzali pereje na Níle. Sieť kanálov v dĺžke viac ako 1000 km v čínskej provincii Sečuan, datovaná do obdobia 250 rokov pr. Kr., rozvádza jarnej vody z rieky Min, aby zavlažili 200 tis. ha pôdy. Rané poľnohospodárstvo na Blízkom východe sa pôvodne sústreďovalo na územiach, kde boli dostatočné ročné zrážky potrebné na zavlažovanie dozrievajúcej úrody. Okolo roku 6000 pr. Kr. začali roľníci na okrajoch týchto oblastí stavať jednoduché zavlažovacie kanály, ktoré im umožnili obrábať pôdu aj vtedy, keď bol nedostatok zrážok.

Dôležitým medzníkom v strategickom vplyve vody na regionálny rozvoj predstavovala priemyselná revolúcia. Rozvoj industrializácie podmienil rozvoj miest, nárast urbanizácie a rozvoj jednotlivých regiónov. Taktiež aj pre baníctvo bola voda súčasťou jeho rozvoja a slúžila na pohon banských zariadení. Tento strategický význam vody podmienil rozvoj regiónov v blízkosti dostatočného množstva vody (pozďľ veľkých vodných tokov, jazerá, prístavy a pod.) Začala výstavba vodných diel, ktoré plnia viaceré funkcie:

- zásobovanie priemyslu vodou,
- zásobovanie poľnohospodárstva vodou,
- ochrana územia pred povodňami,
- vyrovňovanie nerovnomerných prietokov v toku v priebehu roka,
- ochrana životného prostredia,
- lodná doprava,
- rekreačno-športové využitie.

Aj v súčasnosti je voda strategickým elementom pri rozvoji regiónov. Jej význam však nadobudol iné dimenzie. Globálne znečistenie prostredia spôsobilo v niektorých častiach sveta nedostatok vody ako takej. Pri plánovaní rozvojových aktivít je nevyhnutný dostatok vody. Význam **prístupu k čistej vode** a sanitácii je v súčasnosti zakotvený v cieľoch trvalo udržateľného rozvoja OSN. Voda a trvalo udržateľné hospodárenie s vodou sú základnými predpokladmi pre ekonomický a sociálny rozvoj a pre zabezpečenie dostatočného množstva potravín pre rastúcu populáciu. Ochrana tohto životne dôležitého zdroja pred znečistením a nadmerným využívaním je preto otázkou najmä ekonomického charakteru a kľúčovým faktorom medzinárodnej spolupráce.

Voda je dôležitým elementom pre rozvoj regiónov aj v podobe **prístupu k moru a vzdialenosti od pobrežia. Najväčšie sústredenie obyvateľov je na pobreží kontinentov**, vnútrozemie je redšie osídlené. V pásme do 50 km žije cca 25% obyvateľov a v pásme do 200 km žije cca 50% obyvateľov svetovej populácie. Nad 1000 km od pobrežia žije iba 5% obyvateľov. Okrem nesporných výhod, ktoré poskytuje blízkosť pobrežia pre život obyvateľov a hospodársky rozvoj (cestovný ruch, rybolov, lodná doprava a pod.), sú tu aj výrazne riziká a obmedzenia. Podľa údajov World Ocean Review až **200 mil. ľudí v súčasnosti žije na pobreží v nadmorskej výške do 5 m n. m.** Podľa odhadov by do konca aktuálneho storočia malo toto číslo vzrásť až na 500 mil. <https://worldoceanreview.com/en/>). Otepľovanie vedie k topeniu ľadovcov v Arktíde i Antarktíde a k zvyšovaniu hladiny svetového oceánu. Hladina svetových morí sa postupne dvíha a odborníci sa zhodujú na tom, že od roku 1993 do roku 2014 stúpila asi o 6,6 cm (<https://www.quark.sk/zvyšovanie-hladiny-oceanov/>), preto mnohé pobrežné oblasti sú už v súčasnosti ohrozené. **Ľudia by sa začali presúvať viac do vnútrozemia** a mnohé krajiny by museli byť dokonca aj opustené, pretože voda by zabrala pôdu, prístavy, dôležité uzly atď. Ku kritickým miestam na európskom kontinente patrí **severozápadné pobrežie** (Belgicko, Holandsko, Anglicko, Dánsko), taktiež aj pobrežie Nemecka a Poľska, talianska Pádská nížina či delty veľkých riek ako Rýn, Dunaj, Visla a pod. Keby už dnes neexistovali rôzne mechanizmy na udržanie vody, stovky holandských i nemeckých oblastí by už dávno ležali pod vodnou hladinou.

Globálne zmeny klímy neznamenajú „iba“ zatopenie malých ostrovov v Karibiku a v Tichomorí, o ktorom sa v poslednom čase často hovorí. Stúpajúca hladina oceánu vyženie poľnohospodárov z úrodných delty Nílu, Nigeru či Mekongu a ďalších rozsiahlych oblastí. Zmenia sa pravidelné sezónne dažde a doteraz úrodné oblasti sa môžu stať vyprahlou púšťou. Životy a zdravie neohrozí

iba podvýživa, ale aj šírenie tropických chorôb, prírodné katastrofy alebo nedostatok vody v dôsledku roztápania sa horských ľadovcov (Kol., 2009).

Koncentrácie obyvateľov sa vytvárajú v prístavných regiónoch (napr. Hamburg, Singapur, Hongkong, Rio de Janeiro). Prístup k moriam a oceánom sa podpísal aj pod mnohé úspechy a vzostup veľmocí, ktoré mali jedinečnú možnosť objavovať a kolonizovať nové svety. Rozvoj lodnej dopravy zrýchlil prepravu obrovských nákladov, s čím súvisel prudký rozvoj svetového obchodu. **Námorné prístavy sú dôležitými dopravnými uzlami, ktoré spájajú regióny, krajiny a kontinenty.** Dnes, podobne ako pred mnohými storočiami, námorná doprava zostáva najväčším logistickým kanálom (ide o cca 70% svetového obratu).

RÁMČEK 2

Vnútrozemské rozvojové krajiny

Približne pol miliardy ľudí žije vo vnútrozemských rozvojových krajinách (LLDC), v ktorých je obchodovanie s tovarmi a produktmi nákladnejšie ako v krajinách s priamym prístupom k prístavom a k moru. Často majú aj cesty v zlom stave. Napr. Kazachstan je vzdialený 3 750 kilometrov od najbližšieho námorného prístavu. Vývoz rudy alebo kovov, jedného z ich hlavných vývozných artiklov, trvá v priemere 81 dní. Vnútrozemským rozvojovým krajinám (LLDC) chýba prístup k moru, čo znamená, že môžu čeliť podstatným výzvam najmä v oblasti obchodu, dopravy a infraštruktúry. Všetky vnútrozemské rozvojové krajiny majú nízky HDP a nízky index ľudského rozvoja. Veľká časť z 32 vnútrozemských rozvojových krajín je taktiež zaradená medzi najmenej rozvinuté krajiny.

Tab. 1: Kľúčové údaje o vnútrozemských krajinách

Celkový počet obyvateľstva (2012)	442,5 miliónov
Počet spolu	32 krajín
Afrika	16 krajín
Ázia	10 krajín
Európa	4 krajiny
Latinská Amerika	2 krajiny
Priemerná vzdialenosť k najbližšiemu námor. prístavu	1 370 km
Priemerný Index ľudského rozvoja (HDI) (2012)	60,6
Podiel krajín LLDCs na celosvetovom obchode	1,17%

	čas vývozu (v dňoch)	náklady na vývoz (v USD na kontajner)	čas dovozu (v dňoch)	náklady na dovoz (v USD na kontajner)
LLDCs	42	3203	47	3884
Tranzitné krajiny	22	1287	27	1602

Poznámka: LLDCs - Landlocked Developing Countries, vnútrozemské rozvojové krajiny

Vzhľadom na to, že vnútrozemské rozvojové krajiny sa nachádzajú ďaleko od veľkých svetových trhov, obchodovanie je pre nich ťažké. Krajiny LLDC sú kvôli prevozu tovaru veľmi závislé od susedných krajín. Rozvojové tranzitné krajiny majú často slabú infraštruktúru, nestabilnú politickú situáciu a nákladné administratívne postupy. Cesty a železnice sú často v zlom stave: napr. len deväť tranzitných krajín má spevnených viac ako 50% svojich ciest.

V roku 2011 bol podiel vnútrozemských rozvojových krajín na celosvetovom obchode len 1,17%. Tieto údaje sa odrážajú v HDP a Indexe ľudského rozvoja (HDI) týchto krajín. HDP na obyvateľa je v 19 krajinách LLDC pod úrovňou 1000 dolárov a priemerné HDI je deväť bodov pod celosvetovým priemerom HDI.

Zdroj: spracované podľa <http://www.unis.unvienna.org/unis/sk/topics/lldc.html>

Faktor environmentálnej situácie

Súčasnú etapu spoločenského vývoja charakterizujú environmentálne problémy takmer vo všetkých štátoch sveta. Príroda začala reagovať na neprimerané zásahy spoločnosti. Ekonomický rast ohrozuje hlavne tie časti prírody, ktoré sú lokálne nadmerne znečisťované, to znamená, ktorých samoregulačné systémy už nestačia znečistenie eliminovať a tak dochádza k ich devastácii. Ďalší ekonomický rast sa preto spája s neistotou, keďže nie sme schopní kvantifikovať dôsledky, ktoré z neho vyplynú pre budúce generácie (ozónová diera, skleníkový efekt, kyslé dažde a iné) (Bednárová, Jergová, 2015).

Kvalita života v regiónoch závisí najmä od množstva a kvality základných faktorov regionálneho rozvoja, ktoré sú v nich lokalizované. Jedným z týchto lokalizačných faktorov je aj životné prostredie, jeho kvalita a jeho jednotlivé základné zložky a prírodné podmienky. Tento faktor vyjadruje stav a vývoj ovplyvnenia krajiny činnosťou človeka, ohrozenie a deštrukciu jednotlivých zložiek krajiny, resp. jednotlivých krajinných systémov. Ira (2005) považuje faktor environmentálnej situácie za významný stimul regionálneho rozvoja. Environmentálna situácia regiónu do určitej miery ovplyvňuje zdravotný stav obyvateľstva, migráciu atraktivitu z hľadiska investovania, kvalitu

poľnohospodárskych produktov, ochranu prírody, kvalitu bývania a aj celkové predpoklady pre udržateľný rozvoj regiónu.

Ľudské zdravie a dobré životné podmienky úzko súvisia so stavom životného prostredia. Čisté životné prostredie je základným predpokladom pre ľudské zdravie a blahobyt. Dobrá kvalita prírodného prostredia poskytuje základné zdroje ako je čistý vzduch a čistá voda, úrodná pôda na výrobu potravín, ako aj energia a suroviny pre výrobný priemysel. Životné prostredie je kľúčovým determinantom zdravia človeka. Podľa odhadov Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) je takmer každé štvrté úmrtie vo svete (na Slovensku približne každé šieste) spojené so životným prostredím nevhodným pre zdravie ľudí. Medzi najzávažnejšie environmentálne rizikové faktory patria znečistenie ovzdušia, vody a pôdy, expozícia chemikáliám, či zmeny klímy. Zvýšené vystavenie obyvateľov znečistenému ovzdušiu výrazne ovplyvňuje vznik ochorení kardiovaskulárnej a respiračnej sústavy, kontaminovaná voda a pôda zase ochorení tráviacej sústavy a prítomnosť ťažkých kovov v pitnej vode má vplyv na vznik onkologických ochorení. Problém negatívneho vplyvu životného prostredia na zdravie ľudí neustále pretrváva, aj napriek prijímaným opatreniam na zmiernenie environmentálneho ohrozenia.

V analýze zaťaženia chorobami, ktorá vychádzala z hodnotenia počtu úmrtí a počtu rokov života stratených v dôsledku ochorenia (Disability-Adjusted Life Years), bolo stanovených celkovo 67 rizikových faktorov pre ľudské zdravie. Z nich tri skupiny faktorov môžeme označiť ako **environmentálne rizikové faktory**. Prvú skupinu environmentálnych rizikových faktorov tvoria faktory súvisiace s vodou a sanitáciou a spájame ich s infekčnými črevnými chorobami. Ďalšou skupinou sú rizikové faktory znečistenia ovzdušia, ku ktorým najčastejšie priradíme ochorenia respiračnej a kardiovaskulárnej sústavy. Poslednú skupinu environmentálnych rizikových faktorov tvorí expozícia nebezpečným látkam akými sú radón a olovo, ktorá sa opäť spája s ochoreniami respiračnej a kardiovaskulárnej sústavy, v tomto prípade najmä s rakovinou priedušnice, priedušiek a pľúc a s ischemickou chorobou srdca (Lim a kol., 2012).

Priority pre udržateľný rozvoj regiónu:

- rozvoj energetických a vodohospodárskych sietí a zariadení v regiónoch,
- ochrana prírodného bohatstva,
- obnoviteľné zdroje a environmentálne technológie,
- zlepšenie životného prostredia a rast kvality života v regiónoch, environmentálne vzdelávanie, výchova a osвета.

2.3.2 Ľudské zdroje

Dôležitým faktorom regionálneho rozvoja postindustriálnej spoločnosti sú ľudské zdroje. Význam tohto faktora postupne rastie, pretože vplýva na celý súbor ostatných faktorov.

Pri sledovaní ľudských zdrojov je potrebné identifikovať sociálne vzťahy obyvateľstva v regióne a ekonomické väzby medzi obyvateľstvom a činnosťami v regióne.

Ľudia sú nositeľmi myšlienok, regionálnych záujmov a cieľov a zároveň sú potrebným základom všetkých činností v regióne. Dôležitú úlohu má analýza demografického potenciálu obyvateľstva regiónu vo vzťahu na ekonomický rozvoj a rozmiestňovanie ekonomických aktivít.

Pre rozvoj regiónu sú dôležité hlavne dva aspekty obyvateľstva – jeho **štruktúra** a **dynamika**. Zo štruktúry obyvateľstva pôsobia ako faktor rozvoja predovšetkým veková a vzdelanostná úroveň.

Veková štruktúra obyvateľstva má priamy vplyv na tvorbu a prerozdeľovanie vytvorených hodnôt v regióne. Z pohľadu rozvoja regiónu zohráva najvýznamnejšiu úlohu ekonomicky aktívne obyvateľstvo. Táto skupina vytvára hodnoty aj pre ďalšie vekové skupiny, ktoré buď ešte nie sú súčasťou trhu práce (predproduktívne obyvateľstvo, ktoré sa do pracovného procesu pripravuje štúdiom) alebo už z pracovného trhu odišli z dôvodu vyššieho veku (dôchodcovia). Tento pomer udáva index ekonomickej zaťaženia. Pomer medzi pracujúcimi, ktorí vytvárajú hodnoty a priamo vplývajú na ekonomický rozvoj a tými, ktorým sa vytvorená hodnota prerozdeľuje (mimo vyššie uvedených tu patria napr. ženy na materskej dovolenke, trvale práceneschopní, nezamestnaní, atď.) sa v jednotlivých regiónoch odlišuje. Zvyčajne platí vzťah – čím je región vyspelejší, tým je vzájomný pomer týchto dvoch zložiek obyvateľstva vyrovnannejší.

Vzdelanostná úroveň obyvateľstva je dôležitá pre rozvoj znalostnej ekonomiky. Znalostná spoločnosť nevyhnutne vyžaduje zmeny v štruktúre a obsahu vzdelávania i dobrú dostupnosť vzdelávacích inštitúcií. Na zvyšovanie kvality vzdelávania vplýva modernizácia infraštruktúry vzdelávania na školách. Dosiahnutý stupeň vzdelania jednotlivcov predurčuje ich miesto na trhu práce. Čím vyššie je vzdelanie človeka, tým väčšiu má šancu presadiť sa na trhu práce a získať ním akceptované miesto. Časová stabilita pracovných miest vyžadujúcich vyššie vzdelanie je zvyčajne výrazne vyššia. Pri nedostatku pracovných miest v určitom regióne sú aj ľudia s vyšším vzdelaním ohrozovaní

nezamestnanosťou a sú nútení hľadať si prácu v iných regiónoch alebo štátoch. Význam vzdelania je viditeľný, mimo ekonomických súvislostí, aj v kultúrnej a sociálnej rovine prejavujúcej sa vo verejnom a kultúrnom živote obcí a regiónov. Preto odchod vzdelanejšieho obyvateľstva za lepšou prácou pôsobí na regióny negatívne, pri vyššej intenzite tohto javu môže byť dokonca príčinou kultúrneho a ekonomického zaostávania, či úpadku regiónu. Ak aj napriek dosiahnutému vzdelaniu sa obyvatelia stávajú nezamestnanými alebo keď nefungujúci regionálny trh práce núti ľudí s vyšším vzdelaním obsadzovať pracovné pozície s nižšími kvalifikačnými nárokmi ako je ich vzdelanie, hovoríme o znehodnocovaní (devalvácii) vzdelania. Vzdelanostná úroveň obyvateľstva je vyjadrená indexom vzdelanosti.

Naopak vyšší podiel obyvateľstva s vyšším stupňom dosiahnutého vzdelania v regióne pôsobí stimulujúco. V regióne nastáva vhodný predpoklad na rýchlejšie a efektívnejšie šírenie nových myšlienok a inovácií.

Mimo štruktúry obyvateľstva je pre rozvoj regiónu nemenej dôležitá aj jeho dynamika. Populácia sa neustále mení a podlieha zmenám v čase. Zmeny sa dotýkajú jeho počtu, štruktúry, územného (priestorového) rozmiestnenia a mnohých ďalších znakov. Dynamiku obyvateľstva tvoria tri kategórie pohybu:

- **prirodzený pohyb obyvateľstva** – vyjadruje vnútorné zmeny, zahŕňa populačné procesy súvisiace s prirodzeným rozmnožovaním a odumieraním obyvateľstva (pôrodnosť-natalita a úmrtnosť-mortalita),
- **sociálno-ekonomický pohyb obyvateľstva** (mobilita obyvateľstva) – vyjadruje zmenu v zaradení obyvateľa do určitej sociálnej skupiny (napr. podľa zamestnania, ekonomickej triedy, kultúrnej a jazykovej príslušnosti),
- **mechanický pohyb obyvateľstva** – zahŕňajúci všetky priestorové presuny obyvateľstva bez ohľadu na vzdialenosť, dĺžku trvania, účel pohybu, formu a pod. Vplýva na ňu množstvo faktorov: pracovné príležitosti, kvalifikácia, zárobkové možnosti, dopravná dostupnosť, bývanie, životné prostredie, vybavenosť infraštruktúrou a pod. Mechanický pohyb obyvateľstva zahŕňa všetky typy premiestňovania, lokalizácie človeka. Vyčleňujeme štyri typy mechanického pohybu obyvateľstva:
 - migrácia (sťahovanie) obyvateľstva – súvisí so zmenou trvalého bydliska,
 - dočasná zmena pobytu – obyvateľ zmení bydlisko na určitý stanovený čas, miesto jeho trvalého pobytu sa nemení; ide

predovšetkým o dočasný pobyt pracovníkov na vzdialených pracoviskách (turnusová práca) alebo aj o pobyt študentov na internátoch v mieste vysokej školy,

- dochádzka do zamestnania a do škôl – ide o pravidelný pohyb na rovnakej trase a v rovnakom čase, v podstate hovoríme o dennej dochádzke, ktorú využíva najväčší počet obyvateľov; regióny s dennou odchádzkou za prácou zastávajú spravidla obytnú funkciu a nachádzajú sa obyčajne v blízkosti významného sídla, ktoré priťahuje pracovnú silu,
- nepravidelné dočasné pohyby – pohyby obyvateľstva v súvislosti s účasťou na cestovnom ruchu, rekreácii, dochádzkou za službami a inými; spoločným znakom je nepravidelnosť (Michaeli a kol., 2010).

Obyvateľstvo spolu so štruktúrou ekonomiky predstavujú dva najvýznamnejšie faktory rozvoja každého regiónu.

2.3.3 Ekonomická štruktúra – odvetvová štruktúra hospodárstva

Ekonomické činnosti výraznou mierou ovplyvňujú rozvoj regiónu. Ide o vzájomne podmienený vzťah. Na jednej strane ekonomické činnosti využívajú podmienky pre svoju lokalizáciu v regióne, no súčasne svojou aktivitou vplývajú ako na podmienky, tak i na ďalší rozvoj regiónu. Stupeň koncentrácie ekonomických činností v regióne je rôzny a tým vplýva na diferencovaný rozvoj jednotlivých regiónov (Michaeli a kol., 2010).

Ekonomické činnosti v regióne môžeme zatriediť podľa :

- spôsobu vzniku produkcie jednotlivých činností – rozlišuje medzi prácou spojenou s produktívnymi činnosťami (produktívna práca) a prácou spojenou so službami (neproduktívna práca),
- vzťahu jednotlivých činností k uspokojovaniu konečných potrieb,
- vzťahu rôznych činností k rýchlosti rastu produktivity práce.

Klasifikácia produkčných činností vychádza zo zavedeného tradičného členenia na primárny, sekundárny, terciérny a kvartérny sektor. Dôležitý v tomto prípade je vplyv jednotlivých sektorov na rozvoj regiónu.

Súčasťou **primárneho sektora** sú činnosti súvisiace s využívaním prírodných zdrojov - poľnohospodárstvo, lesné a vodné hospodárstvo, ťažobný priemysel v zmysle ťažby nerastných surovín. Niektoré odvetvia sektora (napr. poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo) závisia od prírodných a klimatických

podmienok (biologický charakter výroby) a preto sú tieto odvetvia ovplyvniteľné len v obmedzenej miere. Jedná sa o sektor náročný investične aj materiálovo, s relatívne nízkou návratnosťou investícií a nízkym podielom pridanej hodnoty. Na druhej strane výrazne ovplyvňuje kvalitu životného prostredia. Ceny produkcie primárneho sektoru sú nižšie. Zväčša k nim patria neobnoviteľné zdroje, prípadne zdroje s pomalou reprodukciou. Primárny sektor vytvára najnižšiu pridanú hodnotu, vzdelanostná a kvalifikačná úroveň pracovníkov je nízka a vytvára nízke objemy miezd.

Sekundárny sektor tvoria všetky priemyselné odvetvia mimo ťažobného, voláme ich aj spracovateľské. Charakteristickou vlastnosťou sekundárneho sektora je koncentrácia jeho aktivít, druhú črtu tvorí špecializácia odvetví. V praxi to znamená, že dokáže na relatívne malé územie pritiahnuť dostatočný objem kapitálu a pracovnej sily. Vytvára vyšší objem pridanej hodnoty ako primárny sektor. Koncentrácia ekonomických činností ovplyvňuje tiež koncentráciu iných aktivít (napr. zdrojov, kapitálu, pracovnej sily, vybavenosti, vzdelávacích, správnych inštitúcií atď.). Podľa koncentračných schopností môžeme jednotlivé odvetvia sekundárneho sektora rozdeliť na slabo, stredne a silno koncentračné. Odvetvia sekundárneho sektora vytvárajú väčší priestor pre rozčlenenie (diverzifikáciu) výroby tovarov ako aj ponuku práce a prinášajú vyšší ekonomický efekt, preto majú významný rozvojový efekt.

Celý sekundárny sektor prešiel v poslednom období dôležitými zmenami vnútornej odvetvovej štruktúry. Postupne sa znižuje význam starých výrobných odvetví, ktoré boli surovinovo a energeticky náročné s negatívnym environmentálnym dopadom. Vplyvom moderných prepravných technológií klesá potreba umiestnenia podniku v mieste zdroja surovín, príp. energie. Územne neviazané alebo málo viazané odvetvia si môžu vyberať svoje priestorové umiestnenie na základe najvyššej efektívnosti vynaloženia kapitálu a práce. Nové odvetvia sú úsporné (surovinovo aj energeticky) s vysokou finalizáciou výrobkov a využitím moderných technológií.

Pomerne efektívnou formou je tvorba priemyselných parkov (významná úloha miestnych samospráv). Vytvárajú interakcie medzi viacerými subjektami výroby (subdodávatelia) a umožňujú napr. vytvárať nové pracovné miesta, priťahujú zahraničný kapitál, zvyšujú životnú úroveň. Vplývajú na znižovanie regionálnych disparít.

Terciérny sektor tvoria všetky odvetvia služieb, dnes dynamicky sa rozvíjajúce. Služby sú viazané na množstvo obyvateľov (samotná pracovná sila aj počet užívateľov), najväčšie možnosti a rôznorodosť teda ponúkajú v mestách.

Prechod k postindustriálnej spoločnosti neustále zvyšuje význam vedy, výskumu a informačných technológií (tvorba regionálnych informačných centier, vedeckotechnických parkov a pod.), ktoré urýchľujú rozvoj regiónu. Tieto činnosti dnes označujeme pojmom **kvartérny sektor**.

2.3.4 Ekonomická štruktúra – kapitálové zdroje a cenové faktory

Rozvojové zdroje sú priestorovo koncentrované (mestské oblasti, priemyselné oblasti), ich mobilita závisí od druhu kapitálu. Pre rozvoj regiónu je potrebných niekoľko druhov kapitálu:

- ľudský kapitál (pracovná sila),
- finančný kapitál – je vysoko mobilný,
- vecný kapitál – ak je už raz investovaný (zabudované investície), je v podstate nemobilný, náklady na jeho presun sú vysoké,
- investičný kapitál – jeho mobilita závisí od druhu organizácie a od typu podniku. Malé a stredné podniky zväčša investujú vo svojej lokalite alebo v blízkom okolí. Väčšie podniky, s viacerými autonómnymi časťami, majú podstatne väčšiu mobilitu, vďaka lepšej informovanosti a väčšiemu akčnému rádiusu.

Ľudský kapitál je ponímaný v zmysle kvantity a kvality pracovnej sily. Bežným príkladom je vyhľadávanie chudobnejších regiónov s lacnou pracovnou silou investormi, s cieľom zníženia výrobných nákladov. Presun investícií umožní postupne chudobnejšiemu regiónu dobiehať bohatšie. Pracovná sila tak nepriamo vplýva na vznik, ale súčasne aj na riešenie regionálnych disparít.

Množstvo pracovných síl schopných zapojiť sa do výrobného procesu je často limitujúcim faktorom lokalizácie výroby. Rozdiely v zdrojoch pracovných síl medzi jednotlivými regiónmi sú výsledkom historického vývoja a nedostatočná mobilita bráni vyrovnávaniu týchto rozdielov. Dôležité je nielen množstvo pracovnej sily, ale aj jej veková a pohlavná štruktúra, úroveň vzdelanosti a ďalšie (Korec, 2005).

Dnešná doba je charakterizovaná neustále sa zvyšujúcimi požiadavkami na vzdelanie a kvalifikáciu. Rastie dopyt po špecifických zručnostiach a po vedeckých, výskumných a riadiacich pracovníkoch, ktorých podiel na celkovom počte zamestnancov stúpa. Naopak klesá počet zamestnancov vo výrobe, čo súvisí s masívnou automatizáciou a robotizáciou výrobného procesu. Štruktúra

zamestnancov a ich vzdelania sa preto rýchlo mení a vyvíja. Región, ktorý je zdrojom kvalifikovanej pracovnej sily (napr. veľké mestá so školskou a vedecko-výskumnou základňou, regióny s tradíciou výroby a zručnosťou obyvateľstva v danom odvetví), priťahuje špecifické odvetvia priemyslu.

Ďalšou dôležitou črtou faktora pracovnej sily je vzájomná komplementarita pracovných oblastí, vzhľadom na rozdielne nároky na mužskú a ženskú pracovnú silu. Globalizácia výroby zvýraznila dôležitosť ceny pracovnej sily v zmysle nákladov na pracovnú silu. Náklady na pracovnú silu sú v závislosti od ekonomickej vyspelosti regiónov značne diferencované. V menej rozvinutých štátoch prevažuje výroba s vyšším podielom manuálnej práce s nízkymi nárokmi na vzdelanie, pričom hotové výrobky sú s nízkou pridanou hodnotou. Ak sa k lacnej pracovnej sile pridružia i ďalšie výhody regiónu (kvalifikácia pracovnej sily na určitý druh výroby, dobrá dopravná poloha, legislatíva, politická stabilita atď.), tak sa región s lacnou pracovnou silou stáva zaujímavým pre prísun kapitálu a výstavbu nových priemyselných závodov. Dobrým príkladom je rozvoj automobilového priemyslu na Slovensku, ktorý odštartoval príchod nemeckej automobilky Volkswagen. Atraktivita západného Slovenska sa zvýšila po príchode ďalších subdodávateľov. Následne využili výhodnú geografickú polohu v rámci Európy, dobrú dopravnú infraštruktúru a vzdelanú (a samozrejme aj lacnú) pracovnú silu pre svoj príchod ďalšie tri automobilky so svojimi dodávateľmi (PSA Trnava, Kia Žilina, Land Rover – Jaguar Nitra).

V regióne je priestorový pohyb práce a kapitálu veľmi dôležitý, pretože prísun zdrojov regionálny rozvoj dynamizuje a ich úbytok zase naopak obmedzuje. Z hľadiska financií a rozvoja regiónov má významné postavenie prílev **priamych zahraničných investícií (PZI)**.

V súčasnosti ide o jednu z najefektívnejších foriem zvyšovania konkurencieschopnosti regiónu. Prichádza pri nej k prenikaniu zahraničného kapitálu do ekonomiky hostiteľskej krajiny a k zavádzaniu nových technológií, pričom sa zvyšuje výrobný potenciál daného regiónu.

Podľa definície OECD priame zahraničné investície sú kategóriou medzinárodných investícií a sú uskutočňované subjektom, resp. investorom, ktorý je rezidentom v jednej krajine, do ekonomiky mimo danej krajiny, pričom investor prejavuje záujem dlhodobo investovať v danej ekonomike. Dlhodobo investovať znamená istú formu partnerstva medzi investorom a prijímateľom tejto investície, zvyčajne novozaloženou alebo už existujúcou právnickou osobou (OECD, 2008).

Výhodou a pridanou hodnotou priamych zahraničných investícií je aj rýchle prenikanie kvalitných, etablovaných a rešpektovaných výrobkov a služieb, ale aj technológií, strojových zariadení, patentov, manažérskych pracovníkov, know-how či marketingových stratégií, ktorých nositeľmi sú často zahraniční investori.

Vyšší podiel priamych zahraničných investícií vplyva na tvorbu a zvyšovanie počtu nových pracovných miest, čo sa následne odráža na postupne klesajúcej miere nezamestnanosti v regióne. Zvyšuje sa dobré meno regiónu, ktoré často priťahuje ďalších zahraničných investorov.

Každý investor má rozdielne nároky pre lokalizáciu svojej výroby. V zásade však platí niekoľko základných kritérií výberu lokality z pohľadu zahraničných investorov:

- ľudské zdroje – investor sleduje vekovú a vzdelanosťnú štruktúru obyvateľstva, vzdelávacie zariadenia, mieru nezamestnanosti, regionálny a miestny trh práce, priemerné mzdy, podmienky pre bývanie, zdravotnú starostlivosť, kultúru, voľný čas a rekreáciu,
- miestna ekonomika – hodnotenie existencie regionálnej a miestnej konkurencie, najvýznamnejší zamestnávateľia v okolí a zhodnotenie ich dopadu na možný úspešný rozvoj priemyselnej zóny,
- majetkoprávny štatút - štruktúra vlastníckych vzťahov k pozemkom a stavbám na nich,
- územná identita – identifikácia pozemku, poloha a dopravná dostupnosť lokality z európskeho, celorepublikového a krajského pohľadu,
- externalita – ekonomické posúdenie tzv. vyvolaných investícií projektu (dobudovanie sietí a vybudovanie prípojok, asanačné náklady a pod.),
- životné prostredie – kvalita životného prostredia a posúdenie vhodnosti lokalít pre výstavbu priemyselných objektov z hľadiska klímy, kvality ovzdušia, vody, pôdy, surovinových zdrojov, hluku,
- doprava – dopravné napojenie pozemkov z hľadiska osobnej a nákladnej dopravy,
- technická infraštruktúra – vedenie trás a sietí technickej a energetickej vybavenosti a ich kapacitné parametre - zásobovanie pitnou a úžitkovou vodou, kanalizácia, plyn, elektrická energia, telekomunikácie,
- cena – obvyklé ceny pozemkov v mieste, kde chce investor investovať,
- integrita a konformita s územno - plánovacou dokumentáciou (ÚPD) - miera súladu so záväznou časťou ÚPD, resp. s navrhovaným funkčným a priestorovým usporiadaním územného plánu.

Ani kritériá, ani váhy pri nich použité neplatia univerzálne. Investor, ktorého investícia má vysokú pridanú hodnotu (IT, výskum a vývoj), má inak zoradené kritériá výberu ako investor so zámerom vybudovať v regióne „montážnu dielňu“ - investícia s nižšou pridanou hodnotou (Michaeli a kol., 2010).

Zahraničné investície majú aj isté negatíva. Aj napriek tomu ich považujeme za dôležitý faktor v rozvoji regiónov. Jeden z hlavných problémov nastáva v prípade ukončenia činnosti subjektu, kedy dochádza k nárazovému skoku miery nezamestnanosti, čo pôsobí v regióne negatívne.

Rozvoj regiónu ovplyvňuje **faktor ceny**. Faktor ceny poukazuje na kvalitu podnikateľského prostredia, premieta regionálne ekonomické vzťahy medzi ponukou a dopytom. V tomto kontexte sú všeobecne považované za najvýznamnejšie cena práce, cena pozemkov a cena prenájmov.

Cena práce – podstatou je ekonomická efektívnosť, ktorú najlepšie vyjadruje vývoj ukazovateľov produktivity práce. Sledovaná je na národnej i regionálnej úrovni. Na regionálnej úrovni existujú značné rozdiely v cene práce, ktorá je zvyčajne vyjadrovaná pomocou indikátora priemerná mzda.

Cena pozemkov – jedná sa predovšetkým o cenu potenciálnych stavebných pozemkov pre výstavbu. Patrí k dôležitým cenovým faktorom, ktoré definujú podnikateľské prostredie z hľadiska regionálnych podmienok pre rozvoj výrobných aktivít. Všeobecne je cena stavebných pozemkov závislá od ich polohy s napojením na dopravné siete nadregionálneho významu.

Cena prenájmu – tvorí dôležitú časť trhu s nehnuteľnosťami. Existuje závislosť cien prenájmov od veľkosti a hierarchického postavenia regionálnych centier.

2.3.5 Infraštruktúra

Všeobecne pod pojmom infraštruktúra môžeme rozumieť vybavenosť územia. Na rozvoj v regiónoch vplýva viac druhov infraštruktúry. Tú triedime do troch základných skupín, ktoré najviac ovplyvňujú život v regióne:

- *technická infraštruktúra* – dôležité pre smerovanie a ďalší vývin regiónu sú dopravná infraštruktúra, energetická infraštruktúra, vodohospodárska infraštruktúra, odpadové hospodárstvo, úroveň bytového fondu,
- *sociálna infraštruktúra* – kvalita obchodných, školských, zdravotníckych zariadení a služieb, kultúrno-spoločenské činnosti a zariadenia pre šport a rekreáciu, administratívno-právne zariadenia,

- *informačno-komunikačná infraštruktúra* – využívanie IKT, mobilní operátori a internet, šírenie informácií prostredníctvom médií atď.

Technická infraštruktúra priamo vplýva na umiestnenie firiem a ich subdodávateľské vzťahy. Dôležitá je pre kvalitu života obyvateľov. Technická infraštruktúra uspokojuje potreby obyvateľov a firiem a musí byť dobudovaná tak, aby dokázala svojim výkonom pokrývať nároky počas maximálnych potrieb v priebehu dňa. Musí byť dobudovaná celistvo (komplexne), pretože v prípade chýbajúcej časti významne brzdí rozvoj. Príznačná je jej vysoká investičná náročnosť (vysoké finančné a materiálové vstupy). Výstavbu zvyčajne dotujú hlavne verejné zdroje. Pozitívne pôsobí na zvyšovanie prepojenia jednotlivých regiónov (konektivita). Umožňuje koncentráciu výroby a zvyšuje mobilitu pracovníkov, tovaru a služieb. Sama osebe má však nízku mobilitu (zvyčajne je neprenosná) a flexibilitu, ale dlhú životnosť.

Dopravná infraštruktúra je jednou z kľúčových častí technickej infraštruktúry. Doprava vo svojej špecifickej funkcii pôsobí naprieč ekonomikou a spája rôzne sektory, umožňuje prekonávať vzdialenosti, zlepšuje del'bu práce v rámci výroby, podporuje produktivitu výrobnéj pracovnej sily a kapitálu čím podporuje rast prosperity a konkurencieschopnosti ekonomiky (Michaeli a kol., 2010). Rozvoj dopravy umožňuje koncentráciu výroby, následne i jej špecializáciu a tak zvyšuje efektívnosť výroby (Belajová, Fáziková, 2002).

Nedostatočná dopravná infraštruktúra by mohla pôsobiť ako obmedzenie ostatných spolupôsobiacich faktorov, čo môže mať negatívny vplyv na rozvoj regiónu. Jej dobudovanie by naopak malo aktivovať rozvojový potenciál regiónu a naštartovať tak ekonomickú aktivitu.

Dopravná infraštruktúra (predovšetkým cestná) môže pozitívne vplývať na rozvoj okrajového regiónu iba v prípade, že sú prítomné i ostatné rozvojové faktory, ktorých účinkov zosilňuje. Zvyšovanie kvality cestnej infraštruktúry samo o sebe nemôže viesť k rozvoju územia. Hlavným problémom v kreovaní centier rozvoja nie je len diaľkové dopravné spojenie (nadradená cestná sieť – diaľnice a rýchlostné cesty), ale hlavne kvalita a nedostatok miestnej a vnútroregionálnej infraštruktúry. Zaostávanie regiónu nie je možné zastaviť jeho napojením na hlavné dopravné trasy. To môže práve spôsobiť opačný efekt v podobe rýchlejšieho a jednoduchšieho odchodu mladšej a vzdelanejšej pracovnej sily za lepšími pracovnými podmienkami do iných regiónov (odliv mozgov). Periférnosť okrajových oblastí na úkor centier sa ešte prehĺbi, čo negatívne vplýva na vývoj vyváženého osídlenia a trhovej štruktúry. Investície do skvalitňovania cestnej

siete podporujú v okrajových regiónoch zlepšenie dostupnosti, zníženie nákladov na dopravu a zlepšenie cenovej pružnosti, vznik úspor z veľkovýroby a vznik nových miest odbytu.

V druhej polovici 19. storočia pri formovaní celej sídelnej štruktúry a významných ekonomických centier mala dominantné postavenie železničná doprava. Rozvoj leteckej a hlavne cestnej dopravy predstavoval pre železnice silnú konkurenciu, na ktorú neboli schopné pružne reagovať. Hlavnou príčinou tohto vývoja bolo štátne vlastníctvo a prílišná štátna regulácia. Železničná doprava bola a stále ešte do veľkej miery je organizovaná na „národnom princípe“, ktorý zohľadňoval len národné a regionálne požiadavky. Dopravca určitého štátu tak v rámci medzinárodnej dopravy vykonával dopravu len od hranice po hranicu. Dôsledkom toho boli časové straty a neefektívna organizácia dopravného procesu. Nedostatok konkurencie a monopolné postavenie národných prepravcov tak brzdili rýchlejší rozvoj a lepšiu konkurencieschopnosť železníc. Riešením bola liberalizácia sektora železničnej dopravy. Cieľom je vytvoriť integrovaný európsky železničný systém. To by malo viesť k vyššej efektívnosti, konkurencieschopnosti a bezpečnosti železničnej dopravy. Schválení súkromní prepravcovia po splnení podmienok môžu využívať na prevádzku celú dopravnú infraštruktúru. Za využívanie budú platiť poplatok podľa stanovených podmienok. To by malo zaviesť viac konkurenčných vzťahov na železniciach a prispievať k ich lacnejšej a efektívnejšej prevádzke (Michaeli a kol., 2010).

Negatívom môžu byť nízke uvádzacie ceny (často pod hranicou výdavkov) nových prepravcov, ktorými vytlačia konkurenciu a následným monopolným postavením začnú diktovať nové ceny, ktoré sú častokrát vyššie ako u pôvodného prepravcu (príklad vlakov RegioJet na trati Bratislava – Košice, kde cenami vytiesnili národného prepravcu s IC vlakmi, pričom po ich zrušení si začali diktovať ceny).

Dôležitým prvkom rozvoja v regiónoch sa stávajú **obslužné – logistické centrá** (veľkosklady). Vytvárajú ich veľké firmy (napr. automobilky), veľké obchodné reťazce (Lidl, Kaufland, Billa atď.) alebo firmy zabezpečujúce distribúciu tovarov (rôzne zásielkové a doručovacie služby). Koncentrujú sa hlavne blízko dopravných sietí nadregionálneho významu. V súčasnosti zamestnávajú stále viac zamestnancov a vplývajú na vytváranie nových pracovných miest (globálne siete ako Google, Amazon, atď.) Menia charakter krajiny, pretože sú lokalizované často mimo zastavaného územia. Negatívne vplývajú napríklad na záber mnohokrát hodnotnej poľnohospodárskej pôdy.

Energetická infraštruktúra je ďalšou zložkou technickej infraštruktúry a tvoria ju elektrické (výroba a rozvod elektrickej energie), plynové a tepelné siete. Do popredia sa stále viac dostáva energia obnoviteľných zdrojov. Tieto technológie sú investične náročnejšie než tradičné. Avšak zariadenia sú často menšie než konvenčné zariadenia na výrobu energie, ich inštalácia je rýchla a v vidieckym oblastiach prináša menej rizík. Ich zavádzanie vytvára v porovnaní s ostatnými technológiami v energetike viac pracovných príležitostí. Vplývajú na rozvoj nových vedných odborov a informačných technológií. Medzi ďalšie silné stránky obnoviteľných zdrojov energií patrí ich nevyčerpatelnosť, významný a všadeprítomný technický potenciál, nízke prevádzkové náklady.

Samozrejme aj tu existujú negatíva: málo preskúmané možné vplyvy na životné prostredie, aj keď preukázateľne menšie ako u konvenčných zdrojov výroby energie, vznik nárokov na nové zastavané plochy a najväčším problémom je stabilita výroby dostatočného množstva energie.

Vodohospodársku infraštruktúru tvoria vodné zdroje a technické zariadenia slúžiace na úpravu a vedenie použitej vody (vodovod a kanalizácia). Ich výstavba a prevádzka je investične veľmi náročná. Význam tejto infraštruktúry rastie v kontexte znižujúcich sa zásob pitnej vody v regiónoch. Podobne ako samotná voda sa stáva strategickým rozvojovým faktorom.

V prípade **odpadového hospodárstva** (odvoz, uskladnenie, likvidácia odpadu) je moderným trendom znižovanie likvidácie odpadu na skládkach pevných odpadov. Tlak na opätovné využitie zdrojov a recykláciu odpadov stále rastie. Výsledným efektom je zlepšenie kvality životného prostredia a šetrenie základných zdrojov.

Sociálna infraštruktúra tvorí po technickej druhú veľkú skupinu infraštruktúry. Má iné zameranie a zahŕňa hlavne školy, univerzity a nemocnice. Dostupnosť vysoko kvalitnej sociálnej infraštruktúry často ovplyvňuje príchod nových investícií. Tento typ infraštruktúry sa stáva významnou zložkou rozvojovej politiky regiónov, ktoré sa snažia prilákať činnosti s vysokou pridanou hodnotou založené na vedomostiach. Sociálna infraštruktúra je tiež dôležitá na udržanie počtu obyvateľov. Kvalitné školstvo, príp. dostupnosť predškolských zariadení významne vplývajú na voľbu miesta bydliska. Je to efektívny spôsob ako stabilizovať obyvateľstvo v území.

Na mobilitu pracovnej sily vplýva aj kvalita (stav bytového fondu) a dostupnosť bývania. Nedostatky v tejto oblasti negatívne vplývajú na rozvoj

územia. Najmenej využitý bytový fond je obyčajne v najmenej rozvinutých regiónoch s vysokou nezamestnanosťou.

Mimo kvality vzdelania je pre rozvoj v regióne potrebná sieť kvalitnej a dostatočne dostupnej zdravotnej starostlivosti. Aj v tomto prípade ťahajú za kratší koniec okrajové, ekonomicky menej výkonné regióny, kde je problémom práve kvalita, ale hlavne dostupnosť, zdravotnej siete.

Informačno-komunikačná infraštruktúra je tretou významnou zložkou infraštruktúry. Tvoria ju predovšetkým **informačné** a **komunikačné technológie** (IKT) a **lokálne** a **regionálne médiá**. Hlavne IKT predstavujú nový faktor regionálnej konkurencieschopnosti. V regiónoch prispievajú k zmenšeniu fyzickej vzdialenosti a k väčšiemu zasieťovaniu okrajových regiónov. Ich súčasťou sú mobilné siete a služby. Prístup k nim sa už považuje za samozrejmý aj v menej rozvinutých častiach sveta. Využívanie internetu sa podieľa na zvýšení kvality života obyvateľov (Michaeli a kol., 2010).

Pojem **lokálne** a **regionálne médiá** zahŕňa tlač, rozhlas a televíziu, vrátane tých, ktoré sú šírené elektronicky. Regionálne a lokálne médiá sú sprostredkovateľmi šírenia regionálnych a lokálnych informácií, inzercie a reklamy. Svojou dostupnosťou a informačnou blízkosťou podporujú účasť občanov na správe vecí verejných v regiónoch. Okrem toho tieto médiá fungujú aj ako dôležitý kultúrny faktor, pretože prispievajú k uchovávaniu kultúrnych tradícií a pocitu príslušnosti k danému regiónu alebo lokalite. V súčasnosti sa regionálne a lokálne médiá stávajú jedným z hlavných „budovateľov regiónu“ nielen v tradičnom kultúrnom zmysle (regionálne povedomie, kultúrna identita, uchovávanie nárečí), ale aj v ekonomickom zmysle (rozvoj trhu práce, dynamizácia lokálneho trhu - inzercia, reklama) (Michaeli a kol., 2010).

Tlač sa svojim regionálnym a lokálnym charakterom podstatne odlišuje od elektronických médií. V porovnaní s elektronickými trpia printové médiá vysokými nákladmi. Preto je snaha o ich udržanie a nepriamu podporu formou zníženej sadzby poštových, dopravných a telekomunikačných služieb, daňových úľav z príjmov za reklamu, pôžičok na nákup nových technológií a hlavne podpory zvyšovania profesionality zamestnancov v mediálnom priemysle.

S rozvojom moderných technológií a internetu naopak výrazne klesli náklady **regionálnych** a **lokálnych televíznych** a **rozhlasových štúdií**. Rozšírili sa možnosti ich šírenia, takže môžu osloviť väčší počet užívateľov, čím sa značne rozšíril ich reklamný potenciál.

Relatívne novým, moderným a vysoko efektívnym nástrojom, ktorý ovplyvňuje rozvoj lokalít a regiónov (cez ovplyvňovanie a mobilizáciu verejnej mienky), sú sociálne siete.

2.3.6 Inštitucionálne podmienky

Rozvoj regiónov závisí od nastavených podmienok a ich dodržiavania. Dôležitú úlohu v tomto procese regulácie zohrávajú inštitúcie miestnej a regionálnej samosprávy (na národnej úrovni aj vládne inštitúcie). Samospráva je významným subjektom regionálnej politiky a dôležitou zložkou systému verejných financií.

Súčasťou verejnej správy (vlády) sú všetky vládne a správne jednotky. Jej štruktúra závisí od štátoprávneho usporiadania, a predovšetkým od vnútorného územno-správneho usporiadania krajiny. Vplyv má aj členstvo v nadnárodných organizáciách (napr. Európska únia).

Na základe vyššie uvedeného môžeme rozlíšiť 4 úrovne verejnej vlády, z ktorých každá má vo verejnom financovaní vlastné funkcie a rôzne spôsoby financovania týchto funkcií:

- miestne vlády – najnižší stupeň verejného spravovania, vo väčšine krajín (aj u nás) predstavujú základný stupeň miestnej samosprávy,
- stredné vlády – vo federálnych štátoch ide o vlády jednotlivých členov federácie (krajín, provincií, či republík), v unitárnom štáte ide o medzistupeň centrálnej a miestnych vlád, u nás by mala stredný stupeň vlády predstavovať samospráva vyšších územných celkov,
- ústredná vláda – vláda daného unitárneho alebo federálneho štátu, v niektorých krajinách (aj na Slovensku) sú súčasťou centrálnej vlády aj decentralizované administratívne jednotky (agentúry) vykonávajúce štátnu správu,
- nadnárodné vládne authority – v súčasnosti majú najmä koordinačné funkcie (napr. koordinácia či harmonizácia zdaňovania v rámci EÚ) (Malčíková, 1998).

Hospodárska politika vlády sa v regiónoch premieťa veľmi rozdielne, preto sa ukazuje nutnosť zamerať sa na tie typy čiastkových politík, ktoré môžu indikovať väčší vplyv na ekonomický rozvoj jednotlivých regiónov.

Prvou z takýchto významných politík je **menová politika**. Pomáha regiónom predovšetkým cez uľahčenie dostupnosti úverov pre podnikateľské subjekty, vrátane zníženia úrokovej miery, zdokonalením, zefektívnením a najmä

zvýšením transparentnosti poskytovania úverov. V prípade fungujúceho bankového sektora je jedným z mála relatívne dostupných a spoľahlivých prostriedkov zvýšenia zamestnanosti. Vhodná menová politika pôsobí aj na stabilizáciu kurzu, čo vedie k efektívnejšiemu prerozdeleniu akumulovaných zdrojov. Naopak netransparentnosť poskytovania úverov vedie ku klientelizmu, nevhodnému prerozdeleniu zdrojov.

Monetárna politika vplýva na množstvo peňazí v regióne. Hospodársky rozvoj regiónov podporuje vláda pomocou úverov, ktoré poskytuje vybraným subjektom. Čím je väčšia koncentrácia príjemcov výhod v regióne, tým je väčšia diferenciácia dopadov na rozvoj.

Koordinácia menovej a **fiskálnej politiky** stabilizuje makroekonomický vývoj. Pomocou štátneho rozpočtu, cez systém daní a odvodov a cez štruktúru výdavkov štátneho rozpočtu, dochádza k medziregionálnemu prerozdeľovaniu zdrojov. Väčšina krajín dodržiava priestorovú rovnosť zdaňovania. V ekonomicky výrazne zaostávajúcich regiónoch štáty využívajú daňové zvýhodnenia, prípadne oslobodenie od daní, ale len na časovo obmedzené obdobie.

S postupným prechodom kompetencií na nižšie samosprávne úrovne sa postupne presúvajú aj zdroje ich financovania. Hovoríme o tzv. **fiskálnej decentralizácii**. Fiskálna decentralizácia znamená rozdelenie verejných výdavkov a príjmov medzi rôzne úrovne verejnej správy a právomoc udelenú regionálnej a obecnej samospráve pri zostavovaní ich rozpočtov (zdaňovanie, spoplatňovanie a prerozdeľovanie zdrojov). Jej cieľom je zabezpečenie primeranej ekonomickej a fiskálnej autonómnosti samosprávy a zvýšenie vlastných daňových príjmov samospráv tak, aby nedošlo k zvýšeniu celkového daňového a odvodového zaťaženia.

Pri decentralizácii teda prenášame zodpovednosť pri poskytovaní určitých verejných služieb z vyššieho stupňa verejnej správy (napr. zo štátu) na nižší stupeň verejnej správy, resp. na samosprávu. Zvyšuje sa tým nezávislosť samosprávy od štátnej správy pri poskytovaní týchto služieb. Samostatne sa rozhoduje v akom rozsahu a v akej kvalite, príp. či vôbec poskytne dané služby verejnosti. Na toto rozhodovanie má vplyv fakt, že tieto služby financuje z vlastných zdrojov. Daný proces by mal zvýšiť zodpovednosť volených predstaviteľov samosprávy voči svojim voličom, zvýšiť záujem občanov (platcov daní) o veci verejné a celkovo zabezpečiť transparentnejšie a efektívnejšie prerozdelenie zdrojov v regióne. Zároveň sa tým posilní efektivita

poskytovaných verejných služieb a odbremeňuje sa centrálna vláda od viacerých úloh.

Decentralizácia (aj fiskálna) so sebou prináša aj určité riziká. Môže viesť k posilňovaniu medziregionálnych nerovností (hlavne vo veľkých krajinách, kde sú veľké ekonomické rozdiely medzi regiónmi). Môže vplývať na veľmi rozdielnu úroveň poskytovaných verejných služieb (napr. podštandardné poskytovanie služieb základného školstva alebo základnej zdravotnej starostlivosti). Môže zhoršiť štrukturálne nerovnosti (Nižňanský, 2005).

Zdroje, potrebné na vykonávanie verejných služieb, sa pohybujú dvoma spôsobmi. Jedným spôsobom sú tzv. vertikálne transfery (zhora nadol) z centra, ktoré sú vo forme grantov a dotácií od štátu. Slúžia miestnym samosprávam s nižšou schopnosťou tvorby dostatočného vlastného príjmu na poskytovanie verejných služieb. Horizontálna redistribúcia je druhou možnosťou prerozdelenia zdrojov. Podstata je vo vzájomnom prerozdeľovaní získaných prostriedkov medzi jednotlivými miestnymi samosprávami navzájom (vzájomná solidarita miestnych samospráv). Časť z finančných prostriedkov získaných bohatšími miestnymi samosprávami sa rozdelí medzi chudobnejšie. Čím vyššie sú regionálne rozdiely v krajine, tým nižšia miera fiskálnej decentralizácie má byť v krajine zavedená. Ľahšie sa dá dosiahnuť vyrovnanie nerovností na základe vertikálnych transferov od centrálnej vlády než prostredníctvom horizontálnych transferov medzi jednotlivými samosprávami. Fiskálna decentralizácia funguje efektívne až v prípade vyššej úrovne hospodárskeho rozvoja krajiny. Dôležitým ukazovateľom optimálneho fungovania a efektivity samosprávy je aj veľkostné kritérium. Čím sú jednotlivé miestne samosprávy veľkostne väčšie (hlavne počet a štruktúra obyvateľstva), tým je to pre fiskálnu decentralizáciu priaznivejšie (viac odborníkov, väčší dopyt po rôznych verejných službách, väčšie potenciálne príjmové zdroje) (Nižňanský, 2005).

V rámci decentralizačných procesov regionálna samospráva dostáva celý rad originálnych kompetencií: starostlivosť o cesty II. a III. triedy, územné plánovanie, regionálny rozvoj, vlastná investičná činnosť, stredné školstvo, nemocnice, niektoré zariadenia sociálnych služieb (domovy dôchodcov, sociálne služby pre deti, krízové strediská, detské domovy, atď.), kultúrne zariadenia (galérie, múzeá, divadlá, niektoré knižnice, a pod.), participácia na civilnej ochrane, licencie pre lekárne a súkromných lekárov (Nižňanský, 2005).

Daňová politika v kontexte rozvoja regiónov má zabezpečiť prechod od poskytovania dotácií zo štátneho rozpočtu k financovaniu činnosti samosprávy

prostredníctvom daňových príjmov, na základe prerozdelenia dane z príjmu fyzických osôb. Na základe zásady úžitku vyššie dane by mali zabezpečiť lepšie služby. Každý prispieva podľa svojich platobných schopností (všetci s rovnakou kapacitou platia rovnako - horizontálna spravodlivosť) a (tí s vyššou platobnou kapacitou platia viac - vertikálna spravodlivosť) (Nižňanský, 2005).

Príjmy samospráv na Slovensku môžeme rozdeliť do dvoch skupín:

- 1) **Vlastné príjmy**, ktoré by mali slúžiť pri financovaní potrieb obce:
 - **miestne dane a poplatky** (domová daň, poľnohospodárska daň z pozemkov občanov, daň z príjmov obyvateľstva, miestne poplatky, správne poplatky), výnosy z majetku obce (dôchodková daň obecných podnikov, atď.) – jedná sa hlavne o poplatky za poskytované služby, iné zdroje ako napríklad pokuty a penále, správne poplatky (daň zo psa, za využitie verejného priestranstva, daň za ubytovanie, daň za predajné a nevýherné hracie prístroje), príjmy od organizácií zriadených alebo založených obcou a príjmy z majetku obce.
 - **podielové dane** (podiel na dani zo mzdy, podiel na dani z objemu miezd a odmien poľnohospodárskych organizácií, daň z príjmu fyzických osôb zo závislej činnosti, daň z príjmu právnických osôb, cestná daň) - ide o systém vertikálneho prerozdelenia daňových príjmov (najvýznamnejší príjem rozpočtov). Samosprávy dostávajú stanovené percento celkového výnosu určitej dane. Nevýhodou minimálny vplyv na vlastné sadzby daní (určuje štát) a tiež neskorá informácia o budúcich príjmoch.
 - **ostatné príjmy** - úvery - nie sú vhodné na financovanie bežných výdavkov a mali by byť použité skôr v rámci kapitálových výdavkov. Problémom je následná úverová záťaženosť niektorých samospráv.
- 2) **Dotácie zo štátneho rozpočtu** - slúžia na zníženie vertikálnych fiskálnych nerovností. Často predstavujú jediný významnejší zdroj na financovanie vlastnej činnosti samospráv (hlavne menších a ekonomicky zaostávajúcich) (Michaeli a kol., 2010).

Investičná a priemyselná politika patria k dôležitým nástrojom riešenia problémov zamestnanosti a nezamestnanosti. Pôsobia cez investície do strojov a zariadení, investície do infraštruktúry, ale najmä cez investície do ľudských zdrojov. Investície do strojov a zariadení vplyvajú na zníženie tvorby pracovných miest, sú však predpokladom rýchlejšieho rozvoja ekonomiky a teda spätne

vplývajú na tvorbu nových pracovných miest. Ovplyvňujú tvorbu nových pracovných miest v konkurencieschopných odvetviach, čím zabezpečujú udržateľnosť týchto miest, zároveň vplývajú na zvyšovanie produktivity práce.

2.3.7 Inovácie – regionálne systémy inovácie a klastre

Inovácie sú jedným z dôvodov nerovnomerného regionálneho rozvoja. Učenie sa a tvorba inovácií je záležitosťou celej siete rôznych regionálnych aktérov (ekonomických, politických a sociálnych).

Pojem inovácií je chápaný a používaný veľmi nejednoznačne. Podľa definície OECD inovácia znamená transformáciu myšlienky do predajného produktu (služby), nový (prípadne zdokonalený) výrobný (alebo distribučný) proces, alebo novú metódu sociálnych služieb.

V praxi sa často uplatňujú kombinácie troch náhľadov na pojem inovácií (Skokan, 2004):

- **výrobné inovácie** – predstavujú zavedenie novej služby alebo výrobku na trh alebo jeho zlepšenie,
- **procesné inovácie** – technický rozvoj výrobného alebo distribučného systému, obyčajne vo forme racionalizácie,
- **organizačné inovácie** – inovácie v oblasti organizácie práce alebo riadenia ľudských zdrojov.

Tvorcami inovácií v regióne môžu byť vedecké, technologické a priemyselné parky a inovačné centrá, ktoré môžu tvoriť základ tzv. inovačnej infraštruktúry regiónu a nabaľovať na seba ďalšie dodávateľské reťazce firiem s dôsledkom zvýšenia technologickej úrovne regiónu i atraktivity pre prípadných investorov a zvýšenie zamestnanosti (Skokan, 2004).

Je užitočné vytvárať sieťové prostredie spolupracujúcich subjektov v rámci regionálnej infraštruktúry, ktoré umožnia prenos nových technológií a znalostí do prostredia podnikateľských subjektov. Za účelom podpory spolupráce vznikajú regionálne systémy inovácií a klastre (zoskupenia firiem a ďalších inštitúcií pre sprostredkovanie kontaktov, informácií a zdrojov).

Podľa Wolfeho (2001) môžeme **regionálny systém inovácií** definovať ako súbor ekonomických, politických a inštitucionálnych vzťahov, ktoré sa vyskytujú v danej geografickej oblasti (regióne) a ktoré generujú kolektívne procesy učenia vedúce k rýchlemu šíreniu znalostí a najlepších skúseností z praxe. Obsahuje obe strany inovačného procesu (ponuku – vysokokvalifikovaná pracovná sila) a (dopyt – firmy využívajúce vedecké a technické poznatky). Ďalší rozvoj

regiónov bude značne závisieť od schopnosti využívať výsledky vedy a techniky v praxi.

Stratégia rozvoja regiónov založená na klastroch je pomerne nová perspektíva. Mnohé podniky individuálne nie sú schopné využiť výhody, ktoré ponúka globalizácia svetových trhov. Globalizácia vyžaduje inovatívne vysokoflexibilné riešenia, ktoré individuálne malé a stredné podniky nie sú schopné zabezpečovať. Práve prostredníctvom kooperácie v rámci klastra je možné mnoho z týchto problémov prekonať.

Pojem **klastery** (*angl. cluster*) možno najjednoduchšie charakterizovať ako horizontálne alebo vertikálne prepojenie firiem, ktoré sa spolu s podpornými organizáciami zameriavajú na vzájomne súvisiace predmety podnikania. Pojem klastery môže napríklad označovať určitú priemyselnú oblasť, lokálny priemyselný systém alebo regionálne zoskupenie inovačných firiem. Pri súčasnej úrovni globalizácie vo svete zohrávajú klastery významnú úlohu. Sú hlavným prostriedkom na zvýšenie konkurencieschopnosti malých a stredných firiem – a to aj na medzinárodnej úrovni a taktiež pomáhajú zvyšovať produktivitu a zavádzať inovácie v týchto firmách, čo ešte väčšmi prispieva k posilňovaniu ich pozície na lokálnom aj globálnom trhu.

Existuje množstvo definícií klastrov, vyberáme niektoré z nich:

- Klastery sú obchodno-výrobné podniky a neobchodné organizácie, pre ktorých je členstvo v rámci skupiny významným prvkom konkurencieschopnosti každého z členov, ide o súhrn dodávateľsko-odberateľských vzťahov resp. spoločnej technológie, spoločných zákazníkov, distribučných kanálov, spoločný pracovný trh či ľudský kapitál (Bergman, Feser, 1999).
- Klastery sú výrobné siete vzájomne silne závislých firiem prepojených medzi sebou v rámci výrobného reťazca vytvárajúceho pridanú hodnotu. V niektorých prípadoch zahŕňujú klastery tiež strategické zoskupenie s univerzitami, výskumnými ústavmi, intenzívnymi znalostnými službami pre podniky, sprostredkujúcimi organizáciami a so zákazníkmi (Roelandt, Hertog, 1999).
- Podnikové klastery sú geografické sústredenia podobných, príbuzných alebo komplementárnych podnikov s aktívnymi kanálmi pre obchodné transakcie, komunikáciu a dialóg, majú spoločnú špecializovanú infraštruktúru, pracovné trhy a služby, sú vystavené spoločným hrozbám a príležitostiam.

- Klastre sú skupiny nezávislých firiem a pridružených inštitúcií, ktoré spolupracujú, aj si konkurujú. Sú geograficky rozmiestnené v jednom alebo viacerých regiónoch, ale môžu mať aj globálny rozsah.
- Klastre možno vymedziť ako geograficky sústredené odvetvia, ktoré získavajú svoju výkonnostnú a konkurenčnú výhodu tým, že využívajú umiestnenie v určitej lokalite a všetky faktory, ktoré s tým súvisia (Skokan, 2004).

Existuje niekoľko kľúčových faktorov, ktorých prítomnosť alebo nedostatok môže úspešnosť tvorby klastrov silno ovplyvniť. Hovoríme o základných pilieroch klastra, ktoré upravujú podmienky jeho fungovania:

- **Sociálne siete** – sú súbormi špecifických spojení medzi určitými aktérmi, pričom správanie týchto aktérov je možné vysvetliť charakteristikami týchto spojení. Siete podnikov je preto možné definovať spojeniami nezávislých organizácií (štruktúra siete) a interakciami medzi organizáciami v tejto štruktúre (sieťové procesy). Spojenia sú založené na výmene informácií a vedomostí. Sieť je možné ohraničiť a rozlíšiť od prostredia a je charakteristické, že i keď každá organizácia má i vlastné ciele ako sieť sledujú spoločné ciele. Je možné uviesť viacero motívov a dôvodov, prečo sa podniky usporiadávajú do sietí: technologické zmeny, globalizácia, meniace sa nároky spotrebiteľov a rastúci význam informácií a vedomostí. Podľa cesty vývoja sietí rozlišujeme dvojaké siete a to **plánované** a **spontánne** vzniknuté. **Spontánne vzniknuté klastre môžeme považovať za efektívnejšie a stabilnejšie**, keďže vznikli na území, kde pravdepodobne sú dané všetky podmienky a je potom ľahšie sa o tieto klastre „staráť“.
- **Geografická koncentrácia** – táto koncentrácia umožňuje vytvorenie takého prostredia a priebeh takých procesov, ktoré robia klastre a podniky pôsobiace v ňom súťažou schopnejšími oproti podnikom roztrúseným v priestore. Ak geografická koncentrácia chýba, nájdeme niekoľko faktorov, ktoré spoluprácu sťažujú, počnúc od najjednoduchších – prepravných nákladov až po medzil'udské spojenia, sociálne siete a ich kvalitu.
- **Sociálny kapitál** – umožňuje jednotlivcom si navzájom dôverovať, čo im pomáha viesť hospodársku činnosť v lokálnych sieťach, čo vedie k vyššej výkonnosti. Za hlavný rozdiel medzi týmto a ostatnými formami kapitálu považujeme to, že tento kapitál je zakotvený v skupinách ľudí.

Sociálne siete, väzby, dôvera a celkovo sociálny kapitál je koherentný na jednom mieste. Tieto danosti sú regionálne diferencované a ovplyvňujú ekonomické výsledky tak na makroúrovni ako aj lokálne. Podľa tejto logiky sa klastre vytvárajú spontánne tam, kde je kvalitný sociálny kapitál (vysoká miera dôvery, silné sociálne siete, atď.). Plánovane sa dajú klastre vytvoriť v lokalitách, kde sú tieto podmienky dané, inak môže byť úspešnosť takejto medzipodnikovej spolupráce málo pravdepodobná.

- **Vzájomná dôvera** – vytváranie klastrov musí byť okrem sociálnych sietí postavené najmä na vzájomnej dôvere. A teda aj tam, kde skupina firiem spĺňa rad kritérií vrátane miestnej blízkosti a určitých obchodných vzťahov, v skutočnosti nemôže vytvoriť klastre bez sociálnych sietí a dôvery, ktoré charakterizujú úspešné klastre. V takom prípade môže ísť iba o zhuk firiem a nie o klastre. Podľa niektorých autorov definícia dôvery znamená „ochotu jednej strany byť zraniteľným“. Alebo dôveryhodnosť je tá vlastnosť jednej strany, ktorá robí druhú stranu ochotnou byť zraniteľnou. Respektíve dôvera je ten mechanizmus, ktorý pomáha ošetriť tie zlyhania trhu, ktoré sú dôsledkom neistoty.
- **transfer vedomostí** – pri tomto kroku je potrebné rozlišovať medzi pojmom **vedomosti** a **informácie**. Informácie sú široko dostupné, avšak vedomosti predstavujú už spracované a zhodnotené informácie, ktoré teda majú svoju hodnotu. Môžu mať formu stratégie, riešenia, postupu, know-how atď.

Ak miera dôvery je nízka, podelenie sa o vedomosti môže fungovať najviac na trhovej báze – vedomosti sa kupujú. Podľa teórie je pre klastre charakteristický pravý opak: vysoká miera dôvery a vzájomná netrhová výmena vedomostí. Podľa výsledkov výskumov sa vedomosti považované za užitočné šíria skôr cez slabé väzby. Aktérii spojení silnými väzbami, preto neprinášajú toľko nových vedomostí, lebo sú blízko a využívajú podobné alebo aj totožné informačné zdroje. V klastri sú silné väzby, podniky môžu však byť spojené s okolím slabšími väzbami, cez ktoré sa do klastra dostanú nové informácie. Vo vnútri klastra sa tieto potom šíria rýchlo. Okrem vyššie uvedených základných podmienok existencie klastra existuje celý rad kritických faktorov, ktoré sú pre vznik a zdravé fungovanie klastra nevyhnutné:

- silná vedecko-technická základňa,
- infraštruktúra, budovy, stavby,

- existencia služieb na podporu podnikania,
- kvalifikovaná pracovná sila,
- efektívna sieť spolupráce,
- celkové podnikateľské prostredie a podpora podnikania.

Klastre zlepšujú konkurencieschopnosť, čo vedie k zlepšeniu výkonnosti podnikania tromi spôsobmi:

- **zvýšenou produktivitou** na základe lepšieho prístupu k špecializovaným dodávateľom, schopnostiam a informáciám,
- **väčším dôrazom kladeným na inovácie**, nakoľko je zdôrazňovaná potreba zdokonaľovania v procese výroby a firmy navzájom spolupracujúce môžu túto potrebu uspokojiť,
- **prirodzeným rozrastaním sa klastra** v dôsledku vytvárania nových firiem a príchodu nových dodávateľov (Prno, 2006).

Úspešné klastre ponúkajú zúčastneným spoločnostiam mnoho konkrétnych prínosov:

- **klaster poskytuje úspory z rozsahu a znižuje náklady** – poskytuje podnikom príležitosť dosiahnuť kritické množstvo v kľúčových oblastiach, čo im prináša úspech, ktorý by nebol možný, keby pracovali izolovane a spoluprácou môžu firmy otvárať nové trhy a znižovať náklady,
- **klaster znižuje obmedzenia menších firiem a zvyšuje špecializáciu** – môže združovať firmy z rôznych článkov hodnotového reťazca a umožňuje tak menším firmám, aby sa špecializovali a spolupracovali pri konkurencii proti väčším, vertikálne prepojeným firmám a spolupráca s väčšími spoločnosťami zasa poskytuje menším firmám mechanizmus prístupu k medzinárodným sieťam väčších spoločností v klastri,
- **klaster zvyšuje miestnu konkurenciu a rivalitu a tým globálnu konkurenčnú výhodu** – pričom rivalita podporuje vo firmách inovácie, pomocou ktorých sa snažia zlepšiť svoju efektivitu a konkurencieschopnosť, aby sa udržali „v zoskupení“,
- **klaster zvyšuje rýchlosť prenosu informácií a technológií** – čo nastáva v dôsledku blízkosti firiem, silných väzieb medzi nimi a vysokej konkurenčnej podstaty klastra,
- **klaster zvyšuje moc a hlas menších firiem** – keďže pomocou vytvárania siete sú menšie firmy schopné ovplyvňovať udalosti a lobovať u vlády za zlepšenie služieb a infraštruktúry,
- **klaster podnecuje vládu k investíciám do špecializovanej infraštruktúry**
- keďže vďaka jeho viditeľnosti ako aj vďaka nákladovej efektívite a vyššej

návratnosti investícií sa tieto investície ľahšie zdôvodňujú, pričom špecializovaná infraštruktúra by mohla zahrňovať zriadenie školiacich stredísk, technologických inštitútov, vládou podporovaného výskumu a vývoja a či zabezpečenie nákladného zariadenia potrebného pre miestny priemysel,

– **klaster umožňuje efektívne prepojenie a partnerstvo** – nakoľko jeho viditeľnosť a dôležitosť môže tiež podnietiť reakciu akademických inštitúcií vo vzťahu k vytváraniu partnerstva s miestnym priemyslom a pritom iniciatíva klastra môže poskytnúť podnikom, ktoré si obyčajne konkurujú, neutrálne fórum pre informovanie sa o spoločných problémoch a možnostiach bez obmedzenia ich schopnosti konkurovať (Skokan, 2004).

Existuje viacero významných dôvodov pre účasť v klastrí:

- **Informácie** – klaster slúži svojim členom ako informačná platforma. Člen klastra získava ľahšie, rýchlejšie a väčšinou zdarma informácie od riadiacej jednotky klastra, podporných inštitúcií a členov navzájom, ktoré by nikdy ako izolovaná firma nedostal. V klastrí sa však nejedná len o jednostranný tok od riadiacej jednotky klastra smerom k členom. Prúdenie informácií musí byť obojstranné a aktuálne. Poskytovanie a zdieľanie informácií patrí medzi základné poslanie klastrov.
- **Komunikácia** – klaster je priestor pre odstraňovanie komunikačných bariér. Otvorená komunikácia je známkou partnerskej rovnocennosti, komunikačná otvorenosť obohacuje tak samotného člena ako aj členov navzájom. Klaster má funkciu facilitátora (uľahčovateľa) – pomáha tam, kde existuje nedôvera a nízky rozvoj vzťahov. Klaster usporadúva množstvo spoločných akcií s cieľom rozvíjať vzájomne prepojenú sieť a vytvárať tak i neformálny priestor pre komunikáciu vo vnútri klastra.
- **Spolupráca** – klaster je predurčený pre spoluprácu, kooperáciu. Čím viac sa členovia navzájom poznávajú, tým ľahšie sa nachádzajú spoločné problémy a príležitosti. Klaster pomáha v identifikácii možných spoločných projektov, nachádzaní vhodných partnerov v klastrí, organizácii kontaktov, jednaní a konzultáciách. Povzbudzovanie spolupráce je jednou zo základných funkcií klastra. Klaster tak môže vytvárať záujmové skupiny a iniciovať kooperačné projekty s cieľom dosiahnutia synergických a nákladovo úsporných efektov.
- **Vzdelávanie** – vzdelávacie služby pre členov klastra vychádzajú výlučne z ich konkrétnych potrieb. Klaster priťahuje pozornosť nositeľov nových poznatkov (agentúry, nadnárodné firmy). Byť v klastrí vypovedá o snahe firmy zdokonaľovať sa, vzdelávať sa a rásť. Klaster sa tak ako

prvý stretáva s najnovšími námetmi vo verejnej či odbornej problematike a sprístupňuje ju svojim členom.

- **Lobbying a poradenstvo** – každý člen klastra môže ťažiť z koncentrácie informácií, osobností, kontaktov a príležitostí, ktoré sú súčasťou klastra. Riadiaca jednotka klastra slúži ako poradenské centrum. Vedenie klastra úzko spolupracuje s regionálnymi vedúcimi inštitúciami a spoločne vytvárajú priestor pre celú škálu podporných aktivít v prospech rozvoja klastra. Klaster umožňuje tiež posilňovať hospodársku spoluprácu medzi verejnými inštitúciami, štátnou správou a samosprávou, politickou a hospodárskou sférou v rámci celého výrobného reťazca klastra formou verejno-súkromného partnerstva.
- **Kontakt s verejnosťou a marketing** – každý klaster sa musí propagovať, jednak aby prilákal nových členov, ale tiež aby nastolil dôveru a pozitívne postoje voči danému priemyselnému odvetviu a celému regiónu. Najdôležitejšie však je vybudovanie spoločnej identity firiem v klasteri. Novým marketingovým nástrojom klasterov sú **spoločné vertikálne portály vystavené na internete** (E-hubs), ktoré umožňujú uplatňovať agregovaný a lacnejší nákup štandardných materiálov.
- **Produktivita** – člen klastra vo vnútri klastra získava prístup k špecializovaným vstupom a pracovným silám, čo pomáha znižovať transakčné náklady. Prítomnosť firmy v klasteri znižuje podnikateľské náklady, či už sa jedná o zorganizovanie spoločných nákupov, spoločného marketingu, spoločného výskumno-vývojového projektu, spoločnej logistiky alebo spoločnej výchovy nových pracovných síl, čo vytvára priestor pre zvyšovanie produktivity.
- **Inovácie** – cieľom podpory inovácií v klasteri je rozvoj výrobkov s vyššou pridanou hodnotou. Do inovácií sa môže zapájať spoločne viac firiem a zdieľať tak náklady na vývoj nových technológií. Členovia klastra omnoho rýchlejšie zistia medzeru vo výrobnom reťazci, službách alebo subdodávkach a môžu vytvorením novej firmy túto medzeru vyplniť. Malé flexibilné novovzniknuté firmy (tzv. spin-offs) sú nositeľmi inovácií celého klastra. Klastre sa časom rozrastajú do šírky a hĺbky, čo ďalej zvyšuje výhody členstva v silnom klasteri.
- **Internacionalizácia** – klaster svojou podstatou uľahčuje vznik medzinárodne konkurencieschopného podnikania. Riadiaca jednotka klastra umožňuje organizáciu kontaktov na potencionálnych zahraničných partnerov, vyhľadáva a doporučuje finančné zabezpečenie

exportu, je napojená na špecializované agentúry a štátne programy pre diverzifikáciu exportných trhov u exportérov a prípravu exportnej stratégie. Internacionalizácia tiež znamená propagáciu klastra, firiem a ich výrobkov a služieb v zahraničí, hľadanie partnerov pre spoločné podniky a podporu vzniku spoločných podnikov a aktivít.

- **Konkurencieschopnosť** – členovia klastra zdieľajú chápanie konkurencieschopnosti ako výsledku produktivity a inovácií, ale nie nízkych daní, nízkych miezd a podhodnotenej meny. Nepomôže byť členom klastra, keď je firma neproduktívna. Firma sa stáva produktívnou uplatňovaním sofistikovaných metód súťaže, využitím pokrokovej technológie, ponukou jedinečných výrobkov a služieb atď. (Skokan, 2004).

Na základe uvedených skutočností môžeme konštatovať, že iniciatívy podniknuté klastrom vytvárajú prínosy nielen pre klaster ako taký, ale aj pre miestnu ekonomiku ako celok. Rastúca povest' a šírenie image klastra priťahuje špecializované priame zahraničné investície, zaplňa kapacitné medzery a rozširuje existujúci klaster. Aktívne klastrovanie v regióne:

- zvyšuje schopnosť vytvárať bohatstvo v regióne,
- uľahčuje účasť na hospodárskom rozvoji tých, ktorí sú v nevýhode,
- vytvára konkurenčnú výhodu a dosah miestnych firiem,
- zabezpečuje väčší príjem a viac pracovných miest pre komunitu,
- následne sa zvyšuje prestíž lokality a jej zviditeľnenie, dôsledok ekonomického rastu.

Tab. 2: Etapy rozvoja klastrov

etapa	obsah
1.	Formovanie prvých firiem na základe miestnych špecifických podmienok, nasleduje odštiepenie ďalších.
2.	Vytvorenie skupiny špecializovaných dodávateľov a servisných firiem a špeciálneho trhu práce.
3.	Formovanie nových organizácií, ktoré obsahujú firmy v klastri.
4.	Príklady firiem zvonku, prilákanie kvalifikovanej pracovnej sily, vytvorenie podmienok pre rast nových firiem.
5.	Vytvorenie netržných a neobchodných väzieb a vzťahov.
6.	Ohrozenie etapou zániku z dôvodu uzavretia sa klastra do seba v regióne.

Zdroj: Průvodce klastrem, Agentúra Czechinvest, 2007

2.3.8 Mäkké lokalizačné faktory

Mäkké a tvrdé lokalizačné faktory sú vzájomne komplementárne. Tieto faktory existujú spoločne vedľa seba v rôznych regiónoch v zložito identifikovateľných prienikoch, kombináciách a interakciách (Voß, 2004).

Mäkkými lokalizačnými faktormi sa myslia také, ktorých dopad je buď nepriamy alebo nemajú žiadny viditeľný, resp. merateľný dopad na ekonomické výstupy (zjednodušene – neobjavujú sa v účtovných knihách) (Dziembowska-Kowalska, Funck, 1999).

Často používanou typológiou mäkkých lokalizačných faktorov je štúdia Grabow, Hollbach-Grömig (1995), ktorí zdôrazňujú potrebu pri výskume mäkkých lokalizačných faktorov pracovať aj s tvrdými, pretože inak výskum nebude mať zmysel. Podávajú nasledovné delenie mäkkých lokalizačných faktorov:

- **Mäkké podnikateľské lokalizačné faktory** – majú bezprostredný vplyv na aktivitu podnikov a podnikateľov, avšak nie sú primárne merateľné, lebo sú predmetom subjektívneho hodnotenia každého podnikateľa alebo podniku. Zaraďujeme tu:
 - ústretovosť komunálnych inštitúcií k podnikaniu,
 - hospodársko – politická klíma,
 - imidž mesta alebo regiónu,
 - imidž a vzťah mikrolokality, v ktorej je podnik lokalizovaný,
 - možnosti kariérneho postupu v regióne.
- **Mäkké individuálne lokalizačné faktory** – sú záležitosťou osobných preferencií pracovníkov manažmentu a aj samotných zamestnancov a nemajú bezprostredný vplyv na aktivity podnikov. Vplyv majú predovšetkým na ich pracovnú motiváciu a efektivitu, resp. na celkovú disponibilitu vysokoškvalifikovanými ľudskými zdrojmi v regióne. Výrazným spôsobom ovplyvňujú výber miesta bydliska a stávajú sa tak faktorom stabilizácie pôvodného, prípadne novopríchodzieho obyvateľstva. Patria sem:
 - atraktivita mesta (historický obraz mesta, životný štýl, atmosféra),
 - atraktivita lokalít v rámci regiónu,
 - kultúrna ponuka (divadlá, múzeá, koncerty, galérie, výstavy),
 - zábava a kultúra mestských častí (umelecká scéna, reštaurácie, kiná, podujatia),
 - klud a prehľadnosť mestského života,
 - kvalita životného prostredia (vzduch, voda, klíma),

- bývanie a zázemie bývania,
- možnosti voľ'nočasových aktivít,
- školy a vzdelávacie inštitúcie,
- tradičné väzby (Grabow, Hollbach-Grömig, 1995).

Význam mäkkých lokalizačných faktorov spočíva v tom, že úspech prosperujúcich regiónov nie je empiricky jednoznačne ukotvený v sieťových štruktúrach ekonomického systému, lebo mimo čisto ekonomických faktorov vstupuje do hry celý rad ďalších regionálnych atribútov. Práve tie sú dané existujúcim kultúrnym a sociálnym systémom. Ide v podstate o faktory, ktoré pomáhajú presvedčiť vysokokvalifikovanú pracovnú silu zotrvať v regióne.

3 REGIONÁLNE DISPARITY

S termínom regionálna disparita resp. nerovnosť sa v súčasnosti stretávame tak v odbornej literatúre ako aj v spoločenskej praxi a do povedomia sa už dostali aj medzi laickú verejnosť. Dôvodov pre potreby ich skúmania je viacero, avšak hlavnou príčinou je ich prehlbovanie v súvislosti s transformačným procesom z centrálne riadeného hospodárstva na trhovú ekonomiku a výraznou diferenciáciou ekonomickej výkonnosti a kondície jednotlivých regiónov. Transformačný proces prejavujúci sa vo všetkých sférach spoločnosti mal za následok prvotný nárast nerovností medzi jednotlivými regiónmi, pričom k ich nivelizácii väčšinou dochádzalo až po určitom období v závislosti od stupňa ekonomického rozvoja i účinnosti nastavených opatrení regionálnej politiky. Nastupujúca trhovú ekonomiku, privatizácia, globalizácia a demokratizácia spoločnosti ukázali skutočnú pozíciu a úroveň rozvoja jednotlivých regiónov Slovenska. Poodhalila ich reálnu konkurencieschopnosť vychádzajúcu z prírodných, ekonomických, sociálnych, kultúrnych a iných predpokladov.

Spoločenský vývoj je výraznou mierou určený kvalitou a úrovňou nerovnováhy spoločenských systémov, osobitne ich podsystémov, elementov, uzlov a sietí, nerovnováhou ich energií, vstupov, výstupov atď. Spoločenský vývoj je možný predovšetkým vďaka existenciám nelinearit, asymetrií, rozporov, protikladov a nerovnováhy. Na jednej strane sa usilujeme dostať spoločenský systém do vonkajšej a vnútornej rovnováhy, ale na strane druhej si vďaka termodynamickým zákonom uvedomujeme, že nerovnováha, nerovnovážny stav systému sú zákonité javy, že sú nevyhnutné pre nový pohyb, nové usporiadanie, samousporiadanie, pre ďalší vývoj systému (Ivanička, 2014).

Akokoľvek je však existencia rozdielov potrebná, príliš veľké rozdiely, či už medzi jednotlivcami alebo regiónmi, predstavujú pôsobiť stimulačne a majú i závažné sociálne a politické dôsledky a preto sú spravidla považované za negatívny jav (Hampl, 1988). Na druhej strane však nadmerné úsilie venované znižovaniu rozdielov môže viesť k celkovej stagnácii socioekonomického rozvoja celého štátu (Blažek, Csank, 2007).

V tejto kapitole učebnice bude pozornosť zameraná práve na problematiku disparít resp. regionálnych disparít, ich definovania a charakteru, východísk, hľadísk skúmania, ich zakotvenia v rámci teórií regionálneho rozvoja, klasifikácie, selekcie, popisu hodnotiacich indikátorov a metód hodnotenia.

3.1 Definícia a charakter regionálnych disparít

3.1.1 Definícia pojmu regionálne disparity

Výsledkom rôznej diferenciacie regionálnych faktorov a rôznych disponibilít regiónov sú disparity resp. nerovnosti. Termín **disparita** je široko používaný, napriek tomu neexistuje jedna všeobecne akceptovateľná definícia.

Pôvod slova pochádza zo 16. storočia z francúzskeho *disparité*, založený na latinskom pôvode *disparitas*, čo znamená rozdelený (Oxford dictionary, 2014). Cambridge dictionary (2014) definuje slovo *disparita* ako nedostatok rovnosti a Slovník cudzích slov (2014) ako nerovnosť, rozdielnosť, rôznorodosť. Ale o akú nerovnosť sa jedná?

Podľa Hučka a kol. (2008) sa jedná o nerovnosť, či rozdielnosť v dôsledku základných tendencií rozvoja spoločnosti, ktorým je značný stupeň jeho variability, majúci za následok nerovnomernosť rozvoja. Dochádza teda k nerovnomernému rozvoju spoločenských objektov a jeho častí, čo sa prejavuje v nerovnomernosti, či rozdielnosti týchto častí a preto hovoríme, že medzi týmito časťami vznikajú disparity.

Podobne pôvod termínu *disparita* hľadá v latinskom výraze *disparita* (us) aj Michálek (2012a) v zmysle rozdelený alebo nerovnosť. V anglickom jazyku má niekoľko synonym: *unlikeness* (nepodobnosť, odlišnosť), *incongruity* (nerovnakosť, nesúlad, nepomer), *inequality* (nerovnosť, nerovnomernosť, rozdiel, rôznosť, nepomer), *difference* (rozdiel, odlišnosť, diferenciacia) alebo *dissimilarity* (nepodobnosť, rôznosť, rozdielnosť).

Disparity sa teda v najširšom zmysle slova chápu ako rozdielnosť resp. nerovnosť znakov, javov resp. procesov, ktorých identifikácia a porovnávanie má nejaký racionálny zmysel (poznávací, psychologický, sociálny, ekonomický, politický) (Kutscherauer, 2008a). Sú produktom pôsobenia viacerých faktorov, závisia od kvality a rozvojových disponibilít potenciálov, ale i odlišných pozícií, z ktorých vstupovali regióny do transformačného procesu (Gajdoš, 2001).

Disparity je možné sledovať a hodnotiť z rôznych pohľadov. Geografické hľadisko bude preferovať najmä ich priestorovú/regionálnu diferenciaciu a vývoj. Preto uvádza Michálek (2012a), že ak *disparita* rovná sa nerovnosť (odchýlka od normy), potom **regionálna disparita** sa dotýka nerovností medzi územiaми, regiónmi, sídlami a pod., teda rôzne definovanými priestorovými jednotkami. Regionálne disparity sú parciálnou časťou **priestorových disparít** zameraných na výskum najfrekvencovanejšie skúmaných nerovností medzi vopred vyčlenenými územnými jednotkami – regiónmi.

Podobne Hučka (2007) definuje regionálne disparity ako rozdielnosť alebo nerovnosť znakov, javov, či procesov, ktoré majú jednoznačné územné umiestnenie (je možné ich alokovať vo vymedzenej územnej štruktúre) a ktoré sa vyskytujú aspoň v dvoch entitách tejto územnej štruktúry. Aj Matlovič a kol. (2008), Matlovič, Matlovičová (2011) chápu regionálne disparity ako rozdiely v stupni sociálno-ekonomického rozvoja regiónov, ktoré sú dôsledkom jeho nerovnosti, Galvasová, Binek (2008) ako rozdiely v ekonomickej, sociálnej a ekologickej úrovni rozvoja regiónov, Adamišin, Marcinová (2012) ako ekonomické rozdiely v úrovni vyspelosti regiónov spôsobené historickým vývojom, ktorý je pre každý región špecifický a Hančlová, Tvrдый (2004) ako vzdialenosť medzi regiónmi v abstraktnom metrickom priestore.

Regionálne nerovnosti sú do značnej miery odrazom rozdielov medzi spoločnosťami obyvateľov, ktorí ich obývajú. Tie sú tvorené jednotlivcami, ktorí sa od seba prirodzene odlišujú svojimi individuálnymi schopnosťami a vlastnosťami a mierou seberealizácie v spoločnosti (Sloboda, 2006). McKay (2002) označuje nerovnosť ako prístup rôznych ľudí k rôznym stupňom distribuovaného javu, najmä v zmysle príjmu, spotreby, či iných dimenzií životného štandardu ako napr. zdravotného stavu, úrovne vzdelania a pod. Zároveň uvádza, že nerovnosť je dôležitá pre rast ako taký, no je aj príčinou chudoby, je často faktorom trestnej činnosti, sociálnych nepokojov a násilných konfliktov. Definovanie nerovnosti v práci Cowella (2011) je založené na predpoklade existencie odchýlky od určitej predstavy rovnosti, ktorá odráža fakt, že dve množstvá majú rovnakú veľkosť a nerovnosť sa týka iba rozdielov medzi týmito množstvami. Rovnosť ako termín má zároveň jasný sociálny podtón, pretože je definovaná vo vzťahu k istému štandardu, ktorý môže spoločnosť dosiahnuť.

Dunfort (2009) definuje regionálne disparity ako diferenciáciu v kvalite života, bohatstve, životnej úrovni (štandarde) ľudí žijúcich a pracujúcich v rôznych regiónoch. Dôraz kladie na rozdielnosť v ľudskom blahobyte, prosperite, šťastí, zdraví, ale aj na diferenciáciu percepcií a pocitov ich vnímania.

Dubois a kol. (2007) uvádzajú, že regionálne disparity sú výsledkom polarizácie a ich zväčšovanie je spôsobené rýchlym rastom výkonnosti niektorých regiónov prejavujúcim sa nielen v akumulácii bohatstva a výrobných prostriedkov, ale aj v nezamestnanosti a celkovej sociálnej situácii.

Z uvedeného prehľadu definícií je zrejmé, že vzhľadom na široký záber problematiky je obtiažne nájsť jednu všeobecne akceptovateľnú. Horká (2012)

v tejto súvislosti uvádza, že existuje množstvo definícií termínu disparita, avšak každá v podstate znamená to isté, odlišujú sa len mierou špecifickosti s akou sa na tento pojem hľadí.

Michálek (2012a) rozlišuje pri definíciách regionálnych disparít úzke a široké chápanie. **Úzke chápanie** chápe regionálne disparity zväčša ekonomické, sociálne alebo iné (zväčša jednorukové) diferenciácie medzi regiónmi. Príkladom je jedna zo štúdií OECD (2002), ktorá uvádza, že regionálne (priestorové) disparity vyjadrujú mieru odlišnosti prejavu intenzity skúmaného ekonomického javu pozorovaného v rámci regiónov danej krajiny. Dôsledkom tohto chápania a definície regionálnych disparít sú regionálne analýzy zamerané prevažne na sledovanie ekonomických rozdielov, či už vo výkonnosti jednotlivých regiónov, odlišnosti rôznych prejavov intenzity ekonomických javov, rozdieloch v blahobyte alebo životnej úrovni a pod. Pomerne často sú v definíciách zastúpené aj analýzy a výskumy zamerané na sledovanie jednotlivých parametrov sociálneho života a rôznych aspektov života.

V rámci **širokého chápania** sa regionálne disparity definujú komplexne na základe celého spektra relevantných faktorov, javov a procesov. Analýzy sa zväčša zameriavajú na sledovanie diferencovanosti priestorových štruktúr, relevantných odchýlok širokej skupiny diferencovaných znakov, odlišnosti komplexu relevantných znakov a štruktúr, rozdielnosti resp. nerovnosti znakov, javov a procesov a pod. Regionálne disparity môžu byť definované ako priestorová diferenciácia jedného alebo viacerých znakov v sledovaných územiach resp. regiónoch.

Niektorí autori používajú aj ďalší ekvivalent pojmu regionálne disparity a to **regionálne rozdiely**. Avšak Michálek (2012a) upozorňuje na potrebu rozlišovať medzi pojmami rozdiel (difference) a disparita (disparity, inequality). Rozdiel v pravom zmysle slova znamená situáciu alebo vlastnosť, ktorá sa v priestore vyskytuje nerovnako, teda odlišne. Naopak disparita sa vzťahuje na tie charakteristické črty, ktoré majú exaktne vytýčený spoločenský (morálny, politický) hodnotový obsah (napr. fyzickogeografické odlišnosti, rozdielne produkty určitých oblastí sú rozdiely, avšak rozdiely v príjmoch alebo poskytovaní zdravotníckych služieb sú už považované za disparity).

3.1.2 Charakter regionálnych disparít

Regionálne disparity môžeme chápať ako výsledok diferencovaných počiatočných podmienok regiónov, ich zložitého nerovnomerného vývoja,

rozdielného (ne)využitia ich potenciálov, ale aj ako dôsledok výrazného nerovnomerného vplyvu pôsobenia síl trhového mechanizmu. Zložité spoločenské procesy mali diferencovaný priestorový dosah, čo sa prejavilo v diferencovaných sociálno-ekonomických podmienkach (Michálek, 2014a).

Dôležitými systémovými východiskami skúmania regionálnych disparít sú dôvody ich skúmania a ich charakter.

Prvým dôvodom je potreba identifikácie a skúmania rozdielnosti relevantných znakov subjektov, kedy ide spravidla o zisťovanie, v čom jednotlivé subjekty v rámci vymedzenej množiny – štátov, krajín, regiónov, obcí, podnikov a pod. zaostávajú a aký to má vplyv na ich zmeny, najmä systémové zmeny štruktúry a chovania. Ide o dosiaľ tak dominantný prístup, že sa často zisťovanie týchto „negatívnych znakov“ označuje ako **„disparitný prístup“** (Kutscherauer, Hučka, 2011). Negatívne regionálne disparity je možné chápať aj ako **slabé stránky**. Tie zvyčajne môžu vyústiť až do kľúčovej zraniteľnosti objektu, kedy spravidla chýbajú potrebné zdroje alebo schopnosti a skúsenosti tieto zdroje využiť.

K tradičnému chápaniu regionálnych disparít ako negatívneho javu sa prikláňa Rýsová (2009), vzhľadom na to, že tieto regionálne disparity je potrebné prostredníctvom regionálnej politiky zmiernovať. Obdobne uvádza aj Kožiak (2008), že spoločenská prax regionálne disparity považuje za „brzdu“ ekonomického rastu a rozvoja a preto je potrebné s nimi bojovať, odstraňovať ich alebo aspoň ich zmiernovať.

Druhým, dosiaľ menej častým dôvodom, je výskum rozdielnosti subjektov (ich relevantných znakov) smerujúci k poznaniu ich jedinečnosti, špecifickosti, odlišnosti od ostatných regiónov, ich schopnosti účelne a efektívne využívať svoje komparatívne výhody, t.j. plniť určitú **„pozitívnu“** úlohu (Kutscherauer, Hučka, 2011). Pozitívne regionálne disparity sa spájajú najmä so **silnými stránkami** obvykle vyúsťujúcimi do konkurenčných výhod, ktoré spočívajú v unikátnych zdrojoch a schopnostiach regiónov tieto zdroje využívať.

3.2 Regionálne disparity v teóriách regionálneho rozvoja

Existuje množstvo teórií regionálneho rozvoja, ktoré sa odlišujú nielen samotným chápaním regionálneho rozvoja, ale tiež vymedzením aktérov rozvoja, regionálnych mechanizmov a odporúčaniami pre realizáciu regionálnej politiky (ich podrobný prehľad je v prácach Blažek, Uhlíř, 2002, 2011).

Teórie regionálneho rozvoja možno klasifikovať viacerými spôsobmi podľa zvolených kritérií, tradične však bývajú rozdelené do dvoch veľkých skupín. Do prvej skupiny sú zaradované teórie regionálnej rovnováhy tzv. **konvergenčné teórie**, ktorých autori sa prikláňajú k názoru, že prirodzenou základnou tendenciou regionálneho rozvoja je vyrovnávanie rozdielov medzi regiónmi. Druhú skupinu potom tvoria teórie regionálnej nerovnováhy tzv. **divergenčné teórie**, ktorých zástancovia sú presvedčení, že v priebehu vývoja dochádza skôr k ďalšiemu zväčšovaniu medziregionálnych rozdielov. Väčšina zástancov oboch základných teoretických smerov samozrejme priznáva aj existenciu opačných procesov (Blažek, Uhlíř, 2002, 2011). Platí, že konvergenčné teórie rátajú s uplatňovaním sa v dlhodobých časových horizontoch a divergenčné teórie pracujú s krátkodobým resp. strednodobým horizontom (Blažek, 1999; Blažek, Uhlíř, 2002, 2011).

Prvý prístup ideovo vychádza z neoklasického alebo neokonzervatívneho/neoliberálneho teoretického základu, zdôrazňujúc prirodzené vyrovnávajúce tendencie pri rozvoji regiónu z dlhodobého hľadiska. Rozdiely medzi regiónmi sú chápané ako prirodzené, dané odlišnými podmienkami a regionálnymi osobitosťami. Zdôrazňujú sa skôr pozitíva, ktoré rozdiely medzi regiónmi prinášajú, najmä prostredníctvom špecializácie, decentralizácie a väčšej plurality prístupov k riešeniu problémov v regiónoch (Blažek, 1996).

Tvrdoň (2013) uvádza obdobne, že na konvergenčnej strane sú teórie pochádzajúce z neoklasických východísk vysvetľujúce rozvoj ako proces inklinovania k rovnováhe z dôvodu vplyvu trhových síl. V rovnováhe nie je len optimálna alokácia zdrojov, ale aj rovnaká distribúcia výrobných faktorov v priestore zaručujúcich tendenciu k vyrovnávaniu úrovne rozvoja regiónov.

Druhý prístup sa odvíja od keynesiánskych a post-/neo- marxistických teórií. Za príčinu regionálnych nerovností sa považuje živelný charakter kapitalizmu, zdôrazňujúc ním vyvolanú sociálnu nespravodlivosť a súvisiacu sociálnu nestabilitu, koncentrovanú v problémových regiónoch. Predstavitelia tohto smeru sú presvedčení, že bez zásahov štátu by prevládali tendencie smerujúce k prehľbovaniu rozdielov. Na báze tohto prístupu sa vyvinula i redistribučná regionálna politika EÚ (Blažek, 1996).

Na strane divergencie stoja teórie keynesiánskeho pôvodu, ktoré tým, že zavádzajú pozitívne a negatívne mechanizmy spätnej väzby a kumulatívne priťahovanie a odčerpávanie zdrojov do rozvinutých regiónov, predpokladajú nielen zotrvačnosť, ale aj zhoršenie nerovností medzi regiónmi (Tvrdoň, 2013).

Existuje množstvo teórií regionálneho rozvoja vychádzajúcich z jednotlivých ekonomických paradigiem, ktoré formovali aj pohľad na regionálne disparity a prístupy k ich riešeniu. Nasledujúci prehľad teórií regionálneho rozvoja a vzťah k regionálnym disparitám vychádza z prác Sloboda (2006), Sucháček (2008), Kutscherauer a kol. (2008b, 2010) a Blažek, Uhlíř (2002, 2011).

Regionálne disparity v neoklasických a neoliberálnych teóriách

Neoklasická teória rozlišuje dve zložky regionálneho rastu a to **krátkodobý** (založený na prirodzenej tendencii k vyrovnávaní rozdielov medzi regiónmi) a **dlhodobý** (závislý na demografickom raste, raste kapitálu a technologickom pokroku). Definuje tri základné príčiny regionálnych disparít: rozdielne tempo rastu kapitálu, pracovných síl a technického pokroku. Z neoklasickej teórie vychádza jednosektorový a dvojsektorový model.

Jednosektorový model je založený na skutočnosti, že medziregionálna mobilita produkčných faktorov bude smerovať do oblastí s najvyšším výnosom. Z toho vyplýva, že mobilita kapitálu a pracovných síl bude mať opačný smer, čím bude zabezpečené znižovanie regionálnych disparít. **Dvojsektorový model** tvrdí, že mobilita kapitálu i pracovných síl môže mať rovnaký smer, kým nedôjde k dosiahnutiu nového stavu rovnováhy. Ďalší rozdiel spočíva v tom, že rôzne regióny môžu mať rôzne špecializované exportné sektory, čo môže viesť k zvýšeniu regionálnych nerovností v tempe rastu vďaka rozdielom v technickom pokroku v týchto sektoroch. Pri neoklasickom prístupe sa teda predpokladá, že sa **regionálne disparity** nakoniec **eliminujú** z dôvodu priestorovej mobility výrobných faktorov, ktoré spôsobia vyrovnanie produktivity vo všetkých regiónoch.

Regionálne disparity v teórii novej ekonomickej geografie a novej teórii rastu

Obe teórie vychádzajú z neoklasickej ekonómie, avšak opustili neoklasický postulát o klesajúcich výnosoch a dokonalej konkurencii a nahradil ho koncept vonkajších úspor, nedokonalkej konkurencie a rastúcich výnosov z rozsahu.

V rámci prístupov sa líšia názory na základnú tendenciu regionálneho rozvoja. Prístup **path dependence** považuje za základnú tendenciu rozvoja **divergenciu**, príčinou ktorej je náhoda, prírodné podmienky, silný subjekt alebo historická udalosť. Nová **teória endogénneho rastu** ráta s **konvergenciou** a príčinu regionálnych disparít vidí v rôznom vybavení regiónov ľudskými zdrojmi a technológiami. **Nová teória obchodu** sa kloní k **divergentným tendenciám**

v rámci regionálneho rozvoja a príčinou rozdielov je náhoda a prirodzená výhoda. **Nová teória rastu** tvrdí, že základnou tendenciou rozvoja je **konvergencia** a príčinou regionálnych nerovností sú rôzne stavy rovnováhy regiónov vďaka ich odlišným behaviorálnym a technologickým charakteristikám.

Regionálne disparity v teóriách skupiny jadro-periféria

V keynesiánskom prístupe je hnacím motorom rozvoja dopyt po tovaroch z daného regiónu v ostatných regiónoch. V rámci tejto skupiny teórie považujú za **základnú tendenciu** regionálneho rozvoja **nárast regionálnych disparít**.

K tejto skupine sa zaraďuje **teória exportnej bázy**. Tá rozlišuje exportný sektor a obslužný sektor. Kým prvý sektor produkuje tovary a služby na export, druhý zabezpečuje chod prvého sektora. Za príčinu regionálnych disparít považuje dopyt po tovaroch v produkujejúcom regióne. Za hlavný mechanizmus pôsobiaci z dlhodobého hľadiska na vyrovňovanie nerovností považuje mobilitu výrobných faktorov, ktorá je dostatočná, preto nie je potrebné do procesu regionálnej diferenciácie zasahovať. Napriek tomu z krátkodobého pohľadu sa predpokladá nerovnomerný vývoj. **Teória pólov rastu** definuje póly rastu a osi rozvoja. Za hlavný faktor regionálneho rastu sú považované kľúčové odvetvia v rámci základného hnacieho sektoru, ktorého rast podporuje produkciu v hnaných odvetviach doplnkového sektoru. Za hlavnú príčinu regionálnych disparít považuje rozdiely v ekonomickej štruktúre. **Teória kumulovaných príčin** odmieta automatickú tendenciu regionálneho systému k stabilizácii a tvrdí, že zmena nevyvolá reakciu opačného smeru, ale ďalšie zmeny, ktoré ju umocnia. Pôsobenie trhových síl a pohyb kapitálu povedie k zvýšeniu regionálnych rozdielov. Za hlavnú príčinu disparít považuje fyzickogeografické a historické faktory a ak sa jeden región bude rozvíjať rýchlejšie ako ostatné, bude sa rozdiel medzi nimi postupne zväčšovať. **Teória nerovnomerného rozvoja** pracuje s tézou, že k rastu nedochádza všade v rovnakej dobe. Ak však k rastu dôjde, dajú sa do pohybu sily spôsobiacie jeho priestorovú koncentráciu do oblastí okolo pôvodného centra rastu. Teda medziregionálne rozdiely sú nevyhnutnou podmienkou pre samotný rast.

Regionálne disparity v neomarxistických teóriách

K neomarxistickým teóriám je možné zahrnúť teóriu nerovnomernej zmeny, štrukturalistický marxizmus, teóriu mezoekonomiky a teóriu územných delieb práce. Všetky uvedené teórie považujú za základ **divergenciu** v rámci regionálneho rozvoja, ktorá je výsledkom sociálnych a priestorových nerovností v rámci kapitalistického systému. Neomarxistické teórie preceňujú úlohu

spoločenských štruktúr v ekonomike na úkor jednotlivých subjektov. Zdôrazňujú najmä sociálnu organizáciu (význam spoločenských tried), vzťahy vo výrobe a prirodzenú tendenciu kapitalizmu ku krízam. Človeka chápu ako výrobcu a oveľa menej ako spotrebiteľa.

Regionálne disparity v regulačnej teórii

Aplikácia regulačnej teórie vychádza z myšlienky, že priestorová nerovnosť je výsledkom pôsobenia štruktúr vytváraných historickým vývojom spôsobov regulácie. Tieto spôsobujú odlišný hospodársky vývoj regiónov v špecifických obdobiach. Základnou tendenciou rozvoja regiónov je **striedanie divergencie a konvergence**, pričom príčinami disparít sú rozdielne formy sociálnej regulácie, rozdielne vzťahy pri výrobe a politicko-inštitucionálny kontext.

Regionálne disparity v inštitucionálnych smeroch

Teórie regionálneho rozvoja v rámci tejto skupiny sa pokúšajú objasniť príčiny regionálnych disparít s dôrazom na úlohu inštitúcií a ich historickej úlohe. V rámci **teórie výrobných okrskov** je úspešný rozvoj regiónov spájaný s veľkým podielom malých podnikov a v ich dynamickom raste na základe špecifického spôsobu spolupráce, priestorovej blízkosti a aglomeračnom efekte. **Teória učiacich sa regiónov** kladie hlavný dôraz na vedomosti, schopnosť učiť sa a vytvárať inovačnú atmosféru, pričom tieto faktory predstavujú základné mechanizmy regionálnej diferenciácie. Obe teórie predpokladajú **divergenciu** založenú na rozdielnych sociálnych, kultúrnych a inštitucionálnych štruktúrach regiónov vytvárajúcich sa v špecifických historických podmienkach.

3.3 Východiská a prístupy k identifikácii regionálnych disparít

Pri hodnotení regionálnych disparít je potrebné brať do úvahy množstvo faktorov a skutočností, ktoré vstupujú do samotného procesu hodnotenia. V tomto zmysle Kutscherauer (2008b), Sucháček (2008) uvádzajú nasledujúce:

- **existencia rozdielnych definícií konvergence a divergencie** – existuje viacero prístupov k problematike konvergence medzi regiónmi: *absolútna β -konvergenca, σ -konvergenca, podmienená β -konvergenca*,
- **stupeň sociálno-ekonomickej úrovne** medzi porovnávanými regiónmi/štátmi – inú výpovednú hodnotu bude mať miera ekonomického rastu v rámci hospodársky zaostávajúcich krajín ako v prípade ekonomicky vyspelých,

- **porovnateľnosť použitých údajov** – potreba rozlišovať medzi: *absolútnymi a relatívnymi* údajmi a *parciálnymi a agregovanými* údajmi,
- **územno-hierarchická úroveň** – dôležitosť úrovne hodnotenia, pretože s klesajúcou územno-hierarchickou úrovňou má priestorová diferenciacia tendenciu nárastu,
- **výber oblastí a konkrétnych indikátorov** – jednotlivé indikátory majú rôznu dôležitosť, reprezentatívnosť i senzitivnosť resp. ich vnímanie spoločnosťou (napr. výška priemernej mesačnej mzdy bude pútať vyššiu pozornosť, pretože sa bezprostrednejšie týka obyvateľstva ako podiel výdavkov na vedu a výskum z HDP),
- **charakter a dĺžka hodnotiaceho obdobia** – *charakter obdobia* súvisí s tým, že pre každé je typická určitá vývojová paradigma uprednostňujúca určité indikátory (napr. zvýšená pozornosť venovaná indikátorom súvisiacim s inováciami), *dĺžka obdobia* – pre kratšie obdobia sú charakteristické skôr procesy smerujúce k divergencii, v dlhšom časovom intervale začínajú prevládať nivelizačné procesy,
- **časový faktor** – čas zohráva dôležitú úlohu vo väzbe na postupné znižovanie miery nerovnomernosti daného javu (nové javy a ich šírenie má na začiatku výrazne nerovnomerný charakter, no postupne dochádza k znižovaniu pôvodne vysokej miery nerovnosti),
- **problematicky kvantifikovateľné sféry** – ide o oblasti, ktoré majú značný vplyv na regionálny rozvoj a disparity, avšak je problematické ich merať (napr. spoločenská prestíž, moc, sláva, vplyv na spoločnosť).

Dubois a kol. (2007) popisujú tri dimenzie zmien vplyvajúce na vnímanie a hodnotenie regionálnych disparít:

- **zmena disparít v závislosti od geografickej mierky** – pri pohľade na disparity v kontexte rôznych geografických rámcov (svet, Európa, národ) alebo rôznych územných mierok (krajina, región, obec) sa získava rozdielny pohľad na rozsah týchto disparít,
- **disparity sa menia na základe použitých indikátorov** – rozvojový program OSN (UNDP) od roku 1990 presadzuje HDI – Index ľudského rozvoja ako vhodnejší prístup hodnotenia skutočnej úrovne rozvoja v porovnaní so zaužívaným indikátorom HDP na obyv.,
- **zmena disparít v čase** – regionálna politika EÚ je založená na relatívne krátkodobých časových intervaloch (7 ročných plánovacích obdobiach) a tým aj riešení krátkodobých problémov, čo však môže zatieniť reálne štrukturálne zmeny nastávajúce v horizonte dlhších časových úsekov.

Dôležitým bodom pri hodnotení regionálnych disparít je aj ich **informačný prínos**, teda do akej miery prinášajú nové poznatky a v akom zmysle môžu byť využité. Hontyová, Beňuš (2014) približujú štyri skupiny prínosov:

- **poznávací** – ide o prínos obsahujúci indikátor s vysokou výpovednou hodnotou pre potreby zistenia skutočného stavu jednotlivých regiónov,
- **motivačný** – vychádza z informácií v rámci poznávacieho prínosu s cieľom podnietiť aktérov regionálneho rozvoja na podniknutie konkrétnych krokov,
- **operatívny** – prístup založený na hľadaní okamžitých riešení z dôvodu eliminácie možného negatívneho vývoja,
- **rozhodovací** – slúži pre zisťovanie kľúčových informácií potrebných pre rozhodovacie procesy v regióne.

Poznávací prínos a získanie nových poznatkov patria k najčastejším dôvodom hodnotenia regionálnych disparít súbežne s ich využitím pri tvorby strategických rozvojových dokumentov.

3.4 Hľadiská skúmania a atribúty regionálnych disparít

Problematika regionálnych disparít má široký záber a výrazne interdisciplinárny charakter, pričom existuje množstvo aspektov a atribútov ich skúmania ako napr. príčinné, účelové, časové, priestorové, dopadové a pod.

Atribúty regionálnych disparít sú podstatnými a základnými vlastnosťami výberu indikátorov identifikujúcich regionálne disparity. Medzi základné atribúty patrí teritorialita, merateľnosť a časovosť. Uvedené atribúty skúmania sa vyznačujú viacdimenziálnou úrovňou, prezentujú široké spektrum pohľadov na regionálne disparity a vytvárajú systémové východisko pochopenia a uchopenia ich výskumu. Z geografického pohľadu je významné najmä hľadisko teritoriality (Michálek, 2014b). Ďalším často používaným hľadiskom je vecné hľadisko, podľa ktorého je možné rozdeliť disparity na ekonomické, sociálne a územné. Kutscherauer (2008b) okrem uvedených poukazuje na ďalšie tri hľadiská skúmania a to ovplyvniteľnosť, spôsob vzniku a dopady regionálnych disparít. Kutscherauer a kol. (2010) odporúčajú klasifikovať hľadiská skúmania regionálnych disparít do dvoch veľkých skupín:

- **hľadiská**, prejavom ktorých sú atribúty **polaritného charakteru** (majú iba dve kvalitatívne dimenzie) – hľadisko podstaty, konkrétnosti, komplexnosti, tendencie zmeny, spôsobu vzniku a ovplyvniteľnosti,

- **hľadiská**, prejavom ktorých sú atribúty s charakterom **viacerých možností** – vecné hľadisko, časové hľadisko, hľadisko teritoriality, merateľnosti a dopadov.

3.4.1 Atribúty polaritného charakteru

Nasledujúci prehľad hľadísk, prejavom ktorých sú atribúty tak polaritného charakteru ako aj atribúty s charakterom viacerých možností je spracovaný na základe prác Kutscherauer (2008b) a Kutscherauer a kol. (2010).

Hľadisko podstaty regionálnych disparít

Z hľadiska podstaty je možné vyčleniť dve skupiny a to disparity s hmotnou podstatou a nehmotnou. Regionálne disparity s **hmotnou podstatou** majú svoj obraz v skutočnej realite a teda sú spravidla merateľné. Tieto indikátory môžu byť *objektívne* (získavajú sa zo štatistiky – napr. údaje o priemernej mesačnej mzde, vzdelaní a pod.) a *subjektívne* (získavajú sa najmä pomocou výberových šetrení). Disparity s **nehmotnou podstatou** sú problematicky merateľné, majú mentálny charakter, pričom sú spravidla spojené s tzv. mäkkými lokalizačnými faktormi ako napr. kvalita života, podnikateľská klíma, image regiónu a pod.

Hľadisko komplexnosti regionálnych disparít

- **parciálnosť** – predstavuje čiastkový pohľad na disparity
- **integrálnosť** – predstavuje integrovaný pohľad na disparity

Hľadisko konkrétnosti regionálnych disparít

- **špecifickosť** – predstavuje vysoký stupeň konkrétnosti s vysokou výpovednou schopnosťou
- **všeobecnosť** – predstavuje nízky stupeň konkrétnosti s nízkou výpovednou schopnosťou

Hľadisko tendencia zmeny regionálnych disparít

- **divergenčná orientácia** – poukazuje na nárast regionálnych nerovností a prehľbovanie nerovnovážneho stavu
- **konvergenčná orientácia** – predstavuje tendenciu k nivelizácii resp. zmierňovaniu regionálnych disparít

Hľadisko spôsobu vzniku regionálnych disparít

- **spontánne (samovoľne) vznikajúce** – disparity vyvolané prírodnými hrozbami (výchrice, povodne, hromadné zosuvy, sopečná činnosť a pod.)
- **vyvolané činnosťou človeka** – disparity vyvolané hospodárskou činnosťou človeka, politickými zásahmi a pod.

Hľadisko ovplyvniteľnosti regionálnych disparít

Ovplyvniteľnosť disparity sa definuje ako možnosť určitými nástrojmi regionálnej politiky dosiahnuť požadované zmeny v rámci danej disparity. Z tohto pohľadu je možné rozdeliť disparity na:

- **ovplyvniteľné** – dajú sa ovplyvniť nástrojmi regionálnej politiky, pričom je možné ich deliť na:
 - *priamo ovplyvniteľné* (úzka väzba medzi použitým nástrojom regionálnej politiky a dosiahnutým výsledkom – napr. v oblasti dopravy využitie dotácie na dobudovanie infraštruktúry),
 - *nepriamo ovplyvniteľné* (neexistuje úzka väzba medzi použitým nástrojom regionálnej politiky a dosiahnutým výsledkom – napr. dobudovanie dopravnej infraštruktúry zlepši dostupnosť územia a pritiahne investície – zníži sa miera nezamestnanosti).
- **neovplyvniteľné** – založené na hodnotení prírodných zdrojov, rozlohy a pod., delia sa na dve skupiny:
 - *neovplyvniteľné ani v budúcnosti* (disparity prírodných zdrojov),
 - *neovplyvniteľné dočasne* (môžu sa stať v budúcnosti ovplyvniteľnými na základe rozvoja vedy a poznania).

3.4.2 Atribúty s charakterom viacerých možností

Vecné hľadisko regionálnych disparít

Z hľadiska vecného je možné definovať tri typy sfér výskytu disparít:

- **ekonomická sféra** – korešponduje so stavom hospodárskeho a rozvojového potenciálu regiónu,
- **sociálna sféra** – je spojená s obyvateľstvom, kvalitou jeho života a sociálnou vybavenosťou,
- **územná sféra** – dotýka sa geografických, prírodných a technických podmienok územia.

Hľadisko merateľnosti regionálnych disparít

Merateľnosť vyjadruje spôsob hodnotenia veľkosti regionálnych disparít, t.j. prístupy k získavaniu údajov charakterizujúcich disparity. Významným faktorom merateľnosti je jeho objektívnosť, ktorá určuje čo môže alebo nemôže byť za disparitu považované. Meranie sa realizuje na základe dvoch skupín indikátorov:

- **objektívne** – ľahko kvantifikovateľné a štatisticky sledované (napr. príjem, vzdelanie, bývanie a pod.)

- **subjektívne** – ťažšie kvantifikovateľné, získavané na základe kvalitatívneho výskumu (napr. stupeň spokojnosti so svojím životom, úroveň šťastia a pod.)

Pri hodnotení regionálnych disparít prostredníctvom zvolených indikátorov sa pozornosť častejšie orientuje na *ekonomickú sféru*, pretože poskytuje viac objektívnych a ľahšie dostupných indikátorov ako na *sféru sociálnu* charakterizovanú vyšším podielom subjektívnych indikátorov, ktorých zdrojom sú anketové prieskumy, prieskumy verejnej mienky a pod.

Hľadisko teritoriality regionálnych disparít

Hľadisko teritoriality je v priestorovo orientovaných výskumoch jedným z najpodstatnejších. Ide o analýzu disparít v konkrétnych priestorových jednotkách. Ich výber je vhodné vykonať iba pre veľkostne zodpovedajúce celky, pretože ich výber značne ovplyvní charakter i hodnoty úrovne disparity. Voľba a veľkosť územných jednotiek mení pohľad na meranie regionálnych disparít:

- vyhodnocovanie regionálnych disparít je vhodné realizovať iba pre veľkostne zodpovedajúce územné celky a je tiež potrebné posudzovať širšie územné väzby,
- nie je všeobecne účelné vopred obmedzovať rozsah územných celkov (úlohu môže zohrávať aj to, či je na úrovni regiónu orgán, ktorý napr. môže disparity sám ovplyvňovať),
- výber regionálnej úrovne sledovania regionálnych disparít bude ovplyvňovať druh disparity (čím je hodnotená „veľkosť“ regiónu – napr. rozlohou, počtom a hustotou obyvateľov, ekonomikou a pod.).

Časové hľadisko regionálnych disparít

Porovnávanie regionálnych disparít v čase vyžaduje použitie rovnakých indikátorov počas celého obdobia. Dôležité je tiež odhadnúť **časový horizont** regionálnych disparít, pretože niektoré pôsobia krátkodobo a iné dlhodobo. Z tohto hľadiska sa delia na disparity pôsobiace *krátkodobo*, *strednodobo* a *dlhodobo*. Dlhodobé disparity pri hodnotení kratšieho obdobia sa javia ako statické a teda nevhodné pre pozorovanie. Pri sledovaní regionálnych disparít z aspektu času je možné analyzovať (podľa účelu resp. cieľa) aj ich okamžitý stav, vývoj a trendy. Dôležitá je teda ich **časová dynamika**, ktorá rozlišuje *okamžitý stav disparít* a *zmeny disparít v čase*.

3.5 Klasifikácia regionálnych disparít

Klasifikácia predstavuje hodnotenie a usporiadanie demografických, sociálnych a ekonomických javov podľa vopred stanovených kritérií do jednotlivých tried a skupín, ktoré sa môžu členiť na podtriedy a podskupiny.

Regionálne disparity môžu byť klasifikované z hľadiska dvoch aspektov, ktoré majú svoje špecifiká a ktoré ovplyvňujú ciele, prístupy, metódy, výber indikátorov a aj úroveň poznatkov o regionálnych disparitách (Michálek, 2012a):

- **vertikálny aspekt** – platia tu dve pravidlá: v závislosti od rôznej územnej mierky (veľkosť regiónov) sa mení miera disparít a so znižovaním územnej mierky sa disparity zvyšujú,
- **horizontálny aspekt** – súvisí s vecnou sférou výskytu disparít a zahŕňa materiálne ako aj nemateriálne disparity, avšak väčšina vykonaných horizontálnych klasifikácií vychádzala z materiálnych disparít.

3.5.1 Klasifikácia regionálnych disparít z vertikálnej perspektívy

Vertikálna perspektíva a stanovenie geografických úrovní regionálnych disparít by mali rešpektovať tieto zásady (Kutscherauer a kol., 2010):

- vyhodnotenie regionálnych disparít by malo byť realizované pre administratívne vymedzené celky s tým, že na tejto úrovni bude existovať orgán, ktorý má možnosť niektoré disparity ovplyvňovať,
- výber úrovne sledovaných disparít bude ovplyvnený súčasnou metodikou štatistického sledovania rozličných indikátorov pre rôzne vymedzené územné celky,
- pre typológiu sledovaných územných celkov by mala byť uplatnená jednofaktorová typológia s vopred stanovenými regiónmi so všetkými obmedzeniami, ktoré z toho vyplývajú a to preto, že štatistické dáta sú k dispozícii iba na ich úrovni.

Dubois a kol. (2007) na základe vertikálnej perspektívy rozlišujú disparity na:

- európskej úrovni
- národnej úrovni
- miestnej úrovni

Z pohľadu hodnotenia regionálnych disparít v rámci Slovenskej republiky je možné identifikovať nasledujúce geografické úrovne:

- makroúroveň – krajina ako celok v porovnaní s inými krajinami
- mezoúroveň – NUTS II (regióny), NUTS III (kraje)
- mikroúroveň – NUTS IV (okresy), NUTS V (obce)

3.5.2 Klasifikácia regionálnych disparít z horizontálnej perspektívy

Základné rozdelenie regionálnych disparít z hľadiska horizontálnej perspektívy je na základe **podstaty disparity** (materiálne a nemateriálne) a podľa **sféry výskytu disparity** (ekonomické, sociálne a územné) (Kutscherauer a kol., 2010). Zároveň je však dôležité podotknúť, že je možné obidve členenia kombinovať, t.j. materiálne disparity môžu byť tak vo sfére ekonomickej, sociálnej ako aj územnej a podobne je to aj s disparitami nemateriálnymi, ktoré môžu byť charakteru sociálneho, ekonomického i územného.

Materiálne disparity v kontexte horizontálnej perspektívy

Materiálne disparity a ich klasifikácia poukazujú na rôznu regionálnu diferencovanosť z hľadiska geografických podmienok, ekonomickej vyspelosti a rozsahu sociálnych problémov. Podľa Wishlade, Yuill (1997) konceptualizácia regionálnych problémov sa líši od krajiny ku krajine, ale v zásade existujú tri druhy regionálnych disparít:

- **fyzické/územné disparity** – súvisia s geografickými a prírodnými podmienkami,
- **ekonomické disparity** – koncentrujú sa na rozdiely v kvalite a množstve výstupov z regiónu,
- **sociálne disparity** – orientujú sa na problematiku príjmu a životnú úroveň obyvateľstva.

V podobnom zmysle klasifikuje materiálne disparity z pohľadu horizontálnej perspektívy aj Kutscherauer (2008b) vychádzajúc zo sféry ich výskytu:

- **sociálne disparity** – disparity v kvalite a kvantite stavu a vývoja ľudského potenciálu prejavujúceho sa najmä v dôchodkoch, úrovni sociálneho zabezpečenia a v celkovej životnej úrovni obyvateľstva,
- **ekonomické disparity** – disparity v kvalite a kvantite stavu a vývoja ekonomického potenciálu prejavujúceho sa v regionálnom výstupe,
- **územné disparity** – disparity spojené s geografickými a prírodnými podmienkami, najmä s dostupnosťou trhov, služieb a pod.

Na nižšom stupni sa uvedené tri druhy disparít ďalej členia nasledovne (Hučka a kol., 2009): **sociálne disparity** (zdravotný stav obyvateľstva, migrácia, úroveň vzdelania, sociálna vybavenosť, sociálna patológia), **ekonomické disparity** (odvetvová štruktúra, trh práce, produktivita práce, investície, zahraničný kapitál, výskum a vývoj) a **územné disparity** (štruktúra osídlenia, dopravná a technická infraštruktúra, životné prostredie, nerastné suroviny).

Výrostová (2010) taktiež vo svojej práci rozlišuje tri typy regionálnych disparít: **ekonomické disparity** (ekonomické rozdiely regiónov), **sociálne disparity** (príjem obyvateľstva a životná úroveň) a **územné disparity** (rozdielne geografické a prírodné podmienky).

Nemateriálne disparity v kontexte horizontálnej perspektívy

Novším typom horizontálnej klasifikácie, ktorá sa objavila v súvislosti s transformáciou hospodársko-spoločenskej vývojovej paradigmy, sú nemateriálne mentálne disparity. Tieto predstavujú skupinu disparít existujúcich v mysliach obyvateľstva, ktoré sa zatiaľ vo výskumoch regionálnych disparít objavujú iba sporadicky. Mentálne disparity kladú dôraz na význam tzv. „mäkkých“ faktorov lokalizácie a regionálneho rozvoja ako sú napr. sociálna kvalita obyvateľstva, kvalita životného prostredia, vplyv a dosah masmediálnych prostriedkov, psychosociálna atmosféra regiónov a pod. Práve zvyšujúci sa význam týchto a ďalších mäkkých lokalizačných faktorov vplyva na mentálne disparity, ktoré sú dôležité pre tvorbu mentálnych máp. Pre nemateriálne disparity sú charakteristické ordinalistické atribúty, ktoré sú odrazom reálneho sveta v mysliach ľudí. Napriek problémom s ich kvantitatívnym vyjadrením, teda nemožnosťou ich exaktného merania, je možné zostaviť rebríček priestorových preferencií odvodených od disparít materiálneho charakteru (Michálek, 2014b).

Rumpel a kol. (2008) uvádzajú, že pod mäkkými lokalizačnými faktory sa rozumejú také, ktorých dopad je buď nepriamy alebo nemajú žiadny viditeľný, resp. merateľný dopad na ekonomické výstupy, t.j. zjednodušene sa neobjavujú v účtovných knihách. Beckmann (2005) k mäkkým lokalizačným faktorom zaraďuje investičnú atmosféru v regióne, kvalitu života, image regiónu a osobné preferencie cieľových skupín obyvateľstva.

Rumpel a kol. (2008) vyčleňujú dve skupiny mäkkých faktorov z hľadiska dôležitosti. K prvej skupine, ktorej dôležitosť je vnímaná ako vysoká, patria bývanie, voľný čas a životné prostredie a k druhej skupine patria faktory považované za menej dôležité ako kultúra, atraktivita a image. Chromý (2010) poukazuje na to, že tieto faktory opäť získavajú na význame, pričom by mali byť posudzované na tej istej úrovni ako tradičné štrukturálne faktory (napr. poloha, demografická situácia, sídelná štruktúra, dopravná infraštruktúra a pod.).

Kým tvrdé lokalizačné faktory (Dziembowska-Kowalska, Funck, 1999 medzi ne zaraďujú faktory priamo ovplyvňujúce regionálne dispozície pre určitú ekonomickú aktivitu, ktoré majú bezprostredný dopad na čistý zisk) patrili k rozhodujúcim lokalizačným faktorom v uplynulých dekádach v západnej Európe (tento fakt

dosiaľ platí pre väčšinu regiónov strednej a východnej Európy), práve mäkké lokalizačné faktory sa v súčasnosti stávajú v týchto regiónoch komparačnou výhodou, pretože tvrdými lokalizačnými faktormi už disponujú skoro všetky vyspelé regióny.

K **mäkkým faktorom** rozvoja je teda možné vo všeobecnosti zaradiť:

- *kvalitu životného prostredia a kvalitu života obyvateľov*
- *image regiónu*
- *vplyv médií*
- *investičnú a podnikateľskú klímu*
- *psychosociálnu atmosféru*

Kvalitu životného prostredia a kvalitu života obyvateľov (najmä subjektívnu) je možné v súlade s Rumpelom a kol. (2008) zaradiť medzi mäkké individuálne lokalizačné faktory. Florida (2002 In Rumpel a kol., 2008) uvádza, že vysokokvalifikovaní pracovníci si už nevyberajú pracovnú pozíciu iba na základe jej kvality a ocenenia, ale aj na základe kvality bývania a voľnočasových aktivít. Podnetné a kvalitné životné prostredie vytvára priestor pre potrebné interakcie a inovatívnu kreativitu.

Čím bude vyššia kvalita života, resp. kvalita miesta, tým vyššia je pravdepodobnosť, že v danom regióne bude vysoká aj koncentrácia podnikov s vysokou pridanou hodnotou a vysokokvalifikovanými pracovníkmi. Takého miesta sú charakteristické troma dimenziami (Stolarick, 2005 In Rumpel a kol., 2008): kombináciou prírodných a kultúrnych atrakcií, pestrú spoločenskou štruktúrou a možnosťou inšpiratívnej interakcie a zaujímavým pouličným životom, atmosférou, kaviarňami a pod.

Okrem kvality životného prostredia a kvality života obyvateľov je veľmi dôležitým aj tzv. **image regiónu**, teda povest', ktorá daný región predchádza. Dokoupil (1999) uvádza, že image znamená predstavu „obraz v hlave“. Predstava v zmysle subjektívneho vnímania reálneho objektu pritom významne ovplyvňuje chovanie a jednanie ľudí, ktorí majú vplyv na rozvoj regiónu. Matlovičová (2011) pod pojmom imidž regiónu chápe subjektívny obraz objektívneho komplexu atribútov jeho identity. Imidž, reputáciu či povest' regiónu možno vnímať ako istý zjednodušený odraz jeho konkurencieschopnosti.

Image je možné rozdeliť na vnútorný a vonkajší. **Vnútorný image**, teda obraz, ktorý sa tvorí u ľudí majúcich v regióne svoj životný priestor, bazíruje predovšetkým na osobných kontaktoch a skúsenostiach ľudí. V regióne existujú zvlášť zrejme symboly, ktoré sú známe všetkým ľuďom žijúcim v regióne

a takisto typy menších spoločenských znakov zdôrazňujúcich regionálnu identitu. **Vonkajší image**, teda obraz, ktorý sa tvorí u ľudí majúcich svoj životný priestor mimo regiónu, ktorý je rozhodujúcim spôsobom ovplyvňovaný médiami, poprípade skúsenosťami získanými pri návšteve regiónu. Pregnantné symboly regiónu sú často zdôrazňované masmédiami a rozhodujúcou mierou ovplyvňujú názor tvoriaci obraz – image regiónu (Dokoupil, 1999).

Práve vonkajší image sa spája s ďalším mäkkým faktorom a to **vplyvom médií**. Tie výrazným spôsobom prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov ako televízia, tlač, internet a rozhlas (teda obrazom, zvukom i písaným slovom) vytvárajú krátkodobé a v prípade častého opakovania určitých tém a problematiky aj dlhodobé sklony, postoje či chovanie obyvateľstva i jeho vnímanie prostredia, v ktorom žijú.

Nie je preto udivujúce, že tradiční aktéri regionálneho rozvoja ako verejno-správne inštitúcie či podnikateľské subjekty sú nútení média rešpektovať. Oznamovacie prostriedky sú jedným z rozhodujúcich zdrojov informácií pre vyššie uvedených aktérov. A naopak, títo aktéri sa obracajú na obyvateľstvo prostredníctvom oznamovacích prostriedkov. Tieto neustále silnejúce trendy iba znásobujú vplyv médií, ktoré už zďaleka nie sú iba sprostredkovateľom informácií (Mcquail, 2002 In Sucháček, 2005).

RÁMČEK 3

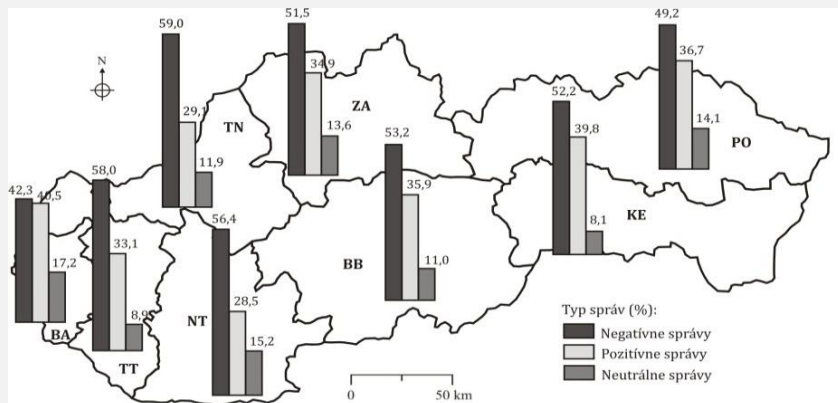
Vonkajší image v masovokomunikačných prostriedkoch

Problemátike **vonkajšieho image** v masovokomunikačných prostriedkoch sa venovali Klamár, Rosič (2010). Pri hodnotení sa zamerali na oznamovacie prostriedky s celoštátnou pôsobnosťou a to konkrétne na hlavné spravodajské relácie troch najvýznamnejších televíznych staníc (dve komerčné televízie – Markíza, JOJ a verejnoprávnu – Slovenská televízia). V rámci výskumu hodnotili štruktúru vysielaného spravodajstva približujúcu jednotlivé kraje SR prostredníctvom 11 spravodajských tematických okruhov a to bezpečnosť, hospodársky život (ekonomika, investície, obchod, cestovný ruch, poľnohospodárstvo), politika (komunálna, celoštátna), nevýrobná sféra (školsťvo, veda a výskum, zdravotníctvo), kriminalita, sociálna oblasť, nehody, doprava a infraštruktúra, životné prostredie, kultúra a ostatné. Jednotlivé správy sa radili do troch skupín podľa ich dopadu na región – negatívne, pozitívne a neutrálne správy.

Počas trojmesačnej výskumnej sondy bolo vyhodnotených celkovo 2362 spravodajských príspevkov, z ktorých bolo až 1238 negatívnych (52,4%), 302 neutrálnych (12,8%) a iba 822 pozitívnych (34,8%). Z hľadiska tematickej štruktúry správ dominovali oblasti ako kriminalita (377 správ), sociálna oblasť (332 správ) a bezpečnosť (277 správ), avšak pri všetkých troch prevládali s

takmer 60%-ným podielom negatívne správy. Vysoký podiel správ tohto druhu vyplýva z ich úzkej prepojenosti s každodennými problémami obyvateľov ako aj preventívnym účinkom pri ich predchádzaní. Druhým dôvodom bolo vysoké zastúpenie uvedených troch oblastí v rámci spravodajskej štruktúry oboch komerčných televízií, ktoré aj týmto spôsobom sa snažia získať vyššiu sledovanosť (tieto správy viac zaujímajú divákov). V spravodajstve STV bolo zastúpenie jednotlivých oblastí vyrovnannejšie s vyšším podielom správ z oblasti kultúry.

Mapa 1: Typy správ v sledovaných televíziách v krajoch SR v roku 2008

Zdroj: Klamár, Rosič (2010)

Vychádzajúc z uvedenej mapy 1 je možné sledovať pomer negatívnych a pozitívnych správ v rámci jednotlivých regiónov SR. Z tejto regionálnej komparácie spravodajských informácií o sledovaných regiónoch vyplynuli pre Prešovský a Košický kraj pomerne priaznivé výsledky. Pri oboch krajoch, ak nerátame Bratislavský kraj (pomer negatívnych a pozitívnych správ bol najvýhodnejší 4,2:4,1), bol oproti ostatným krajom Slovenska sledovaný pomer najpriaznivejší – Prešovský kraj 4,9:3,7 a Košický kraj 5,2:4,0. Naopak kraje ako Trenčiansky a Nitriansky boli na tom najhoršie (5,9:2,9 resp. 5,6:2,9), pričom spravodajské informácie prezentujú uvedené kraje viac z negatívneho uhla pohľadu. Z hľadiska Prešovského a Košického kraja ako krajov s periférnou polohou voči ekonomickému jadrú je možné povedať, že sa im v rámci hlavných spravodajských relácií venuje dostatočná pozornosť a že štruktúra správ pomáha vytvárať skôr pozitívny image ako image zaostalých a problémových regiónov. Dokonca aj Banskobystrický kraj ako tretí najzaostalejší región v rámci Slovenska bol v štruktúre správ prezentovaný v relatívne pozitívnom svetle - pomer práv bol 5,3:3,6.

Zdroj: Klamár, Rosič (2010)

K mákkým faktorom patrí aj dobrá **investičná a podnikateľská klíma** v regióne. Predstavuje vysoký stupeň rozvoja sociálneho kapitálu, ktorý je charakterizovaný atmosférou spolupráce tak medzi subjektmi podnikateľského sektora ako aj vytváraním vhodného podnikateľského prostredia predstaviteľmi verejného sektora (obmedzenie administratívnych úkonov, spoločná príprava rozvojových plánov, prezentácia regiónu ako celku a pod.). Týmto spôsobom sa posilňuje dôvera podporujúca ďalšie investície a rozvoj v regióne.

Bezprostredne s dobre sa rozvíjajúcim ekonomickým prostredím súvisí aj **psychosociálna atmosféra** regiónu. Tá spoločne s očakávaniami ohľadom budúcnosti významne spoluurčuje ďalšie smerovanie regiónu. Freeman (1992 In Kutscherauer a kol., 2010) v tejto súvislosti uvádza pojem „ekonomika nádeje“, kde ukazuje, že nádej a pozitívne očakávania ohľadom budúcnosti regiónu samy priťahujú ďalších investorov, pretože sa stávajú ustálenými inštitúciami. Naopak negatívne zmýšľanie a zlý image regiónu brzdia rozvojové aktivity v regióne, ktoré by sa za štandardných podmienok stali katalyzátorom rozvoja. Nemusí ísť pritom iba o prejav neochoty a dobrej vôle, ale aj o rutinný spôsob myslenia a konania hlavných aktérov, ktorí ho pokladajú za adekvátny a „rokmi overený“, hoci v kontexte iných regiónov predstavuje krok späť (tzv. lock-in regiónu).

Tak ako je možné členiť materiálne disparity do troch skupín, tak je to možné aj pri nemateriálnych. Ekonomické disparity je možné vnímať z pohľadu reputácie regiónov, ktoré sú zakódované ako prosperujúce a iné ako problémové, v prípade sociálnych disparít ako sociálne úspešné resp. sociálne nestabilné a v prípade územných disparít ako regióny atraktívne z hľadiska infraštruktúry a dostupnosti alebo naopak. Takto sa v predstavách ľudí vytvárajú priestorové vzorce prosperity, ale aj ekonomickej depresie.

3.6 Indikátory hodnotenia regionálnych disparít

Výber relevantných indikátorov používaných na meranie regionálnych disparít je dôležitou úlohou ich skúmania. V predchádzajúcej časti učebnice venujúcej sa faktorom regionálneho rozvoja boli priblížené hlavné faktory fyzickogeografickej a socioekonomickej povahy vplývajúce na regionálny rozvoj i na formujúce sa disparity, pričom konkrétne indikátory predstavujú nástroj ich kvantifikácie. Existuje veľké množstvo indikátorov a aj keď sa pri výskume regionálnych disparít stanoví konkrétna disparita, nie je jednoduché si z nich vybrať. Správny výber indikátorov závisí od množstva faktorov, najmä od ich

chápania, výpovednej schopnosti, sledovaného cieľa, použitej mierky, dostupnosti dát a pod.

Podľa Nováka a kol. (2011) by mal vhodne zvolený indikátor spĺňať nasledujúce požiadavky:

- užitočnosť, t.j. mal by obsahovať určitú pridanú hodnotu resp. informáciu, ktorá je významná a nedá sa zistiť inde, či iným spôsobom,
- zrozumiteľnosť,
- dobrá a jednoduchá interpretovateľnosť,
- chronologickosť, t.j. mal by referovať o zmene za určité časové obdobie,
- početnosť – počet indikátorov by mal byť obmedzený a ich užívateľom by mal byť jasný ich zmysel, význam a spôsob konštrukcie,
- účinnosť – indikátory sú účinnejšie, pokiaľ sú spojené s cieľovou resp. referenčnou hodnotou,
- indikátory by sa mali používať pre porovnávanie úspešnosti rôznych plánov, koncepcií, opatrení a projektov,
- indikátory by sa mali používať na porovnávanie medzi regiónmi.

Vzhľadom na to, že sa charakteristike faktorov regionálneho rozvoja venuje predchádzajúca kapitola, v tejto časti bude načrtnutá iba ich základná štruktúra v podobe indikátorov vo vzťahu k disparitám.

Indikátory je možné členiť podľa toho, či dokážu identifikovať, merať a charakterizovať javy komplexne alebo len ich určitý aspekt:

- *jednoduché indikátory*
- *integrované indikátory*

Druhé základné členenie indikátorov reflektuje sféry, z ktorých vychádzajú:

- *indikátory v ekonomickej sfére*
- *indikátory v sociálnej sfére*
- *indikátory v územnej sfére*

3.6.1 Jednoduché a integrované indikátory

Jednoduché indikátory charakterizujúce jednotlivé sféry regionálnych disparít by mali postihnúť podstatné javy, ich základné aspekty a hlavné charakteristiky. Segment jednotlivých jednoduchých indikátorov predstavuje najnižšiu úroveň vecnej dekompozície. Problémy s ich použitím súvisia najmä s odhadom ich správneho rozsahu ako aj so samotným výberom jednotlivých indikátorov. Dlhodobé skúsenosti ukazujú, že pri základných indikátoroch je možné prehľadne vyhodnotiť 10 až 15 indikátorov (Kutscherauer a kol., 2010).

S rastom počtu indikátorov použitých na analýzu a hodnotenie sa stráca prehľadnosť a súvislosť. S nesprávnym výberom sa zase znižuje výpovedná schopnosť získaných výsledkov analýz. Preto v posledných rokoch je evidentná snaha jednotlivých bádateľov postihnúť úroveň regionálneho rozvoja a odhaliť zaostávajúce regióny určitým **integrovaným (komplexným, súhrnným, agregovaným) indikátorom**, ktorý by zohľadnil tak ekonomické ako aj sociálne a demografické charakteristiky i vybrané parametre technickej infraštruktúry.

Príkladom môže byť členenie podľa Bučeka a kol. (2006), ktorí rozčlenili indikátory resp. ukazovatele podľa úrovne ekonomického a sociálneho rozvoja nasledovne: **súhrnné ukazovatele charakterizujúce sociálno-ekonomický rozvoj regiónu a ukazovatele charakterizujúce jednotlivé podsystémy priestorovej štruktúry** (napr. ukazovatele charakterizujúce hospodársku štruktúru regiónu, sociálno-demografické ukazovatele, ukazovatele charakterizujúce úroveň sociálnej a technickej infraštruktúry a pod.).

Segment integrovaných indikátorov predstavuje vyššiu úroveň identifikácie a následnej evaluácie regionálnych disparít. Vychádza z vhodného prepojenia (integrovania) jednotlivých indikátorov, resp. ich podstatných znakov, ktoré sú komplexnejším pohľadom na určitú sféru výskytu. Ich základnými atribútmi by mali byť dostatočná komparatívna schopnosť, matematická zvládnuteľnosť a informačná zrozumiteľnosť. Súčasne je dôležité integrovať základné indikátory do homogénnych a metodicky logických skupín (Michálek, 2014b).

Agregované ukazovatele sú schopné popísať komplexné pojmy ako je prosperita, efektivita či udržateľnosť. Ich výhodou je, že môžu byť jednoduchšie interpretovateľné ako celý súbor čiastkových ukazovateľov a umožňujú rýchle porovnávanie regiónov z daného aspektu (Svatošová, Novotná, 2012).

Viacerí autori sa zhodujú na konštrukcii integrovaných indikátorov v troch hlavných sférach a to ekonomickej, sociálnej a územnej. V rámci každej z nich existujú ďalšie parciálne dimenzie, ktoré sú výsledkom integrovania jednotlivých čiastkových jednoduchých indikátorov (v niektorých prístupoch doplnené konkrétnou váhou ich významnosti).

Integrované indikátory v ekonomickej sfére charakterizujúce dimenziu ekonomického a rozvojového potenciálu sú konštruované z indikátorov zameraných na výkonnosť a potenciál ekonomiky regiónov. Ich cieľom je postihnúť zložité ekonomické parametre z aspektu ich predpokladov na ďalší rozvoj. Zmyslom integrovaných indikátorov charakterizujúcich dimenziu **ekonomickej štruktúry** je postihnúť ekonomiku regiónu z aspektu podmienok

podnikania a možností ďalšieho rozvoja. **Rozvojový potenciál** urbanizovaných území sa odlišuje od rozvojového potenciálu rurálnych území. Integrované indikátory rozvojového potenciálu urbanizovaných území vychádzajú z predpokladu, že vhodné podmienky na ich rozvoj sú dané najmä výdavkami na vedu a výskum, investíciami a tvorbou fixného kapitálu. Integrované indikátory v rámci rurálnych území odrážajú ľudský, ekonomický, environmentálny, poľnohospodársky, dopravný a rekreačný potenciál (Michálek, 2014b).

Medzi najvýznamnejšie **integrované indikátory v sociálnej sfére** patria indikátory charakterizujúce **trh práce** (zamestnanosť a nezamestnanosť). Sú zložené z indikátorov zachytávajúcich ich mieru, štruktúru, dĺžku a pod. Často sledovanou dimenziou je **príjem a životné podmienky**, ktorú vystihujú integrované indikátory obsahujúce indikátory príjmu, majetku, vybavenosti bytov a pod. Dôležitou dimenziou sociálnej sféry je **sociálna infraštruktúra**, ktorá zahŕňa počet, kvalitu a vybavenosť zdravotníckych a sociálnych zariadení. Dimenzia **sociálnej patológie** je vyjadrená integrovaným indikátorom zloženým zo súboru indikátorov charakterizujúcich nežiaduce javy, ktoré môžu ohrozovať zdravie, život a bezpečnosť občanov, príp. sociálne vylúčenie (Michálek, 2013).

Medzi najvýznamnejšiu skupinu **integrovaných indikátorov v územnej sfére** patria indikátory charakterizujúce dimenziu **osídlenia**. Zväčša zachytávajú hustotu a štruktúru osídlenia, hustotu zaľudnenia, stupeň urbanizácie a migrácie obyvateľstva. Veľmi dôležitou dimenziou je infraštruktúra. Indikátory **dopravnej infraštruktúry** sú zväčša zložené z pomerových indikátorov ako sú hustota, podiel, kapacita, výkon a pod. V rámci dopravnej infraštruktúry je často sledovaným integrovaným indikátorom „dostupnosť“, ktorá sleduje čas potrebný na dosiahnutie určitých miest alebo stupeň vzdialenosti od vybraných dôležitých lokalít. Integrované indikátory dimenzie **technickej infraštruktúry** zase vyjadrujú stupeň vybavenia zariadeniami na zásobovanie vodou a kanalizáciu. Integrované indikátory dimenzie životného prostredia sú najčastejšie zložené z indikátorov znečistenia ovzdušia, vôd a nakladania s odpadmi (Michálek, 2013).

Veľmi dôležité a prínosné sú **prierezové integrované indikátory**, ktoré majú interdisciplinárny charakter prechádzajúc všetkými sférami a poskytujúc tak komplexnejší pohľad na regionálne rozdiely. Do prierezových integrovaných indikátorov je možné zaradiť napr. indikátory súvisiace s **kvalitou života, ľudským rozvojom, šťastím** a pod. Uvedené prierezové indikátory (napr. index hrubého národného šťastia – rámček 4) prechádzajú a zachytávajú viaceré sféry a celú šírku regionálnych disparít, čo umožňuje vytvoriť si o hodnotenej problematike komplexnejší obraz.

Index hrubého národného šťastia (ang. *Gross National Happiness Index* – GNH index) bol prvý krát predstavený v roku 1972 butánskym kráľom J. S. Wangchuckom ako „rozvoj s hodnotami“. Ura a kol. (2012) uvádzajú, že Index GNH meria kvalitu krajiny viac holisticky ako HDP a verí, že skutočný rozvoj spoločnosti prebieha tam, kde sa materiálny a duchovný rozvoj navzájom sa posilňujú.

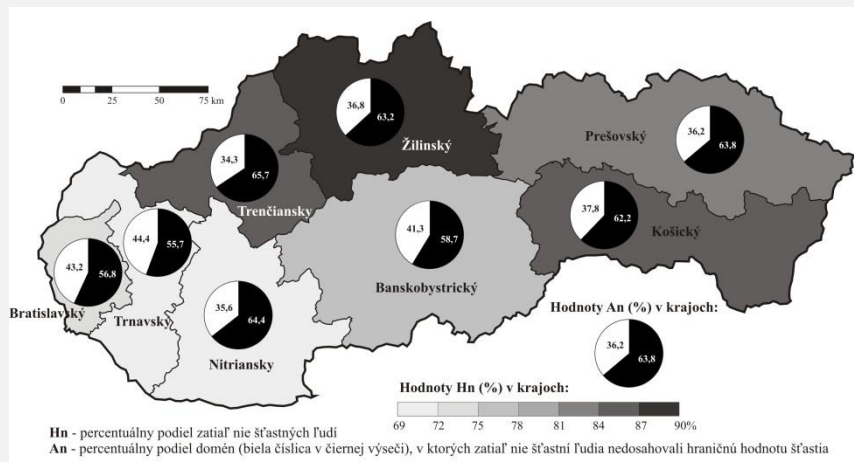
Index hrubého národného šťastia sa aplikuje prioritne na úrovni jednotlivých štátov. Klamár, Gaval'ová (2018) ho aplikovali v podmienkach krajov Slovenska vychádzajúc z pôvodnej metodiky z Butánu. Aplikácia indexu GNH v podmienkach krajov SR pozostávala z niekoľkých krokov. Prvým z nich bol výber hlavných **domén**. Pre hodnotenie bolo využitých všetkých 9 hlavných domén podľa pôvodnej metodiky indexu GNH (psychologická, zdravie, vzdelanie, kultúrna rozmanitosť, dobré spravovanie, vitalita spoločnosti, životné prostredie, životná úroveň a využitie času). Ďalším krokom bol výber jednotlivých **indikátorov** príslušných k hlavným doménam. Pre potreby Slovenska bolo definovaných 20 z celkových 33 v pôvodnej metodike, nakoľko aplikácia niektorých nemala v podmienkach SR veľké opodstatnenie. Ďalším krokom bol výber jednotlivých **premenných**, ktoré v dotazníku (ten bol zdrojom vstupných informácií) slúžili ako konkrétne otázky. V pôvodnej metodike GNH bolo celkovo 100 premenných, pričom pre potreby hodnotenia v slovenských podmienkach bolo aplikovaných 52 premenných. Pri vyradzovaní jednotlivých premenných sa pozornosť sústredila na váhy dôležitosti indikátorov a vyradzovali sa otázky, ktorých indikátorom nebola prisúdená vysoká váha dôležitosti. Pri selekcii premenných sa postupovalo citlivo, pričom zásahy do metodiky boli konzultované s Centrom výskumu GNH v Butáne. Konzultácie s uvedeným centrom zohrali dôležitú úlohu aj v prípade určenia **hraničnej hodnoty dostatku**, ktorú musí respondent dosiahnuť pri každej premennej, aby mohol byť považovaný za šťastného. Vzhľadom na odlišnosti Slovenska a Butánu aj hraničné hodnoty dostatku museli byť odlišne stanovené. Ďalším krokom bolo **aplikovanie váh** pre jednotlivé indikátory. Pri stanovení váh platilo pravidlo, že čím vyššia vypovedacia schopnosť indikátora, tým väčšia váha konkrétneho indikátora. Po procese definovania domén, indikátorov, premenných, hraničnej hodnoty dostatku a váh bolo potrebné určenie **hraničnej hodnoty šťastia** najskôr pre jednotlivé indikátory. Ak respondent dosiahol hraničnú hodnotu dostatku v 66% všetkých posudzovaných indikátoroch v jednej konkrétnej doméne, tak tá bola posudzovaná ako úspešná. Ďalším krokom bolo identifikovanie dvoch skupín ľudí a to šťastní a zatiaľ nie šťastní ľudia. Aby bol respondent posudzovaný ako šťastný, musel dosiahnuť hraničnú hodnotu šťastia v 6 z 9 domén (Ura a kol. 2012). Ostatným krokom pred samotným výpočtom indexu GNH bolo medzi zatiaľ nie šťastnými ľuďmi určiť **percento domén**, v ktorých respondenti dosiahli a nedosiahli hraničnú hodnotu šťastia. Posledným krokom bol samotný výpočet indexu GNH prostredníctvom vzťahu:

$$GNH = 1 - (Hn \cdot An),$$

kde Hn predstavovalo percento zatiaľ nie šťastných ľudí, An percento domén, v ktorých zatiaľ nie šťastní ľudia nedosahovali hraničnú hodnotu šťastia. Výsledkom

je číslo v intervale 0 – 1, pričom čím je hodnota bližšie k 1, tým je úroveň šťastia vyššia (Ura a kol., 2012).

Mapa 2: Hodnoty H_n (%) a A_n (%) v rámci krajov SR v roku 2016

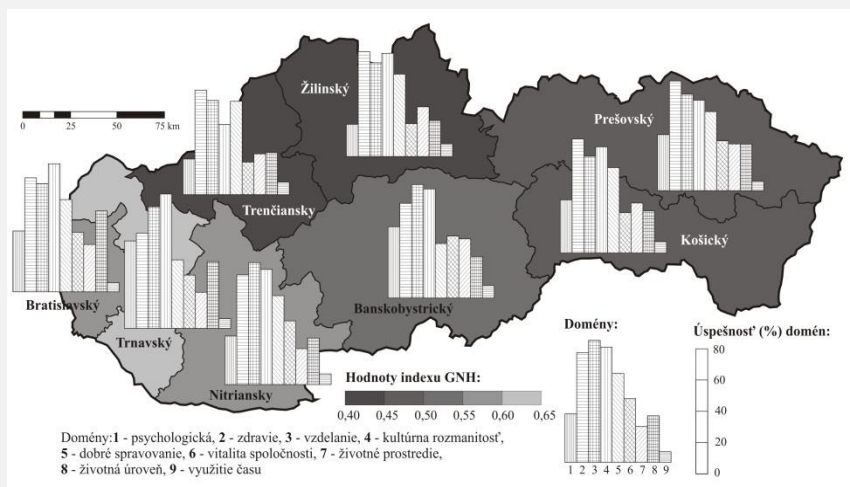

Zdroj: Klamár, Gaval'ová (2018)

Z výsledkov na uvedenej mape 2 je zrejmé, že najviac zatial' nie šťastných respondentov H_n pochádzalo zo Žilinského kraja (89,7%). Tento kraj sa umiestnil až štyri krát na poslednom resp. predposlednom mieste z hľadiska úspešnosti domén a ani raz na prvých dvoch priečkach. Nasledujú kraje na porovnateľnej úrovni - Trenčiansky (85,3%), Košický (84,1%) a Prešovský (83,7%). Trenčiansky kraj bol na posledných dvoch priečkach v štyroch doménach, Prešovský v dvoch (v najmenej a najviac úspešnej doméne). Košický kraj bol síce hodnotený na prvých dvoch miestach pri dvoch doménach, avšak jednou z nich bola životné prostredie s úspešnosťou až na predposlednom mieste. Lepšie hodnoty H_n ako priemer SR (78,9%) vykazovali kraje Banskobystrický (75,2%) a Bratislavský (72,9%). Najmenej nešťastných respondentov bolo v Trnavskom kraji (69,9%) a Nitrianskom (69,8%), pričom evidovali aj najlepšie hodnotenie v najväčšom počte domén (Klamár, Gaval'ová, 2018).

Do výpočtu indexu GNH vstúpil ešte parameter A_n . Jeho najhoršie hodnoty boli zaznamenané v Trenčianskom kraji (65,7%) a Nitrianskom (64,4%), hoci práve v tomto kraji bolo zaznamenaných najmenej nie šťastných ľudí zo všetkých krajov. O niečo nižší podiel bol zaznamenaný v Prešovskom (63,8%), Žilinskom (63,2%) a Košickom kraji (62,2%). Ostatné tri kraje majúce aj v hodnotení podielu zatial' nie šťastných ľudí najlepšie hodnotenia, mali aj najlepšie hodnoty A_n a teda aj podiel domén pod hraničnou hodnotou šťastia na najnižšej úrovni - 55,7% (Trnavský), 56,8% (Bratislavský) a 58,7% (Banskobystrický).

Mapa 3: Úspešnosť domén a index hrubého národného šťastia v rámci krajov SR v roku 2016

Zdroj: Klamár, Gaval'ová (2018)

Parametre H_n a A_n následne vstúpili do výpočtu samotného indexu GNH. Ten sa v rámci Slovenska pohyboval na úrovni 0,53 a rozdelil kraje do dvoch hlavných skupín resp. štyroch podskupín, ktoré tvorili vždy dvojice susediacich krajov. Prvú skupinu tvorili kraje s hodnotami indexu GNH nižšími ako priemer SR. Najhoršiu pozíciu mali s minimálnym rozdielom Žilinský kraj (0,43) a Trenčiansky (0,44). V rámci oboch krajov boli zaznamenané najhoršie hodnoty H_n ako aj A_n . O niečo lepšie si viedli Prešovský (0,47) a Košický kraj (0,48). Tieto kraje zaznamenali lepšie hodnoty H_n a A_n ako prvá dvojica krajov, avšak v porovnaní s priemernými hodnotami za SR (H_n – 78,9%, A_n – 61,2%) to bolo horšie. Dvojica Nitriansky kraj (0,55) a Banskobystrický (0,56) zaznamenali lepšie hodnoty indexu GNH ako bol priemer SR. V prípade Banskobystrického kraja boli hodnoty H_n a A_n lepšie ako priemer SR, v prípade Nitrianskeho zväčšil výrazne H_n (69,8% – najlepší zo všetkých krajov) a to aj napriek horšiemu hodnoteniu A_n (64,4%). Najlepšie hodnotenie indexu GNH bolo v Trnavskom kraji (0,61) a Bratislavskom (0,59). Trnavský kraj ako celkovo najlepšie hodnotený kraj mal hodnotu H_n (69,9%) podobnú ako najlepšie hodnotený Nitriansky kraj a z hľadiska A_n bol hodnotený tiež ako najlepší (55,7%).

Zdroj: Klamár, Gaval'ová (2018)

3.6.2 Indikátory v ekonomickej, sociálnej a územnej sfére

Prvú skupinu tvoria **indikátory v ekonomickej sfére**. Ekonomické parametre patria medzi najvýznamnejšie atribúty hodnotenia hospodárskej úrovne, potenciálu a rozvoja regiónov. Význam ekonomiky je v rozvoji regiónu zásadný, preto aj význam ekonomických indikátorov je pre evaluáciu prvoradý. Ekonomické indikátory podobne ako sociálne i územné nie sú izolované, ale navzájom sa prelínajú. Ako najčastejšie uvádzanými príkladmi sú nezamestnanosť a priemerná mesačná mzda, ktoré majú tak ekonomický ako aj sociálny rozmer.

Kutscherauer a kol. (2010) a Michálek (2013) uvádzajú, že pri hodnotení regionálnych disparít v ekonomickej oblasti je potrebné vychádzať zo **štyroch základných domén**:

- *ekonomický potenciál*
- *ekonomická štruktúra*
- *rozvojový potenciál*
- *ľudský potenciál*

Pri hodnotení **ekonomického potenciálu** sa vyhodnocujú ako najdôležitejšie indikátory HDP, ekonomický agregát, hrubá pridaná hodnota, regionálne dane a produktivita práce. Pri **ekonomickej štruktúre** sa sledujú indikátory štrukturálnej podnikovej štatistiky (napr. zastúpenie jednotlivých odvetví, počet podnikov, počet zamestnancov, objem produkcie a pod.), tzv. business demography (vznik, zánik a dĺžka fungovania firiem), počet podnikov s 250 a viac zamestnancami a počet organizácií orientovaných na tvorbu zisku na 1000 obyv. Pri **rozvojovom potenciály** sa sleduje tvorba hrubého fixného kapitálu, priame zahraničné investície, mesačné náklady práce na zamestnanca, investície do vedy a výskumu a pod. Poslednú skupinu tvorí **ľudský potenciál** zastúpený najmä ekonomickým a podnikateľským kapitálom obyvateľstva.

Druhú veľkú skupinu tvoria **indikátory v sociálnej sfére**. Dunfort (2009) ich považuje za ťažiskové, pretože bezprostredne odrážajú úroveň ekonomického rozvoja, podmienky života obyvateľov a sociálnu klímu regionálnych spoločností. Zachytávajú sociálne podmienky regiónov, indikujú ich sociálnu úroveň, sociálny a ľudský potenciál, možnosti rozvoja a pod. Disparity v sociálnej sfére teda zahŕňajú viacero významných sociálnych aspektov a sú charakterizované pomerne širokým spektrom indikátorov.

Systémy sociálnych indikátorov zoskupujú dáta najrôznejšieho charakteru od demografických indikátorov, cez indikátory zdravia, vzdelania, trhu práce, bývania, životných podmienok, kultúry až po oblasť sociálnej patológie.

V rámci rozdelenia sociálnej sféry sa vychádzalo z práce Micháleka (2013), pričom bolo vymedzených nasledujúcich **sedem dimenzií**:

- *obyvateľstvo a jeho demografické charakteristiky*
- *zdravie, zdravotná a sociálna starostlivosť*
- *vzdelanie a školstvo*
- *kultúra*
- *trh práce a príjmy*
- *rodinné účty a životné podmienky*
- *sociálna patológia*

Pri hodnotení **obyvateľstva a jeho demografických charakteristikách** sa sledujú indikátory ako počet obyvateľov, hustota zaľudnenia, hrubá miera natality, migračné saldo, index starnutia, v časti **zdravie a zdravotníctvo** sa sleduje napr. stredná dĺžka života pri narodení, miera dojčenskej úmrtnosti, počet lekárov a nemocničných lôžok na 10 tis. obyv., objem výdavkov na sociálnu starostlivosť, pri **vzdelaní a školstve** je možné sa zamerať na počet študentov s určitým ukončeným vzdelaním na 1000 obyv., celoživotné vzdelávanie, podiel výdavkov na vzdelávanie k HDP, **trh práce a príjmy** – indikátory ako miera zamestnanosti a nezamestnanosti, počet uchádzačov na 1 pracovné miesto, priemerná mesačná mzda, minimálna mzda, **rodinné účty a životné podmienky** – disponibilný príjem domácností, čisté mesačné príjmy a výdavky na osobu, počet dokončených bytov na 1000 obyv., typ domácností podľa počtu a veku členov, vybavenosť bytov, **sociálna patológia** – riziko chudoby, počet poberateľov sociálnych dávok na 1000 obyv., index sociálnej podpory, počet kriminálnych činov na 1000 obyv., počet dopravných nehôd, **kultúra** – počet kultúrnych a športových zariadení na 10 tis. obyv., počet kultúrnych podujatí.

Pri charakteristike **indikátorov** regionálnych disparít v poslednej sfére, teda v **územnej sfére**, je možné sa oprieť najmä o práce Kutscherauer a kol. (2008b, 2010). V rámci nich klasifikovali autori nasledujúce **tri dimenzie**:

- *fyzicko-geografický potenciál a životné prostredie*
- *dopravná infraštruktúra a obslužnosť*
- *technická infraštruktúra*

V rámci dimenzie **fyzicko-geografický potenciál a životné prostredie** sa sleduje napr. nadmorská výška, podiel poľnohospodárskej pôdy, stupeň

zornenia, stupeň ekologickej stability, podiel zastavanej plochy, vzdialenosť k regionálnemu centru, znečistenie v podobe emisií, podiel zneškodneného odpadu na celkovej produkcii odpadu v regióne, produkcia komunálneho odpadu na obyv. a pod. V časti **dopravná infraštruktúra a obslužnosť** je možné hodnotiť indikátory týkajúce sa cestnej dopravy (hustota diaľnic, rýchlostných ciest, ciest I., II. a III. triedy na 1 km², dĺžka diaľnic na 1000 obyv., dĺžka rekonštruovaných úsekov ciest) železničnej dopravy (dĺžka a podiel elektrifikovaných a dvojkoľajných železničných tratí, hustota železničných tratí na 1 km², prepravná kapacita), leteckej (počet a parametre medzinárodných a vnútroštátnych letísk, počet prepravených cestujúcich) a vodnej (dĺžka vodných ciest, počet liniek osobnej lodnej dopravy). Poslednou dimenziou je **technická infraštruktúra**, v rámci ktorej sa hodnotia indikátory energetickej infraštruktúry (napr. podiel obyv. pripojených na plyn, počet plynofikovaných obcí, spotreba obnoviteľných zdrojov v regióne, spotreba energie v regióne, podiel obyv. napojených na verejný vodovod, spotreba vody na obyv., podiel obyv. napojených na kanalizáciu a ČOV, dĺžka kanalizačných sietí napojených na ČOV) a informačnej (počet telefónnych staníc na 1000 obyv., podiel domácností pripojených na internet, počet domácností vybavených počítačom a pod.).

3.7 Metódy hodnotenia regionálnych disparít

Dôležitou podmienkou pre úspešné riešenie problematiky regionálnych disparít je získanie adekvátnych poznatkov o ich veľkosti. Na kvantifikáciu ich úrovne sú potrebné znalosti v množstve rôznych metód a prístupov ich merania. Výber závisí od viacerých skutočností, najmä od hodnoteného javu, sledovaného cieľa, nárokov na presnosť výsledkov a od dostupnosti vstupných dát.

Metódy merania úrovne regionálnych disparít je možné klasifikovať z rôznych aspektov (Michálek, 2012b):

- z aspektu **matematickej náročnosti**: jednoduché a komplikované,
- podľa **času**: statické a dynamické,
- podľa **výpovednej hodnoty**: deterministické a stochastické,
- z **vecného hľadiska**: jednorozmerné (parciálne) a viacrozmerné (integrované),
- podľa **počtu** skúmaných **regiónov**: biregionálne (dvojregionálne) a multiregionálne (viacregionálne),

- z aspektu **závislosti na rozdělení dát**: parametrické (závislé na štatistickom rozdelení dát) a neparametrické (nezávislé na štatistickom rozdelení dát),
- z aspektu **vývojového hodnotenia**: konvergenčné a divergenčné.

Podobne ako v prípade výberu hodnotiacich indikátorov, aj v prípade metód hodnotenia je ich selekcia závislá od cieľa hodnotenia ako aj preferencie a skúsenosti daného výskumníka. Niektoré metódy resp. indexy sú využívané vo väčšej miere, iné skôr okrajovo. Nasledujúce členenie prináša **prehľad používaných indexov a metód** uvádzaných v prácach rôznych autorov:

- Felsenstein, Portnov (2005a, 2005b): variačný koeficient, Williamsonov index, Theilov index, Atkinsonov index, Hooverov koeficient, Coulterov koeficient, Giniho koeficient v neváženej i váženej forme,
- Svoboda (2006): štandardná odchýlka, variačný koeficient, metóda reálnej konvergencie, ekonometrická analýza, Giniho koeficient a metóda neurónových sietí,
- De Maio (2007): Giniho koeficient, variačný koeficient, Atkinsonov index, generalizovaný entropy index, Kakwani index, Robin Hood index,
- Huang, Leung (2009): variačný koeficient, Hooverov index,
- Michaeli a kol. (2010): rozptyl, smerodajná odchýlka, variačný koeficient, Giniho koeficient, Theilov index, Atkinsonov index, zhluková analýza a metóda neurónových sietí,
- Kutscherauer a kol. (2010): metóda medziregionálnej komparácie, metóda využívajúca GIS, smerodajná odchýlka, variačný koeficient, zhluková analýza, faktorová analýza, simplicistný model, metóda reálnej konvergencie, upravený Giniho koeficient a metóda neurónových sietí,
- Výrostová (2010): rozdeľuje metódy do dvoch skupín: *priame metódy*: metóda porovnávania na základe tempa rastu regionálneho HDP, metóda porovnávania na základe koeficientu efektívnosti rozvoja, variačné rozpätie, štandardná odchýlka, variačný koeficient, Giniho koeficient, metódy reálnej konvergencie a *nepriame metódy*: bodová metóda, metóda priemerného poradia regiónov, metóda normovanej premennej, metóda vzdialenosti od fiktívneho objektu a viacrozmerné štatistické metódy,
- Wang a kol. (2012): variačný koeficient, Giniho koeficient, Theilov index, generalizovaný entropy index, Atkinsonov index,
- Hamada (2013): smerodajná odchýlka, variačný koeficient, Theilov index, Giniho koeficient, Henfindahlov index, zhluková analýza,

- Veselovská (2015): Giniho koeficient, Theilov index, Hooverov index, Atkinsonov index, variačný koeficient, Kakwani index, McLoone index a Champnowne index,
- Lee, Rogers (2019): variačný koeficient, variačný koeficient vo váženej forme, Giniho koeficient, upravený geografický index koncentrácie,
- McGregor a kol. (2019): Giniho koeficient, Hooverov index, generalizovaný entropy index, Theilov index, Atkinsonov index.

Ucelený prehľad a klasifikáciu metód merania regionálnych disparít ponúka Michálek (2012b) v nasledujúcej podobe:

- **jednoduché nepriame metódy:** škálovacie metódy, metóda semaforu, bodová metóda,
- **jednoduché komparatívne metódy:** metóda statickej medziregionálnej komparácie, metóda dynamickej medziregionálnej komparácie,
- **miery priestorovej polarizácie:** rozsah a pomer dátového súboru, štandardná odchýlka, variačný koeficient,
- **vybrané nástroje priestorového usporiadania a koncentrácie:** koeficient koncentrácie, Herfindahlov index koncentrácie, lokalizačný kvocient, Giniho koeficient, Theilov index, Hooverov index, Robin Hood index,
- **metódy konvergenzie:** β -konvergenca a σ -konvergenca,
- **komplexné nástroje a metódy hodnotenia:**
 - *štatisticko-analytické súhrnné ukazovatele* – korelačná analýza, metóda hlavných komponentov, faktorová analýza, zhuková analýza, metóda vzdialenosti od fiktívneho objektu,
 - *štatisticko-deskriptívne súhrnné ukazovatele* – agregáčné techniky, metóda hraničnej efektívnosti, kritérium vzdialenosti od cieľa, expertné rozhodnutie, hodnotenie verejnej mienky, analyticko-hierarchický proces,
- **d ďalšie vybrané metódy:** metóda neurónových sietí, metódy využívajúce GIS, simplicistný model.

Vo väčšine prípadov sa pri hodnotení nevyužíva iba jedna metóda resp. prístup, ale zvyčajne ide o kombináciu dvoch alebo viacerých z dôvodu zistenia ich slabších miest ako aj potreby objektivizovať dosiahnuté výsledky.

Na základe vyššie uvedeného prehľadu metód merania regionálnych disparít podľa Micháleka (2012b) budú aj jednotlivé metódy bližšie charakterizované.

3.7.1 Jednoduché nepriame metódy

Táto skupina metód hodnotenia regionálnych disparít patrí k najjednoduchším z hľadiska matematických a štatistických postupov. **Silnou stránkou** je ich prehľadnosť, možnosť doplnenia indikátorov, komparácie výsledkov a tiež ich schopnosť zahrnúť indikátory do jednej syntetickej charakteristiky. **Nevýhodou** je, že ide o nepriame metódy, t.j. že nedokážu stanoviť konkrétnu hodnotu disparity a tak kvantifikovať nerovnosti medzi regiónmi. Predstavujú však dobrú vstupnú fázu pri regionálnych analýzach.

K tejto skupine metód hodnotenia regionálnych disparít sa zaradzujú:

- *škálovacie techniky*
- *metóda semaforu*
- *bodová metóda*
- *metóda priemerného poradia regiónov*
- *metóda normovanej premennej*

Škálovacie techniky

Prvou zo skupiny nepriamych metód hodnotenia sú škálovacie techniky. Ide o súbor techník, ktoré umožňujú vytvoriť akúsi škálu, pričom súčasťou tohto procesu je nielen usporiadanie indikátorov, ale taktiež ich očíslovanie. Umožňujú porovnávať údaje založené tak na metrickej ako aj na nemetrickej báze.

Očíslovanie predstavuje priradenie určitých konkrétnych čísel jednotlivým hodnotám zvolených indikátorov, z čoho vyplýva, že medzi takto stanovenými číslami neexistuje žiaden numerický vzťah. Ak je teda hodnote indikátora v regióne A priradené číslo 1, pričom hodnote indikátora B číslo 6, tak to neznamena, že tento indikátor je šesťkrát horší (lepší) (Kutscherauer, 2008b). Preto očíslovanie nie je možné považovať za druh merania.

Za **triediacu škálu** je spravidla považovaný prehľad obmien triedeného znaku, ktorý vymedzuje hĺbku triedenia a tvárnosť budúcich skupín indikátorov. V prípade ak sú indikátory triedené podľa kvalitatívnych znakov, takto vzniknuté skupiny sa označujú ako **kategórie** a v prípade kvantitatívnych znakov ako **triedy**. Pri kvantitatívnych indikátoroch sa pri triedení používajú kvantitatívne škály, v rámci ktorých sa využívajú **triediace intervaly**.

Kutscherauer (2008b) uvádza v súvislosti so škálovacími technikami tzv. **škálovanie**. Škálovanie predstavuje skutočný proces merania, ktorý smeruje ku škálovaniu hodnôt, ktoré sú v praxi veľmi problematicky merateľné. Tento prístup sa často využíva v psychológii a sociológii a v prípade regionálnych disparít je využívaný, ak sú do hodnotenia zahrnuté indikátory kvalitatívneho

charakteru. V tomto ohľade je hodnotenie regionálnych disparít spojené s rizikom subjektívnosti výskumníka.

Metóda semaforu

Metódu semaforu je možné označiť za jednu zo špecifických podôb metódy škálovania, pričom sa svojím charakterom výrazne blíži k procedúre očíslovania. Podstata tejto metódy je založená na priradení špecifických symbolov jednotlivým hodnotám vybraných indikátorov, pričom tieto symboly spravidla odpovedajú určitej percentuálnej úrovni maximálnej, príp. minimálnej výšky hodnoty analyzovaného indikátora. Najčastejšie majú tieto symboly podobu **troch kruhov**, ktoré odpovedajú **farbám na semafore**, z čoho je odvodený aj názov tejto metódy. Dá sa teda povedať, že pokiaľ je v rámci tejto metódy priradený indikátoru pre región A červený kruh, zatiaľ čo indikátoru pre región B kruh zelený, potom je možné vďaka tomuto farebnému rozlíšeniu rozpoznať rozdiely medzi jednotlivými regiónmi, ale súčasne nie je možné presne kvantifikovať ich konkrétnu úroveň (Tuleja, 2008).

Hodnotiteľ je schopný na základe tejto metódy približne kvantifikovať rozdiely medzi jednotlivými regiónmi, ale nemá možnosť stanoviť ich konkrétnu úroveň, čo je slabou stránkou metódy. Výhodou metódy je naopak vizuálne zobrazenie rozdielov medzi jednotlivými regiónmi, prehľadnosť, matematická nenáročnosť a využiteľnosť pri analýze rôzne veľkých skupín indikátorov.

Pri tejto metóde je možné zostaviť niektorú z nasledujúcich hodnotiacich škál (Tuleja, 2008):

- **dvojfarebná** – odlíšenie indikátorov od minimálnej hodnoty k maximálnej (intenzita oboch farieb sa mení podľa hodnoty indikátora),
- **trojfarebná** – použitie troch farieb, pričom stredná farba odpovedá percentilu 50,
- **dátová čiara** – k odlíšeniu hodnôt sa používa vlastná dĺžka dátovej čiary,
- **škála vyjadrená sadou ikon** – pre „očíslovanie“ indikátorov sa používajú rôzne sady ikon, ktoré môžu byť: trojobjektové ($\geq 67\% \geq 33\%$ a $< 33\%$), štvorobjektové ($\geq 75\% \geq 50\% \geq 25\%$ a $< 25\%$), päťobjektové ($\geq 80\% \geq 60\% \geq 40\% \geq 20\%$ a $< 20\%$).

Využitie **metódy semaforu** s využitím **dvojfarebnej, trojfarebnej škály a sady ikon** v rámci krajov SR pri vyjadrení miery nezamestnanosti v rokoch 2004–2017.

Tab. 3: Miera nezamestnanosti v SR – metóda semaforu (dvojfarebná škála)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BA	3,4	2,6	2,3	2,0	2,3	4,4	4,6	5,4	5,7	6,2	6,1	5,3	4,5	3,1
TT	8,8	7,2	5,2	4,3	4,3	8,4	8,2	8,9	9,4	9,2	8,0	6,7	4,4	2,6
TN	8,1	6,8	5,2	4,5	5,0	10,1	9,5	10,0	10,9	10,7	9,6	7,7	5,9	3,5
NT	14,8	11,4	9,1	7,1	7,4	11,7	11,8	13,3	14,1	12,5	11,2	9,7	7,0	4,1
ZA	11,1	9,3	7,0	5,6	6,2	10,9	10,9	11,9	12,8	12,5	10,9	8,9	6,9	4,7
BB	19,5	18,3	16,1	14,1	14,3	19,2	18,9	19,8	20,8	18,3	17,2	14,9	12,8	8,7
PO	17,5	15,8	13,7	12,1	12,9	18,3	17,8	19,0	20,7	19,4	17,5	15,5	13,9	9,7
KE	18,9	17,5	15,2	13,0	13,5	17,3	16,8	18,8	19,6	17,2	15,9	14,4	12,8	9,9

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

Tab. 4: Miera nezamestnanosti v SR – metóda semaforu (trojfarebná škála)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BA	3,4	2,6	2,3	2,0	2,3	4,4	4,6	5,4	5,7	6,2	6,1	5,3	4,5	3,1
TT	8,8	7,2	5,2	4,3	4,3	8,4	8,2	8,9	9,4	9,2	8,0	6,7	4,4	2,6
TN	8,1	6,8	5,2	4,5	5,0	10,1	9,5	10,0	10,9	10,7	9,6	7,7	5,9	3,5
NT	14,8	11,4	9,1	7,1	7,4	11,7	11,8	13,3	14,1	12,5	11,2	9,7	7,0	4,1
ZA	11,1	9,3	7,0	5,6	6,2	10,9	10,9	11,9	12,8	12,5	10,9	8,9	6,9	4,7
BB	19,5	18,3	16,1	14,1	14,3	19,2	18,9	19,8	20,8	18,3	17,2	14,9	12,8	8,7
PO	17,5	15,8	13,7	12,1	12,9	18,3	17,8	19,0	20,7	19,4	17,5	15,5	13,9	9,7
KE	18,9	17,5	15,2	13,0	13,5	17,3	16,8	18,8	19,6	17,2	15,9	14,4	12,8	9,9

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

Tab. 5: Miera nezamestnanosti v SR – metóda semaforu (sada ikon)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BA	 3,4	 2,6	 2,3	 2,0	 2,3	 4,4	 4,6	 5,4	 5,7	 6,2	 6,1	 5,3	 4,5	 3,1
TT	 8,8	 7,2	 5,2	 4,3	 4,3	 8,4	 8,2	 8,9	 9,4	 9,2	 8,0	 6,7	 4,4	 2,6
TN	 8,1	 6,8	 5,2	 4,5	 5,0	 10,1	 9,5	 10,0	 10,9	 10,7	 9,6	 7,7	 5,9	 3,5
NT	 14,8	 11,4	 9,1	 7,1	 7,4	 11,7	 11,8	 13,3	 14,1	 12,5	 11,2	 9,7	 7,0	 4,1
ZA	 11,1	 9,3	 7,0	 5,6	 6,2	 10,9	 10,9	 11,9	 12,8	 12,5	 10,9	 8,9	 6,9	 4,7
BB	 19,5	 18,3	 16,1	 14,1	 14,3	 19,2	 18,9	 19,8	 20,8	 18,3	 17,2	 14,9	 12,8	 8,7
PO	 17,5	 15,8	 13,7	 12,1	 12,9	 18,3	 17,8	 19,0	 20,7	 19,4	 17,5	 15,5	 13,9	 9,7
KE	 18,9	 17,5	 15,2	 13,0	 13,5	 17,3	 16,8	 18,8	 19,6	 17,2	 15,9	 14,4	 12,8	 9,9

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

Bodová metóda

Bodová metóda patrí medzi nepriame metódy, ktoré analyzujú úroveň rozvoja regiónov pomocou sústavy vybraných indikátorov. Namiesto jedného syntetického indikátora sa využíva viacero čiastkových, ktoré odrážajú viac či menej úroveň rozvoja regiónu. Táto metóda umožňuje porovnávať heterogénne veličiny v rámci jedného súhrnného pohľadu (Michaeli a kol., 2010).

Pri aplikácii bodovej metódy sa na začiatku zvolia porovnávacie územné jednotky a definuje sa vybraný komplex indikátorov, ktoré charakterizujú úroveň ich rozvoja. K hodnote indikátora v každom regióne sa priradí príslušná bodová hodnota, pričom je možné zvoliť nasledujúce postupy:

- ako základ pre porovnanie u každého indikátora sa zvolí jeho najvyššia dosiahnutá úroveň (maximálna resp. minimálna hodnota podľa charakteru indikátora) v niektorom regióne. Najvyššej hodnote sa prisúdi hodnota 100 bodov a táto bude pri komparácii s ďalšími regiónmi vystupovať ako základňová veličina. S touto hodnotou sa budú porovnávať hodnoty dosiahnuté u každého indikátora v ostatných regiónoch

$$u_{PO} = \frac{U_s}{U_{\max}} \cdot 100$$

kde U_s – skutočná hodnota indikátora v regióne, $U_{\max}$ – maximálna hodnota indikátora v sledovanom súbore

- základ pre porovnanie tvorí jeden región, ktorý v podstatnej časti indikátorov dosahuje najvyššie hodnoty. Potom sa však môže stať, že región v určitom indikátore (v tom, kde základňový región nedosahuje najvyššie hodnoty) môže dosiahnuť viac ako 100 bodov.

Zhodnotením úrovne indikátorov v jednotlivých regiónoch a sčítaním bodov ich hodnotenia dostaneme celkové bodové ohodnotenie, na základe ktorého možno zoradiť regióny, buď len do jedného poradia celkovej bodovej hodnoty alebo zoradiť regióny do určitých kategórií podľa zvolených intervalov súhrnného bodového ohodnotenia (Tvrdoň a kol., 1995).

Za výhodu bodovej metódy je možné označiť jej schopnosť zhrnúť indikátory zachytené v rôznych merných jednotkách do jednej syntetickej charakteristiky. Touto charakteristikou je bezrozmerné číslo, ktoré síce nemá reálny zmysel, ale môže byť využité k stanoveniu poradia jednotlivých regiónov. Súčasne so stanovením celkového poradia je možné prebežné výsledky bodovej metódy

využiť tiež kurčenie regionálnych rozdielov, ktoré sú spojené s jednotlivými kategóriami indikátorov, t.j. k stanoveniu miery zaostávania regiónu A za regiónom B (Tuleja, 2008).

RÁMČEK 6

Bodová metóda hodnotenia krajov SR

Bodovú metódu je možné využiť pri hodnotení socioekonomickej vyspelosti krajov Slovenska. V rámci súboru hodnotiacich indikátorov boli vybrané nasledujúce: 1 – hrubá miera natality, 2 – priemerná mesačná mzda, 3 – mesačné náklady práce zamestnanca, 4 – miera zamestnanosti, 5 – miera nezamestnanosti, 6 – čisté mesačné príjmy na osobu, 7 – čisté mesačné výdavky na osobu, 8 – počet dokončených bytov na 1000 obyv., 9 – tvorba HDP na obyv., 10 – hrubá pridaná hodnota na obyv., 11 – produktivita práce zamestnanca v priemysle, 12 – produktivita práce zamestnanca v stavebníctve, 13 – organizácie orientované na tvorbu zisku na 1000 obyv., 14 – počet živnostníkov na 1000 obyv.

Výsledná bodová hodnota za kraj bola výsledkom sčítania bodových hodnôt za jednotlivé indikátory v kraji, pričom maximálna dosiahnuteľná hodnota mohla byť na úrovni 1400 bodov. Hodnoteným bol rok 2016.

Tab. 6: Bodové ohodnotenie krajov SR v roku 2016

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Spolu
B	100	100	100	100	97,8	100	100	100	100	100	100	100	100	99,3	1397,1
TT	76,0	72,1	75,2	93,3	100	79,6	91,9	61,4	45,5	45,5	57,4	39,2	29,6	83,7	950,5
TN	70,2	71,2	74,2	88,2	75,6	79,8	91,8	36,3	35,8	35,8	32,1	38,2	25,3	80,2	834,7
NT	70,2	65,0	70,5	86,2	63,4	75,7	80,1	29,4	36,1	36,1	31,9	39,3	30,1	83,1	797,3
ZA	82,2	70,2	73,5	86,9	63,7	71,2	82,1	38,0	36,0	36,0	57,4	36,5	28,0	100	861,7
BB	74,2	66,8	68,6	83,8	34,5	75,5	79,3	22,5	30,5	30,5	22,3	37,8	25,4	70,5	722,3
PO	93,0	61,0	65,4	81,1	31,7	65,2	69,8	28,1	25,3	25,3	23,8	34,1	20,7	78,3	702,8
KE	86,4	71,1	75,9	79,4	34,6	70,6	70,8	19,9	32,8	32,8	34,7	50,2	24,0	53,9	737,0

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

Vychádzajúc zo súboru 14 indikátorov bol najlepšie ohodnotený Bratislavský kraj na úrovni 1397,1 b. Získal maximálny počet bodov v 12 zo 14 indikátorov okrem miery nezamestnanosti (najlepšie hodnotený bol Trnavský kraj – 4,4%) a počtu živnostníkov na 1000 obyv. (najviac Žilinský kraj). Susediaci Trnavský kraj získal v hodnotení 950,5 b., čo bolo najviac po Bratislavskom kraji a predstavovalo 68,0% jeho hodnoty. O vyspelosti kraja svedčí aj fakt, že až pri 8 indikátoroch zaznamenal druhú najvyššiu hodnotu a pri miere nezamestnanosti 1. miesto. Tretím ekonomicky najsilnejším krajom bol Žilinský kraj (861,7 b.). V rámci väčšiny indikátorov sa pohyboval na 3. resp. 4. mieste, pričom pri indikátore počet živnostníkov na 1000 obyv. bol najlepším v SR. Na štvrtom mieste bol hodnotený Trenčiansky kraj s hodnotou 834,7 b. a ekonomicky najslabším krajom vo vyspelejšej severozápadnej časti SR bol Nitriansky (797,3 b.) (Klamár a kol., 2019).

S prepadom až o 60,3 b. sa umiestnil na 6. mieste ekonomicky najsilnejší kraj

juhovýchodnej časti Slovenska, Košický (737,0 b.), pričom len o niečo menším počtom bodov (722,3 b.) ho na predposlednom mieste nasledoval Banskobystrický kraj. Jednoznačne hospodársky najslabším krajom SR je Prešovský kraj s 702,8 b., čo predstavovalo iba 50,3% Bratislavského kraja. Dané slabé ohodnotenie kraja vychádza z toho, že až pri 9 indikátoroch mal najnižšiu hodnotu, pričom iba pri miere natality bol na 2. mieste po Bratislavskom kraji (Klamár a kol., 2019).

Zdroj: Klamár a kol. (2019)

Metóda priemerného poradia regiónov

Metódou priemerného poradia regiónov sa regióny hodnotia na základe súboru indikátorov. Regiónom sa však nepridelujú body ako v rámci bodovej metódy, ale vypočítava sa ich priemerné poradie v jednotlivých indikátoroch. Najlepšie hodnotený región je ten, ktorý má najmenšie priemerné poradie.

Výhoda tejto metódy spočíva v tom, že nezávisí až tak na extrémnych hodnotách ako v prípade bodovej metódy. Naopak jej nevýhodou je, že poradie nezohľadňuje možnú odlišnú váhu indikátorov ako aj nevypovedá o tom, o koľko je hodnota indikátora väčšia v jednom regióne ako v druhom.

Uvedenú nevýhodu týkajúcu sa váh indikátorov možno odstrániť použitím **metódy váženého súčtu poradí**. Pri tejto metóde postupujeme podobne ako v predchádzajúcom príklade, t.j. pri jednotlivých indikátoroch priradíme poradie jednotlivým regiónom od najlepšej po najhoršiu hodnotu. V tomto prípade však nepočítame priemerné poradie, ale súčet poradí podľa jednotlivých indikátorov násobených ich zvolenými váhami (Výrostová, 2010).

Metóda normovanej premennnej

Táto metóda je založená na transformácii ukazovateľov na tzv. normovanú premennú, ktorá má nulový priemer a jednotkový rozptyl

$$u_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{\sigma_{x_i}}$$

kde x_{ij} je ukazovateľ i za región j , $\bar{x}_i$ je priemer ukazovateľa i a σ_{x_i} je štandardná odchýlka ukazovateľa i .

Takýto tvar je použiteľný len pre pozitívne ukazovatele, t.j. ukazovatele, pri ktorých vyššia hodnota znamená lepšiu hodnotu (napr. rHDP). V prípade negatívnych ukazovateľov (t.j. vyššia hodnota znamená horšiu hodnotu, napr. miera nezamestnanosti) sa transformácia na normovaný tvar uskutoční nasledovne (Výrostová, 2010)

$$u_{ij} = -\frac{(x_{ij} - \bar{x}_i)}{\sigma_{x_i}}$$

Normovaná premenná je bezrozmerná veličina, ktorá má tak nulový ako aj jednotkový priemer. Za veľkú výhodu tejto veličiny je možné označiť možnosť jej bezproblémového sčítania (Tuleja, 2008).

Pre potreby merania regionálnych disparít sa používa priemerná hodnota normovanej premennej, pretože týmto spôsobom sa odstránia problémy vznikajúce v okamihu, kedy sa pri komparácii výsledkov používajú rôzne počty ukazovateľov. Z hľadiska dôležitosti ukazovateľov vstupuje ešte aj ich váha. Súhrnný ukazovateľ za región má potom tvar

$$S_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n u_{ij} w_i$$

kde S_j je súhrnný ukazovateľ za región j , i je ukazovateľ v regióne j a w_i je váha ukazovateľa i v regióne j .

Nakoniec sa stanoví poradie regiónov podľa veľkosti vypočítaného súhrnného ukazovateľa S_j , pričom čím vyššia je hodnota, tým je lepšie poradie.

Výhodou metódy normovanej premennej je, že prihliada k relatívnej premenlivosti ukazovateľov zahrnutých do daného indexu, čím prekonáva absolútnu premenlivosť, s ktorou ráta bodová metóda. Naopak za nevýhodu tohto prístupu je možné označiť nemožnosť jej využitia v okamihu, keď sú porovnávané podielové veličiny. Inak povedané, pomocou tejto metódy sa nedospeje k záveru, že región A zaostáva za regiónom B (Tuleja, 2008).

3.7.2 Jednoduché komparatívne metódy

Relatívne jednoduchými a často využívanými prístupmi hodnotenia regionálnych disparít sú priame metódy porovnávania úrovne rozvoja regiónov založené na medziregionálnej komparácii. Metóda medziregionálnej komparácie môže porovnávať statické alebo dynamické prvky regionálnych disparít.

Metóda statickej medziregionálnej komparácie

Metóda statickej medziregionálnej komparácie porovnáva jednotlivé regióny z aspektu sledovaných charakteristík a indikátorov s cieľom nájsť ich spoločné a odlišné črty. Predmetná metóda hodnotenia regionálnych disparít je zameraná na porovnanie štruktúr jednotlivých regiónov aj na komparáciu vybraných ekonomických, sociálnych, environmentálnych a iných indikátorov

poukazujúcich na reálne územné nerovnosti. Vzhľadom na to, že pri využití tejto metódy sú porovnávané jednotlivé regióny na základe vopred zvolených indikátorov, je potrebné, aby pri samotnej komparácii nebola porušená zásada porovnateľnosti z aspektu vecného a časového (Michálek, 2012b).

Napriek tomu, že je uvedená metóda veľmi často využívaná, jej aplikácia so sebou prináša určité úskalía (Kutscherauer a kol., 2010):

- **časová a vecná porovnateľnosť** – vzhľadom na to, že pri použití tejto metódy sa porovnávajú jednotlivé regióny na základe vopred zvolených indikátorov porovnávaných z hľadiska vecného, časového alebo priestorového vymedzenia, je nevyhnutné, aby pri vlastnej komparácii nebola porušená zásada, podľa ktorej sa z vyššie troch uvedených kritérií môžu porovnávané indikátory líšiť iba v jednom (ak sa napr. z vecného hľadiska hodnotí indikátor HDP na obyvateľa, potom je pri komparácii možné zmeniť buď výber priestorových jednotiek a časové obdobie ostáva nezmenené alebo naopak priestorové jednotky ostávajú nezmenené a mení sa hodnotiace časové obdobie),
- **kvalita a dostupnosť informácií** – problém pri získavaní adekvátneho množstva kvalitných a overených údajov ekonomického, sociálneho a environmentálneho charakteru,
- **vedľajšie faktory** – pri komparácii regionálnych disparít je potrebné vziať do úvahy okrem stanovených cieľov a priorít hospodárskeho rozvoja aj viacero ďalších faktorov ako napr. politická stabilita krajiny, prírodné bohatstvo, globalizácia a vývoj svetovej ekonomiky a pod.,
- **objektívnosť analýz** – neexistuje jedna všeobecne akceptovateľná sústava kvantitatívnych indikátorov, ale ich výber závisí od preferencií konkrétneho výskumníka.

Metóda dynamickej medziregionálnej komparácie

Uvedená metóda sa zameriava na dynamiku vývoja jednotlivých regiónov s cieľom nájsť spoločné i odlišné črty v ich vývoji. Uvedená metóda v rámci troch variantov porovnáva regióny na základe:

- *tempa rastu HDP*
- *mernej rýchlosti*
- *koeficientu efektívnosti rozvoja*

Metóda komparácie na základe tempa rastu HDP. HDP je dnes veľmi používaným a globálne najbežnejším indikátorom, pomocou ktorého sa hodnotí

miera vyspelosti ekonomiky či životná úroveň obyvateľov, ale tiež intenzita rozvoja (Michaeli a kol., 2010).

HDP v trhových cenách je konečným výsledkom výrobnjej činnosti rezidentských výrobných jednotiek. Regionálny HDP je vypočítaný ako súčet pridaných hodnôt za odvetvia v regióne a daní na produkty znížených o subvencie na produkty. Pre medzinárodné porovnania sa regionálny HDP vyjadruje v parite kúpnej sily, ktorá sa vypočítava na základe cien a objemov predaja tovarov, ktoré sú vzájomne porovnateľné a reprezentatívne pre krajiny zahrnuté do porovnania. Parita kúpnej sily eliminuje efekty rozdielnej cenovej úrovne medzi krajinami (Sloboda, 2006).

Uvádzaná metóda komparácie na základe tempa rastu HDP sa využíva v tých prípadoch, keď štatistika sleduje niektorý zo syntetických úrovňových indikátorov používaných ako indikátor merania ekonomickej úrovne regiónov. Tvrdoň a kol. (1995) uvádzajú, že cieľom metódy je určiť minimálne tempo rastu zaostávajúceho regiónu v porovnaní s vyspelejším, pri docielení ktorého sa nebudú ďalej rozdiely medzi regiónmi prehĺbovať.

Postup pri hodnotení je nasledujúci: ak dva porovnávané regióny A a B , ktoré produkujú dôchodky HDP_A , HDP_B , pričom platí, že $HDP_A < HDP_B$, bude tempo rastu HDP v regiónoch vyjadrené ako

$$r_A = \frac{\Delta HDP_A}{HDP_A} \Rightarrow \Delta HDP_A = r_A \cdot HDP_A \quad \text{a} \quad r_B = \frac{\Delta HDP_B}{HDP_B} \Rightarrow \Delta HDP_B = r_B \cdot HDP_B$$

V raste hrubých domácich produktov môžu nastať takéto prípady:

- $\Delta HDP_B > \Delta HDP_A \Rightarrow \Delta HDP_B - \Delta HDP_A = q$
- $\Delta HDP_B = \Delta HDP_A \Rightarrow \Delta HDP_B - \Delta HDP_A = 0$
- $\Delta HDP_B < \Delta HDP_A \Rightarrow \Delta HDP_B - \Delta HDP_A = -q$

Všeobecne možno uvedené prípady vyjadriť vzťahom

$$r_A = \frac{\pm q + r_B \cdot HDP_B}{HDP_A}$$

kde r_A vyjadruje skutočné tempo rastu menej rozvinutého regiónu A .

Ak vystane otázka, či skutočné tempo rastu produktu v menej rozvinutom regióne dosahuje úroveň nutnú k postupnému odstraňovaniu rozdielov produktov sledovaných regiónov. Ak $q = 0$ potom teoretické tempo rastu produktu v menej rozvinutom regióne A sa vyjadrí

$$r'_A = \frac{r_B \cdot HDP_B}{HDP_A}$$

Vyčíslené teoretické tempo je minimálnym tempom, ktoré musí menej rozvinutý región dosiahnuť, aby sa rozdiely medzi regiónmi ďalej neprehlbili ($r'_A \leq r_A$).

Metóda analýzy úrovne rozvoja regiónov na základe mernej rýchlosti patrí podobne ako predchádzajúca metóda medzi priame metódy.

Opäť sú dané dva regióny A a B s konkrétnymi hodnotami hrubého domáceho produktu HDP^A a HDP^B , pričom v prepočte na obyvateľa pripadá hodnota

$$\frac{HDP^A}{S^A} \quad \text{a} \quad \frac{HDP^B}{S^B}$$

kde S^A a S^B predstavujú počty obyvateľov v regiónoch A a B . Opäť je daný predpoklad, že $HDP^A/S^A < HDP^B/S^B$

Merná rýchlosť m za určité obdobie sa vypočíta nasledovne

$$d^A = \frac{HDP_t^A}{S_t^A} - \frac{HDP_{t-1}^A}{S_{t-1}^A} \quad \text{resp.} \quad d^B = \frac{HDP_t^B}{S_t^B} - \frac{HDP_{t-1}^B}{S_{t-1}^B}$$

Merná rýchlosť $m = \frac{d^A}{d^B}$ môže nadobúdať hodnotu (Tvrdoň a kol., 1995):

- < 1 , nedochádza v sledovanom období k odstraňovaniu rozdielov v ekonomickej úrovni regiónov,
- 1 , úroveň rozdielov zostáva nemenná,
- > 1 , dynamika rastu HDP^A je postačujúca na postupné odstraňovanie nižšej úrovne ekonomického rozvoja v regióne A oproti regiónu B .

Metóda komparácie na základe koeficientu efektívnosti rozvoja je založená na komparácii produktivity práce regiónu s produktivitou práce v krajine a na porovnaní úrovni zamestnanosti v regióne a v celej krajine.

Koeficient efektívnosti rozvoja K_E je podielom koeficientu produktívnosti K_p a koeficientu zamestnanosti K_i

$$K_E = \frac{K_p}{K_i}$$

pričom koeficienty produktívnosti K_p a zamestnanosti K_i sú definované ako

$$K_p = \frac{\frac{P_r}{S_r}}{\frac{P}{S}} \quad \text{a} \quad K_i = \frac{\frac{I_r}{S_r}}{\frac{I}{S}}$$

kde P_r – produkcia regiónu, P – produkcia krajiny, S_r – počet obyvateľov regiónu, S – počet obyvateľov krajiny, I_r – počet zamestnaných v regióne, I – počet zamestnaných v krajine.

V prípade, že $K_E = 1$, je úroveň rozvoja regiónu rovnaká ako rozvoj krajiny, ak $K_E > 1$, je región viac rozvinutý ako krajina a ak $K_E < 1$, región dosahuje nižšie hodnoty ako krajina (Buček a kol., 1992).

3.7.3 Miery priestorovej polarizácie

Medzi jednoduchšie štatistické indexy merania regionálnych disparít patria miery priestorovej polarizácie. Ich základným atribútom je dôraz na extrémne hodnoty. Evaluácia regionálnych disparít tak vychádza z výsledkov analýzy krajných alebo kvantilových hodnôt v pozorovaných regiónoch. Miery priestorovej polarizácie sú vhodné napr. na zachytenie rozdielu medzi najrozvinutejším a najzaostalejším regiónom z aspektu danej charakteristiky (Michálek, 2012b).

Medzi najčastejšie využívané miery priestorovej variability patria:

- *pomer dátového súboru*
- *rozsah dátového súboru*
- *relatívny rozsah dátového súboru*
- *štandardná (smerodajná) odchýlka*
- *variačný koeficient*

Pomer dátového súboru

Pomer dátového súboru je vyjadrený podielom najväčšej a najmenej hodnoty v danom súbore, resp. koľkonásobný je rozdiel medzi krajnými hodnotami skúmanej skupiny dát. Vyjadruje sa nasledujúcim vzorcom

$$Kx_i = \frac{x_{max}}{x_{min}}$$

kde Kx_i je hodnota ukazovateľa x v observačnej jednotke i , x_{max} je maximálna hodnota x_i a x_{min} je minimálna hodnota x_i . Index je možné použiť iba v prípade, ak je minimálna hodnota x_{min} väčšia ako 0. Nevýhodou tejto metódy je to, že ak je

v súbore prítomná výrazne extrémna hodnota, môže dôjsť k výraznému skresleniu výsledkov.

Rozsah dátového súboru

Rozsah dátového súboru je ďalšou významnou mierou priestorovej polarizácie. Vyjadruje rozdiel medzi najvyššou a najnižšou nameranou hodnotou. Výhodou je jej jednoduché použitie a interpretácia, nevýhodou je prípadné skreslenie vďaka výskytu extrémnych krajných hodnôt. Vyjadruje sa vzťahom

$$Px_i = x_{max} - x_{min}$$

kde Px_i je hodnota ukazovateľa x v hodnotiacej jednotke i , x_{max} je maximálna hodnota x_i a x_{min} je minimálna hodnota x_i .

Relatívny rozsah dátového súboru

Relatívny rozsah dátového súboru udáva pomer rozdielu maximálnej a minimálnej hodnoty k celkovému priemeru dátového súboru. Výhodou je, že je vhodný aj na porovnanie rozdielnych dátových súborov a nie je citlivý na minimálnu hodnotu. Vzhľadom na vyjadrenie pomeru rozdielu k priemeru hodnôt je vhodný aj na komparáciu ukazovateľov s odlišným charakterom. Vypočítava sa na základe vzorca

$$Qx_i = \frac{x_{max} - x_{min}}{\bar{x}}$$

kde Qx_i je hodnota ukazovateľa x v hodnotiacej jednotke i , x_{max} je maximálna hodnota a x_{min} je minimálna hodnota x_i a $\bar{x}$ je aritmetický priemer ukazovateľa x_i .

RÁMČEK 7

Pomer, rozsah a relatívny rozsah dátového súboru pri hodnotení priemernej mesačnej mzdy v krajoch SR

Tab. 7: Výpočet **pomeru dátového súboru**, **rozsahu** dátového súboru a **relatívneho rozsahu** dátového súboru v rámci priemernej mesačnej mzdy pri krajoch SR v roku 2016

Územie	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE	Spolu / $\bar{x}$
Mzda (x_i)	1 161	837	827	755	815	776	708	825	6 704
	max						min		838

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

$$Kx_i = \frac{x_{max}}{x_{min}} \quad \Rightarrow \quad Kx_i = 1161 / 708 = 1,64$$

$$Px_i = x_{max} - x_{min} \Rightarrow Px_i = 1161 - 708 = 453$$

$$Qx_i = \frac{x_{max} - x_{min}}{\bar{x}} \Rightarrow Qx_i = (1161 - 708) / 838 = 0,54$$

Zdroj: www.statistics.sk, 2018, vlastný výpočet

Štandardná (smerodajná) odchýlka

Veľkosť regionálnych disparít sa zvyčajne meria pomocou štandardných štatistických mier variability. Najčastejšie používanými sú štandardná odchýlka a variačný koeficient (Vrténová a kol., 2009).

Štandardná (smerodajná) odchýlka patrí medzi miery odchýlkového charakteru. Je mierou premenlivosti resp. rozptylu hodnôt x_i náhodnej veličiny okolo priemeru. Vzorec pre výpočet smerodajnej odchýlky má tvar

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

kde n je počet observačných jednotiek, x_i je hodnota ukazovateľa x v observačnej jednotke i a $\bar{x}$ je aritmetický priemer ukazovateľa x .

Štandardná odchýlka zohľadňuje i priemernú mieru premennej. V priestorovej analýze sa prevažne využíva na meranie absolútnych hodnôt, relatívne hodnoty sa ňou merajú zriedka.

Nízka hodnota štandardnej odchýlky poukazuje na to, že hodnoty ukazovateľa (za regióny) majú malú variabilitu okolo priemeru (za krajinu), čo znamená malé regionálne disparity. Vysoká hodnota štandardnej odchýlky indikuje, že údaje súhrnného ukazovateľa za regióny sa pohybuje v širokom rozpätí, teda existujú veľké regionálne rozdiely (Výrostová, 2010).

Smerodajná odchýlka je základnou mierou pre meranie medziregionálnej variability a disparít používanou aj Eurostatom. Jej aplikácia je však problematická v tom, že jej veľkosť je závislá na voľbe jednotiek merania, resp. na veľkosti nameraných hodnôt. Preto nie je príliš vhodná pre využitie pri porovnávaní rôznych indikátorov, či pre dlhodobé porovnávania, kedy sa priemerné hodnoty indikátorov značne menia.

Tab. 8: Výpočet **smerodajnej odchýlky** v rámci priemernej mesačnej mzdy v krajocho Slovenska v roku 2016

Územie	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE	Spolu
Mzda (x_i)	1 161	837	827	75	81	776	708	825	6 704
$ x_i - \bar{x} $	323	1	11	83	23	62	130	13	646
$(x_i - \bar{x})^2$	104329	1	121	6889	529	3844	16900	169	132782

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}} \quad \sigma = \sqrt{\frac{132782}{8}} = \sqrt{16598} = 128,83$$

Zdroj: www.statistics.sk, 2018, vlastný výpočet**Variačný koeficient**

Vhodnejším nástrojom pre komparáciu ako smerodajná odchýlka je variačný koeficient, pretože nie je závislý od nameraných hodnôt vstupných údajov.

Variačný koeficient sa počíta ako podiel smerodajnej odchýlky a aritmetického priemeru. Vyjadruje sa v %. Udáva nám, koľko % z hodnoty aritmetického priemeru predstavuje štandardná odchýlka. Čím väčší je variačný koeficient, tým väčšou variabilitou sa daný súbor vyznačuje. Pri homogénnych súboroch (s nízkou variabilitou hodnôt znaku) dosahuje hodnoty 5–20%. U súborov s vysokou variabilitou hodnôt znaku, môže nadobúdať hodnotu aj nad 100%. Vypočítame ho pomocou vzťahu (Gregorová, Fillová, 2004)

$$V_x = \frac{\sigma}{\bar{x}} 100 (\%)$$

Variačný koeficient predstavuje relatívnu mieru disperzie odvodenú od smerodajnej odchýlky σ (podiel smerodajnej odchýlky a priemeru) v tvare

$$V_x = \frac{\sigma}{\bar{x}} = \frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}}{\bar{x}}$$

kde n je počet observačných jednotiek, x_i je hodnota ukazovateľa x v observačnej jednotke i a $\bar{x}$ aritmetický priemer hodnôt ukazovateľa x .

Variačný koeficient umožňuje vzájomné porovnávanie variability premenných s odlišnými hodnotami (očisťujúc štandardnú odchýlku o výšku priemernej hodnoty). Pomocou variačného koeficientu možno posúdiť, či sú medziregionálne rozdiely väčšie podľa miery nezamestnanosti alebo podľa miery podnikateľskej aktivity (napr. výnosu dane z príjmov fyzických osôb) a porovnať ich variabilitu podľa výšky priemerných miezd v čase. Sledovaním vývoja časových radov variačných koeficientov jednotlivých územných jednotiek možno tiež analyzovať zmenu ich pozície v rámci celého štátu (Blažek, 1996).

RÁMČEK 9

Využitie variačného koeficientu pri hodnotení priemernej mesačnej mzdy v krajoch SR

Variačný koeficient je možné využiť pri hodnotení rôznych indikátorov. Nasledujúca tabuľka približuje hodnoty variačného koeficientu (VK) pri hodnotení priemernej mesačnej mzdy a jej diferenciacie medzi jednotlivými krajmi SR v období 2007–2017. Platí, že čím je vyššia hodnota variačného koeficientu, tým narastá úroveň regionálnych disparít. Naopak, čím sa viac blíži k hodnote 0, tým dochádza k nivelizácii regionálnych rozdielov.

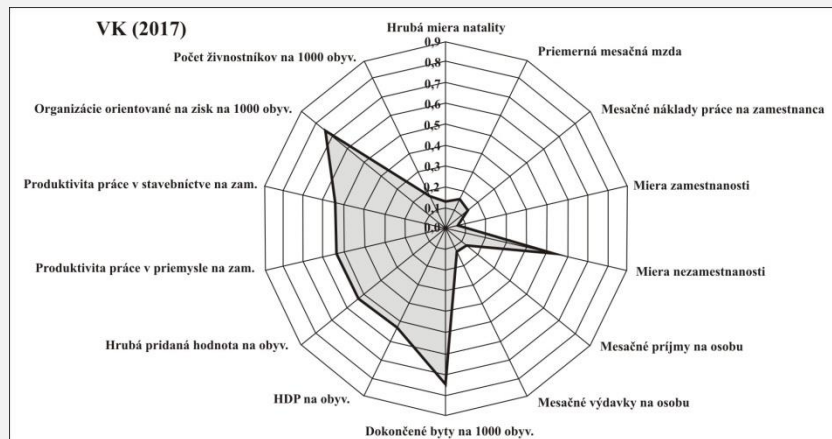
Tab. 9: Priemerná mesačná mzda v krajoch SR v EUR (2007 – 2017) a VK

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BA	877	944	970	991	1 001	1 029	1 049	1 107	1 122	1 161	1 200
TT	636	676	689	705	735	736	745	772	799	837	890
TN	583	630	635	657	687	724	750	779	812	827	895
NT	551	606	625	636	662	661	680	705	736	755	789
ZA	589	646	657	686	707	726	732	750	786	815	855
BB	560	600	605	635	652	675	706	730	751	776	807
PO	498	546	573	594	608	613	636	657	683	708	734
KE	627	672	684	716	726	735	758	775	803	825	869
VK	0,186	0,181	0,182	0,176	0,166	0,170	0,165	0,174	0,163	0,164	0,160

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

Pri použití súboru vybraných indikátorov je možné vyjadriť mieru regionálnych disparít s využitím variačného koeficientu aj prostredníctvom **sietových grafov**, pričom platí, že čím väčšia je plocha znázorneného grafu, tým väčšia je úroveň regionálnych nerovností. Naopak absolútna rovnosť medzi regiónmi by nastala v prípade, ak by sa plocha grafu rovnala 0 (t.j. stredový bod grafu).

Graf 1: Príklad sieťového grafu pri využití variačného koeficientu (VK) v krajoch SR v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, 2018, vlastné spracovanie

3.7.4 Vybrané nástroje priestorového usporiadania a koncentrácie

Dôležitú skupinu nástrojov na meranie regionálnych nerovností predstavujú miery vychádzajúce z priestorovej koncentrácie založené na komparácii relatívnych hodnôt. V regionálnych porovnávaniach sa najčastejšie využívajú Giniho koeficient, Theilov index, lokalizačný kvocient, koeficient koncentrácie, Herfindahlov index, Atkinsonov index, Hooverov index a Robin Hood index.

Koeficient koncentrácie

Koeficient koncentrácie je všeobecnou mierou koncentrácie založenou na vzťahu rozmiestnenia dvoch javov. Čím je index vyšší, tým je vyššia koncentrácia, čím je nižší, tým je skúmaný jav rozptýlenejší.

Ako uvádza Hurbánková (2015) pri posudzovaní sily koeficientu koncentrácie sa vychádza z Lorenzovej krivky (rámček 11). Ak P je plocha ohraničená diagonálou a Lorenzovou krivkou (*oblasť A* v rámciku 11), T je plocha trojuholníka (*oblasti A+B* v rámciku 11), S plocha pod Lorenzovou krivkou (*oblasť B* v rámciku 11) a plocha štvorca so stranami s dĺžkou jedna sa rovná jednej, potom plocha trojuholníka $T = 0,5$. Koeficient koncentrácie (KK) sa vypočíta podľa vzťahu

$$KK = \frac{P}{T} = \frac{T - S}{T} = \frac{0,5 - S}{T} = 1 - 2S$$

Pri hodnotení vybraného indikátora (napr. koncentrácie miezd) je potrebné vypočítať plochu S . Po úprave dostávame vzťah pre výpočet koeficientu koncentrácie (Hurbánková, 2015)

$$KK = 1 - \sum_{i=1}^n f_i^z (F_{i-1}^m + F_i^m)$$

kde f_i^z sú relatívne početnosti zamestnancov,

F_i^m - kumulatívne podiely z úhrnu miezd, pričom

$$f_i^m = \frac{x_i f_i^z}{\sum_{i=1}^n x_i f_i^z}$$

Koeficient koncentrácie môže nadobúdať hodnoty od 0 do 1. Koncentrácia je vyššia, t.j. mzdy sú rozdelené nerovnomernejšie vtedy, ak sa hodnoty blížia k 1. Ak sa hodnoty koeficientu koncentrácie blížia k hodnote 0, ide o nízky stupeň koncentrácie, teda ide o rovnomerné rozdelenie miezd. Koeficient koncentrácie je možné využiť aj pri meraní koncentrácie obyvateľstva (nositeľmi koncentrácie sú obce) (Pacáková a kol., 2003 In Hurbánková, 2015).

Herfindahlov index

Ako uvádzajú Tiepoh a kol. (2004), mierne modifikovanou formou indexu koncentrácie je Herfindahlov geografický index koncentrácie. Herfindahlov index je ideálnou hodnovernou mierou geografickej koncentrácie, pretože berie do úvahy aj rozdiely vo veľkosti regiónov (Michálek, 2012b). Môžeme ho vyjadriť nasledovným vzťahom

$$EG = \sum_{i=1}^N (y_i - a_i)^2$$

kde y_i je podiel regiónu i na produkcii, príjme alebo zamestnanosti, N je počet porovnávaných regiónov, a_i je podiel plochy regiónu na ploche krajiny.

Hodnoty Herfindahlovho indexu sa pohybujú v intervale $(1/N, 1)$. Ak všetky sektory majú v regióne rovnaký podiel, index nadobúda hodnotu $1/N$ a ak sa región špecializuje iba na jedno odvetvie, index sa rovná 1 (Lu a kol., 2011).

Nasledujúca analýza približuje výpočet **Herfindahlovho indexu EG** pri hodnotení stavu priamych zahraničných investícií v krajoch SR v roku 2016, pričom do hodnotenia vstúpila aj veľkosť (rozloha) týchto krajov. Platí, že čím viac sa blíži hodnota predmetného indexu k hodnote 1, tým aj narastá rozdiel medzi sledovanými regiónmi. Naopak, ak by bol podiel krajov v PZI vyrovnaný, Herfindahlov index by sa rovnal hodnote $1/N$ (N - počet krajov), teda $1/8$ upravený v zmysle rozlohy krajov.

Tab. 10: Herfindahlov index pri hodnotení PZI v krajoch SR (2016)

Kraje	PZI v kraji		Rozloha kraja		EG
	EUR	podiel (%)	km ²	podiel (%)	
BA	31099668	68,89	2053	4,19	0,4185
TT	1778428	3,94	4146	8,46	0,0020
TN	2707001	5,99	4502	9,18	0,0010
NT	2421814	5,36	6344	12,94	0,0057
ZA	3082535	6,83	6809	13,89	0,0050
BB	1006231	2,22	9454	19,28	0,0291
PO	800615	1,78	8973	18,30	0,0273
KE	2253972	4,99	6754	13,77	0,0077
SR	45150264	100,00	49035	100,00	0,4963

Zdroj: vlastné spracovanie

Hodnota vypočítaného **Herfindahlovho indexu EG** v krajoch SR (2016) na úrovni **0,4963** (tab. 10) poukazala na veľmi vysokú koncentráciu PZI v Bratislavskom kraji (koncentroval až 68,9% všetkých PZI na Slovensku). K tomuto kraju sa s vyššou hodnotou podielu pridružili ešte Trenčiansky kraj (6,0%) a Žilinský (6,8%). Opakom boli podrozvinuté kraje v juhovýchodnej časti SR a to Prešovský s podielom iba 1,8% a Banskobystrický (2,2%). Na priemernej hodnote PZI bol Košický kraj s hodnotou 5,0%. Celkovo možno sledovať výrazné regionálne disparity v rámci priamych zahraničných investícií medzi Bratislavským krajom a ostatnými krajinami SR s výrazným zaostávaním Prešovského a Banskobystrického kraja. Táto situácia je dlhodobá, pričom na sledované rozdiely PZI v krajoch SR s využitím Herfindahlovho indexu už v rokoch 1997 a 2011 poukázali vo svojej práci aj Machová a kol. (2014).

Zdroj: *www.nbs.sk, 2019, www.statistics.sk, 2019, Machová a kol. (2014), vlastné spracovanie*

Lokalizačný kvocient

Lokalizačný kvocient (LQ) predstavuje pomer, ktorý umožňuje preskúmať špecializáciu ekonomickej aktivity v regióne (Hanif a kol., 2015). Vyjadruje stupeň, v akom sa geografické javy, objekty a ľudské aktivity koncentrujú v istom regióne v porovnaní so stupňom ich koncentrácie v hierarchicky vyššej priestorovej jednotke (napr. celej krajine). Na vyjadrenie sa používa vzťah

$$LQ = \frac{\frac{p_i}{P_i}}{\frac{p_j}{P_j}}$$

kde LQ je lokalizačný kvocient, p_i predstavuje zamestnanosť vo vybranom odvetví v regióne i , P_i je celková zamestnanosť v regióne i , p_j je zamestnanosť vo vybranom odvetví v rámci hierarchicky vyššej jednotky j (napr. krajiny) a P_j je celková zamestnanosť v rámci jednotky vyššieho rádu j (krajiny).

Lokalizačný kvocient LQ môže dosahovať hodnoty (Hanif a kol., 2015):

- 1 – špecializácia vo vybranom odvetví je na rovnakej úrovni vo vybranom regióne ako aj v rámci celej krajiny,
- < 1 – špecializácia vo vybranom odvetví je nižšia ako v prípade krajiny,
- > 1 – špecializácia vo vybranom odvetví je vyššia ako v prípade krajiny.

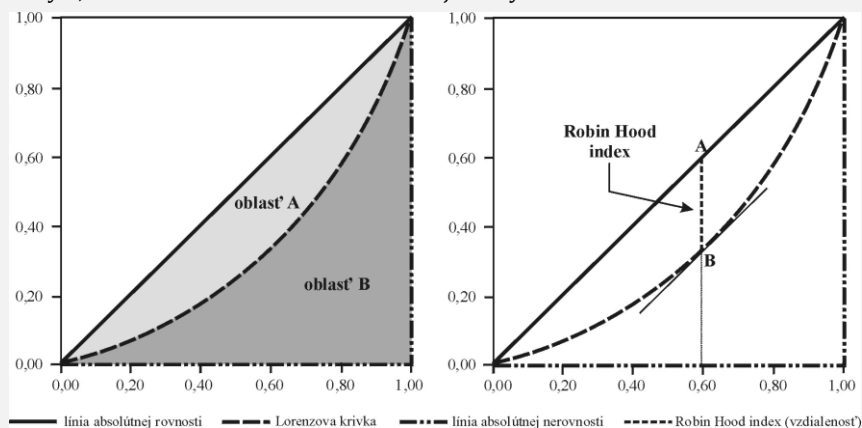
Giniho koeficient

Pravdepodobne najpoužívanějšíou mierou nerovnosti je Giniho koeficient, ktorý bol skonštruovaný a publikovaný talianskym štatistikom a demografom Corradom Ginim v roku 1912 v jeho knihe *Variabilita a mutabilita* (Veselovská, 2015).

Giniho koeficient vychádza z Lorenzovej krivky, ktorá sa používa na grafické vyjadrenie priestorových javov. Osi grafu predstavujú kumulatívne súčty percentuálnych podielov skúmaných javov (0-100%) alebo jedna os vyjadruje skúmané javy a druhá ich hodnotu v percentách. Tvar krivky vzniknutej pospájaním bodov vyjadrujúcich (kumulovanú) hodnotu skúmaných javov v percentách hovorí o úrovni ich diferencie (koncentrácie). Čím sa krivka svojím tvarom viac približuje k priamke, tým je diferencia (koncentrácia) menšia a naopak (Michálek, 2012b).

Giniho koeficient teda porovnáva rozmiestnenie skúmaného atribútu daného javu v priestore s hypotetickým rovnomerným rozmiestnením. Giniho koeficient koncentrácie, ktorý vznikol ako nástroj na meranie dôchodkovej nerovnomernosti sa pohybuje v rozmedzí od 0 (absolútna rovnosť) po 1 (absolútna nerovnosť).

Grafy 2, 3: Grafické znázornenie Lorenzovej krivky a Robin Hood indexu

Zdroj: Michaeli a kol. (2010)

Giniho koeficient sa vypočítava ako pomer plochy medzi Lorenzovou krivkou a 45° líniou absolútnej rovnosti k celkovej ploche pod 45° líniou absolútnej rovnosti (Villaverde, 2006). Michaeli a kol. (2010) uvádzajú dva prístupy jeho výpočtu:

- pomer medzi obsahom plochy oblasti A medzi ideálnou krivkou a skutočnou Lorenzovou krivkou a obsahom plochy pod ideálnou krivkou (súčet plôch oblastí A a B, rámček 11)

$$IG = \frac{A}{A + B}$$

- dvojnásobok plochy medzi ideálnou krivkou (línia absolútnej rovnosti) a skutočnou Lorenzovou krivkou

$$IG = \frac{1}{2n^2 \bar{x}} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n (x_i - x_j)$$

kde n je celkový počet observačných územných jednotiek, x_i je hodnota sledovaného ukazovateľa v i -tej územnej jednotke, x_j je hodnota sledovaného ukazovateľa v j -tej územnej jednotke, $\bar{x}$ je aritmetický priemer ukazovateľa x .

Hodnoty Giniho koeficientu sa pohybujú v intervale 0 až 1. Čím viac sa Giniho koeficient blíži 1, tým je príjmová diferenciácia danej spoločnosti väčšia, nízke

hodnoty koeficientu naznačujú, že v spoločnosti prevládajú nivelizačné tendencie. Todaro (1997 In Punt a kol., 2003) uvádza, že hodnoty tohto koeficientu sa pohybujú v rozmedzí 0,20 až 0,30 v krajinách s nízkym stupňom nerovností a na úrovni 0,50 až 0,70 v krajinách s veľmi nerovnomerným rozdelením príjmov.

Podľa princípov, ktoré by mali miery hodnotenia spĺňať, Giniho koeficient spĺňa princíp anonymity, miery nezávislosti, nezávislosti od veľkosti populácie a taktiež princíp prenosu. Hodnotený koeficient však nespĺňa podmienku rozložiteľnosti, tj. koeficient celej spoločnosti sa nerovná súčtu koeficientov jej podskupín (Coudouel a kol., 2002).

RÁMČEK 12

Využitie Giniho koeficientu pri hodnotení priemernej mesačnej mzdy v krajoch SR

Giniho koeficient je možné využiť pri hodnotení rôznych indikátorov. Nasledujúca tabuľka približuje hodnoty Giniho koeficientu (GINI) pri hodnotení priemernej mesačnej mzdy a jej diferenciacie medzi jednotlivými krajmi SR v období 2007–2017. Platí, že čím je vyššia hodnota Giniho koeficientu, tým narastá úroveň regionálnych disparít. Naopak, čím sa viac blíži k hodnote 0, tým dochádza k nivelizácii regionálnych rozdielov.

Tab. 11: Priemerná mesačná mzda v krajoch SR v EUR (2007–2017) a Giniho koeficient

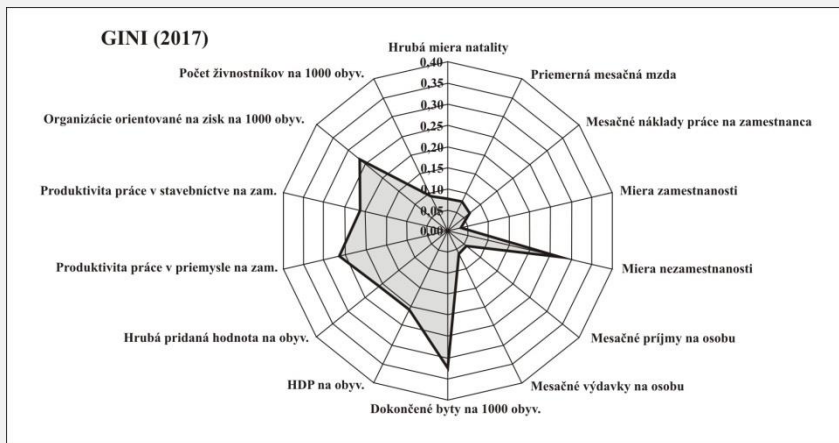
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BA	877	944	970	991	1 001	1 029	1 049	1 107	1 122	1 161	1 200
TT	636	676	689	705	735	736	745	772	799	837	890
TN	583	630	635	657	687	724	750	779	812	827	895
NT	551	606	625	636	662	661	680	705	736	755	789
ZA	589	646	657	686	707	726	732	750	786	815	855
BB	560	600	605	635	652	675	706	730	751	776	807
PO	498	546	573	594	608	613	636	657	683	708	734
KE	627	672	684	716	726	735	758	775	803	825	869
GINI	0,083	0,079	0,078	0,076	0,073	0,074	0,071	0,073	0,070	0,070	0,072

Zdroj: www.statistics.sk, 2018

Pri použití súboru vybraných indikátorov je možné vyjadriť mieru regionálnych disparít s využitím Giniho koeficientu aj prostredníctvom **sietových grafov**, pričom platí, že čím väčšia je plocha znázorneného grafu, tým väčšia je úroveň regionálnych nerovností. Naopak absolútna rovnosť medzi regiónmi by nastala v prípade, ak by sa plocha grafu rovnala 0 (tj. stredový bod grafu).

Takýmto spôsobom je možné porovnať sieťového grafy v prípade Giniho a variačného koeficientu a sledovať vývoj ich plochy podľa úrovne regionálnych disparít v rámci hodnotených indikátorov počas sledovaného obdobia.

Graf 4: Príklad sieťového grafu pri využití Giniho koeficientu (GINI) v krajoch SR v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, 2018, vlastné spracovanie

V súvislosti s využívaním Giniho koeficientu a Lorenzovej krivky pri meraní nerovností (napr. v oblasti distribúcií príjmov) sa zvykne využívať aj tzv. Robin Hood index.

Robin Hood index, tiež známy ako Pietra ratio, predstavuje maximálnu vertikálnu vzdialenosť medzi Lorenzovou krivkou a 45° líniou absolútnej rovnosti. Tento index sa nazýva ako Robin Hood, pretože približuje pomer príjmu, ktorý musí byť presunutý z tých s nadpriemerným príjmom na tých s podpriemerným príjmom s cieľom rovnováhy rozdelenia resp. distribúcie. Na rozdiel od Atkinsonovho indexu, Robin Hood index neobsahuje parameter citlivosti (De Maio, 2007). Grafické znázornenie Robin Hood indexu približuje vzdialenosť bodov AB (graf 3).

Theilov index

Ďalším pomerne rozšíreným indexom je Theilov index, ktorý je však menej používaný ako Giniho koeficient. Tento index patrí do skupiny generalizovanej entropie (Veselovská, 2015).

Avšak na rozdiel od Giniho koeficientu, ktorého vypočítaná hodnota pre krajinu ako celok je odlišná od sumy Giniho koeficientov vypočítaných pre jednotlivé regióny v rámci tejto krajiny, Theilov index je váženým priemerom nerovností medzi podskupinami a nerovnosťami medzi týmito podskupinami.

Výhodou Theilovho indexu oproti Giniho koeficientu je teda jeho rozložiteľnosť (Chaudhary, 2009; McGregor a kol., 2019).

Rozklad Theilovho indexu slúži na sledovanie podielov medziregionálnej zložky celkových nerovností a hodnotenie relatívneho významu regionálnych nerovností a to na rôznych úrovniach merania. Touto analýzou je možné odhadnúť, akým spôsobom jednotlivé úrovne hodnotenia (napr. okresy, kraje) prispievajú k celkovej nerovnosti, resp. zistiť, aký podiel z celkovej nerovnosti je možné vysvetliť regionálnymi rozdielmi na danej úrovni (Nosek, Netrdová, 2009).

Výhodou použitia Theilovho indexu je teda obmedzenie vplyvu počtu územných jednotiek na mieru variability. Všeobecne totiž platí, že čím je väčší počet použitých územných jednotiek, tým je väčšia variabilita študovaného indikátora. Porovnateľnosť počtu jednotiek v čase je tak zásadnou požiadavkou pre dlhodobé skúmanie variability.

Theilov index má nasledovný tvar

$$T = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{j=1}^n x_j} \cdot \ln \frac{x_i}{\bar{x}} \right)$$

kde x_i je vybraný indikátor, $\bar{x}$ je jeho priemer. Prvá časť výrazu $(x_i / \sum_{j=1}^n x_j)$ znamená individuálny podiel daného indikátora na celkovej hodnote indikátora (napr. individuálny príjem na celkovom príjme) a druhá časť $(x_i / \bar{x})$ predstavuje individuálnu hodnotu daného indikátora v porovnaní s celkovým priemerom indikátora (napr. individuálny príjem v porovnaní s priemerným).

Ako uvádza Collier (2000), ak bude hodnota sledovaného indikátora pri všetkých sledovaných jednotkách rovnaká (napr. všetci budú mať rovnaký príjem), tzn. bude úplná miera rovnosti, bude mať Theilov index hodnotu nula.

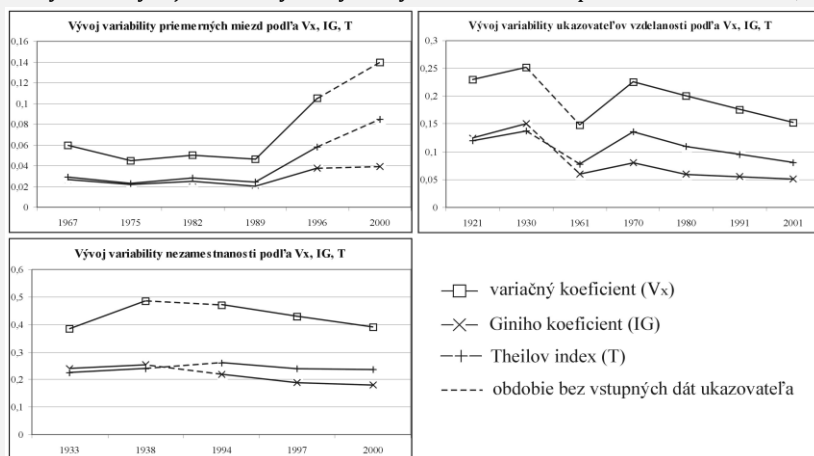
$$T = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{j=1}^n x_j} \cdot \ln \frac{x_i}{\bar{x}} \right) = \sum_{i=1}^n \left(\frac{1}{n} \cdot \ln(1) \right) = 0$$

Naopak, hodnota $\ln(n)$ bude predstavovať úplnú nerovnosť, kde jeden člen vlastní všetko a ostatní nič (Veselovská, 2015).

Pri hodnotení regionálnych rozdielov v ČR využil Štika (2004) okrem Giniho a variačného koeficientu ešte aj **Theilov index** pre získanie čo najobjektívnejšieho obrazu o vývoji regionálnej variability. Vychádzajúc z viacerých obmedzení (napr. dostupnosť dát, zmeny pri výpočte niektorých indikátorov a ich porovnateľnosť v čase) sa autor snažil využiť čo najširší výber ekonomických, sociálnych a demografických indikátorov (napr. priemerná mesačná mzda, ekonomický agregát, HDP, miera nezamestnanosti, výnos daní z podnikania, podiel EAO, indikátory vzdelanosti, kvocient kojeneckej úmrtnosti a pod.).

Na základe prezentovaných grafov 5-7 Štika (2004) poukázal na to, že regionálne rozdiely v Česku začiatkom 21. storočia významne neprevýšili dlhodobé dosiahnuté hodnoty. Ako indikátor s najvyššou relatívnou mierou variability bol hodnotený výnos daní z podnikania, naopak najnižšiu variabilitu vykazoval podiel EAO. Medzi spoločensky citlivými indikátormi vykazovala najväčšiu relatívnu variabilitu miera nezamestnanosti. Naproti tomu priemerné mesačné mzdy patrili do skupiny indikátorov s najnižšou relatívnou variabilitou. Okrem tejto skutočnosti sa potvrdila všeobecne prijímaná hypotéza, že významnými faktormi ovplyvňujúcimi úspešnosť regiónov sú postavenie regionálnych centier v hierarchii osídlenia a geografická poloha daného regiónu.

Grafy 5 - 7: Vývoj variability vo vybraných indikátoroch podľa koeficientov V_x , IG , T

Zdroj: Štika (2004)

Theilov index využila aj Karasová (2017) pri hodnotení regionálnych disparít na Slovensku v rámci miery evidovanej nezamestnanosti pri porovnaní rokov 2005 a 2015. K hodnoteniu boli použité údaje z ÚPSVaR k decembru daného roku.

Tab. 12: Theilov index miery nezamestnanosti (2005, 2015) v krajoch SR

	2005		2015		Rozdiel	Trend vývoja
	Theilov index	Poradie (rozdiely najmenšie = 1)	Theilov index	Poradie (rozdiely najmenšie = 1)	Theilov index	
BA	0,055	5	0,004		-0,051	pokles
TT	0,015	1	0,028		0,013	nárast
TN	0,070	7	0,026		-0,044	pokles
NR	0,021	2	0,020		-0,001	pokles
ZA	0,024	3	0,014		-0,010	pokles
BB	0,083	8	0,082		-0,001	pokles
PO	0,026	4	0,031		0,005	nárast
KE	0,056	6	0,054		-0,002	pokles
SR	0,166		0,103		-0,063	pokles

Zdroj: Karasová (2017)

Z údajov v tabuľke je zrejмый pokles regionálnych disparít v rámci Slovenska ako celku z hodnoty 0,166 v roku 2005 na úroveň 0,103 v roku 2015, teda o -0,063. V rámci jednotlivých krajov bol zaznamenaný vo väčšine prípadov pokles regionálnych nerovností v hodnotenom indikátore okrem dvoch krajov a to Trnavského (nárast o 0,013) a Prešovského kraja (o 0,005). Výhodou Theilovho indexu je, že poukazuje nielen na variabilitu hodnoteného indikátora v rámci celého súboru (napr. krajiny ako celku), ale aj jeho jednotlivých častí (krajov).

Zdroj: Štika (2004), Karasová (2017)

Hooverov index

Ďalšou mierou hodnotenia disparít súvisiacou s Lorenzovou krivkou je Hooverov index. Týmto indexom sa meria podiel príjmu (príp. iného indikátora), ktorý by bolo potrebné presunúť z hornej polovice príjmových skupín smerom k dolnej polovici s cieľom dosiahnutia maximálnej rovnosti (McGregor a kol., 2019). Michálek (2012b) uvádza, že tento index sa využíva v priestorových komparáciách, kde sa najčastejšie porovnávajú rôzne sociálno-ekonomické javy alebo ukazovatele s priestorovým prerozdelením obyvateľstva v tvare

$$H = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - f_i|}{2}$$

kde n je počet observačných jednotiek, x_i je podiel ukazovateľa x v observačnej jednotke i (v %) a f_i je podiel ukazovateľa f v observačnej jednotke i (v %). Pre x_i , f_i , platí

$$\sum x_i = 100 \text{ a } \sum f_i = 100$$

Hooverov index nadobúda hodnoty v rozmedzí od 0 (úplná rovnosť) po 1 (úplná nerovnosť) (Huang, Leung, 2009). Ak sa porovnávajú disparity v príjmoch

k priestorovému prerozdeleniu obyvateľstva, zvyčajne sa Hooverov index označuje aj ako vyššie spomínaný Robin Hood index (Michálek, 2012b).

RÁMČEK 14

Využitie Hooverovho indexu pri hodnotení zamestnanosti v krajocho SR

Machová a kol. (2014) využili **Hooverov index** pri hodnotení vzťahu priestorovej lokalizácie počtu nezamestnaných a nových pracovných miest v krajocho SR v období 2008-2013. Za sledované obdobie hodnoty indexu boli nasledovné: $H = 11,18\%$ (v prípade rozloženia novovzniknutých pracovných miest) a $H = 8,20\%$ (v prípade rozloženia evidovaných nezamestnaných).

Zistené výsledky naznačovali, že o 11,18% viac nových pracovných miest by bolo potrebné vytvoriť v krajocho s vysokou mierou nezamestnanosti. Naopak, zníženie počtu pracovných miest o 11,18% môže spôsobiť zhoršenie situácie zamestnanosti napr. Bratislavského kraja. Výsledky ukazovateľa $H_{\text{pracovné miesta}}$ hovorili o tom, že až 8,20% uchádzačov o zamestnanie (UoZ) žijúcich v marginálnych oblastiach musí hľadať zamestnanie v krajocho s podpriemernou nezamestnanosťou (tab. 13). Okrem toho výsledky Hooverovho indexu potvrdili, že podľa počtu uchádzačov o zamestnanie a novovytvorených pracovných miest v roku 2013 medzi hospodársky najmenej zvýhodnené regióny patrili Prešovský a Košický kraj. Najpriaznivejšie podmienky mal naopak Bratislavský kraj. V Prešovskom kraji v danom období pripadalo na 54 650 nezamestnaných len 1 352 voľných pracovných miest (tento kraj mal najviac registrovaných uchádzačov o zamestnanie a súčasne najmenší počet novovytvorených pracovných miest). V Košickom kraji vytvorili 1 446 nových pracovných miest, pričom počet osôb bez práce bol až 53 763 (Machová a kol., 2014).

Tab. 13: Počet nových pracovných miest a nezamestnaných 2008, 2013 (1.polrok)

Kraje	Počet UoZ		Počet nových prac. miest		Podiel UoZ (%)		Podiel nových prac. miest (%)		Rozdiel / $x_i - f_i$ /	
	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013	2008	2013
BA	8120	22014	12346	8117	3,27	5,23	49,79	53,28	1,99	3,49
TT	14646	30684	2088	835	5,89	7,40	8,42	5,48	1,45	2,94
TN	16363	35594	2364	747	6,58	8,51	9,53	4,90	1,93	4,63
NT	28881	53085	1621	725	11,62	12,70	6,54	4,76	1,08	1,78
ZA	22318	44867	1952	920	8,98	10,73	7,87	6,04	1,75	1,83
BB	49815	69800	1630	1423	20,04	16,66	6,57	9,34	3,35	2,77
PO	54650	85998	1352	1285	21,99	20,56	5,45	8,43	1,42	2,98
KE	53763	76126	1446	1183	21,63	18,21	5,83	7,77	3,43	1,93
SR	248556	418168	24799	15235	100,00	100,00	100,00	100,00	16,40	22,35

Zdroj: Machová a kol. (2014)

V roku 2008 si mohlo 8 120 uchádzačov o zamestnanie v Bratislavskom kraji vyberať spomedzi 12 346 nových pracovných miest. Podľa Hooverovho indexu ani v 1. polroku 2013 nedošlo k výrazným zmenám. Košický a Prešovský kraj mali stále najväčší počet evidovaných nezamestnaných. Najnižší počet novovytvorených

pracovných miest už nebol zaznamenaný vo východoslovenskom regióne. Môžeme teda konštatovať, že rozdelenie nových pracovných príležitostí medzi jednotlivými kraji Slovenska bolo mimoriadne nerovnomerné. Pri vytvorení nových pracovných miest, resp. pri ich umiestnení v jednotlivých krajoch SR, neboli rešpektované dôležité faktory (napr. situácia nezamestnanosti kraja) a preto zintenzívnenie mobility pracovnej sily v prípade mnohých oblastí bolo takmer jediným riešením na zníženie úrovne nezamestnanosti (Machová a kol., 2014).

Zdroj: Machová a kol. (2014)

Atkinsonov index

Menej používaným indexom na meranie disparít je Atkinsonov index, ktorý je koncipovaný ako rozptyl prerozdelenia, či už ide o príjmy alebo spotrebu.

Atkinsonov index bol vytvorený v reakcii na problém Giniho koeficientu určiť rôznym skupinám príjmového spektra rôzne váhy. Vo svojej práci *Ekonomika nerovnosti* Atkinson uvádza, že nerovnosť nemôže byť meraná bez zarátania sociálnych dopadov. Preto jeho index zahŕňa aj parameter citlivosti (ϵ), ktorého hodnoty sa môžu pohybovať od 0 (čo, znamená, že hodnotiteľ neberie do úvahy charakter rozdelenia príjmu) až po nekonečno (výskumník sa zaujíma o príjmovú pozíciu skupiny s najnižším príjmom). Teda, čím sa zvyšuje hodnota ϵ , tým sa stáva daný index citlivejším na zmeny v nižších príjmových skupinách. Atkinson tvrdil, že index predstavuje spôsob ako začleniť Rawlsovu koncepciu sociálnej spravodlivosti do merania nerovnosti príjmov (De Maio, 2007).

Atkinsonov index má všeobecný tvar (Litchfield, 1999)

$$A_{\epsilon} = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\frac{y_i}{\bar{y}} \right]^{1-\epsilon} \right]^{\frac{1}{(1-\epsilon)}}$$

kde ϵ ($0 < \epsilon < \infty$) je odporový parameter nerovností resp. parameter citlivosti, pričom čím je vyššia hodnota ϵ , tým väčšej časti spoločnosti sa dotýka nerovnosť (Litchfield, 1999). A_{ϵ} sa pohybuje v rozmedzí od 0 do 1, pričom 0 znamená úplnú rovnosť (Punt a kol., 2003).

Atkinsonov index použil pri hodnotení príjmovej nerovnosti v krajinách EÚ Janoška (2017). Uvádza, že tento index využila Európska komisia pri hodnotení krajín EÚ v roku 2012. Upozorňuje, že hoci veľa indexov prináša podobné výsledky, rozdiel sa dá pozorovať práve pri Atkinsonovom indexe a koeficiente variácie, ktorý je citlivejší na nerovnosť vo vyššej časti príjmového spektra. Pre porovnanie bol uvedený aj Giniho koeficient (GINI). Okrem stanovenej hodnoty Atkinsonovho indexu je uvedené aj poradie v akom sa krajiny podľa nerovnosti umiestnili, pričom číslo 1 znamenalo krajinu s najmenšími disparitami v príjmoch a 28 s najväčšími (tab. 14). Parameter citlivosti ε mal definované hodnoty v troch variantoch: $\varepsilon=0,5$, $\varepsilon=1$ a $\varepsilon=2$.

Tab. 14: Atkinsonov index v krajinách EÚ (2012) a ich poradie

	GINI		Atkinsonov index ($\varepsilon=0,5$)		Atkinsonov index ($\varepsilon=1$)		Atkinsonov index ($\varepsilon=2$)	
	hodnota	poradie	hodnota	poradie	hodnota	poradie	hodnota	poradie
BE	0,257	8	0,056	7	0,109	7	0,231	5
BG	0,351	28	0,104	28	0,201	28	0,404	20
CZ	0,245	4	0,051	3	0,097	1	0,188	1
DK	0,252	7	0,056	8	0,110	8	0,232	6
DE	0,290	12	0,071	12	0,135	11	0,261	12
EE	0,326	21	0,087	19	0,171	20	0,371	19
IE	0,298	15	0,075	15	0,145	16	0,310	17
EL	0,337	24	0,099	26	0,198	27	0,463	26
ES	0,330	22	0,092	22	0,188	23	0,477	19
FR	0,298	16	0,078	18	0,141	15	0,251	10
HR	0,307	18	0,078	17	0,158	19	0,341	18
IT	0,317	19	0,087	20	0,177	21	0,444	25
CY	0,320	20	0,087	21	0,157	18	0,268	14
LV	0,349	27	0,100	27	0,196	26	0,420	23
LT	0,343	26	0,097	24	0,187	22	0,418	22
LU	0,295	13	0,073	14	0,137	12	0,259	11
HU	0,278	11	0,066	11	0,125	10	0,241	8
MT	0,277	10	0,064	9	0,123	9	0,250	9
NL	0,247	5	0,051	4	0,099	3	0,197	3
AT	0,269	9	0,064	10	0,140	13	0,665	28
PL	0,305	17	0,077	16	0,149	17	0,294	16
PT	0,341	25	0,097	25	0,190	24	0,408	21
RO	0,337	23	0,096	23	0,196	25	0,443	24
SI	0,244	2	0,049	1	0,098	2	0,195	2
SK	0,241	1	0,050	2	0,103	5	0,240	7
FI	0,252	6	0,053	6	0,102	4	0,199	4
SE	0,245	3	0,052	5	0,107	6	0,267	13
UK	0,298	14	0,073	13	0,140	14	0,280	15

Zdroj: Janoška (2017), Európska komisia, 2012

Poznámka: názvy štátov podľa uvedených skratiek sú uvedené v kapitole o disparitách v EÚ

Z dostupných dát je zrejmé ako na pohľad malá zmena výrazne obráti poradie. Portugalsko (PT), Lotyšsko (LV) a Bulharsko (BG) značne zmenili svoje pozície. Vo všetkých troch prípadoch sa ukazuje, že u týchto krajín sa nerovnosť na spodnej časti príjmového rozdelenia prejavuje do menšej miery ako máme možnosť sa dozvedieť z GINI. Naopak, vo Švédsku (SE) pozorujeme značné zhoršenie pozície, rovnako ako pri Taliansku (IT), ktoré si pohoršilo o päť pozícií. Najväčší rozdiel však ukazuje Rakúsko (AT), ktoré sa z lepšej časti posunulo o 18 miest na posledné miesto (Janoška, 2017).

Slovensko (SK) sa v rámci Giniho koeficientu umiestnilo na 1. mieste, avšak v prípade Atkinsonovho indexu na 2., 5. resp. 7. mieste z hľadiska parametra citlivosti ϵ . Naopak Česko (CZ) ako krajina bolo na 4. mieste v rámci GINI, pri Atkinsonovom indexe dosiahlo 3., resp. dokonca 1. pozíciu (pri $\epsilon=1$ a $\epsilon=2$). Dobré ohodnotenie z krajín bývalého východného bloku dosiahlo aj Slovinsko (SI): GINI – 2., Atkinsonov index – 1., 2., 2. miesto.

Zdroj: Janoška (2017), Európska komisia, 2012

Atkinsonov index spĺňa päť axiomatických podmienok (Michaeli a kol., 2010):

- **Pigou-Daltonov prenosový princíp** – presun príjmu z chudobnejších skupín na bohatšie je možné zaznamenať ako nárast v nerovnosti a presun príjmu z bohatších na chudobnejších ako pokles nerovnosti,
- **nezávislosť od veľkosti príjmu** – vyžaduje si takú mieru nerovnosti, aby bola nemenná pri rovnakých proporcionálnych zmenách: ak sa každý individuálny príjem zmení rovnako proporčne, potom ani nerovnosť resp. jej miera by sa nemala meniť,
- **populačný princíp** – hovorí, aby miera nerovnosti bola nemenná pri veľkosti a reprodukcii populácie: spojením dvoch zhodných distribúcií by sa nemala zmeniť nerovnosť,
- **anonymita/vyváženosť** – vyžaduje, aby miera nerovnosti bola nezávislá od iných charakteristík jednotlivcov okrem ich príjmu (alebo ako indikátor prosperity, ktorým je distribúcia meraná),
- **rozložiteľnosť** – vyžaduje, aby celková nerovnosť bola stále spojená s jednotlivými súčasťami distribúcie, tak ako časti populácie: napr. ak sa nerovnosť badateľne zvyšuje medzi každou z častí populácie, potom je možné očakávať nárast celkovej nerovnosti.

Uvedené axiomy je možné aplikovať aj v prípade ďalších vyššie uvedených indexov ako rozptyl, smerodajná odchýlka, variačný koeficient, Giniho koeficient a Theilov index.

Tab. 15: Vlastnosti indexov vyjadrujúcich mieru nerovnosti

Predpoklady (Axiómy)	Rozptyl	Smerodajná odchýlka	Variačný koeficient	Giniho koeficient	Theilov index
Možnosť populačného váženia	+	+	+	+	+
Bezrozmernosť	-	-	+	+	+
Nezávislosť od priemeru	-	-	-	+	+
Citlivosť k prerozdeleniu	-	-	-	-	+
Bezozbytková rozložiteľnosť	+	-	+	-	+
Jednoduchosť interpretácie	+	+	+	+	-

Zdroj: Ďurček, Bleha (2013)

Vyššie uvedené indexy hodnotenia ako čisto štatistické koncepty sú (a boli pôvodne konštruované) skôr orientované na disparity resp. nerovnosti sociálneho charakteru v zmysle individuálneho príjmu než na regionálne nerovnosti. Regióny sa vyznačujú priestorovosťou, orientáciou a stacionárnosťou, pričom tradičné indexy hodnotenia majú tendenciu ignorovať priestorové charakteristiky a preto nemôžu úplne odrážať zmeny regionálnych vzorcov (Wang a kol., 2012). Preto je potrebné v priestorovo orientovaných výskumoch merať regionálne nerovnosti pomocou modifikovaných, primárne ekonomických mier.

3.7.5 Metódy konvergenencie

Znižovaním regionálnych disparít v čase, tzn. procesmi konvergenencie a ich meraním sa zaoberá najmä nová teória rastu, v rámci ktorej sa rozlišujú dva základné typy konvergenencie a to β -konvergencia a σ -konvergencia.

β - (beta) konvergencia

Beta-konvergencia nastáva, keď chudobnejšia krajina rastie rýchlejšie ako bohatšia, t.j. dobieha ju v úrovni dôchodku alebo produktu na obyvateľa. Vyjadruje negatívny vzťah medzi začiatočnou úrovňou HDP na obyvateľa a jeho priemernou mierou rastu. V princípe rozlišujeme dva typy beta konvergenencie (Kováč a kol., 2011):

- *absolútna (nepodmienená) konvergencia*
- *podmienená konvergencia*

Podľa **absolútnej β -konvergenencie** majú chudobnejšie regióny tendenciu rásť rýchlejšie ako bohaté. Táto definícia vychádza z neoklasických modelov, podľa ktorých chudobnejšie krajiny (regióny) majú nízke zásoby kapitálu na rozdiel od bohatých a teda miera výnosnosti kapitálu bude v týchto regiónoch vyššia a preto budú rásť rýchlejšie. Analýza sa obyčajne uskutočňuje na základe

dlhodobého sledovania rHDP na obyvateľa prepočítaného podľa parity kúpnej sily. Beta konvergenciu zistíme na základe regresnej analýzy, v ktorej je HDP na obyvateľa odhadované ako funkcia začiatkovej úrovne HDP na obyvateľa, teda absolútnu β -konvergenciu možno zistiť na základe ekonometrického modelu (Sala-i-Martin, 1996 In Výrostová, 2010)

$$\frac{1}{T} \log \frac{Y_{j,t+T}}{Y_{j,t}} = \alpha - \beta \log Y_{j,t} + u_{j,t,t+T}$$

kde $Y_{j,t+T}$ je reálny HDP na obyv. regiónu j v čase $t+T$, $Y_{j,t}$ je začiatková úroveň reálneho HDP na obyv. regiónu j , $u_{j,t,t+T}$ je náhodná porucha za región j v čase t , $t+T$, T je čas, za ktorý je konvergencia meraná, α , β sú neznáme parametre, pričom ak parameter $\beta > 0$, potom existuje absolútna konvergencia a $\frac{1}{T} \log \frac{Y_{j,t+T}}{Y_{j,t}}$ predstavuje rast HDP na obyv.

Absolútna β -konvergencia nastáva, keď všetky regióny konvergujú k rovnakému ustálenému stavu, napr. dosahujú dlhodobo rovnaký HDP na obyvateľa. Jednotný ustálený stav vyžaduje, aby niektoré faktory boli rovnaké pre všetky regióny vo vzorke (Kováč a kol., 2011). Ako ďalej títo autori uvádzajú, v praxi existujú medzi regiónmi rozdiely v mnohých faktoroch (v úrovni technológií, v miere úspor, v ekonomických štruktúrach, v úrovni vzdelania a vo vládnych politikách), čo naznačuje, že ekonomiky budú mať rozdielne ustálené stavy.

Preto viacerí autori rozlišujú okrem absolútnej β -konvergenencie aj **podmienenú β -konvergenciu**. Podmienená β -konvergencia vychádza z toho, že chudobnejšie regióny rastú rýchlejšie ako bohaté len vtedy, ak všetky smerujú k tomu istému ustálenému stavu (Výrostová, 2010). V súvislosti s tým Sloboda (2006) poukazuje na fakt, že v skutočnosti však existujú premenné, ktoré spôsobujú rozdielne stále stavy jednotlivých regiónov a konvergencia je teda podmienená ich sledovaním.

Podmienenú β -konvergenciu možno zistiť na základe nelineárnej regresnej funkcie (Sala-i-Martin, 1996 In Výrostová, 2010)

$$\frac{1}{T} \log \frac{Y_{j,t+T}}{Y_{j,t}} = \alpha - \left(\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right) \log Y_{j,t} + \gamma X_{j,t} + u_{j,t,t+T}$$

kde $X_{j,t}$ je vektor premenných, ktoré zabezpečujú konštantnosť stáleho stavu ekonomiky regiónu j .

σ - (sigma) konvergenca

Mierne odlišná, ale úzko spätá s beta-konvergenciou, je časť literatúry venujúca sa distribučnej dynamike úrovni dôchodku na obyvateľa a skúmajúca rozptyl dôchodku na obyvateľa medzi regiónmi a jeho vývoj v čase. Hovoríme o koncepte *σ -konvergenzie* (Kováč a kol., 2011).

σ - (sigma) konvergenca nastáva, keď skupina regiónov konverguje v tom zmysle, že štandardná odchýlka ich reálneho HDP na obyvateľa sa v čase znižuje, teda (Výrostová, 2010)

$$\sigma_{t+T} > \sigma_t$$

Obidva typy konvergenzie sú spolu previazané. Väčšinou nevyhnutnou podmienkou existencie σ -konvergenzie je existencia β -konvergenzie, t.j. v prípade, ak chudobný región rastie rýchlejšie ako bohatý, potom ich úrovne HDP na obyvateľa sa obyčajne v čase približujú (hypoteticky však môže nastať aj situácia, že chudobnejší región v raste predbehne bohatší a teda k σ -konvergencii nedôjde, napriek tomu, že existuje β -konvergenca). Zároveň platí, že ak neexistuje β -konvergenca, nebude existovať ani σ -konvergenca (Sala-i-Martin, 1996 In Výrostová, 2010).

3.7.6 Komplexné nástroje a metódy hodnotenia regionálnych disparít

Viacero autorov odporúča pri meraní veľkosti regionálnych disparít použiť viacero indexov. Najvhodnejšie by bolo použiť čo najkomplexnejší ukazovateľ, ktorý by bol schopný zachytiť a opísať čo najširšie spektrum disparít a predikovať ich reálnu úroveň. Súhrnné alebo komplexné ukazovatele predstavujú zjednodušené modely reality, ktoré sa snažia o čo najhodnovernejší obraz skutočnosti (Michálek, 2012b).

Túto skupinu nástrojov a metód hodnotenia regionálnych nerovností je možné vo všeobecnosti rozdeliť do dvoch skupín:

- *štatisticko-analytické*
- *štatisticko-deskriptívne*

3.7.6.1 Štatisticko-analytická skupina

Podstatou **štatisticko-analytickej skupiny** je analýza a overovanie platnosti hypotéz o významnosti premenných (resp. subukazovateľov) a vhodnosti modelov využitia pre ich vzájomné vzťahy. Výstupom nie sú vždy priamo hodnoty súhrnného konečného ukazovateľa, ale tieto je možné použiť na výber

subukazovateľov, ktoré sa budú podieľať na tvorbe konečného ukazovateľa (Hrach, Mihola, 2006).

Medzi štatisticko-analytické nástroje je možné zaradiť korelačnú analýzu, faktorovú analýzu, zhlukovú analýzu, metódu vzdialenosti od fiktívneho objektu.

Faktorová analýza

Jednou z využívaných viacrozmerných štatistických metód je aj **faktorová analýza**, ktorá umožňuje nájsť nepriamo pozorované príčiny variability jednotlivých indikátorov slúžiacich k deskripcii regionálnych disparít. Táto metóda sa spravidla využíva v situácii, kedy je potrebné pracovať s rozsiahlym súborom dát, ktoré síce poskytujú dostatok informácií o príslušnom regióne, ale súčasne vďaka svojmu rozsahu značne obmedzujú interpretovateľnosť dosiahnutých výsledkov (Kutscherauer a kol., 2010).

Pomocou faktorovej analýzy je potom možné zostručniť informácie, ktoré sú v danom súbore obsiahnuté, pri ich minimálnej strate. K tomuto zostručeniu je najčastejšie využívaná korelačná analýza, s pomocou ktorej sú stanovené korelácie medzi znakmi (t.j. jednotlivými indikátormi) a realizovaná redukcia dát. Týmto postupom môže faktorová analýza veľkého počtu pôvodných znakov vytvoriť novú skupinu znakov s oveľa menším počtom a nahradiť jej pôvodné znaky (Žižka, 2007). Je možné povedať, že cieľom uvedenej metódy je zredukovať počet indikátorov regionálnych disparít tak, aby bola zachovaná ich pôvodná povaha ako aj ich pôvodný charakter.

Vo faktorovej analýze predpokladáme, že každú vstupujúcu premennú môžeme vyjadriť ako lineárnu kombináciu nevelkého počtu spoločných skrytých faktorov a jediného chybového faktoru. Na rozdiel od komponentnej analýzy sa faktorovej analýze snažíme vysvetliť závislosť premenných. K nevýhodám metódy patrí najmä nevyhnutnosť zadania *počtu spoločných faktorov* ešte pred realizáciou vlastnej analýzy. Model faktorovej analýzy má v maticovej podobe tento tvar (Meloun, Militký, 2002 In Ivanová, Hofierka, 2009)

$$x = Lf + \varepsilon$$

resp.

$$\begin{bmatrix} x_1 = l_{11}f_1 + l_{12}f_2 + \dots l_{1m}f_m + \varepsilon_1 \\ x_2 = l_{21}f_1 + l_{22}f_2 + \dots l_{2m}f_m + \varepsilon_2 \\ \dots \dots \dots \\ x_n = l_{n1}f_1 + l_{n2}f_2 + \dots l_{nm}f_m + \varepsilon_n \end{bmatrix}$$

kde $f_1, f_2, \dots, f_m$ sú faktory, ktoré vyvolávajú koreláciu medzi premennými a $\varepsilon_1, \varepsilon_2, \dots, \varepsilon_n$ sú chybové faktory, ktoré prispievajú k rozptylu jednotlivých premenných. Koeficienty l_{ik} sa nazývajú faktorovými záťažami i-tého objektu a k-tého spoločného faktoru f_k a predstavujú prvky matice faktorových záťaží.

Každý objekt pozorovaných premenných $x = (x_1, x_2, \dots, x_m)$ má svoju korelačnú (kovariačnú) maticu. Túto maticu C vektora vstupných premenných (stĺpcov zdrojovej matice) je možné zapísať v tvare faktorovej vety

$$C = L L^T + G^2$$

kde L je matica faktorových záťaží a $L L^T$ je kovariačná matica vektora L a G^2 je matica jedinečností. Matica jedinečností je kovariačnou maticou chybových faktorov. Jej diagonálne prvky tvoria rozptyly jednotlivých stĺpcov zdrojovej matice. Platí vzťah

$$S^2 = H^2 + G^2$$

kde S^2 je diagonálna matica rozptylov faktorov. Premennivosť každého faktoru, vyjadrenú stĺpcom zdrojovej matice, je možné rozdeliť na súčet dvoch zložiek: komunalitu H^2 , ktorá predstavuje variabilitu spoločnú pre všetky faktory a jedinečnosť G^2 , ktorá predstavuje časť variability, t.j. rozptylu zodpovedajúcej premennej. Štvorec komunality je suma faktorových záťaží faktorov. Jedinečnosť obsahuje časť, ktorá predstavuje experimentálnu chybu merania a špecifickú variabilitu, ktorú sa nedá vysvetliť ani chybou experimentu a ani spoločenskými faktormi (Ivanová, Hofierka, 2009).

Metóda hlavných komponentov je v podstate špeciálnym prípadom faktorovej analýzy, keď $S^2 = H^2$, tzn., že pomocou hlavných komponentov je možné variabilitu zdrojovej matice úplne bezo zvyšku reprodukovať. Označuje sa to tiež ako úplná komponentná analýza.

Metóda vzdialenosti od fiktívneho objektu

Podstatou tejto metódy je porovnanie jednotlivých regiónov s tzv. fiktívnym regiónom. Ten predstavuje abstraktný model, ktorý dosahuje vo všetkých analyzovaných ukazovateľoch najlepšie hodnoty súboru (maximálne resp. minimálne podľa charakteru ukazovateľa) (Madleňák, 2006). Pri tejto metóde pracujeme s normovanými tvarmi hodnôt ukazovateľov, ale do výberového súboru zavedieme ešte fiktívny kraj. Jeho ukazovatele dostaneme tak, že u každého ukazovateľa nájdeme ten kraj, ktorý má najlepšiu hodnotu toho ktorého ukazovateľa a túto hodnotu zoberieme za hodnotu ukazovateľa u fiktívneho kraja. Následne vypočítame aritmetické priemery (x_{priemj}) a

smerodajné odchýlky (s_{xj}) pre jednotlivé ukazovatele a prevedieme ich na normovaný tvar nasledovne (Matlovič, Matlovičová, 2011):

- pri ľubovoľnom ukazovateli $u_{ij} = (x_{ij} - x_{priemj}) / s_{xj}$,
- pri najlepšom ukazovateli $u_{0j} = (x_{0j} - x_{priemj}) / s_{xj}$,

kde x_{ij} – hodnota j-teho ukazovateľa v i-tom kraji

x_{0j} – hodnota j-teho ukazovateľa vo fiktívnom kraji

$x_{0j} = x_{imax}$ – pre ukazovatele, ktoré sa majú maximalizovať

$x_{0j} = x_{imin}$ – pre ukazovatele, ktoré sa majú minimalizovať

Integrálny ukazovateľ d_{4i} potom vypočítame ako priemernú euklidovskú vzdialenosť sledovaného kraja od fiktívneho kraja podľa vzorca

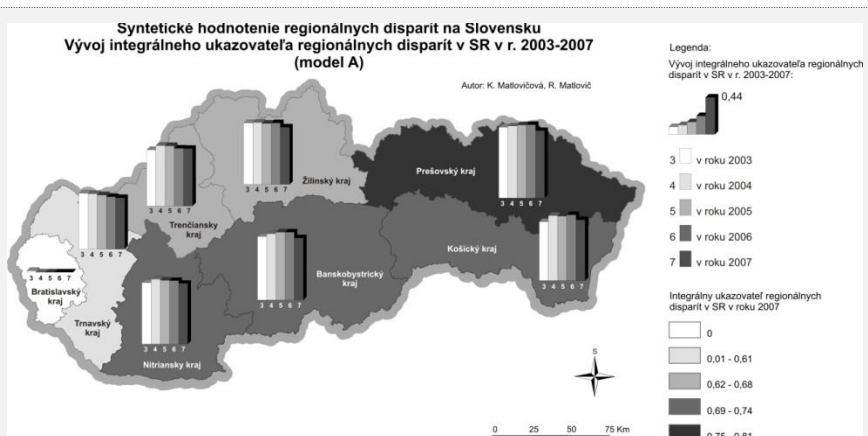
$$d_{4i} = \frac{\sqrt{\left[\sum_{i=1}^m (u_{ij} - u_{0j})^2 \cdot p_i \right]}}{\sum_{i=1}^m p_i}$$

Najlepší je ten kraj, ktorý dosiahne najnižšiu hodnotu integrálneho ukazovateľa. Najnižšia dosiahnuteľná hodnota integrálneho ukazovateľa je 0 a dosiahol by ju kraj, ktorý by bol vo všetkých ukazovateľoch vykázal najlepšie hodnoty (Stankovičová, Vojtková, 2007).

RÁMČEK 16

Aplikácia metódy vzdialenosti od fiktívneho bodu v krajoch SR

Metódu vzdialenosti od fiktívneho bodu využili Matlovič, Matlovičová (2011) pri hodnotení regionálnych disparít v rámci krajov SR v rokoch 2003-2007. Súbor vybraných ukazovateľov tvorilo 12 indikátorov: miera nezamestnanosti, priemerná mesačná mzda, čisté peňažné príjmy na osobu a mesiac, čisté peňažné výdavky na osobu a mesiac, vklady v domácej mene prijaté v pobočkách bánk sídlacích v kraji na obyv., príjmy zdravotných poisťovní z poisťného na obyv., priame zahraničné investície, počet dokončených bytov na obyv., tvorba hrubého fixného kapitálu na obyv., podiel podnikov s 250 a viac zamestnancami z celkového počtu podnikov, regionálny HDP na obyv., čisté disponibilné dôchodky na obyv. Výsledné syntetické hodnotenie sa opieralo o **integrálny ukazovateľ (IU)** vypočítaný na báze uvedených 12 ukazovateľov. Vývoj integrálneho ukazovateľa regionálnych disparít v rokoch 2003 – 2007 na Slovensku približuje nasledujúca mapa 4:

Zdroj: Matlovič, Matlovičová (2011)

Podľa integrálneho ukazovateľa dochádzalo v sledovanom období spočiatku k rastu regionálnych disparít (2003-2006), ktorý v r. 2007 vystriedalo zníženie. Celkove však boli disparity v 2007 väčšie ako v 2003 (Matlovič, Matlovičová 2011).

Najpriaznivejšie výsledky, teda najnižšiu hodnotu integrálneho ukazovateľa vykazoval počas celého obdobia Bratislavský kraj. Najnepriaznivejšia situácia bola v Prešovskom kraji, ktorý si udržiaval posledné ôsme miesto a aj väčší odstup od druhého najhoršieho kraja. Druhým najlepším krajom bol počas celého obdobia Trnavský kraj. Poradie na ďalších pozíciách sa menilo. Tretím najlepším krajom bol v r. 2003-2006 Trenčiansky kraj, avšak v r. 2007 ho predstihol Žilinský kraj. Ten zaznamenal najväčší progres, pretože v r. 2003 bol až na piatom mieste za štvrtým Košickým krajom. Košický kraj zaznamenal najväčšiu stratu pozícií, pretože klesol zo štvrtého miesta v r. 2003 na šiestu pozíciu v r. 2004, ktorú sa mu nepodarilo zmeniť do konca sledovaného obdobia. Nitriansky kraj začínal na šiestej pozícii v r. 2003, od r. 2004 si udržiava piatu pozíciu. Banskobystrický kraj sa počas celého sledovaného obdobia udržiaval na predposlednej, siedmej pozícii. Z uvedeného rozdelenia možno usúdiť, že sa potvrdil predpoklad o priestorovej polarizácii Slovenska na rozvinutejší západ/severozápad a menej rozvinutý východ/juhovýchod. Pozoruhodné je prehĺbvanie problémov východného Slovenska, čo dokumentuje pokles Košického kraja v rebríčku krajov a stabilita odstupe Prešovského kraja od predposledného kraja (Matlovič, Matlovičová 2011).

Zdroj: Matlovič, Matlovičová (2011)

Zhluková analýza

Zhluková analýza patrí medzi metódy, ktoré sa zaoberajú hodnotením podobnosti viacrozmerých objektov a ich klasifikáciou do tried (zhlukov). Táto metóda sa hodí najmä tam, kde objekty prejavujú prirodzenú tendenciu k zoskupovaniu.

Jej cieľom je identifikovať v priestore skupiny objektov tak, aby objekty, ktoré patria do skupín boli pri sebe hustejšie ako objekty, ktoré sú v iných skupinách. Objekty môžu reprezentovať ukazovatele, osoby, územné jednotky, mestá a pod. V analýze zhlukov je neznáma tak príslušnosť do tried všetkých objektov ako aj počet tried resp. zhlukov. Ciele analýzy zhlukov nie je možné oddeliť od hľadania a voľby vhodných znakov k charakterizovaniu zhlukovaných objektov. Voľba znakov musí byť prevedená na základe teoretických, pojmových a praktických hľadísk. Vlastná zhluková analýza neobsahuje techniku k rozlíšeniu významných a nevýznamných znakov. Vykoná iba odlíšenie zhlukov. Nesprávne zaradenie znakov vedie k zahrnutiu i odľahlých objektov, ktoré môžu mať rušivý vplyv na výsledky analýzy (Michaeli a kol., 2010).

V analýze zhlukov je základnou myšlienkou myšlienka podobnosti. Najskôr sa stanovujú znaky určujúce podobnosť, ktoré sa ďalej kombinujú do podobnostných mier. Týmto spôsobom potom môže byť objekt porovnávaný s iným objektom. Analýza zhlukov vytvára zhluky podobných objektov. Medziobjektová podobnosť môže byť meraná jednou z troch skupín mier:

- **korelačné miery** (napr. Pearsonov korelačný koeficient),
- **miery vzdialenosti** (napr. euklidovská vzdialenosť, Manhattanská vzdialenosť, tetivová vzdialenosť, Mahalanobisova metrika, Minkovského metrika),
- **miery asociácie** (Sokalov-Michanerov koeficient, Hamannov koeficient, korelačný koeficient).

Prvé dve skupiny, teda korelačné a vzdialenostné miery, sú mierami metrickými, asociačné miery sú určené skôr pre nemetrické dáta.

Podľa spôsobu zhlukovania sa postupy delia na:

- *hierarchické zhlukovacie postupy*
- *nehierarchické zhlukovacie postupy*

Hierarchické zhlukovacie postupy sú založené na hierarchickom usporiadaní objektov a ich zhlukov. Hierarchické zhlukovacie postupy sa ďalej delia na *aglomeračné a rozkladné zhlukovania*:

- **aglomeračné metódy**: pri týchto metódach každý objekt reprezentuje samostatný zhluk, následne sú zhluky postupne zlučované dovtedy, pokiaľ nie je dosiahnutá želaná štruktúra,
- **rozkladné metódy**: všetky objekty prvotne patria do jedného zhuku, následne je zhluk rozdelený na ďalšie podzhluky, tento proces sa

opakuje dovtedy, kým nie je dosiahnutá požadovaná štruktúra zhlukov (Rokach, Maimon, 2010 In Kakalejčík, Bucko 2018).

Výhodou hierarchických metód nie je potreba informácie o optimálnom počte zhlukov v procese zhukovania, pričom tento počet sa určuje dodatočne. Pri zhukovaní vznikajú iba dva základné problémy a to spôsob vyjadrenia podobnosti medzi objektmi a voľba vhodnej zhukovacej procedúry, ktorá súvisí so zvoleným spôsobom vyjadrenia metriky. Medzi metódy metriky zhukovania patria (rámček 17):

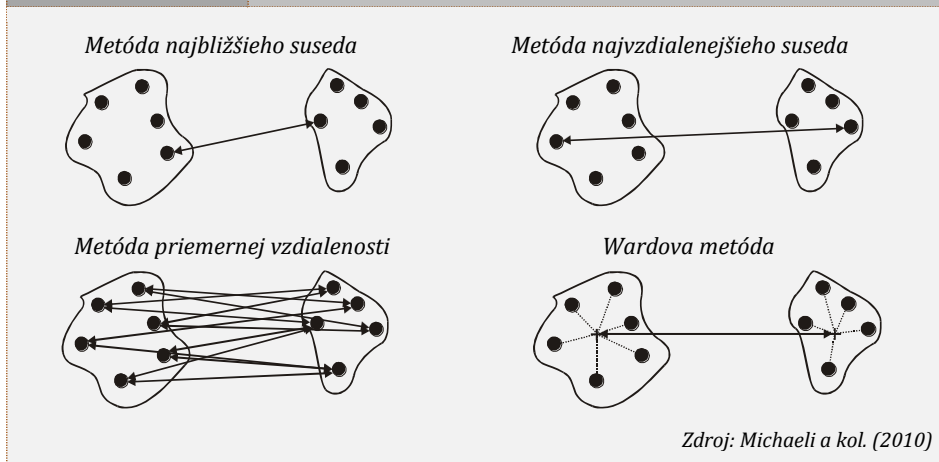
- *metóda najbližšieho suseda*
- *metóda najvzdialenejšieho suseda*
- *metóda priemernej vzdialenosti*
- *Wardova metóda*

Metóda najbližšieho suseda funguje na princípe, že vzdialenosť medzi dvoma zhlukmi je reprezentovaná jediným párom objektov, medzi ktorými je najmenšia vzdialenosť. Metóda najbližšieho suseda poskytuje zošíkmenú hierarchiu, kvôli čomu nie je príliš vhodná na zosumarizovanie dát (Kakalejčík, Bucko, 2018).

Metóda najvzdialenejšieho suseda pracuje na princípe, že vzdialenosť medzi dvoma zhlukmi je určená párom objektov, medzi ktorými je najväčšia vzdialenosť. Metóda najvzdialenejšieho suseda sa vyhýba nedostatkom metódy najbližšieho suseda, pričom jej výsledkom sú kompaktné zhluky s približne rovnakými diametrami (Kakalejčík, Bucko, 2018).

Pri **metóde priemernej vzdialenosti** je kritérium vzniku zhlukov priemerná vzdialenosť všetkých objektov v jednom zhluku ku všetkým objektom v druhom zhluku. Tieto techniky nezávisia na extrémnych hodnotách ako pri predchádzajúcich metódach, ale vznik zhuku závisí na všetkých objektoch zhuku a nielen na jedinom páre dvoch extrémnych objektov.

Princípom **Wardovej metódy** nie je optimalizácia medzi zhlukmi, ale minimalizácia heterogenity zhlukov podľa kritéria minima prírastku vnútroskupinového súčtu štvorcov odchýlok objektov od ťažiska zhuku. V každom kroku sa pre všetky dvojice odchýlok spočíta prírastok súčtu štvorcov odchýlok vzniknutý ich zlúčením a potom sa spoja tie zhluky, ktorým odpovedá minimálna hodnota tohto prírastku.

V grafickom vyjadrení sa hierarchicky usporiadané zhľuky často krát zobrazujú v podobe **vývojového stromu** resp. **dendrogramu**. Ten reprezentuje vnorené zoskupovanie objektov a mier podobnosti, pri ktorých sa zoskupenia menia. Zhľukovanie dátového objektu je dosiahnuté rozdelením dendrogramu na úrovni želanej podobnosti (Cichosz, 2015 in Kakalejčík, Bucko, 2018).

Nehierarchické zhľukovacie postupy pridelujú objekty do vopred známeho počtu zhľukov. Prvým krokom je zadanie zárodočného zhľuku ako počiatočného streda zhľuku a všetky objekty nachádzajúce sa vo vnútri predšpecifikovanej vzdialenosti potom budú do výsledného zhľuku zaradené. Potom je zvolený zárodok iného zhľuku a zaraďovanie do zhľuku pokračuje až sú všetky objekty zaradené. Môže sa stať, že objekty budú znova zaradené do iného zhľuku, ak sa ukáže, že sú bližšie k novému práve vzniknutému zhľuku ako k pôvodnému. Nehierarchické metódy zhľukovania využívajú jeden z nasledujúcich troch postupov: **sekvenčný prah**, **paralelný prah** alebo **optimalizáciu**. Kľúčovým problémom všetkých nehierarchických procedúr zostáva voľba a výber zhľukových zárodokov (Michaeli a kol., 2010).

V minulosti boli hierarchické procedúry populárnejšie, pretože sú rýchle a potrebujú menej času na spracovanie. V poslednej dobe sa však stále viac využívajú nehierarchické postupy. Ich kvalita závisí na užívateľovi a jeho praktických skúsenostiach a objektívnosti ako si vybrať zárodočné body.

Osobitým prístupom je ich kombinácia a využitie výhod oboch. Najprv hierarchickou metódou sa určí počet zhlukov, profily zhlukovaných centier a identifikujú sa zreteľne odlahlé body. Po odstránení odlahlých bodov sú zostávajúce objekty zhlukované nehierarchickými metódami so stredmi zhlukov z hierarchických výsledkov ako počiatočných zárodočných bodov (Michaeli a kol., 2010).

3.7.6.2 Štatisticko-deskriptívna skupina

Druhá, **štatisticko-deskriptívna skupina**, sa od predošlej skupiny líši prístupom k voľbe váh, pomocou ktorých je z vopred stanovených subukazovateľov konštruovaná požadovaná hodnota konečného ukazovateľa. Súhrnný ukazovateľ je teda vypočítaný určitým agregovaným spôsobom (agregačnými technikami) a ostatné metódy sú vlastne určovaním váh pre jednotlivé subukazovatele pri ich agregácii. Váhami môžu byť niekedy myslené aj priamo hodnoty týchto subukazovateľov (Michálek, 2012b).

K tejto skupine nástrojov patria expertné rozhodovanie, hodnotenie verejnej mienky, analyticko-hierarchický proces, metóda hraničnej efektívnosti a pod. Aj keď tieto metódy sú najmä ekonometrického charakteru, je možné ich na základe podobného zamerania analogicky vzťahovať aj na priestorové merania a regionálne analýzy.

Expertné rozhodovanie

Metódy expertného rozhodovania majú svoj základ v subjektívnych, no kvalifikovaných hodnoteniach, stanoviskách a odporúčaniach odborníkov (expertov), ktorí sa vyjadrujú k danému problému. Sú to metódy využívané v oblasti koncepcnej a prognostickej činnosti pri riešení problémov zásadného, strategického významu. K tejto skupine metód je možné zaradiť:

- *delfskú metódu*
- *brainstorming*
- *brainwriting*
- *metódu synectics*
- *metódu scenárov*

Metóda Delphi alebo **delfská metóda** spočíva v zadávaní otázok expertom spravidla v dvoch až troch etapách s cieľom dosiahnuť názorovú konvergenciu a určitý konsenzus v nazeraní na príslušnú problematiku. Spôsob vyjadrenia je založený na anketovom prístupe – t.j. zostaví sa dotazník, ktorý sa rozpošle 10 až 20 expertom – odborníkom v určitej oblasti. Ich anonymita je zaručená. Každý

z nich, nezávisle na iných, dotazník vyplní a vráti organizátorovi, ktorý odpovede zhodnotí a spracovaný materiál vráti respondentom pre druhé kolo ankety. Podľa tejto spätnej väzby experti môžu, ale nemusia prehodnotiť svoje stanoviská a odpoveď modifikovať (Magdolenová, 2017).

Základom postupu je predikcia, že konsenzus väčšej skupiny expertov je lepším nasmerovaním pre ďalšie uvažovanie ako názor jednej osoby. V tomto smere je však potrebná určitá miera opatrnosti, pretože väčšinový názor nemusí byť zákonite aj ten najsprávnejší.

Brainstorming (burza nápadov) je metóda založená na diskusii o presne vymedzenom probléme, ktorá potláča zábrany tvorivého myslenia a rozvíjajúce sa asociatívnej schopnosti v procese myslenia. Podstata metódy spočíva v skúsenosti, že skupina je za určitých podmienok schopná v rovnakom čase vyprodukovať viac nápadov než jednotliviec, pričom čím je v diskusii viac návrhov, tým vyššia je pravdepodobnosť získania najlepšieho riešenia.

Počas diskusie sú stanovené určité pravidlá: pravidlo zákazu kritiky, pravidlo uvoľnenia fantázie, pravidlo najväčšieho počtu nápadov, pravidlo vzájomnej inšpirácie a pravidlo úplnej rovnosti účastníkov diskusie. Diskusia je spravidla koordinovaná moderátorom, ktorý nápady zapisuje, avšak sám žiadne nenavrhne.

Určitou modifikáciou brainstormingu je **brainwriting**, pri ktorom sa nápady na rozdiel od prvého prístupu zapisujú. Každý člen skupiny dostane čistý hárok papiera, na ktorý napíše v stanovenom čase určitý počet nápadov. Podá svoj papier susedovi po ľavej ruke a od suseda po pravej strane si zoberie papier s jeho nápadmi a dopíše svoje ďalšie nápady (môže sa inšpirovať už napísanými). Každý hárok tak koluje medzi všetkými členmi skupiny. Nakoniec sa vyhodnotia všetky nápady.

Metóda synektics alebo synektika je účinnou metódou originálneho riešenia nových strategických výziev a rozvíjaní spolupráce, ktorá je založená na konštruktívnej komunikácii a dôvere v strategickom tíme. Jej podstatou je, že niekoľko účastníkov pracovnej skupiny voľne diskutuje o téme (riešenom probléme) v neformálnom prostredí. Vládne dobrá pohoda a každý sa vyjadruje k rôznym okolnostiam a hľadiskám riešeného problému, nesnaží sa však za každú cenu vysloviť návrh riešenia. Všetci sa pokúšajú vnieť do problému nové svetlo, neobvyklý pohľad, čím sa narúša rutinný, tradičný pohľad a prekonáva sa bariéra návykov. Originalita myslenia sa prejavuje napríklad v hľadaní analógií a v metaforickom vyjadrovaní (Magdolenová, 2017).

Metóda scenárov spočíva v konzistentnom usporiadaní rôznorodých informácií o možnom vývoji sledovanej skutočnosti, nastoleného problému do alternatívnych vízií budúceho možného vývoja. Takéto vízie majú zvyčajne základné elementy (Šarmír, 2003 In Magdolenová, 2017):

- popis východiskovej základne, v ktorej sa prezentuje súčasná realita a dynamika skúmaného javu,
- možné alternatívy budúceho vývoja, pričom sa vezmú do úvahy možné komplikácie, ktoré možno predpokladať v budúcich rokoch a pre riešenie ktorých je potrebné formulovať viaceré hypotézy na ich prekonanie,
- finálne verzie, načrtnutie konečnej podoby očakávanej reality, ktoré vzniknú v dôsledku presadenia sa vývojových alternatív spomínaných v predchádzajúcom bode.

Hodnotenie verejnej mienky

Verejná mienka je súhrn názorov a hodnotení, ktoré vyjadrujú členovia verejnosti k určitému problému alebo téme. Je prejavom skutočného zmýšľania a hodnotenia členmi spoločnosti. Predstavuje zbierku dominujúcich názorov, ktoré ľudia vyjadrujú verejne voči cudzím osobám a ktoré sa môžu líšiť od ich súkromného osobného názoru (Slovník ku, 2017).

Témou resp. problémom, ku ktorému sa môže vyjadrovať verejnosť sú aj regionálne disparity a rozvoj jednotlivých regiónov.

Základné charakteristiky verejnej mienky (Voľby do VÚC, 2017):

- je to hodnotenie úsudku, myšlienok veľkého spoločenstva ľudí, teda väčšiny, vyjadrujúci vzťah k otázkam sociálneho a verejného života ako priesečník názorov vyjadrujúci vzťah ľudí k aktuálnym otázkam – odrážajúc postoje, názory a mienku väčšiny obyvateľstva,
- je historická kategória, ktorá sa stále vyvíja (od najstarších prejavov v podstate bezprávných systémoch, kde jej prejavy boli obmedzené, cez obdobie prvých priemyselných revolúcií až po súčasnosť),
- je to spoločenský jav, ktorý je predmetom skúmania viacerých vedných odborov – filozofie, sociológie, či politológie.

Pri tvorbe mienky majú určitú úlohu **postoje** (mienka je závislá od vzdelania človeka, charakteru jeho práce a jeho záujmov. Nedostatok informácií a znalostí o predmete podstatne obmedzuje racionálne jadro mienky, ktorá potom môže len povrchne a nepresne hodnotiť určitý jav alebo udalosť). **Mienka** sa dá skôr pozorovať, možno ju skôr identifikovať ako postoj. Mienka poskytuje

informatívny materiál, je menlivejšia a podlieha rôznym tlakom. Postoje sú trvalejšie. Mienka z postojov vychádza a bez postojov nemôže existovať. Mienka má najmä hodnotiaci charakter, je verbalizovaným, zjednodušeným vyjadrením pri stretnutí s novým javom, na ktorý človek chce alebo musí reagovať. Pre tvorbu mienky sú postoje určujúcim faktorom (Voľby do VÚC, 2017).

Tretím termínom v rámci danej oblasti je **názor**. Je významovo uprostred medzi pojmami mienka a postoj. Kým mienka je skôr spontánnou reakciou na novú skutočnosť, názor je výsledkom rozumovej činnosti, hodnotenia vlastných skúseností s časovým odstupom. Postoj je z hľadiska prepracovanosti, stability a trvácnosti najvyššou kategóriou a je určujúcim pri kreovaní názorov a mienky.

Analyticko-hierarchický proces

Analyticko-hierarchický proces (AHP) je možné popísať ako metódu rozkladu zložitej neštruktúrovanej situácie na jednoduchšie časti – **hierarchický systém**. Následne pomocou subjektívneho hodnotenia párového porovnávania, uvedená metóda priraduje jednotlivým komponentom číselné hodnoty, ktoré vyjadrujú ich relatívnu dôležitosť. Ich následnou syntézou sa potom stanoví komponent s najvyššou prioritou.

Metóda AHP nazerá na problém dvoma spôsobmi – indukčnou a dedukčnou cestou. **Deduktívny prístup** analyzuje štruktúru prvkov a vzťahov, hľadá príčiny fungovania jednotlivých častí a následne zovšeobecňuje výsledok pre celý systém. **Induktívny prístup** rieši fungovanie systému ako celku v rámci jeho okolia. Popisovaná metóda kombinuje obidva prístupy v jednotnom rámci – najprv problém štruktúruje do navzájom prepojených častí a potom meraním a usporiadaním jednotlivých častí syntetizuje ich dopad na celý systém.

Uvedená metóda je určená na riešenie komplexných situácií, v ktorých je potrebné efektívne rozhodnutie. Táto metóda umožňuje rozhodovateľovi rozdeliť viackriteriálny problém na menšie časti a vytvoriť tak hierarchický model. Po skonštruovaní modelu odvodí rozhodovateľ na každej úrovni štvorcovú maticu párových porovnaní pre každý nadradený prvok. Prvky matice budú predstavovať preferencie daného rozhodovateľa. Celý proces aplikovania AHP sa končí prevedením finálnej syntézy, pomocou ktorej odvodíme výsledné priority alternatív k cieľu (Delgado-Galván a kol., 2014 In Peregrin, Karahuta, 2014).

3.7.7 Ďalšie vybrané metódy merania regionálnych disparít

K poslednej skupine metód merania regionálnych disparít je možné zaradiť metódy, ktoré sa svojim charakterom výraznejšie odlišovali od vyššie popisovaných prístupov. Zaradujeme k nim metódu geografických informačných systémov, metódu neurónových sietí a metódu simplicistného modelu.

Metóda geografických informačných systémov (GIS)

Geografické informačné systémy (GIS) je možné definovať ako počítačové systémy, ktoré sú orientované na spracovanie geografických dát, ktoré sú následne prezentované v podobe rôznych typov a druhov máp. V porovnaní s klasickými analógovými mapami tieto systémy od seba dôsledne oddeľujú prezentačnú a ukladaciu funkciu máp a súčasne k týmto dvom základným funkciám pridávajú celý rad ďalších možností, ku ktorým je možné zaradiť napr. priestorovú analýzu dát. Vďaka takto navrhnutému a spracovanému systému môžu byť jednotlivé dáta pomerne jednoducho aktualizované, analyzované a následne aj prezentované, vďaka čomu sú jednotliví užívatelia schopní pomerne pružne reagovať na zmeny vo forme výstupu (Kutscherauer, 2008b).

Geografické informačné systémy je možné využiť ako (Michálek, 2012b):

- **softvér** – programový produkt na budovanie informačných systémov,
- **konkrétnu aplikáciu** – výkonný súbor nástrojov na zber, ukladanie, výber na požiadanie, transformáciu a zobrazenie priestorových dát z reálneho sveta pre jednotlivé účely,
- **informačnú technológiu** – geografický informačný systém je považovaný za prostredie, v ktorom jednotlivé aplikácie vznikajú.

Pri aplikácii v rámci hodnotenia regionálnych disparít sa geografické informačné systémy najčastejšie využívajú v podobe konkrétnej aplikácie ako aj informačnej technológie.

Ako najvhodnejšie sa v tomto prípade zdá byť jeho využitie pre RMIS (Resource Management Information Systems), s ktorého pomocou je možné integrovať rôznymi metódami získané údaje o vývoji regiónov, vďaka čomu môžu byť následne spracované analýzy, ktoré poskytujú podklady pre tvorcov hospodárskej resp. regionálnej politiky (Kutscherauer, 2008b).

Metóda neurónových sietí

K problematike merania regionálnych disparít je možné pristupovať aj pomocou metódy neurónových sietí.

Metóda neurónových sietí je založená na bezprostrednej interpretácii časových radov skúmaných dát pomocou tzv. samoorganizujúcich sa máp (SOM, z anglického self-organizing maps) alebo tiež tzv. Kohonenových máp (podľa T. Kohonena). Táto metóda umožňuje analyzovať (tzv. exploračná analýza) mnohorozmerné komponentné dáta (aj ich vývoj) pomocou ich projekcie do dvojrozsmernej SOM (dimenzionálna redukcia) tak, že dáta, ktoré boli blízke v pôvodnom mnohorozmernom priestore zostanú blízke i po projekcii do dvojrozsmernej mapy (zachováva sa topológia pôvodného priestoru). Kohonenove mapy sa utvárajú prostredníctvom tzv. samoučiacej stratégie, ktorá z hľadiska štatistického predstavuje optimalizáciu parametrov aproximujúcich hustotu rozdelenia. Následná „naučená“ SOM umožňuje rôzne typy analýzy mnohorozmerných dát (Chudý, 1999 In Sloboda, 2006).

V rámci metódy neurónových sietí je možné konkrétne dáta analyzovať a prezentovať prostredníctvom nasledujúcich typov samoorganizujúcich sa máp:

- *profilová mapa*
- *komponentná mapa*
- *mapa trajektórie*

Profilová mapa je mapa, kde je možné pre každý neurón zobrazit' profil všetkých komponentov (napr. jednotlivé typy daňových príjmov) vstupných vektorov (v relatívnom vyjadrení). Na základe profilovej mapy a výskytu dát v jednotlivých jej oblastiach je následne možné určiť klastre v skúmaných dátach.

Komponentná mapa – na dvojrozsmernej Kohonenovej mape je možné kartogramom diferencovať odlišné hodnoty podľa jednotlivých komponentov (napr. daň z príjmu fyzických osôb) vstupných vektorov. Tento typ mapy je možné pripraviť pre každý z komponentov vstupného vektora. **Mapu trajektórie** je možné získať spojením polôh víťazných neurónov pre časovo následné n-rozmerné komponentné vstupné vektory. Tento typ mapy výsledne interpretuje vývoj za isté časové obdobie (Chudý, 2000).

Metódy neurónových sietí sa etablovali v rôznych oblastiach vedy, vrátane regionálnej. V prostredí geografie si len hľadajú svoje miesto a dá sa povedať, že neboli „objavené“, obzvlášť to platí v rámci slovenskej geografie. V ekonomických vedách predstavujú modernú alternatívu voči štandardným ekonometrickým metódam analýzy dát. Od posledne menovaných metód sa odlišujú v tom, že neanalyzujú vybrané jednorozmerné regionálne indikátory, ktoré je následne možné vizualizovať pomocou klasických máp, ale pracujú s pôvodnými mnohorozmernými dátami, ktoré je možné následne zhlukovať (klastelizovať) a vizualizovať pomocou dvojrozsmernej SOM alebo klasickej

mapy. Od 2. pol. 90-tych rokov 20. storočia možno sledovať boom využitia metód neurónových sietí a SOM i v regionálne orientovaných analýzach a to najmä vo finančníctve a ekonomickej oblasti (Deboeck, Kohonen, 1998 In Sloboda, 2006).

Medzi hlavné prednosti neurónových sietí, v porovnaní s tradičnými prístupmi, patria podľa Chudého, Farkaša (2000) najmä schopnosť modelovať zložité nelineárne javy, minimálne nároky na expertnú znalosť a konštrukcia modelu len na báze dostupných dát, rýchla a jednoduchá adaptabilita modelu na nové prichádzajúce dáta.

Podstatná je dobrá príprava a spracovanie vstupných dát pre SOM a výber typu SOM prezentácie najvhodnejšieho pre odhalenie skrytých súvislostí v uvažovaných dátach, závislých od expertízy, zručností a skúseností bádateľa.

Kutscherauer a kol. (2010) však konštatujú, že túto metódu merania regionálnych disparít je možné označiť za metódu vysoko sofistikovanú, čo v podstate znemožňuje jej použitie pri hodnotení disparít v regionálnej manažérskej praxi.

Metóda simplicistného modelu

Pri konštrukcii simplicistného modelu autori (J. F. Pelán, L. Marková) vychádzali z expertne definovaného súboru indexov, ktoré charakterizujú konkurencieschopnosť jednotlivých regiónov. V modeli sú obsiahnuté indexy, v rámci výpočtu ktorých sú používané tak hnacie faktory regionálneho rozvoja ako aj faktory kvality života. Výsledné indexy sú následne zanesené do pavučinových grafov, čím umožňujú komparáciu jednotlivých regiónov (Kutscherauer, 2008b).

Cieľom modelu je rozšíriť a obohatiť metodológiu využívanú pri strategickej situačnej analýze regiónov. Tento model si zároveň kladie za cieľ prispieť k ďalšiemu spresneniu strategických úvah kľúčových aktérov v národnej a regionálnej politike (Pelán, Marková, 2007 In Michálek, 2012b).

4 CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA

Cezhraničná spolupráca je mnohospektrálny fenomén, ktorý sa najmä s ohľadom na spätosť s prihraničným regiónom, priestorovými väzbami a regionálnym rozvojom stal aj objektom geografického výskumu. Popri sociologických, politologických, ekonomických štúdiách sa od 90-tych rokov objavujú na Slovensku aj práce geografického zamerania – Drgoňa (1999, 2001), Zemko, Buček (2000), Halás, Slavík (2001), Marhulíková (2001), Rajčáková (2001, 2005), Dubcová (2002), Slavík (2002), Spišiak (2002) a ďalšie. Autorom doposiaľ najkomplexnejšej štúdie je Halás (2005). Slavík (2013) vo svojich učebných textoch k cezhraničnej a partnerskej spolupráci uvádza pomerne detailný prehľad o autoroch, ktorí sa problematike cezhraničnej spolupráce venujú predovšetkým v slovenskej geografickej a čiastočne aj sociologickej, politologickej a ekonomickej literatúre. Z novších zdrojov možno doplniť monografie Wieckowski a kol. (2012) k analýze poľsko-slovenského pohraničia z hľadiska dopravnej dostupnosti a rozvoja cestovného ruchu, monografiu Michalko a kol. (2017) zameranú na potenciál vidieckeho cestovného ruchu v slovensko-poľskom pohraničí, monografiu sociológov Falt'an, Strussová (2016) o mikroregionálnej a euroregionálnej spolupráci obcí na Slovensku, učebnicu politológov Duleba a kol. (2017) venovanú hraniciam a cezhraničnej spolupráci. Z početných zahraničných zdrojov sa cezhraničnou spoluprácou zaoberajú práce českých geografov – Jeřábek a kol. (2004), Havlíček a kol. (2018), Dokoupil a kol. (2011), Branda (2015) a iní, ale aj ďalších autorov reprezentujúcich prístupy geografických a iných vedných odborov (Perkmann, 2003; Wassenberg, Reitel, 2015; Passi a kol., 2018).

4.1 Cezhraničná spolupráca – vymedzenie pojmu, definícia, ciele

Cezhraničnú spoluprácu prirovnáva Dančišin a kol. (2017) k laboratóriu procesu medzinárodnej integrácie, v ktorom dochádza k vytváraniu synergie medzi rôznorodými politickými, ekonomickými, kultúrnymi a spoločenskými charakteristikami zúčastnených aktérov. V najvšeobecnejšej rovine je pojem cezhraničná spolupráca vnímaný ako **špecifická forma medzinárodnej spolupráce**. V čom spočívajú jej špecifiká?

Z hľadiska úrovne spolupráce ide o spoluprácu nie na národnej, štátnej úrovni, ale **na úrovni regionálnej, resp. lokálnej**. Jej ústrednými aktérmi teda nie sú najvyšší vládni predstavitelia, ale reprezentanti regiónov a obcí, regionálnych, mestských a vidieckych samospráv. Participujúcimi partnermi

môžu byť rôzne záujmové združenia, neziskové organizácie, podnikateľské združenia.

Geografickým priestorom pre túto spoluprácu je **pohraničie dvoch**, resp. **viacerých štátov**, teda nie celé štátne územie, ale len regióny priliehajúce k štátnej hranici, ktoré označujeme ako prihraničné regióny.

Významným politickým aspektom je **oslabenie bariérovej funkcie** štátnej hranice, čo vytvára predpoklady na rozvíjanie spoločných, hranice prekračujúcich aktivít. Ich intenzitu ovplyvňuje priepustnosť (permeabilita) hranice, vplyv hraničného efektu aj charakteristika a vzájomné vzťahy prihraničných regiónov. Nezanedbateľný je tiež historický, kultúrny a politický kontext pohraničia v rámci medzinárodných vzťahov susedných štátov ako celkov/entít.

Z časového hľadiska sa cezhraničná spolupráca rozvíja najmä **od konca II. svetovej vojny**. Táto forma spolupráce sa ujala v Amerike, Ázii, ale najvyššiu intenzitu dosiahla v Európe, preto sa v učebnici venujeme najmä cezhraničnej spolupráci v európskych krajinách, vrátane Slovenska.

Prvé aktivity spojené s cezhraničnou spoluprácou sa tu začali rozvíjať v 50-tych rokoch 20. storočia a to v pohraničí štátov západnej a severnej Európy. Po skončení II. svetovej vojny sa ako silný spoločenský aj politický motív objavuje snaha o mierové spolužitie a vzájomné porozumenie medzi štátmi. Štátna hranica sa v krajinách povojnovej západnej Európy postupne menila z bariéry na územie kontaktu, pričom dochádzalo aj k jej postupnému oslabovaniu. To vytvorilo predpoklady na rozvíjanie kontaktov a postupne sa prehĺbujúcej spolupráce nielen na štátnej, ale aj regionálnej úrovni. Regióny, ktoré sa nachádzali po oboch stranách štátnej hranice spájali podobné problémy spojené s ich periférnou, resp. marginálnou polohou, ktorá bola sprevádzaná spravidla nižším stupňom ekonomického rozvoja aj nižšou životnou úrovňou obyvateľov v porovnaní s národným priemerom. Tieto procesy sa od 90-tych rokov 20. storočia naštartovali aj v krajinách strednej a juhovýchodnej Európy po páde železnej opony a spoločensko-politických zmenách, ktorými tieto štáty prešli. Spolupráca prihraničných regiónov sa tak stala významným impulzom rozvoja týchto regiónov a prispela aj k formovaniu ich vlastnej identity. Podpora regiónov v pohraničí smerovala k prehĺbovaniu európskej integrácie nielen na štátnej, ale aj regionálnej úrovni.

Predstavy o usporiadaní Európy nie sú jednotné. Na jednej strane je tu predstava integrovanej Európy na báze federácie národných štátov so silným riadiacim centrom na nadnárodnej úrovni. Jej protikladom sú koncepcie o Európe regiónov s čo najväčšou mierou samostatnosti regiónov na nižšej ako štátnej úrovni s cieľom spravovania vlastných záležitostí cestou prenosu právomocí, resp. kompetencií z národného centra na nich. K zástancom druhej z uvedených koncepcií patrí aj švédsky diplomat I. Karlsson. Vo svojej monografii (Karlsson, 1998) sa okrem iných tém zamýšľal nad úlohou regiónov v integrujúcej sa Európe. Vnímal skutočnosť, že s rastúcimi kompetenciami Európskej únie dochádza k oslabovaniu národnej centrálnej moci a sociálno-ekonomický rozvoj na regionálnej úrovni získava čoraz viac „mozaikovitý charakter“. Aj keď v konečnom dôsledku Karlsson v danom období (na konci 90-tych rokov 20. stor.) považoval spojenie **Európa regiónov** viac za politické heslo ako realitu, zároveň pripomenul historické skúsenosti, napr. existenciu silných regiónov v Európe v 16. stor., teda pred vznikom národných štátov a priklonil sa k myšlienke, že regióny budú opäť zohrávať stále významnejšiu úlohu v Európe a prirovnal ich k tehľám v stavbe zjednocujúcej sa Európy. O zvyšujúcej sa role regiónov svedčí aj vývoj v EÚ s rozvojom regionálnej politiky od 90-tych rokov 20. storočia a s ňou spojené zámery a iniciatívy venované európskym regiónom. Tomeš (2003) v tom vidí viacero dôvodov, medzi ktoré patrí: pokračujúca decentralizácia správy a zvyšovanie kompetencií administratívnych jednotiek v rámci členských štátov EÚ; regióny sa stávajú stále významnejšími nositeľmi kultúrnej identity a v neposlednom rade regióny vystupujú ako subjekty aj objekty regionálnej politiky a regionálneho rozvoja a na ich rozvoj (najmä tých problémových, ku ktorým spravidla patria aj prihraničné regióny) je určený zvyšujúci sa objem finančnej podpory z prostriedkov EÚ.

Zdroj: Karlsson (1998), Tomeš (2003)

4.1.1 Definícia, ciele a predpoklady

Pod **cezhraničnou spolupracou** rozumieme súhrn všetkých administratívnych, technických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych opatrení, ktoré sú určené na upevnenie a rozvíjanie susedských vzťahov medzi regiónmi po oboch stranách štátnej hranice. Definície cezhraničnej spolupráce obsahujú nielen odborné práce politických geografov, ekonómov, sociológov, politológov, ale aj medzinárodné zmluvy a národná legislatíva. V **Európskom rámcovom dohovore o cezhraničnej spolupráci** (1980 In Slavík, 2013) je cezhraničná spolupráca definovaná v zmysle všetkých koordinovaných akcií smerujúcich k posilneniu a pestovaniu susedských vzťahov medzi územnými komunitami a samosprávami. Podľa Perkmanna (2003) je cezhraničná spolupráca viac alebo menej inštitucionalizovaná spolupráca medzi susednými

subnárodnými autoritami, ktorá prekračuje štátne hranice. Scott (1999) definuje cezhraničnú spoluprácu ako priestorovo integrovanú formu politickej, ekonomickej a kultúrnej spolupráce, ktorá sa snaží prekonávať hranice a limity národných regiónov a snaží sa vytvoriť zmysel pre súdržnosť, interdependenciu a spoločné záujmy medzi jednotlivými štátmi, ktoré sú do nej zapojené. Zieliński (1997) chápe cezhraničnú spoluprácu ako súbor všetkých činností spojených s posilňovaním a rozvojom dobrých susedských vzťahov takmer vo všetkých oblastiach života. Jej súčasťou je aj uzatváranie zmlúv na riešenie existujúcich aj budúcich možných problémov v tomto regióne. Pojem cezhraničná spolupráca sa nevzťahuje na všetky druhy interakcií a spoluprácu prekračujúcu štátnu hranicu.

RÁMČEK 19

Od cezhraničných kontaktov k cezhraničnej spolupráci

Podľa Halása (2005) môžu mať cezhraničné interakcie rôznu povahu, čo sa následne premieta aj do terminológie. Opierajúc sa o výskumy vzájomných interakcií území z oboch strán štátnej hranice rozlišuje viacero pojmov – cezhraničné kontakty, cezhraničné aktivity, cezhraničné väzby a cezhraničná spolupráca. **Cezhraničné kontakty** predstavujú činnosti, v realizácii ktorých nemusia byť priamo prekročené štátne hranice – napr. pri sledovaní elektronických médií vysielajúcich z územia iného štátu (televízny, rozhlasový, internetový či telefónny signál). **Cezhraničné aktivity** (cezhraničná mobilita) sú všetky činnosti, pri realizácii ktorých dochádza k priamemu prekročeniu štátnej hranice – napr. dochádzka za prácou, štúdiom, pracovné cesty, nákupy a rôzne druhy služieb, návštevy známych a príbuzných a pod. Relatívne novým javom v súvislosti s cezhraničnou mobilitou obyvateľstva je tzv. cezhraničná rezidenčná mobilita. **Cezhraničné väzby** vyjadrujú závislosť územia z jednej strany štátnej hranice od potenciálu teritória z druhej strany hranice. Nemusí ísť o jednostrannú závislosť, môže byť aj obojstranne rovnocenná. Impulzom vzniku cezhraničných väzieb sú rozdiely v ponuke a dopyte rôznych spoločensko-ekonomických prvkov (tovar, služby, pracovné príležitosti, podnikanie, štúdium a pod.). **Cezhraničná spolupráca** je súhrnom všetkých opatrení na upevnenie a rozvíjanie susedských vzťahov prihraničných regiónov po oboch stranách štátnej hranice a zároveň platforma na riešenie problémov, ktoré v týchto regiónoch sú. Kým v cezhraničnej spolupráci sa z priestorového hľadiska na jej realizáciu kladie dôraz na prihraničné regióny a ich rozvoj, existujú aj iné úrovne hranice prekračujúcej spolupráce – medziregionálna (interregionálna) a nadnárodná (transnacionálna, medzinárodná). **Medziregionálna spolupráca** je orientovaná na spoluprácu medzi regionálnymi a miestnymi inštitúciami v prihraničných aj vnútrozemských oblastiach v jednotlivých sektoroch. **Nadnárodná spolupráca** je formou spolupráce medzi štátmi za možnej spolupráce regiónov. Zameriava sa na jednu tému, ktorá sa rieši na súvislom, pomerne veľkom území (Gabbe a kol., 2000).

Zdroj: Halás (2005), Gabbe a kol. (2000)

Aktérmi cezhraničnej spolupráce sú predovšetkým miestne a regionálne orgány (samosprávy), teda subnárodné subjekty. S cezhraničnou spoluprácou tieto subjekty vstúpili do poľa pôsobnosti, ktoré bolo v minulosti výhradne v kompetencii centrálnych štátnych aktérov. Perkmann (2003) píše o vytváraní tzv. „malej politiky“ – v medzinárodných vzťahoch, politológii či regionálnom rozvoji sú tieto zahraničné aktivity subštátnych jednotiek označované ako *paradiplomacia*, ktorá je dôsledkom (nového) regionalizmu či viacúrovňového vládnutia v rámci procesu európskej integrácie. Okrem regionálnych orgánov sa do cezhraničnej spolupráce zapájajú aj ďalšie subjekty – vzdelávacie inštitúcie, priemyselné a obchodné komory, neziskový sektor (Branda, 2015; Dostál, 2018).

Ciele cezhraničnej spolupráce v Európe sú orientované na presadenie čo najväčšej integrácie európskych krajín a ich obyvateľov a to nielen prekonaním bariéry štátnej hranice a postupným zoslabovaním jej vplyvu, ale najmä vzájomnou spoluprácou vedúcou k rozvoju prihraničných regiónov.

Dančišin a kol. (2017) definujú cieľ cezhraničnej spolupráce ako formu pomoci prihraničným regiónom na prekonanie ich marginálneho resp. periférneho postavenia. Podľa Ivaničkovej, Vlčkovej (2005) cezhraničná spolupráca smeruje k naplneniu nasledujúcich cieľov:

- tvorba spoločných regiónov, ktoré nie sú obmedzené existujúcimi štátnymi hranicami,
- tvorba prirodzeného rámca pre gravitáciu ekonomického, sociálneho a kultúrneho pohybu,
- tvorba a rozvoj väzieb a vzťahov regiónov, miest a obcí priestorovou nadväznosťou na regióny susediacich štátov,
- umožnenie obyvateľom podieľať sa na sociálno-ekonomickom rozvoji svojho územia v spolupráci s prihraničnými regiónmi susedných štátov, a to pri rešpektovaní vnútorných podmienok.

Cezhraničná spolupráca podporovaná EÚ má za cieľ trvalo udržateľný rozvoj v regiónoch po oboch stranách vnútorných aj vonkajších hraníc EÚ, znižovanie rozdielov v životnej úrovni obyvateľstva v prihraničných regiónoch porovnaní s centrálnymi regiónmi stimuláciou využívania vlastných vnútorných zdrojov a potenciálu.

4.1.2 Cezhraničná spolupráca ako príležitosť pre rozvoj prihraničných regiónov

Z definície a cieľov cezhraničnej spolupráce vyplýva, že je z teritoriálneho aspektu orientovaná na prihraničné regióny. Ako uvádzajú Dokoupil a kol. (2011), prihraničný región je veľmi špecifickým územím. Na jeho rozvoj bude vplývať jednak vlastný jadrový región, ale aj regióny v susedstve. Špecifiká sú spojené s jeho geografickou polohou – prihraničný región je najvzdialenejším teritóriom od centra spoločného životného priestoru, čo sa bude prejavovať aj v jeho regionálnom rozvoji.

RÁMČEK 20

Prihraničný región a jeho vymedzenie

V teoretickom kontexte je legitímna otázka definovania prihraničných regiónov. Vnímanie prihraničného regiónu vo všeobecnosti odkazuje na polohu pri štátnej hranici. Čuchorová (2007) naznačuje podstatu problému, ktorý spočíva v neexistencii presne stanovených kritérií na jeho vymedzenie. Jeřábek a kol. (2004) uvádzajú viacero prístupov či typov vymedzenia prihraničného regiónu – administratívne vymedzenie (na báze existujúceho administratívneho členenia na rôznych úrovniach), geometrické, resp. dištančné vymedzenie (založené na vzdialenosti od štátnej hranice sohľadom na administratívne kritérium), historické (spojené s existenciou reliktných hraníc), kultúrne, resp. etnické vymedzenie (pôvodne etnicky homogénne územia, ktoré boli rozdelené v dôsledku redefinovania politickej hranice), politické a ekonomické vymedzenie (napr. v súvislosti s požiadavkami na poskytnutie finančných zdrojov na rozvoj pohraničia vo vzťahu k ekonomickej vyspelosti, resp. počtu obyvateľov v regióne a pod.), fyzikogeografické vymedzenie (existencia prírodných bariér – v súčasnosti takmer zanedbateľná). Okrem týchto objektívnych vymedzení však existuje aj subjektívne vymedzenie, a to na základe subjektívnej identifikácie s prihraničím. Chromý (2000 In Halás, 2005) sa v definícii prihraničných regiónov opiera o funkčné kritérium a vníma ich ako územie, ktoré vďaka polohe pozdĺž hranice vykazuje rozdielne politické, spoločenské, ekonomické, demografické a iné znaky v porovnaní s vnútroštátnymi regiónmi. Odlišnosť prihraničia je pritom podmienená existenciou štátnej hranice a jej vplyvmi na funkcie príslušného regiónu. Významná úloha je pripisovaná priepustnosti hranice – hranice s vysokou priepustnosťou (permeabilitou) umožňujú príslušným regiónom z oboch strán hranice kooperovať a vzájomne profitovať z dostupného potenciálu a tým sa aj rozvíjať.

Zdroj: Čuchorová (2007), Jeřábek a kol. (2004), Chromý (2000 In Halás 2005)

Dočkal (2006) poukazuje na spätosť cezhraničnej spolupráce s konceptom regionálnej spolupráce. Charakterizuje ju ako spoločnú aktivitu regionálnych

aktérov, ktorou sledujú obojstranný rozvoj regiónov, v ktorom aktéri pôsobia. Dosahovanie spoločných cieľov môže viesť cez integračné alebo neintegračné formy. Za typický príklad integračnej formy cezhraničnej spolupráce sú považované euroregióny.

Cezhraničná spolupráca v teóriách regionálneho rozvoja

V kontexte teórií regionálneho rozvoja rozdelených do dvoch základných skupín – endogénneho a exogénneho rozvoja sa cezhraničná spolupráca vo svojej konceptuálnej rovine viac orientuje na koncepcie exogénneho rozvoja (Blažek, Uhlíř, 2002). Najmä v súvislosti so vznikom inštitucionalizovaných foriem cezhraničnej spolupráce v strednej Európe – euroregiónmi, bola zrejmä orientácia na získavanie vonkajších zdrojov na rozvoj prihraničných regiónov v podobe externých investícií na realizáciu projektov cezhraničnej spolupráce, najmä zo zdrojov EÚ. Využívanie vnútorného potenciálu týchto regiónov (prírodný potenciál, potenciál ľudských zdrojov, podnikateľské prostredie a pod.) sa postupne etabluje v plánoch a projektoch cezhraničnej spolupráce.

Na súvis teoretického rámca cezhraničnej spolupráce s inštitucionálnymi teóriami regionálneho rozvoja poukazuje Böhm (2013). Tu možno začleniť kvalitu inštitucionálneho prostredia. Rumpel (2002) chápe pritom inštitúcie nielen ako formálne, ale aj ako neformálne štruktúry, ktoré tvoria zvyky, konvencie. Od schopnosti lokálnych a regionálnych aktérov vytvoriť funkčné inštitúcie, ktoré budú stimulovať sociálny aj ekonomický rozvoj regiónu, bude závisieť aj úroveň rozvoja cezhraničnej spolupráce.

Cezhraničná spolupráca v regionálnej politike EÚ

Vývoj regionálnej politiky EÚ bol ovplyvňovaný jednotlivými etapami rozširovania európskej integrácie. Jej význam postupne narastal, čomu zodpovedalo aj zvyšovanie podielu finančných prostriedkov na jej podporu. Z hľadiska praktickej realizácie možno uviesť niektoré **obdobia a kroky**, ktoré **ovplyvnili aj rozvoj prihraničných regiónov**:

- 70-te roky 20. stor.: pre potreby komparácie úrovne rozvoja regiónov bola Štatistickým úradom ES (Eurostat) vypracovaná štatistická nomenklatúra, ktorá zaviedla teritoriálne štatistické jednotky NUTS,
- od roku 1975 začal svoju činnosť Európsky fond regionálneho rozvoja EFRR/ERDF ako základný vnútorný nástroj na znižovanie regionálnych disparít,
- od druhej polovice 80-tych rokov 20. stor. významné reformy, ktoré pozitívne ovplyvnili aj regionálnu politiku – napr. ustanovenie inštitúcie

Iniciatív Spoločenstva (pre prihraničné regióny významné napr. iniciatívy INTERREG od 90-tych rokov),

- konštituovanie Výboru regiónov (od roku 1994) ako konzultatívneho orgánu EÚ obhajujúceho rešpektovanie záujmov a kompetencií subštátnych regiónov a ich zapojenie do integračnej politiky,
- prijatie dokumentu Európa 2000 – Výhľad rozvoja teritória Spoločenstva (1994), v ktorom bola zvláštna pozornosť venovaná aj prihraničným regiónom,
- aktivizácia projektov v plánovacom období 2000-2006 s osobitnou podporou pre prihraničné regióny v postsocialistických štátoch strednej a východnej Európy,
- prijatie samostatného cieľa Európska územná spolupráca v plánovacom období 2007-2013 s pokračovaním v aktuálnom období 2014-2020, v ktorom sa nachádzajú všetky regióny v blízkosti suchozemských aj námorných hraníc (Czimre, 2006; Michaeli a kol., 2010).

Cezhraničná spolupráca ako súčasť európskej územnej spolupráce

V programovacom období 2007-2013 bol sformulovaný samostatný cieľ kohéznej politiky EÚ (jeden z troch cieľov v tomto období) – Cieľ 3: Európska územná spolupráca (EÚS), do ktorého bola začlenená aj cezhraničná spolupráca. Vychádza zo skúseností programu INTERREG, čo dokumentuje aj členenie úrovni spolupráce – cezhraničná spolupráca, nadnárodná spolupráca a medziregionálna spolupráca. Napĺňanie tohto cieľa by malo prispieť k harmonickej a vyváženej integrácii územia EÚ a to podporou rozvoja regiónov a ich kooperácie na vyššie uvedených úrovniach. Cezhraničná spolupráca sa dotýka prihraničných regiónov na vonkajších aj vnútorných hraniciach EÚ, a to suchozemských aj morských hraniciach.

Zameranie a finančná podpora spolupráce sa dotýka týchto ekonomických a sociálnych aktivít:

- podpora podnikania, najmä malých a stredných podnikov, turizmu, kultúry a cezhraničného obchodu,
- ochrana a spoločný manažment životného prostredia,
- zmenšovanie izolácie regiónov zlepšením prístupu k dopravným, komunikačným a informačným sieťam a službám, cezhraničným systémom vodného, odpadového a energetického hospodárstva,
- rozvíjanie spolupráce, kapacity a spoločného využívania infraštruktúry, hlavne v zdravotníctve, školstve a kultúre (Ivaničková, Vlčková, 2005).

V rámci politiky súdržnosti EÚ v období 2014-2020 sa posilňuje územná súdržnosť a zjednodušuje sa jej uplatňovanie. Zdôrazňuje sa potreba spoločne riešiť problémy regiónov, ktoré prekračujú štátne hranice a to na úrovni cezhraničnej, nadnárodnej a medziregionálnej spolupráce. Tento cieľ tak v podstate nadväzuje na predchádzajúce obdobie, avšak jeho význam v rámci cieľov politiky súdržnosti je vyšší. Najväčší objem finančných prostriedkov je určený na podporu cezhraničnej spolupráce a to najmä v prihraničných regiónoch na vonkajších hraniciach EÚ (pre regióny NUTS III).

Význam EÚS pre rozvoj prihraničných regiónov a ich spolupráce podporujú nasledujúce argumenty:

- cezhraničné problémy možno najefektívnejšie riešiť v spolupráci všetkých príslušných regiónov, aby sa zamedzilo neúmerne vysokým nákladom pre niektoré z nich a pre ďalšie regióny možnosti „viezť“ sa na náklady ostatných (napr. v prípade cezhraničného znečisťovania životného prostredia),
- prostredníctvom spolupráce možno zabezpečiť zvýšenie efektívnosti riešenia konkrétneho problému, napr. vytváraním klastrov na podporu výskumu a inovácií,
- koordinácia odvetvových politík, opatrení a investícií v cezhraničnom a nadnárodnom meradle môže priniesť zlepšenie správy a riadenia,
- programy spolupráce so susedmi EÚ na vonkajších hraniciach EÚ môžu prispieť k bezpečnosti a stabilite a k vzájomne prospešným vzťahom (Nariadenie EPar, 2011).

Osobitná pozornosť je venovaná rozvoju európskym zoskupeniam územnej spolupráce (EZÚS). Tieto zoskupenia sa formujú od roku 2006 na miestnej a regionálnej úrovni.

4.1.3 Predpoklady, prekážky a efekty cezhraničnej spolupráce

Na to, aby sa cezhraničná spolupráca úspešne rozvíjala, by mali byť splnené isté základné predpoklady. Vo všeobecnej rovine medzi nich patria:

- vertikálne a horizontálne partnerstvo (vertikálne väzby medzi nadnárodnou, národnou, regionálnou a miestnou úrovňou; horizontálne väzby medzi štruktúrami po oboch stranách hranice založené na parite partnerov),
- subsidiarita (delegovanie kompetencií na regionálnu a miestnu úroveň),
- spoločná koncepcia cezhraničnej spolupráce (na základe spoločných problémov, potenciálu a zdrojov rozvoja prihraničných regiónov po

oboch stranách hranice) (Európska charta hraničných a cezhraničných regiónov In Slavík, 2013).

Jedným z hlavným predpokladov úspešného rozvoja euroregiónov je **zmena funkcie štátnej hranice a vytvorenie politických predpokladov na spoluprácu prihraničných regiónov susediacich štátov**. Okrem toho je potrebné uvažovať o ďalších činiteľoch, ktoré sa môžu v rozvoji euroregionálnej spolupráce prejaviť a to v podobe činiteľov pozitívne pôsobiacich na prepojenie a integráciu regiónov, ale aj činiteľov, ktoré môžu tento proces brzdiť:

- **pozitívne pôsobiace činitele** – geografická poloha, podnebie, spoločná história, spoločné kultúrne korene, ekonomický rozvoj a ekonomická štruktúra, obchodné vzťahy, jazykové kompetencie, spoločné ciele a stratégie,
- **činitele pôsobiace ako prekážky** – odlišný administratívny, daňový, právny systém, nedostatočný cezhraničný trh a zásobovanie, odlišné priestorové plánovanie a metódy regionálneho rozvoja, odlišné prístupy v oblasti životného prostredia a odpadového hospodárstva, odlišná mena, jazykové odlišnosti (Czimre, 2006).

RÁMČEK 21

Prekážky cezhraničnej spolupráce na území Prešovského samosprávneho kraja

Na prekážky v cezhraničnej spolupráci vo východnej časti slovensko-poľského pohraničia poukázal prieskum, ktorý opisujú Tej, Krasnoděbski (2014). Jeho cieľom bolo zistiť, aké sú možnosti a problémy v cezhraničnej spolupráci v predmetnom regióne formou ankety, na ktorej participovali predstavitelia miestnej samosprávy, rezortných inštitúcií, orgánov štátnej správy, mimovládnych organizácií a niektoré podnikateľské subjekty. Prieskum bol realizovaný v roku 1999 a následne v roku 2012, čo umožňuje porovnať ako sa cezhraničná spolupráca v tomto regióne vyvíjala. Z výsledkov vyplýva, že v štruktúre aktivít prevládajú tradičné kultúrne a športové podujatia organizované miestnymi samosprávami (31,1%) a v tesnom závese turizmus (16,8%). Ďalšie tri aktivity majú zastúpenie v rozpätí 7,9 až 8,9% - najvyšší podiel má vzdelávanie a kvalifikácia, nasleduje malé a stredné podnikanie a trojicu aktivít uzatvárajú aktivity spojené s rozvojom vidieka. V hodnotení štruktúry vzájomnej spolupráce sa konštatuje, že ide prevažne o „malé formy spolupráce“, ktoré sú síce pozitívne vnímané z hľadiska budovania vzájomných, hranicu prekračujúcich vzťahov v prihraničných regiónoch, ale ich prínos pre ekonomický rozvoj je minimálny. Prekážky v cezhraničnej spolupráci boli rozdelené do piatich oblastí – ekonomické, legislatívne, organizačné, administratívne a infraštruktúrne. Tento výpočet zároveň odzrkadľuje aj ich poradie z hľadiska percentuálneho podielu odpovedí respondentov v prieskume v roku 1999. V následnom

prieskume v roku 2012 sa zvýšilo vnímanie ekonomických, legislatívnych a infraštruktúrnych prekážok. V ekonomických prekážkach sa poukazuje najmä na nedostatok finančných prostriedkov, nedôveru zahraničných investorov, nedocenenie potenciálu regiónov, finančná náročnosť rozvojových projektov a ich slabá úspešnosť ako aj prejavy finančnej krízy v skúmanom období. V legislatívnych prekážkach ide o rozdielne kompetencie samospráv na oboch stranách hranice, rozdielnosť v legislatíve týkajúcej sa cezhraničnej spolupráce ako aj legislatívne prekážky, ktoré komplikujú podnikateľské aktivity na slovenskej strane. Zvýšilo sa aj vnímanie prekážok v infraštruktúre, najmä s ohľadom na nedostatočnú komunikačnú sieť, chýbajúce vlakové spojenie, absenciu diaľnice, preťaženie existujúcich cestných ťahov najmä nákladnou autodopravou.

Výsledky prieskumu korešpondujú s hlavnými prekážkami (autori ich označujú ako bariéry) slovensko-poľskej cezhraničnej spolupráce ako ich identifikovali Világi a kol. (2006), medzi ktorými tiež dominujú ekonomické prekážky ako napr. nízka ekonomická výkonnosť a konkurencieschopnosť spojená s vysokou nezamestnanosťou, nízkou výkonnosťou a efektívnosťou služieb v oblasti turizmu, nedostatočne rozvinutá základná infraštruktúra.

Zdroj: Tej, Krasnodębski (2014), Világi a kol. (2006)

Dynamický vývoj cezhraničnej spolupráce v krajinách strednej Európy a jeho analýza vyústili do záverov, v ktorých sa Bufon, Markelj (2010) na základe analýzy cezhraničnej spolupráce Slovinska so susednými štátmi pokúsili zosumarizovať efekty tejto spolupráce v podobe jej výhod a slabín či prekážok. Medzi **výhody**, resp. **pozitívne efekty** regionálnej cezhraničnej spolupráce patrí:

- partnerstvo prekračujúce hranice podporuje kontakty medzi regiónmi, obcami a inštitúciami a vytvára tak bázu pre cieľnú komunikáciu a kooperáciu, pomáha získať chýbajúce informácie o susedoch, ich komunitách, mentalitem kultúre; napomáha tiež identifikovať rozvojové problémy v partnerských regiónoch a tak eliminovať predsudky a obavy,
- cez aktivity a projekty cezhraničnej spolupráce sa komunikácia a vzájomné povedomie dotýka stále väčšieho okruhu obyvateľov, pričom ide najmä o príslušníkov národnostných a jazykových menšín,
- cezhraničné partnerstvo stimuluje výmenu skúseností medzi príslušnými orgánmi, zaisťuje efektívnejšie využívanie nástrojov v rámci programov INTERREG a umožňuje rýchlejší prenos know-how v príprave a implementácii operačných programov na regionálnej a miestnej úrovni,

- spolupráca významne prispieva k riešeniu každodenných problémov na lokálnej aj regionálnej úrovni a to aj na vonkajších hraniciach EÚ,
- je dôležitým faktorom pri posilňovaní konkurencieschopnosti ekonomiky v pohraničných oblastiach a zmierňuje ich prevažne periférny status a marginalitu,
- cezhraničná spolupráca harmonizuje rozvojové plány pre územné plánovanie, ochranu prírody a ďalšie spoločné problémy v pohraničných oblastiach,
- cezhraničné partnerstvá prispievajú k lepšiemu zviditeľneniu prihraničných regiónov, čo im umožňuje byť priamo zapojený do medzinárodného diania (napr. vo Výbore regiónov a iných orgánoch EÚ) a tak reprezentovať záujmy lokálnych spoločenskí,
- cezhraničná spolupráca sa neuskutočňuje iba horizontálne t.j. priestorovou integráciou, ale aj vertikálnou formou ako spolupráca medzi orgánmi lokálnej verejnej správy, spoločnosťami a ďalšími inštitúciami a občianskymi organizáciami (Bufon, Markelj, 2010).

Negatívne, resp. **slabé stránky** cezhraničného regionálneho rozvoja:

- v niektorých prípadoch partnerské dohody sledujú príliš ambiciózne ciele alebo sa zameriavajú viac na zvýšenie politickej moci jednotlivých správ vo vzťahu k centrálnej vláde ako na riešenie konkrétnych problémov cezhraničnej spolupráce,
- v iniciatívach a formách cezhraničnej spolupráce často chýbajú vhodné inštitucionálne podmienky v dôsledku nejasných pravidiel týkajúcich sa kompetencií, ktoré odlišujú jeden partnerský región od druhého, čo vážne bráni v konsolidácii spoločných iniciatív,
- s uzatvorením dohody sa často očakáva aj získanie určitej finančnej pomoci, veľmi často však tieto očakávania nie sú naplnené, čím dochádza k nezájmu o ďalšiu spoluprácu, či až k zrušeniu miestnej politickej podpory v projektoch,
- partneri v cezhraničnej spolupráci sa často hľadajú s cieľom splniť formálne kritériá na získanie prostriedkov z európskych fondov, pričom nemajú skutočný záujem o spoluprácu alebo sa snažia uspokojiť vlastné záujmy, bez ohľadu na skutočné potreby populácie v pohraničí,
- kvalifikácia aktérov a organizácia foriem cezhraničnej spolupráce je často nedostatočná, ak chýbajú potrebné finančné zdroje, implementácia spoločných projektov je nestabilná, resp. len čiastočná, čo následne

vedie ku konkurencii medzi susednými miestnymi správami, skôr než k ich udržateľnej spolupráci (Bufon, Markelj, 2010).

Uvedené efekty vykazujú širšiu platnosť ako len v slovinskej cezhraničnej spolupráci. Prejavujú sa najmä v cezhraničnej spolupráci postsocialistických krajín strednej či juhovýchodnej Európy.

4.1.4 Zameranie a oblasti cezhraničnej spolupráce

Zameranie cezhraničnej spolupráce sa postupne menilo. Pôvodne, vo svojich počiatkoch, išlo o **riešenie parciálnych, špecifických problémov**, ktoré podmieňovala štátna hranica – napr. riešenie dopravnej infraštruktúry, kultúrnej spolupráce a pod. Až neskôr sa začala chápať omnoho **komplexnejšie a integrovanejšie**. Ostáva nástrojom na riešenie problémov v prihraničných regiónoch, a zároveň vytvára nové podmienky a možnosti rozvoja tohto regiónu.

Podľa odporúčaní AEER sa môže cezhraničná spolupráca rozvíjať nasledujúcimi spôsobmi (Gabbe a kol., 2000):

- vymedzenie pracovnej oblasti podľa spoločných záujmov (napr. infraštruktúra, hospodárstvo, kultúra),
- spolupráca vo všetkých oblastiach života: bývanie, práca, voľný čas, kultúra, atď.,
- sociálno-kultúrna spolupráca (s rovnakým významom ako spolupráca v oblasti hospodárstva a infraštruktúry),
- realizácia zmlúv a dohôd uzavretých na európskej úrovni a medzi štátmi a ich zavedenie do cezhraničnej praxe,
- poradenstvo, podpora a koordinácia cezhraničnej spolupráce, najmä v oblastiach ako je hospodársky rozvoj, doprava, územné plánovanie, ochrana životného prostredia kultúra a šport, zdravotníctvo, turizmus, inovácie a transfér technológií, vzdelávanie a ďalšie.

Zameranie a oblasti spolupráce sú ovplyvnené aj kompetenciami miestnych a regionálnych autorít v tomto smere. Inicievanie cezhraničnej spolupráce bolo v počiatočnom období produktom predstaviteľov miestnej a regionálnej správy – iniciatívy "zdola". Tento postup aplikovaný v západnej Európe nebolo možné uplatniť v cezhraničnej spolupráci rozvíjanej v strednej a východnej Európe. Adekvátne s rozvojom regionálnej politiky a decentralizáciou kompetencií sa postupne aj tu modifikoval prístup k riadeniu cezhraničnej spolupráce – od počiatočného rozhodovania "zhora" (z národnej, príp. nadnárodnej úrovne) cez aktivity predstaviteľov samospráv, ktorým však chýbali kompetencie na rozvoj

aktivít prekračujúcich hranice (iniciatívy "zdola") až k následnému prepojeniu a harmonizácii prístupov "zhora" aj "zdola" (prepojenie národnej, príp. nadnárodnej s lokálnou a regionálnou úrovňou). K významným činiteľom zamerania a oblastí spolupráce patria aj stimuly v oblasti financovania aktivít.

Hlavné oblasti záujmu cezhraničnej spolupráce možno rozdeliť do viacerých skupín ako je nevýrobná sféra zameraná na kultúru, spoločenské aktivity obcí, či školstvo; turistika a cestovný ruch so snahou vypracovať spoločné koncepcie využitia cezhraničného priestoru pre danú oblasť; dopravná infraštruktúra, ktorú možno radiť medzi najdôležitejšie oblasti aktivít v zmysle cezhraničnej spolupráce; hospodárstvo vedúce k systematickej aktivizácii sociálneho a hospodárskeho rozvoja; poľnohospodárstvo viažuce sa na estetickú hodnotu krajiny, vidiecku turistiku a agroturistiku; životné prostredie v snahe o zachovanie biodiverzity. Na jednej strane možno pozorovať značné výhody cezhraničnej spolupráce ako je rýchlejší prenos know-how, posilňovanie konkurencieschopnosti, či riešenie aj bežných každodenných problémov, avšak na strane druhej, regióny v nej participujúce trpia mnohokrát prehnanými ambicióznymi cieľmi zameranými predovšetkým na zvýšenie politickej moci, či strate záujmu v prípade nedostavenia sa adekvátnej finančnej pomoci. (Bufon, Markelj, 2010). Detailnejšiu štruktúru oblastí a aktivít cezhraničnej spolupráce rozdelenej do 12 prioritných oblastí uvádza Rajčáková (2005).

RÁMČEK 22

Oblasti cezhraničnej spolupráce v slovensko-poľskom pohraničí

Oblasti a aktivity cezhraničnej spolupráce sú variabilné – budú závisieť od konkrétnych podmienok a potenciálu participujúcich regiónov. Aj napriek existencii istých usmernení, je výber zamerania cezhraničnej spolupráce otázkou spoločných konzultácií a prijatých záverov. Šimková, Tej (2010) uvádzajú šesť základných oblastí, resp. sfér cezhraničnej spolupráce v slovensko-poľskom pohraničí, ktoré by mohli prispieť k pozitívnej zmene v rôznych aspektoch rozvoja participujúcich prihraničných regiónov:

1. nevýrobná sféra - je najrozvinutejšia najmä v oblasti, kultúry, spoločenských aktivít obcí a školstva:

- budúcnosť si vyžaduje možnosť výmeny kvalifikovaného personálu v rámci štruktúr školstva (formy štúdia, učebnice),
- na úseku zdravotníctva pôjde o jednotný postup pri závislosti na návykových látkach a spoločný postup proti nim v prihraničných regiónoch, vybudovanie systému zdravotníckej súčinnosti pri epidémiách a živelných pohromách, vrátane vybudovania právnych, finančných a administratívnych

predpokladov,

- na úseku kultúry o šírenie informácií o regionálnej kultúre na oboch stranách hranice, vytváranie regionálnych kultúrnych inštitúcií, organizáciu spoločných prehliadok, výstav, vydávanie turistických sprievodcov, kníh, ale aj organizáciu spoločných športových podujatí.

2. turistika a cestovný ruch – rozvoj tejto aktivity sa sústreďuje hlavne na:

- vypracovávanie spoločných koncepcií využitia cezhraničného priestoru pre turistiku a cestovný ruch,
- spoločné koncepcie turistickej infraštruktúry, národných parkov a to predovšetkým v oblasti územného rozvoja, vypracovania a realizácie cezhraničných turistických chodníkov, intenzifikácie kúpeľných zariadení,
- vybudovanie spoločnej databázy cestovného ruchu a informačného systému,
- modernizácia turistickej základne tak, aby sa dostala na štandardnú úroveň v krajinách západnej Európy,
- aktívna súčinnosť pri spoločnej prezentácii regiónu.

3. dopravná infraštruktúra – patrí medzi najdôležitejšie oblasti aktivít v cezhraničnej spolupráci, nevyhovujúci technický stav a štruktúra si vyžadujú systémové riešenie z pohľadu spoločných potrieb hospodárskeho života obyvateľov regiónu v nadväznosti na vnútroštátnu sieť, realizáciu spoločných zámerov projektov, optimalizáciu pozemnej dopravy vrátane vytvorenia podmienok pre odbavovanie osôb a tovaru v priebehu prepravy, zvyšovanie všeobecnej bezpečnosti dopravy v dôsledku živelných pohrôm a kalamít ako aj eliminácia možných nebezpečných činností (rizikové podnikanie), koordináciu aktivít civilnej obrany, výcvik bezpečnostných jednotiek dislokovaných v prihraničnom regióne a rozvoj komunikačných systémov.

4. hospodárstvo – k zlepšeniu hospodárskej štruktúry musí slúžiť koordinovaná hospodárska politika a politika zamestnanosti, opierajúca sa o:

- systematickú aktivizáciu sociálneho a hospodárskeho rozvoja, obcí, miest, okresov a krajov, ktoré sú súčasťou prihraničných regiónov,
- spolupráca malých a stredných podnikov, rozvoj vzťahov medzi výrobcami a dodávateľmi na oboch stranách hranice; rozširovanie finančnej a poradenskej infraštruktúry; vypracovanie koordinovaného katalógu o firmách a výrobných programoch v prihraničných regiónoch vrátane informácií pre podnikateľov a potenciálnych investorov,
- zabezpečenie pravidelného spracovania sociálno-ekonomickej štatistiky cezhraničného regiónu,
- spracovanie a expedícia právnych príručiek spojených jednotnou osnovou a výkladom;
- tvorba spoločného trhu inovácií a investičných možností, vedenie spoločného registra voľných pracovných miest a nezamestnaných, vytváranie spoločných programov na tomto úseku a navodenie proinvestičnej klímy.

5. poľnohospodárstvo – táto sféra hospodárskej činnosti sa vyskytuje v analýzach predpokladov len sporadicky, veľký je jej význam vo väzbe na estetickú hodnotu krajiny, vidiecku turistiku a agroturistiku, okrem tradičných poľných a rybolovných aktivít, zvyšuje sa intenzita súčinnosti fyto-sanitárnych a zooveterinárnych opatrení a problematika vo väzbe na ich

praktické hraničné vykonávanie.

- 6. životné prostredie** – spoločným cieľom cezhraničnej spolupráce v tejto oblasti je snaha o vytvorenie spoločnej základne pre trvalo udržateľný rozvoj vedúci k zachovaniu biodiverzity s ohľadom na to, že dnešný stupeň poznania jednoznačne odhaľuje priestorovú kontinuitu prihraničných oblastí a teda potrebu spoločného riešenia problémov zhoršovania stavu životného prostredia poľnohospodárskou, stavebnou a inou činnosťou. Týmto zámerom bude slúžiť proces formulácie spoločnej stratégie ochrany ŽP, organizácie a aktualizácie cezhraničnej databázy ŽP, zjednotenie zásad a noriem pre ochranu prírody (TANAP, PIENAP, POLONINY), zásad hospodárenia s prírodnými zdrojmi a aktívnu spoluprácu v oblasti lesného hospodárstva.

Zdroj: Šimková, Tej (2010)

4.2 Cezhraničná spolupráca a európska integrácia

4.2.1 Historický vývoj cezhraničnej spolupráce

Začiatky cezhraničnej spolupráce ako ju vnímame v súčasnosti sú datované do 50-tych rokov 20. storočia. Po skončení II. svetovej vojny bola myšlienka predchádzania ďalším vojnovým konfliktom v povedomí Európanov veľmi silná. Okrem snahy o mierové spolužitie medzi európskymi štátmi sa začínajú „prebúdzat“ aj kontakty v regiónoch pri štátnych hraniciach. Efekty bariéry štátnej hranice, marginalita a odcudzenie spôsobovali tunajšiemu obyvateľstvu mnohé znevýhodnenia a problémy (Jeřábek a kol., 2004). To bol aj dôvod vzniku prvých iniciatív v pohraničí západoeurópskych (nemecko-holandské, nemecko-francúzske pohraničie) a severoeurópskych (nórsko-švédsko-fínske pohraničie) štátov. V roku 1958 sa etabloval prvý cezhraničný región Euregio. Toto územie bolo historicky, kultúrne, ekonomicky prepojené už pred vznikom euroregiónu. Po oboch stranách hranice sa vyvíjala podobné hospodárska štruktúra založená na textilnom priemysle a poľnohospodárstve ako aj spoločný pracovný trh. Medzi obyvateľmi vznikali prirodzené sociálne kontakty podporované jazykovou a kultúrnou blízkosťou. Tieto vzťahy boli narušené druhou svetovou vojnou. Iniciatívou miestnych orgánov v prihraničných regiónoch sa obnovili kontakty a iniciovali spoločné aktivity na odstránenie existujúcich problémov vo vzájomných vzťahoch. Postupne vznikali ďalšie združenia z iniciatívy a potrieb prihraničných regiónov Beneluxu, Nemecka (SRN), Francúzska, Švajčiarska, Talianska a v štátoch severnej Európy. Tento proces pozitívne ovplyvnila zmena funkcie štátnej hranice z bariérovej na kontaktnú s postupujúcimi integračnými procesmi v západnej Európe. V 60-tych a 70-tych rokoch minulého storočia vznikajú ďalšie euroregióny najmä na nemecko-holandskej hranici

a v Škandinávii. Od 80-tych rokov rastie intenzita vzniku euroregiónov na vnútorných hraniciach európskych spoločenstiev, predovšetkým na hraniciach Nemecka so susednými štátmi (Francúzsko, Benelux, Rakúsko).

Spolupráca prihraničných regiónov sa stáva významným impulzom ich rozvoja a formovania ich vlastnej identity. Regióny, ktoré sa nachádzajú po oboch stranách štátnej hranice, sa tak aspoň čiastočne vyrovnávajú s dôsledkami marginálnej polohy vo vzťahu k centru štátu ako je nižší stupeň ekonomického rozvoja aj nižšia životná úroveň obyvateľov v porovnaní s národným priemerom.

Tab. 16: Etapy vývoja cezhraničnej spolupráce a euroregiónov v Európe.

1. obdobie (po II. sv. vojne) - inicializačná etapa	Zrod myšlienky cezhraničnej spolupráce prihraničných regiónov a vznik prvých cezhraničných štruktúr s cieľom zachovania mieru a bezpečnosti a na prekonávanie historických deliacich faktorov – v r. 1960 existuje 10 euroregiónov.
2. obdobie (60-70-te roky) – stabilizačná etapa	Stabilizácia existujúcich euroregiónov a vznik nových; objavujú sa nové témy spolupráce v oblasti vzdelávania, migrácie, dopravy, ŽP, riešenie problémov s periférnou polohou, zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva a pod.; euroregióny získavajú inštitucionálnu podporu v podobe vzniku AEBR – v r. 1975 existuje 30 euroregiónov.
3. obdobie (80-te roky) – etapa nových impulzov	Cezhraničná spolupráca dostáva nové impulzy – v rámci ES postupujú integračné procesy vznikom Jednotného európskeho trhu; podpísanie Madridskej konvencie na podporu cezhraničnej spolupráce, vznik euroregiónov na vnútorných hraniciach ES – v r. 1985 existuje 60 euroregiónov.
4. obdobie (po roku 1990) – dynamická etapa	Cezhraničná spolupráca sa stáva súčasťou regionálnej politiky EÚ, ktorá podporuje finančne a programovo prihraničné regióny cez iniciatívy a programy Interreg, Phare CBC, v štátoch strednej a východnej Európy dochádza k zmene politických režimov, čo vedie k otváraniu hraníc a vytvoreniu platformy na rozvoj cezhraničnej spolupráce, tvorba prihraničných rozvojových a operačných programov – v r. 1995 existovalo 140 euroregiónov, v r. 2011 až 185, vzniká nová forma cezhraničnej spolupráce – európske zoskupenie územnej spolupráce.

Zdroj: spracované podľa Jeřábek a kol. (2004), Rajčáková (2005)

Už v 60-tych rokoch 20. storočia si význam spolupráce prihraničných regiónov uvedomili aj orgány Rady Európy, Európska komisia a národné vlády západoeurópskych krajín. Rada Európy vydala svoje prvé odporúčanie pre rozvoj cezhraničnej spolupráce, ktoré v 80-tych rokoch prispelo k prijatiu Madridskej dohody (Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci), už v roku 1966 (Branda, 2015).

Rada Európy pomenovala aj hlavné faktory dynamického rozvoja cezhraničnej spolupráce v 90-tych rokoch 20. storočia. Patria medzi ne:

- politické zmeny v štátoch strednej a východnej Európy, ktoré otvorili cestu k postupnému odstraňovaniu rozdeľujúceho vplyvu hraníc; tieto zmeny viedli k novému druhu komunálnej aj regionálnej politiky,
- prehlbujúca sa integrácia v rámci EÚ, kde cezhraničná spolupráca hrala významnú úlohu v regionálnej politike zameranej na znižovanie rozdielov medzi európskymi regiónmi,
- postupné rozširovanie EÚ, v rámci ktorého cezhraničná spolupráca hrala dôležitú úlohu v procese prípravy nových krajín na vstup do EÚ,
- cezhraničná spolupráca sa stala významným nástrojom v rozvoji vzťahov so susednými štátmi bez statusu kandidátskych krajín (Branda, 2015).

RÁMČEK 23

Špecifiká vývoja cezhraničnej spolupráce na Slovensku

Cezhraničná spolupráca sa na Slovensku v 90-tych rokoch rozvíjala výrazne pomalším tempom v porovnaní so susednými postkomunistickými štátmi v stredoeurópskom regióne Poľskom, Českom či Maďarskom. Príčiny možno hľadať v geografických (poloha) aj spoločensko-politických podmienkach.

Na prelome 80-tych a 90-tych rokov 20. storočia bola **relatívna geografická poloha územia** Slovenska vo vzťahu k EÚ **nepriaznivá**. Až do vyhlásenia samostatnosti v roku 1993 bolo Slovensko súčasťou spoločného Česko-Slovenska, pričom vonkajšia hranica EÚ prebiehala medzi územím Česka a Nemecka a územie Slovenska bolo od tejto hranice značne vzdialené. Na vonkajšej hranici EÚ sa Slovensko ocitlo až po od roku 1995 po vstupe Rakúska do EÚ. Geografická poloha Slovenska v 90-tych rokoch bola z hľadiska cezhraničnej spolupráce komparatívne nevýhodná v porovnaní so susednými štátmi stredoeurópskeho regiónu (krátka, len 106,7 km dlhá hranica s Rakúskom). Po vstupe do Európskej únie v roku 2004 sa vonkajšie hranice EÚ presunuli smerom na východ a na juh. Tento fakt predstavuje v súčasnosti komparatívnu výhodu pre Slovensko, Poľsko aj Maďarsko, a to najmä z pohľadu podpory rozvoja cezhraničnej spolupráce v tomto regióne zo zdrojov EÚ. Omnoho významnejšiu úlohu ako geografická poloha Slovenska zohrali

najmä **politické faktory**. Zmena spoločenských, ekonomických a politických vzťahov prebiehala postupne. Zotrvačnosťou pretrvávali snahy o uchovanie centralizovanej moci a silnej pozície štátu (Halás, 2005). Iniciatívy lokálnych a regionálnych samospráv narážali na odmietavé stanovisko centrálnej vlády. Zdržanlivosť vládnych predstaviteľov viedla napríklad aj k blokovaní riadneho členstva prihraničných regiónov v Karpatskom euregiónu – prvej iniciatíve na území Slovenska so zameraním na cezhraničnú spoluprácu v r. 1993-1999. Tento problém úzko súvisel s postupným kreovaním regionálnej politiky v nových podmienkach trhového hospodárstva a demokratizácie spoločnosti, jej programového, legislatívneho a inštitucionálneho rámca. Negatívne vnímanie cezhraničnej spolupráce v 90-tych rokoch ovplyvnilo aj zaostávanie vytvárania **legislatívnych a inštitucionálnych podmienok** (Rajčáková, 2005).

Zdroj: Halás (2005), Rajčáková (2005)

4.2.2 Právny a inštitucionálny rámec

Jednou z podmienok úspešného fungovania cezhraničnej spolupráce je jej podpora vo forme rôznych medzinárodných, ale aj bilaterálnych dohôd, ktoré vytvárajú právny rámec tejto spolupráce. Ďalším faktorom podporujúcim a usmerňujúcim cezhraničnú spoluprácu sú **vybrané inštitúcie, z ktorých najvýznamnejšiu úlohu v medzinárodnom meradle zohráva AEER (Asociácia európskych prihraničných regiónov)**.

Pod **právnym rámcom** cezhraničnej spolupráce rozumieme medzinárodné zmluvy, v ktorých sa štáty zaväzujú uznať, že ich cezhraničné územno-správne celky rozvíjajúce sa v zmysle systému legislatívy vlastného štátu, sú zmocnené nadväzovať vzťahy priamo, v prípade potreby vykonávať právne úkony a uzatvárať zmluvy s cezhraničnými územno-správnymi celkami na druhej strane hranice (Rajčáková, 2005). K formovaniu právneho rámca cezhraničnej spolupráce prispeli aj rôzne konferencie a semináre medzinárodného charakteru, ktoré sa zaoberali touto problematikou a ich závery ovplyvnili aj obsah prijatých medzinárodných zmlúv. **Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi** (tzv. Madridská konvencia z roku 1980) s platnosťou od roku 1981. Na Slovensku platí od 2.5.2000. Jeho cieľom je zjednodušiť a uľahčiť uzatváranie cezhraničných dohôd medzi miestnymi a regionálnymi orgánmi prihraničných regiónov. Zmluvné strany sa zaväzujú odstraňovať právne, správne a iné prekážky obmedzujúce tieto aktivity. V prílohách k nej sú vzorové zmluvy a dohody o cezhraničnej spolupráci adaptované pre potreby miestnych a regionálnych orgánov. Doposiaľ patrí k hlavným medzinárodným dokumentom

v oblasti cezhraničnej spolupráce, ktorý bol neskôr doplnený ďalšími dodatkami. V roku 1998 vstúpil do platnosti **Doplnkový protokol** k ERD, v ktorom sa uznáva právna subjektivita orgánov zriadených cezhraničnými regiónmi za účelom vzájomnej spolupráce. Jeho platnosť na Slovensku je rovnaká ako v prípade samotného ERD. V roku 1981 bola prijatá **Európska charta hraničných a cezhraničných regiónov**, vďaka čomu sa riešenie problematiky prihraničných regiónov a ich spolupráce presunulo z národnej na európsku úroveň. Na Slovensku platí od roku 1995. Prihraničné regióny sú samostatne vyčlenené ako regióny vyžadujúce osobitný prístup aj v **Európskej charte územného plánovania** z roku 1983. Sú v nej zdôraznené myšlienky európskej identity a podpora vyváženého ekonomického a sociálneho rozvoja regiónov. **Európska charta miestnej samosprávy** (do roku 2006 Európska charta regionálnej samosprávy, prijatá v roku 1985) zakotvuje možnosť samospráv rozvíjať cezhraničné aktivity. Na Slovensku je v platnosti od 2.5.2000.

Inštitucionálny rámec cezhraničnej spolupráce na medzinárodnej úrovni reprezentuje **Asociácia európskych prihraničných regiónov** (AEBR), ktorá je zároveň jediným záujmovým aktérom reprezentujúcim cezhraničné štruktúry v Európskej únii. Iniciátormi jej založenia boli predstavitelia niekoľkých euroregiónov (Euregio, Regio Rhein-Waal a i.). V roku 1971 bol desiatimi cezhraničnými štruktúrami najprv založený Stály výbor európskych prihraničných regiónov, ktorý sa v tom istom roku na zakladajúcom sneme v Bonne pretransformoval na AEBR. Táto asociácia sa špecializuje na riešenie cezhraničnej spolupráce a reprezentuje záujmy prihraničných regiónov na európskej úrovni. Jej hlavným poslaním je prostredníctvom cezhraničnej spolupráce zmierniť alebo aj odstrániť dopady štátnej hranice, prispieť k integrácii prihraničných regiónov a tým prehĺbiť aj súdržnosť medzi členskými štátmi EÚ (Dočkal, 2006). Sídlo má v Gronau v Nemecku. Združuje prihraničné regióny ako aj národné asociácie euroregiónov na báze dobrovoľnosti. Príkladom aktivít AEBR je pripomienkovanie európskej legislatívy v predrozhodovacej fáze, organizácia konferencií a grémií za účasti predstaviteľov orgánov a inštitúcií EÚ, napr. Európskej komisie či Výboru regiónov. V spolupráci s Európskou komisiou bol pripravený a v roku 1990 spustený **projekt LACE** (Linkage Assistance and Cooperation for the European Border Regions), úzko prepojený s programom INTERREG, s ktorým bol súbežne realizovaný a podobne ako iné projekty aj tento bol finančne podporený EÚ. Projekt bol zameraný na 4 oblasti aktivít: poradenská a technická pomoc prihraničným regiónom, zriadenie databanky s informáciami dôležitými pre

cezhraničné aktivity, tvorba siete vzťahov medzi prihraničnými regiónmi, informácie a práca s verejnosťou (Gabbe a kol., 2000; Statutes, 2015). Národnou asociáciou euroregiónov na Slovensku je FERS – Fórum euroregiónov Slovenska.

4.2.3 Programy a iniciatívy na podporu cezhraničnej spolupráce

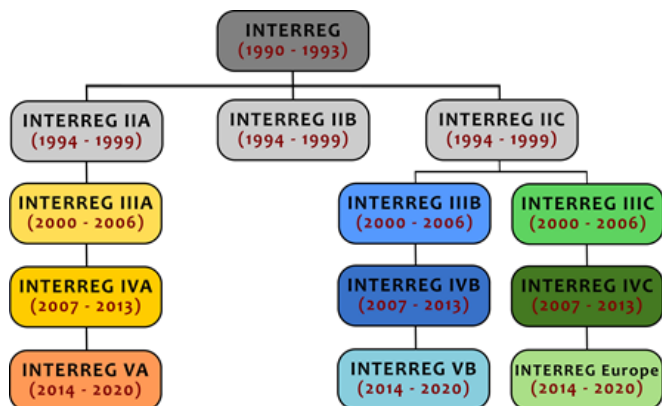
Významným impulzom v rozvoji cezhraničnej spolupráce boli programy a iniciatívy prijímané Európskou úniou od roku 1990. Bola to reakcia na zmeny v politickom vývoji v strednej a východnej Európe, ktoré viedli k otvoreniu štátnych hraníc a k vytvoreniu priestoru na podporu rozvoja prihraničných regiónov a ich spoluprácu. Prvým z týchto nástrojov podpory bola iniciatíva Interreg, ktorá začala v roku 1990. V roku 1994 bol spustený program Phare CBC orientovaný na podporu cezhraničnej spolupráce v krajinách strednej Európy. Do skupiny nástrojov EÚ na podporu cezhraničnej spolupráce patrili aj ďalšie programy – Tacis CBC (so zameraním na prihraničné regióny postsovietskych krajín), MEDA (orientovaná na štáty Stredomoria, ktoré nie sú členmi EÚ) a CARDS (na podporu cezhraničnej spolupráce na západnom Balkáne), ktoré fungovali v rôznych časových obdobiach v r. 1994–2006, od roku 2007 boli nahradené novými, komplexnejšími nástrojmi (Wassenberg, Reitel, 2015).

INTERREG

Jeden z najrozsiahlejších programov EÚ z hľadiska územného rozsahu a objemu finančných prostriedkov, ktorý sa doposiaľ realizoval v štyroch etapách a v prebiehajúcej piatej etape a je zameraný na podporu spolupráce prekračujúcej hranice, je program INTERREG. V prvom období (1990-1993) sa sústredil na cezhraničnú bilaterálnu, vo výnimočných prípadoch aj trilaterálnu spoluprácu prihraničných regiónov na vnútorných hraniciach 12 členských štátov EÚ. Cieľom bolo urýchlenie integrácie týchto regiónov do jednotného trhu a obmedzenie ich izolácie. Najviac finančných zdrojov smerovalo do rozvoja dopravy a spojov. V druhom období (1994-1999) **sa v rámci INTERREGu vytvorili 3 vetvy – IIA so zameraním na cezhraničnú spoluprácu**, IIB na rozvoj energetických sietí a IIC na územný rozvoj. Do cezhraničnej spolupráce boli zapojené aj prihraničné regióny na vonkajšej hranici EÚ. V treťom období INTERREG III (2000-2006) cezhraničná spolupráca IIIA nadväzovala na vetvu IIA a jej cieľom bolo zvýšenie socio-ekonomickej úrovne prihraničných regiónov pozdĺž vonkajších aj vnútorných hraníc EÚ. Podporovanými regiónmi boli územné jednotky na úrovni NUTS III. Ďalšie dve vetvy boli zamerané na nadnárodnú a medziregionálnu spoluprácu. V tejto etape došlo k rozšíreniu

členskej základne EÚ z 15 na začiatku obdobia na 25 od roku 2004. V ďalších dvoch vetvách došlo k miernym zmenám – vetva IIIB nadväzuje na vetvu IIC v predchádzajúcom období a orientuje sa na podporu nadnárodnej spolupráce (so zameraním na územné plánovanie) a novovzniknutá vetva IIIC bola určená na podporu medziregionálnej spolupráce. V nasledujúcom období (2007-2013) bol názov Interreg nahradený pojmom európska územná spolupráca (EÚS), ktorá sa stala jedným z troch cieľov politiky súdržnosti EÚ (Wassenberg, Reitel 2015). Cezhraničná spolupráca sa realizovala prostredníctvom spoločných programov medzi regiónmi NUTS III s finančnou podporou ERDF (Európsky fond regionálneho rozvoja). Okrem kontinuálneho pokračovania pôvodných 3 vetiev INTERREGu (A, B, C), pribudli dva nové nástroje na podporu regionálneho rozvoja pozdĺž vonkajších hraníc EÚ – IPA CBC (podpora aktivít na hranici s kandidátskymi krajinami) a ENPI CBC (podpora susedskej politiky a partnerstva na vonkajších hraniciach EÚ). V aktuálne piatom období (2014-2020) sa obnovilo pomenovanie Interreg (INTERREG V), ktorý je naďalej jedným z dvoch cieľov kohéznej politiky. Z celkového počtu asi 100 programov v rámci INTERREGu V sa 60 týka rozvoja cezhraničnej spolupráce (vetva A). Mapa s prehľadom programov cezhraničnej spolupráce (2014-2020) je dostupná na stránke https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/graph/poster2014/cbc/eu28_cbc_2014_2020.pdf.

Obr. 1: Schéma etáp Interregu (1990-2020)

PHARE CBC

Program Phare bol určený kandidátskym krajinám strednej a východnej Európy v susedstve s členskými štátmi EÚ na hospodársku reštrukturalizáciu

a transformáciu politických a spoločenských systémov. V rámci samostatného programu Phare CBC bolo hlavným cieľom potlačiť negatívny vplyv štátnej hranice na životné podmienky obyvateľov v prihraničných regiónoch 13 stredoeurópskych štátov, prehĺbiť vzájomnú spoluprácu a budovať porovnateľné podmienky pre ďalší rozvoj po oboch stranách hranice. Bol realizovaný v dvoch obdobiach – prvá etapa v r. 1994-1999 a druhá etapa v r. 2000-2006. V začiatkoch (od roku 1989) bol program Phare orientovaný na podporu ekonomickej reštrukturalizácie Poľska a Maďarska (Poland and Hungary Assistance for Restructuring of their Economics), v roku 1994 bol rozšírený o program cezhraničnej spolupráce Phare CBC na podporu bilaterálnych aktivít prihraničných regiónov strednej Európy a susediacich regiónov členských krajín EÚ. K teritoriálnemu rozšíreniu jeho prijímateľov došlo v roku 1999, kedy sa jeho účinnosť dotýkala prihraničných regiónov všetkých kandidátskych krajín. Vzhľadom na podobnosť až prelínanie cieľov Phare a Interregu došlo v roku 2004 k začleneniu Phare do Interregu IIIA a následne v roku 2006 aj k jeho ukončeniu. Prostredníctvom grantovej podpory projektov, podpory neinvestičných „malých projektov“ a grantových schém na podporu menších investičných akcií sa rozvíjali aktivity smerujúce k prehľbovaniu spolupráce medzi prihraničnými regiónmi. Tento program poslužil ako príprava budúcich členských krajín na zaspojenie do iniciatívy Interreg IIIA (Branda, 2015).

RÁMČEK 24

Slovenská republika v programoch cezhraničnej spolupráce

Prvé kontakty slovenských prihraničných regiónov so susednými štátmi na báze programu Phare sa objavili v rokoch 1995-1996 v podobe trilaterálnej participácie týkajúcej sa česko-rakúsko-slovenského pohraničia, neskoršie v roku 1999 ako bilaterálny program pre česko-slovenské pohraničie. Slovenská republika sa však naplno zapojila do programu Phare CBC až v roku 2000. Formou realizácie boli bilaterálne programy s Rakúskom (CBC SR-AT), Poľskom (CBC SR-PL) a Maďarskom (CBC SR-HU). Tie sa orientovali na zlepšenie dopravnej infraštruktúry medzi prihraničnými regiónmi, na ochranu životného prostredia a na rozvoj ekonomickej spolupráce. Podpora malých projektov bola určená na rozvíjanie kontaktov medzi obyvateľmi prihraničných regiónov (rozvoj komunikácie a výmena informácií cez hranice, spolupráca v kultúre a športe, miestna demokracia – spolupráca miestnych a regionálnych samospráv, obchodných komôr a pod., spolupráca vzdelávacích inštitúcií, ochrana životného prostredia, cestovný ruch a pod.). Od roku 2000 sa podpora týchto „mäkkých projektov“ rozšírila aj na investičné projekty malého rozsahu – tzv. „malé

infraštruktúrne projekty“ (Slavík, 2013). Po vstupe do EÚ v roku 2004 sa Slovensko pripojilo k iniciatíve Spoločenstva Interreg IIIA. Cezhraničnú spoluprácu zastrešovali štyri samostatné programy: bilaterálne programy Rakúsko – Slovensko (Interreg IIIA SR-AT), Slovensko – Česká republika (Interreg IIIA SR-ČR), Poľsko-SR (Interreg IIIA PL-SR) a trilaterálny program Maďarsko-Slovensko-Ukrajina (Interreg IIIA HU-SR-UA). Na rozdiel od programu Phare znamenali aktivity v rámci programov Interreg krok vpred a prechod od koordinácie k formálne spoločným programom a to aj napriek tomu, že sa faktickú jednotu programov nepodarilo dosiahnuť a projekty boli rozlišované podľa štátnej príslušnosti (Branda, 2015). V období 2007-2013 v rámci cieľa 3 Európska územná spolupráca bola podporovaná cezhraničná spolupráca regiónov na úrovni NUTS III (samosprávne kraje SR) v rámci tzv. operačných programov cezhraničnej spolupráce – Program cezhraničnej spolupráce Maďarsko – Slovensko (Interreg IV.A HU-SR), Program cezhraničnej spolupráce Rakúsko-Slovensko (Interreg IV.A AT-SR), Program cezhraničnej spolupráce Slovensko-Česko (Interreg IV.A SR-ČR), Program cezhraničnej spolupráce Poľsko-SR (Interreg IV.A PL-SR). V rámci nástroja ENPI (Nástroj európskeho susedstva a partnerstva) bolo Slovensko zapojené do Programu cezhraničnej spolupráce Maďarsko-Slovensko-Rumunsko-Ukrajina na zintenzívnenie a prehĺbenie sociálnej a ekonomickej spolupráce medzi regiónmi členských krajín EÚ a regiónmi Ukrajiny (Slavík, 2013; <http://www.huskroua-cbc.net/sk/>). V aktuálnom období (2014-2020) má Slovensko pozdĺž štátnych hraníc 5 programov cezhraničnej spolupráce, z toho 4 na vnútornej hranici a 1 na vonkajšej. Ide o pokračovanie spolupráce z predchádzajúceho obdobia, operačné programy boli nahradené kooperačnými programami v rámci iniciatívy Interreg VA s Maďarskom, Poľskom, Českom a Rakúskom. V rámci nástroja ENI (nástupca ENPI z predchádzajúceho obdobia) je Slovensko opäť zapojené do spoločného maďarsko-slovensko-rumunsko-ukrajinského programu ([https://www.grantexpert.sk/operacne-programy/](https://www.grantexpert.sk/operacne-programy/cezhranicne-programy/)).

Zdroj: Slavík (2013), Branda (2015), <http://www.huskroua-cbc.net/sk/>, [https://www.grantexpert.sk/operacne-programy/](https://www.grantexpert.sk/operacne-programy/cezhranicne-programy/)

4.3 Štruktúry cezhraničnej spolupráce

4.3.1 Formy cezhraničných štruktúr a ich typológia

Cezhraničné štruktúry (transhraničné regióny) predstavujú veľmi heterogénnu skupinu. To sa premieťa aj do rôznych typológií, v ktorých sú zohľadnené vybrané atribúty týchto štruktúr. V typológii politológa a sociológa Perkmanna (2002) sú v kritériách zohľadnené:

- *územná veľkosť regiónu*
- *intenzita spolupráce*

Tab. 17: Typy cezhraničných štruktúr podľa veľkosti územia a intenzity spolupráce

Územná veľkosť/Intenzita spolupráce	Malá rozloha	Veľká rozloha
Vysoká intenzita spolupráce	Komplexné (ucelené) euroregióny (Integrated euroregions) - napr. EUREGIO na nemecko-holandskej hranici	Škandinávске zoskupenia (Scandinavian groupings) - napr. Oeresund Council medzi Dánskom a Švédskom
Nízka intenzita spolupráce	Vyvíjajúce sa euroregióny (Emerging euroregions) - napr. Transmanche Region medzi Francúzskom a Veľkou Britániou	Pracovné spoločenstvá (Working communities) - napr. Arge Alp medzi Rakúskom, Švajčiarskom, Nemeckom a Talianskom

Zdroj: Perkmann (2002)

Kombináciou týchto atribútov vznikli 4 typy transhraničných štruktúr a to komplexné euroregióny, vyvíjajúce sa euroregióny, škandinávске zoskupenia a pracovné spoločenstvá.

Dočkal (2006) hodnotí navrhovanú typológiu ako čiastočne použiteľnú aj pre cezhraničné štruktúry v strednej a východnej Európe. Zároveň upozorňuje na to, že nezohľadňuje také cezhraničné štruktúry, ktoré nemajú ašpiráciu na integráciu, ale len na realizáciu konkrétneho projektu. Typ vyvíjajúcich sa euroregiónov, do ktorého je zaradená väčšina štruktúr v strednej a východnej Európe, opäť nezohľadňuje rôznorodosť motívov – od smerovania k integrovaniu až k ad hoc spoločenstvám Preto typológiu Perkmanna doplnil o ďalšie dva typy – účelové euroregióny a ad hoc spoločenstvá.

Tab. 18: Modifikované členenie cezhraničných štruktúr

Charakter spolupráce	Typ euroregiónu/spoločenstva
Vysoká intenzita spolupráce	Integrované euroregióny
Spolupráca prehlbujúca integráciu	Vyvíjajúce sa euroregióny
Stabilne nízka intenzita spolupráce	Účelové euroregióny
Jednorazový charakter spolupráce	Ad hoc spoločenstvá

Zdroj: Dočkal (2006)

Ako jeden z typov vystupuje v tejto typológii tzv. pracovné spoločenstvo. Od euroregiónov sa odlišuje väčšou voľnosťou, ponechaním identity svojich členov, iba výnimočne majú svoje vlastné oddelené kapacity, väčšinou sú bez vlastných finančných a personálnych zdrojov a nemajú možnosť rozhodovať oddelene od svojich členov (Halás, 2005). Môžu sa transformovať na euroregióny.

4.3.2 Euroregióny

Tieto cezhraničné štruktúry sú označené rôznymi pojmami – euregio, euregion, euroregio, euroregion, europaregion, regio, region a pod. Z hľadiska teórie regiónov možno euroregión považovať za **účelový nástroj aktivity** a vo vzťahu k štátnym útvarom ho možno označiť ako **transnacionálny** (Michaeli a kol., 2010). V definíciách euroregiónu zohráva významnú úlohu politický faktor. Euroregióny sú považované za **inštitucionalizované štruktúry** formálneho, oficiálneho charakteru (na základe zmlúv medzi štátnymi a samosprávnymi orgánmi) alebo neformálneho charakteru za účelom spolupráce prihraničných regiónov. **Gabbe, Malchus (2006)** definujú euroregióny ako formálne štruktúry, ktoré vznikli pre potreby cezhraničnej spolupráce na úrovni regionálnych a lokálnych vládnych autorít, príp. aj ako spolupráca hospodárskych a spoločenských inštitúcií. Zároveň zdôrazňujú, že euroregióny a im podobné štruktúry nie sú novými administratívnymi jednotkami, ale slúžia ako platforma cezhraničnej spolupráce a impulz na riešenie problémov v rámci cezhraničných úloh a kontaktov. Euroregióny označujú ako advokátov cezhraničnej spolupráce, či ako manažerov cezhraničných projektov. **Ivaničková, Vlčková (2005)** označujú euroregión ako dobrovoľnú prihraničnú spoluprácu v ekonomickej, sociálnej, kultúrnej a ďalších oblastiach medzi dvoma a viacerými štátmi a ich miestnymi orgánmi. **Európska charta hraničných a cezhraničných regiónov (1995, In Slavík, 2013)** definuje euroregióny ako územie spájajúce pohraničné územné celky organického charakteru medzi dvoma alebo viacerými štátmi.

Okrem pojmu euroregión sa v odbornej literatúre a v rôznych dokumentoch EÚ používa aj pojem **transhraničný región**. Podľa **Rougemonta (1978)** je transhraničný región potenciálnym regiónom vnímaným ako celok z pohľadu geografického, historického, ekologického, národnostného, ekonomických možností a pod., avšak rozdelený hranicou na jednotlivé územia podliehajúce odlišným vládam (Gabbe a kol., 2000). **Gorzym-Wilkowski (2005)** poukazuje na transhraničný región ako na nový typ regiónu, ktorý je výsledkom cezhraničných integračných procesov. Tento región je viac ako prirodzenými

procesmi rozvoja formovaný regionálnou politikou. Jeho primárnym cieľom je podpora politickej integrácie Európy. Transhraničný región definuje ako územie rozdelené politickými hranicami, zložené z častí geografického teritória viacerých štátov, pričom tvoria jeden celok. Vo vymedzení tohto regiónu sa uplatňujú ekonomické kritériá, ktoré môžu byť ovplyvnené aj ďalšími predpokladmi (geografické, historické, etnické, kultúrne, politicko-administratívne). Jeho priestorová štruktúra je veľmi špecifická – v dôsledku politických vplyvov sa vyznačuje polycentrickým charakterom s viacerými dominujúcimi sídelnými centrami, čo je v rozpore s procesom polarizácie rozvoja prihraničného regiónu a postupnej dominancie jedného z centier osídlenia. Na vývoj tohto typu štruktúry vplyva aj charakter hranice a stupeň jej priepustnosti – ako trvalá štruktúra pôsobí v situácii čiastočnej priepustnosti štátnej hranice. Jeho rozvoj sa opiera o komplementárnosť funkcií jednotlivých jeho častí rozdelených hranicou. Hlavným politickým činiteľom vzniku transhraničného regiónu je jeho význam v procesoch európskej integrácie – v tomto zmysle sa používa ako synonymum k pojmu euroregión.

Perkmann (2003) **charakterizuje transhraničný región tromi znakmi:**

- je verejnosprávnou inštitúciou, jej hlavní predstavitelia sú zvyčajne aj predstaviteľmi verejnej správy na lokálnej aj regionálnej úrovni,
- spolupráca sa odohráva na subnacionálnej úrovni, pričom jednotlivé subjekty spravidla nemajú náležité kompetencie na uzatváranie medzinárodných dohôd, preto tieto regióny často fungujú v podobe neformálnych dohôd medzi participujúcimi subjektmi,
- činnosť je zameraná na riešenie praktických problémov širokého spektra každodennej administratívy.

Z definícií vyplýva, že euroregióny sú výsledkom cezhraničnej spolupráce, ale zároveň aj jej generátorom (Halás, 2005). Sú to inštitucionalizované orgány na úrovni lokálnej a regionálnej správy, príp. ďalších subjektov verejného a súkromného sektora a majú aj svoj teritoriálny rozmer. Vznik euroregiónov je prezentovaný ako najviditeľnejší prejav prekonávania konceptu národného štátu. Niektorí autori hovoria o erózii štátnej moci a o zvyšujúcej sa priestupnosti hraníc medzi štátmi.

Typy euroregiónov podľa ich polohy vo vzťahu k hraniciam EÚ

Geografická poloha euroregiónov vo vzťahu k vnútorným, resp. vonkajším hraniciam EÚ je pomerne často používaným znakom v typológii euroregiónov. V rámci dvoch základných typov sú vyčlenené ďalšie subtypy, v ktorých sa

zohľadňuje napr. miera vyspelosti regiónov, či ich zaradenie podľa jednotlivých cieľov regionálnej a štrukturálnej politiky EÚ (Czimre, 2006).

A) Euroregióny pozdĺž vnútorných hraníc EÚ:

- euroregióny medzi menej vyspelými prihraničnými regiónmi,
- euroregióny medzi viac vyspelými prihraničnými regiónmi,
- euroregióny pozdĺž nových vnútorných hraníc.

B) Euroregióny pozdĺž vonkajších hraníc EÚ:

- euroregióny s prihraničnými regiónmi krajín EFTA,
- euroregióny s prihraničnými regiónmi kandidátskych (vrátane potenciálnych) krajín,
- euroregióny s prihraničnými regiónmi ďalších menej vyspelých krajín (na východných hraniciach EÚ a v časti Stredomoria).

Charakteristika euroregiónov

Vzhľadom na nejednoznačnosť definícií a rozmanitosť prístupov k typológii euroregiónov sa môžeme pokúsiť o sumarizáciu hlavných znakov a charakteristík, ktoré sú typické pre euroregióny.

Výstižne ich prezentuje Sucha (1995 In Czimre, 2006):

- najefektívnejšia forma cezhraničnej spolupráce,
- nástroj na zmenšenie rozdielov v rozvoji prihraničných regiónov,
- posilnenie dôvery a spolupráce medzi ľuďmi,
- štúdium dobrých susedských vzťahov a integrácie,
- pomoc pri prekonaní negatívneho dedičstva minulosti,
- významný prvok v prístupových procesoch stredoeurópskych a východoeurópskych krajín do EÚ.

Štruktúra a fungovanie

Aj napriek vyššie uvedenej rôznorodosti euroregiónov a im podobných štruktúr môžeme identifikovať niektoré ich spoločné znaky (Gabbe, Malchus, 2006):

- sú to stále štruktúry,
- majú oddelenú identitu od svojich členov,
- majú vlastnú administratívu, technické a finančné zdroje,
- majú vlastný vnútorný systém rozhodovania.

Ako kartograficky vymedziť euroregión? Môžeme k tomuto problému pristúpiť zohľadnením dvoch aspektov – inštitucionálneho alebo geografického, resp. teritoriálneho. Prvý aspekt vymedzuje euroregión ako organizáciu cezhraničnej spolupráce medzi miestnymi a regionálnymi orgánmi, ktoré

navzájom priamo susedia a sú oddelené štátnou hranicou. Druhý aspekt vymedzuje euroregión ako územie, na ktorom sa spolupráca odohráva, pričom ide spravidla o územno-správne jednotky rôznej hierarchickej úrovne (obce, okresy, kraje a pod.).

Vznik a právny status euroregiónu

Vo fáze kreovania samotných štruktúr sú spravidla dve úrovne:

- a) národná úroveň** – v rámci národného celku vzniká právny subjekt združujúci partnerov z prihraničného regiónu (obce, mestá, mikroregióny a iné subjekty); tieto národné združenia sú väčšinou subjektom založenom na súkromnom práve (isté obmedzenie vo vzťahu k úlohám, ktoré združenie plní v rámci rozvoja cezhraničnej spolupráce); združenia majú svoje pomenovania – napr. v rámci Slovenska – Združenie Región Tatry, Región Biele Karpaty a pod.,
- b) cezhraničná úroveň** – podpisom zmluvy, dohody o založení cezhraničného zväzku medzi dvoma príp. viacerými národnými združeniami susediacich štátov vzniká cezhraničná štruktúra – euroregión, spravidla bez právnej subjektivity.

Euroregióny môžu vystupovať ako subjekty súkromného práva v súlade s jurisdikciou príslušného štátu alebo ako verejnoprávne subjekty vytvorené na základe medzištátnych dohôd. Nové možnosti v právnom statuse euroregiónov a im podobných štruktúr cezhraničnej spolupráce predstavuje európske zoskupenie územnej spolupráce (EZÚS).

Členovia euroregiónu a jeho organizačná štruktúra

Členstvo v euroregióne je dobrovoľné. Môže byť riadne alebo čestné. Základ tvoria obce a mestá prihraničného regiónu, ktoré môžu byť členom ako samostatné entity alebo ako súčasť združení obcí alebo mikroregiónov. Okrem toho sa členom môžu stať aj ďalšie organizácie a združenia – vysoké školy, obchodné a hospodárske komory, kraje, správy národných parkov a CHKO, občianske združenia a pod. Obce a mestá môžu byť členmi aj viacerých euroregiónov. Organizačná štruktúra euroregiónov sa môže modelovo líšiť v závislosti od veľkosti a rozsahu činností euroregiónu.

Aj v organizačnej štruktúre môžeme vyčleniť dve úrovne – národnú a cezhraničnú:

- **organizačná štruktúra na národnej úrovni** – najvyšším orgánom je spravidla valné zhromaždenie (hromada, snem a pod.), ktorá volí užšie

vedenie radu (správnu radu, predstavenstvo a pod.) na čele s predsedom; ďalšie orgány tvorí sekretariát a kontrolný orgán,

- **organizačná štruktúra na cezhraničnej úrovni** – najvyšším orgánom je rada euroregiónu (tvoria ju buď všetci alebo niektorí členovia euroregiónu), prezídium (predsedovia rád národných združení, príp. ďalší zástupcovia), sekretariát (môže byť samostatný alebo zložený z národných sekretariátov), pracovné skupiny.

Okrem týchto orgánov môžu mať euroregióny aj ďalšie články vo svojej štruktúre, ktoré plnia špecifické úlohy (výbory, fóra, konferencie a pod.). Táto schéma organizačnej štruktúry môže v prípade konkrétnych euroregiónov nadobúdať rôzne modifikácie.

4.3.3 Európske zoskupenia územnej spolupráce

EZÚS (EGTC – European Grouping for Territorial Cooperation) je nástroj na uľahčenie a zefektívnenie rozvoja **cezhraničnej, medziregionálnej aj medzinárodnej spolupráce**. Vytvára predpoklady vyššej úrovne spolupráce na všetkých úrovniach. Konceptia EZÚS bola stanovená v nariadení z roku 2006 ako reakcia na tlak cezhraničných regiónov a podobných štruktúr na vytvorenia právneho základu na spoluprácu. Stala sa súčasťou legislatívneho balíčka pre politiku súdržnosti v rokoch 2007 – 13. V cezhraničnej spolupráci nadväzuje na pozitívne skúsenosti v činnosti euroregiónov, ale zároveň sa od týchto štruktúr odlišuje. Najvýznamnejšou odlišnosťou je **právna subjektivita**, ktorá zoskupeniam umožňuje nakupovať a predávať majetok, ako aj zamestnávať pracovníkov. Riadi sa pritom legislatívou toho štátu, v ktorom má EZÚS sídlo. Právna subjektivita zároveň ponúka väčšie príležitosti k účasti na realizácii programov, a to v rovnakom postavení ako regionálne alebo národné vlády. Ďalším znakom je kompetencia v samostatnom kreovaní zoskupení lokálnych a regionálnych orgánov, bez predchádzajúceho podpisu medzinárodnej zmluvy a jej ratifikácie národnými parlamentmi. Členmi zoskupení môžu byť členské štáty EÚ, regióny alebo obce, rôzne združenia a iné verejnoprávne subjekty. Podmienkou je, že tieto subjekty musia byť najmenej z dvoch členských štátov EÚ. Po revízii nariadenia v roku 2013 a jeho uplatnením od roku 2014 je umožnený prístup aj tretím krajinám, čo znamená, že zoskupenie môžu tvoriť subjekty z jedného členského štátu EÚ a z jedného alebo viacerých štátov, ktoré nie sú členmi EÚ.

Naopak, k spoločným znakom s euroregiónmi patrí vytváranie vlastnej organizačnej štruktúry, či realizácia projektov, pri ktorých sa zoskupenia

uchádzajú o finančnú podporu z prostriedkov EÚ (napr. ERDF). Spektrum aktivít EZÚS je pomerne široké – prvé zoskupenia sa snažili o špecifikáciu spoločných projektov (napr. vybudovanie a prevádzkovanie spoločných zdravotníckych zariadení, spoločné prevádzkovanie cezhraničných dopravných systémov a pod.), postupne sa ich zameranie stáva komplexnejším (Madziková, Čermáková, 2013).

EZÚS vznikajú od roku 2008, niektoré transformáciou už existujúcich euroregiónov. Podľa registra EZÚS spravovaného Výborom regiónov v roku 2017 bol ich počet 68. V oblasti cezhraničnej spolupráce môžeme EZÚS považovať za nový nástroj cezhraničnej spolupráce, ale jeho ambície sú vyššie. Vzhľadom na viacúrovňovosť spolupráce by potenciálne mohlo byť nástrojom viacúrovňovej správy v prihraničných regiónoch (EGTC Monitoring Report 2017).

Zo skúseností z ich fungovania vyplynuli aj niektoré opatrenia, ktoré boli formulované v Politike súdržnosti 2014-2020 a smerovali:

- k jednoduchšiemu zriaďovaniu EZÚS,
- k prehodnocovaniu rozsahu činností,
- k otváraní sa EZÚS regiónom mimo EÚ,
- k jasnejším pravidlám v oblasti prijímania zamestnancov, výdavkov a ochrany veriteľov,
- k spolupráci pri poskytovaní verejných a miestnych služieb.

V príprave novej politiky súdržnosti na obdobie 2021 – 2027 je v rámci cezhraničnej a medziregionálnej spolupráce v pokračujúcom programe Interreg navrhovaný nový nástroj - **Európsky cezhraničný mechanizmus**. Mal by slúžiť na prekonávanie existujúcich cezhraničných prekážok tým, že sa na dobrovoľnom základe umožní, aby sa pravidlá jedného členského štátu uplatňovali na konkrétny časovo obmedzený projekt alebo akciu aj v susedných členských štátoch. To by mohlo pozitívne ovplyvniť napr. rozšírenie cezhraničnej dopravnej infraštruktúry či zväčšiť počet zariadení zdravotnej starostlivosti a pod. Na prekonávanie cezhraničných prekážok a podporu medziregionálnych inovačných projektov v odvetviach ako „big data“ (veľké dáta), biohospodárstvo, efektívnosť využívania zdrojov alebo prepojená mobilita budú orientované projekty programu Interreg s plánovaným rozpočtom 9,5 mld. EUR (Regionálny rozvoj a súdržnosť, 2018).

5 FAKTORY, DISPARITY A CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA

Každý región ako časopriestorová entita je svojím spôsobom špecifický a neopakovateľný. Jeho fungovanie či už v zmysle pozitívnom v podobe rozvoja alebo negatívnom v podobe stagnácie a zaostávania je výsledkom kombinácie vnútorných a vonkajších faktorov a disponibilít formujúcich jeho smerovanie. Faktory fyzickogeografického charakteru (polohový a prírodný potenciál) a humánnogeografického (ľudské zdroje, ekonomická štruktúra, infraštruktúra a pod.) vytvárajú v čase jedinečnú situáciu, ktorá v kontexte rozvoja môže byť využitá alebo naopak premrhaná. Socioekonomická vyspelosť regiónov je tak výsledkom dlhodobého vývoja poznamenaného mnohými zmenami, ktoré ich rozvoj buď podporovali alebo naopak brzdili. Rozdiely medzi regiónmi determinované ich odlišnými podmienkami a faktormi sú preto pochopiteľné.

Transformačný proces a nastupujúca trhovú ekonomiku výrazne zasiahli do predtým značne nivelizovanej regionálnej štruktúry Slovenska (snaha o nivelizáciu, hoci aj umelú, bola zámerná a podporovaná) a odhalili reálnu situáciu i pripravenosť jednotlivých regiónov na zmeny. Výsledkom tejto diferenciácie boli regionálne disparity resp. nerovnosti, ktoré sa postupom času stále viac prehľbovali a začali citelne polarizovať krajinu v zmysle prosperujúcich a zaostávajúcich regiónov. Spočiatku akceptovateľná úroveň regionálnych disparít (určitá úroveň je potrebná) sa postupne zvyšovala, pričom dosiahli stupeň, keď ako také prestali pôsobiť stimulačne s hrozbou vážnych ekonomických, sociálnych a politických následkov.

Priestorové nerovnosti a regionálne disparity sa stali dôležitou výskumnou agendou viacerých vedných disciplín, pričom kľúčovým faktorom stimulujúcim ich výskum bola ich narastajúca závažnosť a negatívne dopady. Halás (2008) poukazuje na to, že rozvrstvenie a vzťah **centrum-periféria** (na medziregionálnej úrovni) existoval a bude existovať vždy, aj v období socializmu a silnej nivelizačnej politiky, kedy boli medziregionálne rozdiely až neúmerným spôsobom potláčané. Aj keď začiatkom 90-tych rokov minulého storočia boli regionálne disparity stále veľmi malé, v priebehu transformačného obdobia začínajú postupne narastať, stále výraznejšie sa kryštalizuje socio-ekonomická polarizácia priestoru.

Regionálne disparity tak poukazujú jednak na ekonomicky prosperujúce regióny jadra/centra ako i na problémové regióny periférie. Uvažovanie o polarite centrum-periféria v rozličných mierkových kontextoch má dlhú tradíciu, ktorej počiatky siahajú do prvej pol. 19. storočia (Matlovič a kol., 2018).

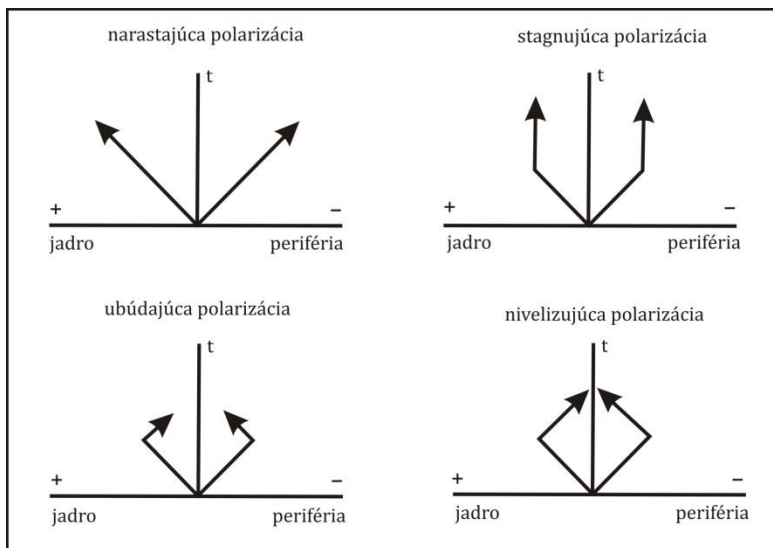
Teoretici polarizácie od 50-tych rokov minulého storočia tvrdia, že priestorové nerovnosti vedú k cyklickým kumulatívnym efektom, ktoré napokon dosiahnu stav priestorovej polarizácie – napr. Myrdal, 1957 (Blažek, Uhlíř, 2011). Predpokladajú divergenčnú orientáciu vývojových tendencií priestorového usporiadania ekonomického rozvoja. Pracujú s modelom jadro-periféria, ktorý zjednodušuje realitu do dichotomickej podoby. V skutočnosti ide o isté extrémny v rámci kontinua regiónov s diferencovaným stupňom centrality/periferiality (Hampl, 2000).

Geografický priestor ako celok, aj každý región ako jeho podmnožina, nie sú statické prvky. Okrem priestorového hľadiska je dôležité pri výskumoch zohľadniť aj faktor času. Havlíček a kol. (2005) uvádzajú, že sociálne a regionálne systémy a na ne viazaná polarita centrum-periféria nie sú statického typu, možno z vývojového hľadiska identifikovať periférie s odlišnou mierou stability a s odlišným potenciálom premien v ich postavení.

Havlíček, Chromý (2001) na základe vývoja regionálnej polarizácie definovali štyri abstraktné typy vývoja modelu centrum-periféria (Obr. 2):

- **narastajúca polarizácia:** dochádza k prehľbovaniu asymetrie medzi centrom a perifériou, je takmer bez zásahov štátu, intenzita môže byť zosilňovaná aj stúpajúcim vplyvom globalizácie, kedy rastie význam metropolitných a dominantných centier,
- **stagnujúca polarizácia:** najmä v plánovaných ekonomikách s „umelým“ udržovaním rovnosti všetkých regiónov, ale i v oblastiach, kde centrá doteraz nezískali významnejšie postavenie,
- **ubúdajúca polarizácia:** význam periférnych regiónov neustále rastie, z politického aj ekonomického hľadiska sú permanentne zvýhodňované, prejavuje sa veľkými štátnymi investíciami do týchto regiónov,
- **nivelizujúca polarizácia:** rozloženie obyvateľov, aktivít a kapitálu je také vyrovnané, že predchádzajúca polarizácia sa stráca, vyžaduje až neúnosný vstup štátu, tento typ je skôr teoretickým variantom.

Obr. 2: Abstraktné vývojové typy polarizácie priestoru (jadro/periféria)

Zdroj: Havlíček, Chromý (2001)

Celkovo možno konštatovať, že existencia centrálnych a periférnych regiónov (a ich časový vývoj) sa nedá považovať za čosi negatívne. Naopak, je to jav úplne prirodzený, nie je možné, aby sa územia s rozdielnymi prírodnými a historickými predpokladmi a potenciálom správali homogénne. Bolo by to realizovateľné len pomocou silných nivelizačných zásahov, ktoré však môžu deštruktívne zasiahnuť do prirodzeného konkurenčného prostredia. Tým by prišlo k zaostávaniu celkového socio-ekonomického vývoja, celé územie by de facto malo tendenciu stať sa perifériou na vyššej hierarchickej úrovni (krajiny bývalého východného bloku vs. krajiny západnej Európy) (Halás, 2008).

Ako bolo vyššie spomenuté, model centrum-periféria zjednodušuje realitu do dichotomickej podoby, t.j. hovorí o zjednodušenom duálnom charakte vzt'ahu centrum/jadro vs. periféria. Hampl (2000) v tomto zmysle upozorňuje na relatívnu kontinuitu v zmenách miery polarizácie. Preto už Wallerstein pri podrobnej analýze ekonomickej polarizácie spoločnosti zaviedol akúsi „prechodnú“ kategóriu – semiperifériu (Wallerstein, 1979 In Halás, 2008). V tomto kontexte je potom možné hovoriť o hierarchii v smere centrum – semiperiféria – periféria.

V rámci modelu centrum-periféria niektorí autori pri hodnotení polarizácie uvádzajú ešte kategóriu marginálne regióny. Najmä Andreoli poukazuje na odlišné chápanie pojmov periférny a marginálny región. V snahe o objektívny

prístup nadväzuje na Reynauldove modely regionálnych typov „Issolat“ (typ regiónov s intenzívnymi vnútornými väzbami, no nízkou interakciou s okolím) a „Angle mort“ (regióny nachádzajúce sa mimo hlavných komunikačných tokov a nedostatkom vlastného rozvojového potenciálu). Kým periférne regióny vidí ako integrované do spoločenského systému (i keď na jeho okraji), marginálne sú od systému čiastočne alebo úplne izolované (Poláčková, 2010b).

V tomto zmysle by bolo možné hovoriť o hierarchii v smere centrum – semiperiféria – periféria – marginálny región. Vychádzajúc z vyššie uvádzanej charakteristiky a vymedzenia marginálnych regiónov, v našich podmienkach sa takéto regióny prakticky nevyskytujú (aby boli úplne mimo humánno-geografického systému a dlhodobo mimo kontaktu). Preto aj prevažná väčšina európskych autorov považuje termíny periférny a marginálny za synonymá (Halás, 2008). Potvrdzuje to aj Leimgruber (1994), ktorý ich taktiež chápe synonymicky, pričom marginálny región stavia do protikladu k centrálnemu regiónu resp. ho považuje za bariérny región. Aj v slovenskej a českej geografickej literatúre venujúcej sa predmetnej problematike sa pojmy periférny a marginálny považujú vo väčšine prístupov za totožné.

Jeřábek a kol. (2004) v súvislosti s chápaním pojmov periférnosť a marginalita tvrdia, že neexistuje resp. sa nepoužíva jednotný termín, ktorý by zastrešoval oba pojmy. S určitou rezervou by bolo možné za spoločný termín označujúci periférne a marginálne regióny považovať termíny úzko s nimi spojené ako napr. „zaostávajúci“, „nerozvinutý“, prípadne „poddimenzovaný“ región. Takéto označenia však nezohľadňujú polohový faktor, ktorý sa výraznou mierou uplatňuje najmä pri identifikácii periférnych regiónov a jeho zanedbanie by mohlo byť považované za nekorektné. V snahe o takéto komplexné zastrešenie periférnosti a marginality sa do našej pozornosti dostáva pojem exponovanosť, ktorý vyjadruje vlastnosť územia, inak povedané ide o presnejšie vyjadrenie pojmu „potenciál“. Možno teda tvrdiť, že ak periférnymi regiónmi sú také regióny, ktoré disponujú okrajovou, resp. znevýhodnenou polohou (napríklad vo vzťahu k centru), možno ich, za predpokladu, že uvažujeme aj ďalšie charakteristiky, označiť ako podexponované (Máliková, Spišiak, 2013). Exponovanosť v súvislosti s identifikáciou periférnych regiónov uvádza aj Čermák (2005 In Máliková, Spišiak, 2013), ktorý na základe syntézy vybraných charakteristík vyčleňuje málo alebo naopak veľmi exponované, teda periférne a jadrové regióny.

Pri štandardnom rozdelení priestoru v zmysle centrum-periféria pri hodnotení periférnosti/marginality uvádza Poláčková (2010a) dve základné

skupiny parciálnych prístupov a to objektívne a subjektívne. Kým objektívne prístupy vychádzajú zväčša z pohľadu „zvonku“ na základe objektívnych kvantitatívnych metód hodnotenia „tvrdých dát“, subjektívne dominovali skôr v sociologických prácach. K prvej skupine je možné zaradiť geometrický, ekonomický, sociálny a ekologický prístup, k druhej skupine politický a kultúrny.

Kritériami periférnosti sa zaoberal aj Grosse (2007 In Zarycki, 2009), ktorý ich člení na tri typy: kritérium odľahlosti (vzdialenosť od hospodársky vyspelých centier), ekonomické kritérium (napr. priemerná mzda, miera nezamestnanosti) a demografické kritérium (napr. hustota zaľudnenia, migračné saldo).

Rôzna disponibilita a vybavenosť pozitívnymi rozvojovými faktormi a existujúce regionálne disparity poukazujú na dualitu v zmysle centrum vs periféria. Periférnosť v modeli centrum-periféria identifikovaná aj vďaka analýze regionálnych nerovností môže mať rôzne podoby. Havlíček, Chromý (2001) uvádzajú dve základné hierarchické úrovne:

- **nižšia/vnútoraná** – vnútorná diferenciácia mikroregiónu v zmysle polarizácie jadra (strediska) a periférie (zázemia), zonácia podľa úrovne tejto polarizácie,
- **vyššia/vonkajšia** – poloha a kvalitatívne - významové postavenie mikroregiónu v rámci krajiny resp. makroregiónu (vzhľadom na zahraničie).

Kým v rámci prvej ide o tendenciu k periférnosti v prípade oblastí na okrajoch nodálnych regiónov, ktoré sú vzdialenejšie a sú problémové z hľadiska nájdenia impulzu resp. lepšieho využitia faktorov rozvoja, v prípade druhej ide o lokalizáciu v blízkosti umelých bariér v podobe štátnych hraníc, teda prihraničné regióny. Jakešová, Vaishar (2012) v tejto súvislosti hovoria o rozlišovaní vonkajšej a vnútornej periférie, pričom vnútornú perifériu možno nájsť v rámci krajiny, na okraji vplyvu regionálnych centier, zatiaľ čo vonkajšia periféria sa vzťahuje na územia pozdĺž štátnej hranice. Halás (2008) uvádza, že pri abstraktnej aproximácii v uzavretom prostredí jedného štátu, len pri použití priestorového kritéria (geometrická alebo priestorová periférnosť) sa pohraničie zaraďuje medzi periférne regióny.

Na základe teoretických poznatkov možno konštatovať, že na posun k periférnosti (resp. opačným smerom) vplyvajú v prihraničných regiónoch dva dôležité faktory (Halás, 2005; Džupinová a kol., 2008):

- **stupeň priepustnosti (príp. bariérovosti) hranice** – ide o jeden z najdôležitejších faktorov ovplyvňujúcich vývoj prihraničných regiónov.

Ak je hranica uzavretá, priestorový vývoj v pohraničí je výrazne obmedzený. Obce sa nemôžu rozvíjať vo všetkých smeroch ako vnútroštátne regióny, ale ich vývoj, formovanie vzťahov a väzieb sú limitované len v smere k vlastným regionálnym centrá. Okrem toho, v prihraničných regiónoch je reálny predpoklad, že hierarchická úroveň regionálnych centier v dosahu prihraničných obcí je nižšia v porovnaní s úrovňou regionálnych centier vo vnútroštátnom regióne.

- **veľkostná štruktúra a priestorové rozloženie regionálnych centier z oboch strán hranice** – otvorenosť hranice nie je jediným faktorom rozvoja pohraničia. Je ovplyvnený aj veľkostnou štruktúrou a priestorovou lokalizáciou centier z druhej strany hranice. Hranica síce môže byť v súčasnosti otvorená, ale ak v histórii bola dlhodobo uzavretá, z druhej strany hranice sa nevytvárala dostatočná sieť regionálnych centier. Teda sídelný systém štátov oddelených hranicou na seba nenadväzuje. Zároveň aj na privrátenej strane hranice je väčšia pravdepodobnosť nevytvorenia dostatočnej siete regionálnych centier s adekvátnou štruktúrou v porovnaní napr. s vnútroštátnymi regiómi.

Periférnosť prihraničných regiónov v zmysle iba geometrickej resp. priestorovej periférnosti nie je možné absolutizovať. Priestorovo periférne prihraničné regióny nemusia byť zároveň aj ekonomicky, sociálne a kultúrne periférne, pretože na oboch stranách hranice môžu byť lokalizované významné sídelné centrá nadregionálneho až celoštátneho významu podporujúce silné transhraničné väzby a rozvoj prihraničného regiónu. Máliková, Spišiak (2013) uvádzajú, že nie všetky periférne regióny vykazujú známky marginality (pohraničný región môže vyznieť ako periférny vzhľadom na okrajovú polohu voči štátu, avšak jeho socio-ekonomická úroveň môže vysoko prevyšovať centrálné regióny) a naopak nie všetky marginálne regióny sú vyslovene periférne (región s nedostatočne rozvinutými funkčno-priestorovými, resp. socio-priestorovými vzťahmi môže disponovať výhodnou polohou napríklad voči centru).

Preto napriek priestorovej periférnosti hlavného mesta Bratislavy voči ostatnému územiu Slovenska, nie je možné hovoriť o ďalších typoch periférnosti a marginality. Práve táto excentrická poloha mesta v blízkosti významného ekonomického jadra strednej Európy v polygóne Bratislava-Viedeň-Győr-Brno vytvára unikátne predpoklady a faktory pre rozvoj tohto pohraničia, v minulosti tak izolovaného z dôvodu prítomnosti nepriechodnej „železnej opony“ na hraniciach s Rakúskom.

Príklad rozvoja Bratislavy ako prihraničného regiónu poukazuje na veľmi dôležité faktory rozvoja, na ktoré upozornil už Korec (2005). Ide o faktor depresnosti prilahlých regiónov susedných štátov a faktor makropolohovej atraktivity. Pri oboch uvedených faktoroch tento prihraničný región využíva jednak prítomnosť ekonomicky prosperujúcich regiónov vyspelejšieho Rakúska a hospodársky silných regiónov v severozápadnej časti Maďarska ako aj výhodnú makropolohu vzhľadom na ekonomické jadro Európy (tzv. modrý banán) tiahnuce sa od štátov Beneluxu, cez prosperujúce južné regióny Nemecka, východné Rakúsko až po sever Talianska.

Faktor makropolohovej atraktivity regiónu v zmysle polohy voči ekonomickému jadrú Európy je jednou z troch charakteristík priestorového rozvoja v stredoeurópskych krajinách, ktoré vyplňajú priestor medzi východným okrajom ekonomického jadra Európy a východnou hranicou EÚ. Lang (2015) uvádza, že prvou charakteristikou sú rozdiely medzi rozvinutými jadrami mestských regiónov a ich menej rozvinutými vidieckymi zázemiami, ide o tzv. regionálny metropolitný gradient. Druhou črtou je polarita medzi metropolami a ostatnými časťami krajiny (národný metropolitný gradient). Treťou črtou je západno-východný gradient, pričom s narastajúcou vzdialenosťou na východ stupeň ekonomického rozvoja klesá.

Prevažnú západno-východnú orientáciu regionálnych disparít vo väčšine stredoeurópskych krajín identifikoval Nováček (2014), pričom aj ďalší autori ako Korec (2005), Džupinová a kol. (2008), Matlovičová a kol. (2014), Smętkowski (2015), Matlovič a kol. (2018) konštatovali uplatňovanie západno-východného (resp. severozápadno-juhovýchodného) gradientu v prípade mnohých indikátorov sociálno-ekonomického rozvoja.

Ako ukázali Matlovič a kol. (2018), západno-východný gradient je najsilnejší v rámci krajín V4 práve v prípade Slovenskej republiky. Disponibilný rozvojový potenciál a faktory rozvoja posilňujú ekonomicky prosperujúci severozápad krajiny na čele s hlavným mestom štátu Bratislavou a hendikepujú podrozvinutý juhovýchod (Banskobystrický, Prešovský a Košický kraj). Navyše uvedený priestorový vzorec sa v poslednom období stále viac prehĺbuje v neprospech podrozvinutej časti krajiny (Klamár a kol., 2019), pričom narastajúce rozdiely potvrdil aj rast regionálnych disparít.

Podľa Národnej stratégie regionálneho rozvoja SR (2010) okrem pomalého prehľbovania regionálnych disparít v sociálnych pomeroch obyvateľstva Slovenska a dynamického prehľbovania disparít v regionálne diferencovanej

ekonomickej atraktivite, dochádza k pomerne významnému prehlbovaniu rozdielov v ekonomickej výkonnosti aj vo vnútri krajov. Platí to aj v prípade podrozvinutých regiónov juhovýchodného Slovenska. Na jednej strane sú v tomto priestore ekonomickými centrami/jadrami krajské mestá ako Banská Bystrica v centrálnej časti, dvojica Prešov a Košice vo východnej, Poprad a Spišská Nová Ves a najvýchodnejšie Humenné a Michalovce, na strane druhej sa formujú upadajúce periférne/marginálne prihraničné oblasti pri hraniciach s Poľskom, Ukrajinou a Maďarskom (napr. v prípade Prešovského kraja v severovýchodnej časti pri hraniciach s Poľskom a Ukrajinou – Klamár a kol., 2015). Práve mnohé periférne prihraničné regióny (okresy) v tejto časti Slovenska zaradil Gajdoš (2004) do výrazne problémového typu resp. značne problémového typu z hľadiska diferencovanej miery marginality podobne ako Džupinová a kol. (2008) ako regióny s kumulovanou periférnosťou. O niečo neskôr Rajčáková, Švecová (2014) v rámci stupňa socioekonomickej úrovne tieto prihraničné regióny označili ako zaostávajúce príp. čiastočne sa rozvíjajúce. Periférnosť resp. marginalitu tejto časti Slovenska hodnotil aj Michálek (2015). Popri priestorovej marginalite uvedených regiónov identifikoval aj ich veľmi závažnú mieru sociálno-ekonomickej marginality. V prípade až siedmich prihraničných okresov bola v roku 2001 deklarovaná ich marginálnosť a v roku 2011 pri ôsmich. Najviac marginálnych prihraničných okresov bolo na juhu pri maďarských hraniciach (okresy Veľký Krtíš, Lučenec, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava a Trebišov), pri východnej hranici – okres Sobrance a severnej s Poľskom – okresy Medzilaborce a Kežmarok.

Periférnosť a hospodárska zaostalosť týchto prihraničných regiónov sa až tak výrazne prehĺbila, že po dlhotrvajúcich diskusiách o nevyhnutnosti odstraňovania regionálnych disparít vláda Slovenskej republiky ponúkla reálny nástroj na ich znižovanie v podobe zákona č. 336/2015 Z.z. o podpore najmenej rozvinutých okresov. Cieľom podpory je okrem znižovania regionálnych nerovností, zvyšovať konkurencieschopnosť najmenej rozvinutých okresov, podnecovať ich hospodársky a sociálny rozvoj, zamestnanosť a celkovo kvalitu života. Zákomom bolo vyčlenených 20 najmenej rozvinutých okresov, pričom až 13 z nich bolo prihraničných (okresy Veľký Krtíš, Lučenec, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava, Košice-okolie a Trebišov na juhu pri hraniciach s Maďarskom, okresy Sobrance a Snina pri východnej hranici s Ukrajinou a okresy Medzilaborce, Svidník, Bardejov a Kežmarok pri poľských hraniciach).

Pri sledovaných problémových prihraničných regiónoch (okresoch) teda najdôležitejšiu úlohu pri ich stagnácii nezohráva len priestorová

periférnosť/marginalita, ale práve sociálna a ekonomická. Oba typy marginality sa tak výrazne podpisujú na hospodárskom zaostávaní týchto regiónov. O význame a dôležitosti ekonomickej a sociálnej marginality diskutuje aj Poláčková (2010a), keď uvádza, že ekonomický smer pohľadu na marginalitu a jej výskum spolu so sociálnym, patrí medzi najfrekventovanejšie nielen v ekonómii, ale i v regionálnom rozvoji a v geografii.

Prihraničné regióny (najmä tie marginálne) majú svoje špecifiká. Štofko, Štofková (2005) poukazujú na to, že oproti iným regiónom je možné v prihraničných regiónoch pozorovať oveľa nepriaznivejšie územné rozvojové podmienky, najmä v nových členských krajinách EÚ. Regióny sa stretávajú s mnohými aktuálnymi problémami spojenými so slabšou ekonomickou výkonnosťou. Tá je daná najmä nasledujúcimi skutočnosťami (Sucháček, 2002):

- periférne a často i relatívne izolované polohy vzhľadom k ekonomickým a politickým centráram svojich krajín,
- odlúčenosť prirodzených ekonomických centier prihraničných regiónov, ide predovšetkým o nevhodné administratívne rozdelenie alebo nedostatočne rozvinutú infraštruktúru a následnú deformáciu ekonomických vzťahov v priestore, ktorých charakter už nie je daný prirodzenými vývojovými predpokladmi územia,
- často veľká vzdialenosť od hlavných dopravných koridorov,
- rozdiely v právnych, administratívnych a iných systémoch, ale aj odlišné kultúrne tradície a jazyk vytvárajúce bariéry transhraničnej spolupráce.

Falt'an (2004a) v tejto súvislosti uvádza, že naštartované spoločensko-politické a sociálno-ekonomické procesy v 90-tych rokoch mali výrazne sociálno-priestorové priemety, ktoré:

- zviditeľnili existujúce regionálne rozdiely,
- v kontexte prebiehajúcich, najmä hospodárskych procesov viedli k novej a prehľbujúcej sa regionálnej diferenciacii,
- v slovenských podmienkach sa zvýraznili najmä problémy prihraničných regiónov, ktoré sa prejavovali v rovine demografickej, sociálnej, ekonomickej a infraštruktúrnej.

Na prihraničné regióny a ich marginálnosť a špecifiká upriamuje pozornosť aj Jałowiecki (1993 In Falt'an, 2004a). Uvádza, že aj v slovenských reáliách sú prihraničné regióny predovšetkým územiami, ktoré neboli rozvojovo preferované a to predovšetkým z geostrategických dôvodov, keďže hranica bola chápaná ako línia rozdeľujúca, resp. odhraničujúca či už od nepriateľa alebo ohrozujúceho konkurenta. Logika ohrozenia dominovala a preto hranica

rozdeľovala, pričom prihraničné územie vzhľadom už na zmienené ohrozenie bolo územím nárazníkovým, územím vojenských priestorov, územím uzavretým pri bežnú populáciu. V značnej miere to platilo i pre hranicu medzi vtedajšími socialistickými štátmi. Marginálna pozícia je súčasne však pozíciou relatívnou, pričom jej relativita spočíva v tom, aké parametre ju určujú v kontaktných krajinách. Preto na jednej strane máme do činenia so situáciou, kde kontaktné krajiny a ich prihraničné územia majú parametre marginalizácie podobné a euroregión je „prostriedkom“ na riešenie rovnakých alebo podobných problémov, ale sú aj situácie, kde parametre sú výrazne odlišné a chápanie marginalizácie sa vzťahuje na kvalitatívne ťažko porovnateľné charakteristiky. Ak by sme to premietli do slovenskej situácie, tak charakteristiky v cezhraničných kontaktných územiach slovensko-poľských, slovensko-maďarských či slovensko-českých sú si kvalitatívne bližšie ako napr. v pohraničí slovensko-rakúskom. Hlavne tieto kvalitatívne odlišnosti, ak sú výrazné, vzbudzujú obavy, že hospodársky nerovnocenné postavenie území spájajúcich sa do euroregiónu môže vo svojich dôsledkoch viesť k nerovnocennému postaveniu euroregionálnych partnerov s hospodárskymi i politickými dôsledkami.

Euroregionálne procesy na Slovensku, ale aj v ďalších postsocialistických štátoch, len s určitým odstupom nadväzujú na obdobné procesy, ktoré sa postupne presadzovali v západnej Európe. Formovanie sa euroregiónov a následná euroregionálna cezhraničná spolupráca je dôsledok (Falt'an, 2004a):

- politického vývoja v západnej Európe, v ktorej napriek geopolitickému rozdeleniu sveta na dva ideologicky i hospodársky súperiace tábory nastúpili vnútorné integračné procesy, ktorých prejavom bolo uvoľňovanie vnútorných medzištátnych hraníc a prenesenie ťažiska na tzv. vonkajšie externé hranice,
- politickej vôle vychádzajúcej z politických premien, v ktorej čoraz významnejšiu rolu zohráva verejný sektor a samospráva, čo sa premietalo do podpory rôznych foriem cezhraničnej spolupráce formujúceho sa ES a neskoršej EÚ a to postupne aj s nečlenskými štátmi,
- budovania občianskej spoločnosti, ktorá stavala na aktivizácii občana, na prenose kompetencií štátu na základe subsidiarity na zodpovedajúce samosprávne zložky a iné subjekty vznikajúcich partnerstiev,
- rozšírenie euroregionálnych procesov aj na postsocialistické krajiny strednej Európy odrážalo rozsah transformačných procesov, ktorými tieto krajiny v 90-tych rokoch prechádzali a ktorých súčasťou bola určitá celospoločenská pripravenosť a úsilie o cezhraničnú spoluprácu. Tento

faktor je o to dôležitejší, že nie vo všetkých častiach tzv. východnej Európy procesy spoločenskej zmeny priali týmto procesom (ozbrojené konflikty v európskych častiach rozpadajúceho sa Sovietskeho zväzu alebo balkánske vojny v bývalej Juhoslávii nevytvárali k takejto kooperácii podmienky a sťažili ich aj pre budúcnosť).

Ak vychádzame z toho, že súčasné euroregióny sú nadnárodným typom združenia obcí a regiónov, potom ich cieľom je predovšetkým podpora a realizácia projektov odrážajúcich rôznorodé formy spolupráce medzi zainteresovanými stranami (sídlnami, regiónmi). Hlavným motívom združovania obcí a území, ktoré vytvárajú euroregióny, je odstraňovanie nerovností medzi regiónmi na oboch stranách hranice vedúcich k postupnému vyrovnávaniu sociálneho i ekonomického rozvoja (Gajdoš, 2004).

Cezhraničná spolupráca však môže ovplyvňovať i kultúrne, sociálne, hospodárske a infraštruktúrne oblasti života obyvateľov. Spoločná regionálna politika takýchto zoskupení by mala mať za cieľ aj vytvorenie spoločného životného priestoru, ktorý by v globálnom konkurenčnom boji viedol k zvýšeniu možnosti daného regiónu uspieť a tým pozdvihnúť životnú úroveň a kvalitu života svojich obyvateľov. Cezhraničná spolupráca by mala napomáhať zmierňovať nevýhody, ktoré so sebou prihraničná lokalizácia prináša. Mala by sa predovšetkým pozitívne premietnuť do zlepšovania životných podmienok obyvateľstva regiónu. Preto do politiky euroregiónov patrí napr. podpora malých a stredných podnikateľov, rozvoj aktivít podporujúcich rast zamestnanosti, pomoc pri integrácii na trhu práce, rozvoj turistiky a cestovného ruchu, podpora mestských a obecných oblastí, posilnenie podnikateľského prostredia, podpora vzdelávania, vedy, kultúry, zdravia, ochrana životného prostredia, rozvoj infraštruktúry a podpora spolupráce v právnej a administratívnej oblasti (Gajdoš, 2004).

Faltán (2004b) v súvislosti s predmetnou problematikou poukazuje na to, že Slovensko vzhľadom na svoju rozlohu a vnútorné administratívno-správne členenie je vlastne krajinou na „hraniciach“. Preto cezhraničná spolupráca a jej euroregionálne formy zohrávajú významnú rolu, pričom táto rola sa do budúcnosti môže ešte viac zväčšovať.

Záverom možno povedať, že každý región (samozrejme v rôznej miere) má svoje silné stránky v podobe stimulujúcich faktorov rozvoja. Tieto faktory je potrebné v čo najväčšej miere využiť pre samotný rozvoj ako aj elimináciu slabých stránok a ohrození (prichádzajúcich z mimo regiónu). Schopnosť

endogénnej akcelerácie rozvoja v kombinácii s efektívnym využívaním exogénnych stimulov (napr. v podobe priamych zahraničných investícií a zdrojov zo štrukturálnych fondov) predstavujú rozhodujúce diferenciačné mechanizmy spôsobujúce regionálnu polarizáciu a rast regionálnych rozdielov resp. disparít. Na jednej strane sa tak formujú ekonomicky prosperujúce regióny jadra/centra a na strane druhej stagnujúce a upadajúce regióny periférie, ktorých zaostalosť je často krát znásobená aj priestorovou periférnosťou v podobe prihraničnosti (vyplýva to aj z charakteru územia Slovenska). Vytvára sa tak veľmi nevýhodná kombinácia viacerých negatívnych situácií označovaná Džupinovou a kol. (2008) ako kumulovaná periférnosť. Jednou z možností ich rozvoja a ekonomickej integrácie je cezhraničná spolupráca s prihraničnými regiónmi na druhej strane hranice, ktoré mnohokrát zdieľajú podobný osud. Cezhraničná spolupráca tak vytvára platformu na hľadanie spoločných riešení v rozvíjaní vzájomného porozumenia medzi obyvateľmi prihraničných regiónov, v budovaní infraštruktúry, intenzifikácii ekonomických väzieb a podpore spoločných rozvojových zámerov.

6 FAKTORY, DISPARITY A CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA NA SLOVENSKU

6.1 Faktory rozvoja na Slovensku

Faktor primárneho a polohového potenciálu

Územie Slovenskej republiky je z hľadiska polohového potenciálu značne diferencované. Ide o potenciál územia vyplývajúci z jeho polohy a potenciál určený prírodnými pomermi (prírodný potenciál). Tento potenciál predstavuje **prirodzené predpoklady krajiny pre potreby využívania človekom** - prírodná štruktúra a dynamika krajiny, jej potenciál a limity zaťažiteľnosti (využiteľnosti) prírodnej krajiny. Prírodné podmienky sa v priestore vzájomne dopĺňajú a tým vytvárajú predpoklady na ekonomicko-sociálne využitie priestoru. Tým, že kvantita i kvalita základných zložiek prírodného prostredia a ich miera spolupôsobenia je v každom regióne diferencovaná, vytvára sa priestor pre ich rôznorodé a širokospektrálne využitie, avšak na druhej strane, vytvárajú aj predpoklady na vznik regionálnych disparít.

Geografická poloha Slovenska v centrálnej časti európskeho kontinentu a zároveň jeho poloha voči najvýznamnejším hospodárskym jadram a centráм Európy spôsobuje, že v jeho priestore prichádza ku stretu viacerých významných transkontinentálnych dopravných smerov (Horňák, 2004). Slovensko leží v smere sever – juh medzi prístavmi pri Baltskom mori a prístavmi Jadranského mora. V západovýchodnom smere spája hospodárske centrá západnej Európy a východnej Európy. V smere severozápad – juhovýchod spája prístavy Severného mora a Balkán. Najmenej významný je smer juhozápad–severovýchod. Niektorí autori (Buček, 1994; Blažík, 1996) však poukazujú na to, že Slovensko nemá až tak významnú polohu, pretože susednými štátmi prechádzajú konkurenčné trasy.

Pri hodnotení primárneho potenciálu vychádzame z práce Mazúra (1980, In Klamár, 2011), kde hodnotil územie Slovenska z pohľadu jeho potenciálu na hospodárske využitie. Mazúr (1980) vyčlenil územia s veľmi vysokým potenciálom na hospodárske využitie, územia s vysokým potenciálom na hospodárske využitie, územia s priemerným potenciálom na hospodárske využitie, územia s limitovaným potenciálom na hospodárske využitie a územia s veľmi limitovaným potenciálom na hospodárske využitie. Výsledky uvedenej delimitácie územia Slovenska sú bližšie znázornené na mape 5.

Územia s veľmi vysokým potenciálom na hospodárske využitie sú tvorené nížinami a otvorenými kotlinami. Tieto oblasti sú z hľadiska

urbanizačných zámerov (obytných i výrobných) vhodné na rozličné funkčné a veľkostné typy sídiel až do úrovne veľkomiest. Z hľadiska výstavby komunikácií ide o oblasti vhodné na výstavbu otvorenej všesmernej, prípadne zovretej všesmernej komunikačnej siete. Zároveň majú uvedené oblasti veľmi vysoký až vysoký potenciál na poľnohospodársku výrobu. Slabou stránkou je to, že ide o priemerne atraktívne až málo atraktívne oblasti z pohľadu rozvoja aktivít CR.

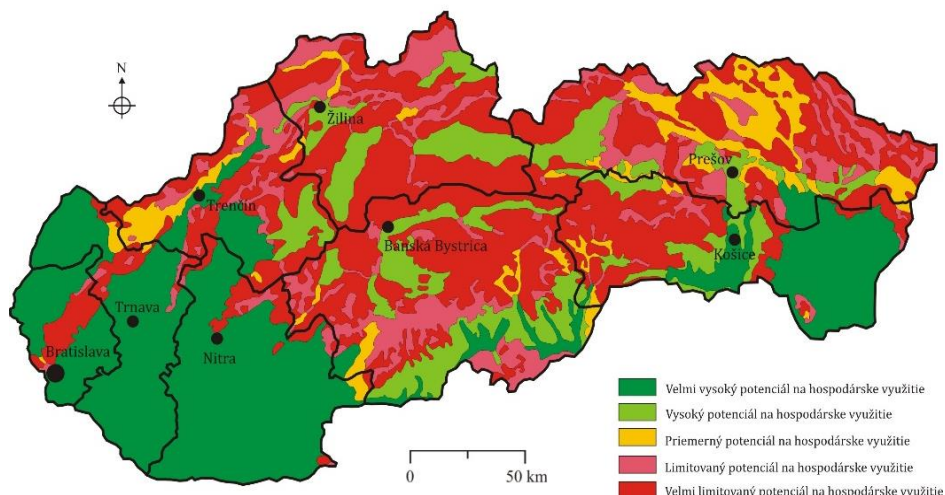
Druhú skupinu tvoria **územia s vysokým potenciálom na hospodárske využitie** zastúpené najmä zovretými medzihorskými kotlinami, ktoré svojimi prírodnými predpokladmi predstavujú o niečo horšie podmienky ako územia tvoriace prvú skupinu. Charakterizovaná skupina je vhodná pre funkčné a veľkostné typy sídiel po úroveň stredne veľkých miest. Ide o oblasti vhodné na výstavbu zovretej všesmernej, príp. usmernenej komunikačnej siete. Poľnohospodárska výroba je charakteristická priemerným potenciálom. Pre rozvoj aktivít CR poskytujú stredne až priemerne atraktívne prostredie.

Tretiu skupinu predstavujú pririečne brázdy a podolia a mierne členité pohoria **s priemerným potenciálom na hospodárske využitie**. Tieto územia sú vhodné pre veľkostné typy sídiel po úroveň malých miest, ktoré sú prepojené predovšetkým s typom usmernenej komunikačnej siete. Potenciál z hľadiska rozvoja poľnohospodárskej výroby je priemerný resp. podpriemerný podobne ako aj v prípade CR.

Vnútrohorské brázdy a kotlinky, členité predhoria, rozpojené vrchoviny a náhorné plošiny tvoria základ štvrtej skupiny **s limitovaným potenciálom na hospodárske využitie**. Z charakteru prírodného prostredia vyplýva obmedzená vhodnosť na urbanizačné zámery s orientáciou prevažne na vidiecku sídelnú štruktúru. Výstavba komunikačnej siete je značne obmedzená v podobe silne usmernenej komunikačnej siete. Územia tejto oblasti majú podpriemerný až veľmi nízky potenciál na poľnohospodársku výrobu, pričom naopak lesné hospodárstvo tu nachádza priaznivé podmienky podobne ako aktivity CR.

Poslednú skupinu tvoria **územia s veľmi limitovaným potenciálom na hospodárske využitie** zastúpené najmä masívnymi vrchovinami, hornatinami, vysočinami a veľvysočinami. Táto oblasť má veľmi obmedzené možnosti pre výstavbu technicky náročných komunikácií a nie je vhodná pre urbanizačné zámery. Patrí medzi oblasti s veľmi nízkym až nevhodným potenciálom pre poľnohospodársku činnosť, avšak vhodné na lesohospodársku činnosť a pre CR (oblasti vysoko až veľmi vysoko atraktívne).

Mapa 5: Primárny potenciál územia Slovenska na hospodárske využitie

Zdroj: spracované podľa Mazúr a kol. (1980)

Prírodné predpoklady krajiny sú dané predovšetkým jej prvotnou štruktúrou, ktorá je určujúca z hľadiska produktivity krajiny (jej potenciálu na využitie), únosnosti krajiny (stability, odolnosti) a limitov pre hospodárske využívanie. Táto štruktúra je zhmotnená v typoch prírodnej krajiny. Územie Slovenska je možné zjednodušené rozdeliť na 5 základných krajinných typov s viacerými podtypmi, ktoré predstavujú základňu pre antropogénne aktivity. Základným „viditeľným“ prejavom pôsobenia činnosti človeka v krajine je tzv. druhotná krajinná štruktúra. Základné využitie krajiny je možné vyjadriť v niekoľkých hlavných skupinách - najčastejšie sa jedná o urbanizovanú, poľnohospodársku, lesohospodársku a nevyužívanú krajinu.

Abiotická zložka prírodného prostredia (geologická stavba, pôda, podzemné a povrchové vody, riečne sedimenty, prírodná rádioaktivita a inžinierskogeologické pomery) je nositeľom primárnych i antropogénnych aktivít. Komplexné poznatky o abiotickej zložke, spojené s analýzou vplyvu, dávajú možnosti pre ďalšie aplikácie a nastavbové práce a vyúsťujú až do administratívnych rozhodovaní (Bodiš a kol., 2006).

Geologické pomery

Geologická stavba územia a georeliéf vo výraznej miere ovplyvňujú ostatné zložky krajiny a tým určujú aj charakter samotného regiónu. Výskum geologických faktorov je vlastne jediným nástrojom na získanie komplexných informácií o abiotickej zložke v konkrétnom čase, priestore a príslušnej mierke, ktoré je možné asociovať s ďalšími potrebnými informáciami (Bodiš a kol., 2006). Regionálne plánovanie a rozvoj by malo vychádzať z kvalitných poznatkov o abiotickej zložke krajiny konkrétneho regiónu, najmä zo znalostí o **tektonickej a seizmickej aktivite územia** a lokalizácii **zosuvov**.

Územie Slovenska, ktorého väčšinu pokrývajú Západné Karpaty, môžeme charakterizovať ako oblasť so strednou úrovňou **seizmickej aktivity**. Keďže posledné silné zemetrasenie bolo na našom území v roku 1906, mnohí sa nazdávajú, že na Slovensku vlastne zemetrasenia nie sú. Na Slovensku sa ročne vyskytne približne 70 – 80 zemetrasení, pričom vo veľkej väčšine z nich ide o veľmi slabé javy zaznamenané len prístrojmi. Zemetrasení pozorovaných aj obyvateľmi je približne tri až šesť ročne a nie všetky tieto zemetrasenia majú epicentrum na území Slovenska. Aj zemetrasenia s epicentrom v Maďarsku alebo Rakúsku môžu mať makroseizmické prejavy aj na území Slovenska. Za seizmicky aktívne považujeme celé územie Slovenska. Môžeme vyčleniť nasledovných päť oblastí so zvýšeným výskytom zemetrasení: oblasť Dobrej Vody (severná časť Malých Karpát), oblasť Komárna, oblasť Žiliny, stredné Slovensko (okolie Banskej Bystrice) a východné Slovensko (Vihorlat, Humenné, Vranov n/T.).

V posledných rokoch bolo najviac seizmometricky zaznamenaných zemetrasení v oblasti stredného, severného, južného alebo západného Slovenska. Svedčí to o prerozdeľovaní tektonických napätí, pričom seizmická energia sa uvoľňuje viac-menej rovnomerne po celom území Slovenska. Seizmická energia sa v súčasnosti uvoľňuje v početnejších slabších zemetraseniach než v minulosti, pričom v makroseizmicky zaznamenaných zemetraseniach sa od roku 1947 doteraz uvoľnilo 2,5 krát viac seizmickej energie ročne než v predchádzajúcich obdobiach. Vzhľadom na recentné vyššie uvoľňovanie seizmickej energie vo väčšine ohniskových oblastí na území Slovenska v početnejších slabších zemetraseniach než tomu bolo v minulosti, nehrozia u nás zrejme v súčasnosti silné otrasy s väčšími dopadmi na technosféru a krajinu (Hrašna, 2009).

Na základe seizmologických a geologických údajov boli na Slovensku vyčlenené seizmoaktívne oblasti, resp. ohniskové zóny. Prvý krát boli definované Fusánom a kol. (1979, 1981, 1987) a neskôr Šefarom a kol. (1998). V priebehu nasledujúcich rokov boli viackrát prepracované a predefinované. Madarás a kol.

(2013) navrhol nasledovnú modifikáciu seizmicky aktívnych oblastí vyčlenených predchádzajúcimi autormi (Hrašna a kol., 2011; Madarás, Fojtíková, 2009):

A) oblasť južné Slovensko s podoblasťami

- Komárno
- Štúrovo

B) oblasť západné Slovensko s podoblasťami

- Záhorie
- Pernek
- Modra
- Dobrá Voda

C) oblasť stredné Považie s podoblasťami

- Trenčín
- Žilina

D) oblasť severné Slovensko s podoblasťami

- Orava
- Tatry
- Spiš

E) oblasť východné Slovensko s podoblasťami

- Zemplín
- Šariš
- Slanské vrchy

F) oblasť stredné Slovensko s podoblasťami

- Banská Bystrica
- Krupina

G) seizmicky aktívne a potenciálne aktívne zlomové zóny

V súčasnosti platí, že najaktívnejšou zónou je hlavne oblasť okolia Dobrej Vody, Malých Karpát a Záhoria. V ostatných ohniskových zónach je trend uvoľňovania energie viac-menej stabilizovaný. Epicentrá silnejších zemetrasení sa v poslednom období vyskytli v okolí Krupiny (1999), Vihorlatu (2003) a Vrbového (2003) (Madarás a kol., 2013).

Zemetrasenie 5. 6. 1443 na strednom Slovensku*magnitúdo približne 5,7*

Zemetrasenie je prvé s epicentrom na území Slovenska. Zemetrasenie sa udialo v období politickej nestability a boja o nástupníctvo na uhorský trón. Postihlo jednu z najrozvinutejších a ekonomicky najdôležitejších oblastí vtedajšieho Uhorska. Zemetrasenie poškodilo Banskú Štiavnicu, Kremnicu a bane v ich okolí. Škody spôsobilo aj v Ľubietovej a Prievidzi. V primárnych prameňoch je uvedené, že zemetrasenie spôsobilo zranenia a smrť ľudí. Zemetrasenie pocítili aj vo Viedni, v Brzezu a Krakove a v Brne.

Zemetrasenie 28. 6. 1763 pri Komárne*magnitúdo približne 5,8*

Zemetrasenie sa udialo počas vlády cisárovnej Márie Terézie v období politickej stability a dobrej administratívnej správy oblasti. V dôsledku toho existuje dostatočné množstvo primárnych prameňov, ktoré opisujú účinky zemetrasenia a dokonca existuje aj olejomalba, ktorá zobrazuje mesto Komárno po zemetrasení. Pramene uvádzajú trhliny v pôde a objavenie sa piesku v studniach. Zemetrasenie zničilo 7 kostolov a 279 domov. Zahynulo 63 ľudí a 102 bolo zranených.

Zemetrasenie 15. 1. 1858 pri Žiline*magnitúdo približne 5,1*

Je prvým zemetrasením v Západných Karpatoch, pre ktoré bol vtedajšími vedcami vykonaný systematický zber pozorovaní a ich analýza. Po prvýkrát bol pre výskum zemetrasenia na Slovensku použitý dotazník - predchodca dnešných makroseizmických dotazníkov. V archíve Rakúskej akadémie vied je uchovaná aj zbierka individuálnych listov a dotazníkových odpovedí, ktoré zozbieral H. Jeitteles. V Žiline boli všetky domy poškodené, mnohé sa stali neobývatel'né. Pre 700 lokalít na území dnešného Slovenska, Česka, Poľska, Rakúska a Maďarska sú zdokumentované účinky zemetrasenia.

Zemetrasenie 9. 1. 1906 Dobrá Voda (pri Trnave)*magnitúdo približne 5,7*

Je najsilnejším zemetrasením na území Slovenska v 20. storočí. Je to prvé zemetrasenie, ktoré bolo zaznamenané aj seizmometricky. Účinky zemetrasenia sú podrobne opísané a existuje aj fotografická dokumentácia niektorých jeho účinkov. Trhliny v pôde boli hlboké 80 – 200 cm a dlhé až 33 m. Zemetrasenie spôsobilo vážne škody v Dobrej Vode v severnej časti Malých Karpát. Z viacerých obcí hlásili zmenu úrovne spodnej vody, dokonca v epicentrálnej oblasti sa objavili nové vodné zdroje. Makroseizmicky určená hĺbka hypocentra bola 9 km. Otraseaná oblasť mala viac ako 30 000 km² a zasahovala až na územie dnešného Rakúska, Maďarska a Českej republiky. Od tej doby sa nevyskytlo zemetrasenie s epicentrom na území Slovenska s porovnateľnou silou.

Zdroj: spracované podľa Madaras a kol. (2008)

V Bratislavskom kraji boli vyčlenené územia s pomerne vysokým stupňom seizmicity najmä v blízkosti tektonických línií (7 – 7,5 stupňa MCS), čo treba zohľadniť v územnom rozvoji a lokalizácii náročnejších stavieb. V Trnavskom kraji je jadrom aktívnych pohybov oblasť Dobrej Vody (8. stupeň MCS), územie so 7. stupňom zasahuje východnú časť okresu Senica, západnú okresu Piešťany a severnú okresu Trnava. V Trenčianskom kraji sa seizmická aktivita neprejavila. V Nitrianskom kraji je seizmotektonickou oblasťou okolie Komárna. V Žilinskom kraji sa najvýznamnejšie prejavila v Žiline, slabšia v podtatranskom zlome v Liptovskej kotline. V Banskobystrickom kraji bola zaznamenaná v Banskej Bystrici, v Prešovskom kraji je ohrozené územie Zamaguria a časť Popradskej kotliny ako aj severná časť Slanských vrchov. V Košickom kraji je ohrozenie 6 – 7 stupňa v okolí Čiernej nad Tisou (Faltán, Pašiak, 2004).

Geologická stavba Slovenska vytvára vhodné podmienky na vznik a rozvoj **svahových pohybov – zosuvov**. Potvrďuje to vysoký počet zaznamenaných svahových deformácií na svahoch našich pohorí a kotlín, ktoré mali aj katastrofálne následky (Kopecký a kol., 2008). Štátny geologický ústav Dionýza Štúra na Slovensku mapuje niekoľko lokalít, v ktorých je riziko zosuvu svahu najvýraznejšie. V roku 2016 monitoroval ústav až 41 problematických lokalít so svahovými deformáciami. Geológovia rozoznávajú tri základné typy svahových pohybov – zosúvanie, plazenie a náznaky aktivácie rútvých pohybov.

Hlavnými prírodnými príčinami svahových deformácií sú klimatické faktory v kombinácii s eróznou činnosťou vodných tokov, vývermi podzemných vôd a vztlakovými účinkami podzemných vôd. Z antropogénnych príčin je to najmä nevhodné podkopanie alebo priťaženie svahu, poddolovanie a nekontrolované odvádzanie povrchových a splaškových vôd. Zosuvné riziko v niektorých regiónoch Slovenska v súčasnosti narastá aj v dôsledku intenzívnejšieho smerovania stavebnej činnosti z rovinných a mierne uklonených území do svahovitých a viac exponovaných oblastí. Tento trend je zrejмый najmä v obciach hornatých oblastí Slovenska. Spôsobuje ho nedostatok vhodných stavebných pozemkov v rovinných územiach, ale často aj cielené umiestnenie stavieb na svahy v dôsledku atraktivity prostredia.

Najvýraznejšia pohybová aktivita bola v roku 2016 nameraná v troch lokalitách. Ide o lom v katastri obce Kral'ovany, obec Vyšná Hutka a oblasť nad školou v Nižnej Myšli vrátane južnej časti ulice Varhed'ná. Mimoriadne vysoké hodnoty pohybovej aktivity svahov boli zistené aj na zosuvných územiach Prievidza – Hradec, Červený Kameň, Handlová - Morovnianske sídlisko a Veľká

Čausa (predovšetkým južná časť obce). Veľmi vysokú aktivitu svahov geológovia zaznamenali aj v katastrálnych územiach Nižná Hutka, Kapušany, Ďačov (celá časť intravilánu na ľavom brehu Ďačovského potoka) a Svätý Anton. Každý rok však dochádza k aktivizácií ďalších zosuvov, zemných prúdov a iných svahových deformácií spôsobujúcich havarijné stavy a vyhlásenia mimoriadnych situácií. Stále viac zosuvov vzniká nerešpektovaním zníženej stability zosuvných území a nepriaznivými zásahmi do prirodzených svahov. Na základe týchto faktov bol vypracovaný **Program prevencie a manažmentu zosuvných rizík na obdobie rokov 2014 – 2020**. Jeho úlohou je zabezpečiť komplexné a systematické riešenie problematiky svahových pohybov a zosuvných rizík na území Slovenskej republiky s dôrazom na najohrozenejšie oblasti. Program určuje rámcové ciele a opatrenia na zlepšenie prevencie a manažmentu zosuvných rizík, na postupné znižovanie zosuvných rizík, najmä znižovanie ohrozenia životov obyvateľov a zabránenie vzniku škôd na majetku obyvateľov v postihnutých oblastiach. Kľúčovým cieľom programu do roku 2020 je **znižovať zosuvné riziká na životy ľudí, majetok a životné prostredie a zamedziť degradáciu prírodného prostredia, ekosystémov a ich služieb**. Pre dosiahnutie kľúčového cieľa je nevyhnutné zlepšiť prevenciu a manažment zosuvných rizík.

Prevencia zosuvných rizík predstavuje najmä:

- registráciu a mapovanie svahových deformácií v najohrozenejších zosuvných územiach v severnej a severovýchodnej časti SR (flyšové pásmo),
- analýzu podmienok a faktorov svahových pohybov vo vybraných oblastiach, ktoré boli postihnuté havarijnými zosuvmi, hlavne v zastavaných územiach intravilánov obcí,
- aktualizáciu zosuvných rizík vo vymedzených územiach podľa spoločensko-ekonomickej významnosti,
- informovanosť verejnosti a miestnych samospráv o rizikách vyplývajúcich z prítomnosti svahových deformácií,
- spoluprácu s orgánmi územného plánovania,
- dobudovanie Geologického informačného systému pre oblasť svahových deformácií.

Manažment zosuvných rizík predstavuje najmä:

- zabezpečenie inžinierskogeologického prieskumu a monitoringu havarijných lokalít,
- sanáciu a posadačný monitoring,
- odborný geologický dohľad nad sanačnými prácami,

- zabezpečenie informačných tokov pri vzniku havarijných zosuvov,
- urýchlenu analýzu stavu pri vzniku havarijných zosuvov,
- spoluprácu s odborníkmi zo Štátneho geologického ústavu D. Štúra,
- spoluprácu s orgánmi civilnej ochrany a krízového riadenia.

Geomorfologické pomery

Georeliéf je plošné rozhranie medzi pevnými geosférami (litosférou, respektíve pedosférou) na jednej strane a tekutými geosférami (atmosférou alebo hydrosférou) na strane druhej. Je to **jedno z najdôležitejších rozhraní krajinej sféry**, v okolí ktorého vzniká oblasť najintenzívnejšej interakcie jednotlivých prvkov krajiny. Je to oblasť, v ktorej prebieha väčšina geomorfologických procesov. Reliéf v zásadnej miere ovplyvňuje horizontálny a vertikálny tok látok, energie a informácií. Taktiež svojimi parametrami predstavuje hlavné bariéry a obmedzenia rozvoja hospodárskej činnosti človeka (Michaeli a kol., 2010).

Lukniš (1985) zakladá členenie Slovenska na primárnom potenciáli, najmä na reliéfe a na predpoklade logického využitia primárneho potenciálu. Slovensko sa rozkladá na dvoch protikladných geomorfologických útvaroch. Stred, severozápad a severovýchod zaberá zložitá klenba Západných Karpát (tvorí 70% rozlohy územia Slovenska). Na juhozápadné a juhovýchodné Slovensko zasahujú od juhu výbežky Panónskej panvy (zaberajú 30% územia). Výsledkom je regionalizácia Slovenska, ktorá na základe funkčno-typologického členenia vygenerovala 4 regióny:

- Západoslovenský centralizačný (viacosový) región,
- Východoslovenský centralizačný (viacosový) región,
- Severoslovenský koridorový (jednoosový) región,
- Juhoslovenský koridorový (jednoosový) región.

Centrálnou časťou Slovenska sa tiahne v smere dĺžky územia jeho hlavná horská os. Funguje ako najvýznamnejšia **komunikačná bariéra** medzi severným a južným Slovenskom. Je to 1 000 – 2 000 m n. m. vysoký ústredný horský chrbát. Na západe začína nad stredným Považím pri Trenčíne, prebieha po chrbtoch a hrebeňoch Strážovských vrchov, Žiaru, Kremnických vrchov a Čiernej hory až k prelomovej doline Hornádu nad Košicami. Stredoslovenská bariéra západo-východného smeru rozdeľuje územie Karpát medzi Západoslovenským centralizačným regiónom a Východoslovenským centralizačným regiónom na dve od seba izolované časti. Na sever a na juh od bariéry sa nachádzajú koridorové regióny. Ich základ tvoria dlhé a široké

medzihorské kotlinové koridory, ktoré v smere dĺžky štátneho územia prepájajú západný sklon karpatskej klenby s východným.

Severoslovenský koridorový región - jeho jadrovým priestorom sú považské kotliny pospájané prelomovými úsekmi doliny Váhu a spišské kotliny spojené s považskými cez koltlinové rozvodie na Štrbskom prahu. Prirodzené predpoklady vytvorili vhodný základ pre vybudovanie severného dopravného koridoru. Od Trenčína po Margecany po trase železnice je dlhý 297 km. Dopravná sieť je jednoosová v západovýchodnom smere. Región sa vyznačuje vysokým stupňom urbanizácie a industrializácie. Je hornatý, kotliny a brázdy s pahorkatinovým reliéfom a pôdami na sklonoch vhodných na ornú pôdu zaberajú malú plochu. Dominujú lúky a pasienky. Zásoby podzemnej vody v štrkopieskoch širších nív sú značné, ale vo flyšovom zázemí na Orave a Kysuciach sú malé.

Juhoslovenský koridorový región - nachádza sa južne od stredoslovenskej bariéry. Jeho jadrovým priestorom je 10 – 25 km široká Juhoslovenská kotlina. Pahorkatinový povrch kotliny je dobre prechodný. Má lepšie podmienky pre vedenie a prevádzku vysokovýkonných diaľkových komunikácií (produktovodov) ako Severoslovenský koridorový región. Táto trasa sa použila na vedenie diaľkové vedenie potrubnej dopravy ropy, zemného plynu a elektriny. Železničné a cestné prepojenie medzi západom a východom Slovenska (Bratislavou a Košicami) sa južným ťahom nevybudovalo (bolo by o 80 km kratšie ako severným ťahom).

Západoslovenský centralizačný (viacosový) región – jeho jadrovými priestormi sú rozľahlé nížinné roviny na nivách veľkých riek a sprašové tabule a pahorkatiny malej Dunajskej a Viedenskej kotliny. Polohový potenciál je veľmi priaznivý. Na teplých slnečných rovinách a pahorkatinách sa nachádzajú veľmi bonitné pôdy. Významná je jeho pozícia na splavnom a na vodu bohatom Dunaji. Koncentrujú sa tu najväčšie slovenské rieky. Zdrojmi vody v tokoch a podzemných vôd má nadregionálny význam. Zásadný je aj podiel poľnohospodárskej a ornej pôdy pre produkciu poľnohospodárskych produktov.

Východoslovenský centralizačný (viacosový) región – jeho jadrovým priestorom je rozsiahlejšia, prevažne rovinatá Východoslovenská nížina a prevažne pahorkatinová Košická kotlina. Sú pomerne dobre komunikačne prepojené. Región leží dvoma tretinami na S a SV v rozpojených flyšových vrchovinách, v ktorých sa križujú diagonálne brázdy s dolinami väčších riek, preto aj táto oblasť regiónu je dobre priepustná a rovnomerne osídlená. Jeho

primárny potenciál je oproti Západoslovenskému centralizačnému regiónu značne nižší. Je to pre väčší rozsah flyšových vrchovín so sklonitejším a erózií pôd náchylným reliéfom s plytšími a fľovitejšími pôdami. Aj v nížinnom jadrovom priestore na rovinách Východoslovenskej nížiny sú pôdy ťažké oglejené a trpia na podmáčanie. Klíma pre kontinentálnejší chod teplôt a zrážok je pre poľnohospodársku výrobu menej priaznivá. Riečna sieť sa s výnimkou Popradu koncentruje do Tisy. Región je chudobnejší na zásoby vody z riek. Zdroje podzemnej vody na flyšovom podloží sú nepatrné, väčšie zásoby sú v riečnych štrkopieskoch a pieskoch jadrového priestoru regiónu. Väčšou koncentráciou priemyslu sa vyznačuje Košická kotlina.

Klimatické pomery

Hrozba zmeny klímy a jej negatívne dôsledky predstavujú v súčasnosti veľmi vážny problém. Najnápadnejším prejavom klimatickej zmeny je bezpochyby globálne otepľovanie. Otepľovanie prináša so sebou celý rad negatívnych dôsledkov. Popri čoraz častejších extrémnych prejavoch počasia (vlny horúčav, dlhšie trvajúce a intenzívnejšie sucho, silnejšie a prudšie búrky, a pod.) treba do budúcnosti počítať napr. s rozšírením výskytu škodcov poľnohospodárskych plodín či parazitov a prenášačov chorôb na ľudí (Pecho, 2012).

Za posledných desať rokov sa vo svete vyskytlo trojnásobne viac živelných katastrof spôsobených počasím ako v 60-tych rokoch minulého storočia, patrili k nim vlny horúčav, povodne, veterné smršte, suchá a lesné požiare. Všetky takéto udalosti prinášajú so sebou veľké ľudské aj ekonomické straty.

Mnohí ľudia sa domnievajú, že klimatické zmeny sa Slovenska netýkajú. Táto domnienka je však mylná, nakoľko zmeny klímy majú celosvetový dosah. Nakoniec dôkazom, že dôsledky klimatických zmien sa prejavujú už aj na Slovensku, sú rozsiahle povodne opakujúce sa každý rok. Veľmi výrazný regionálny vzostup teploty vzduchu je v jednotlivých regiónoch sprevádzaný významnými zmenami ďalších klimatických prvkov, predovšetkým poklesom zrážok a nárastom ich extrémnosti. Zvyšujúca sa teplota vzduchu bezprostredne vedie v teplej časti roka k častejším a intenzívnejším vlnám horúceho počasia, ktoré striedajú stále silnejšie a ničivejšie búrky. V kombinácii s častejším výskytom suchých období (bez výskytu akýchkoľvek zrážok) vedú uvedené extrémne prejavy počasia k vzniku čoraz väčších materiálnych škôd v poľnohospodárstve, priemysle, sídlach ako aj väčších dopadov na ľudskú spoločnosť z hľadiska zdravia populácie (Pecho, 2012).

Od roku 1881 sa na Slovensku zvýšila priemerná ročná teplota vzduchu o 1,6°C, a súčasne poklesli ročné úhrny zrážok v priemere na celom území Slovenska o 24 mm - o 5,6% (v južných regiónoch je tento pokles ešte výraznejší, viac ako 10%). V porovnaní s celoslovenským priemerom a južnými oblasťami sa režim atmosférických zrážok v severných a severovýchodných regiónoch buď mení len nepatrne alebo smeruje k vyšším ročným úhrnom (nárast o približne 5%). V prípade ďalších meteorologických prvkov došlo od roku 1901 k pomerne výraznému poklesu ročnej priemernej relatívnej vlhkosti vzduchu o 5% (vo vegetačnom období je tento pokles ešte o niečo výraznejší, 6%). Zásadné zmeny teplotného a zrážkového režimu boli na Slovensku pozorované aj v rámci obdobia 1951 – 2009, hlavne od roku 1985.

Hlavné dopady klimatických zmien v rámci Slovenska a jeho regiónov:

- **Posun vegetačných pásiem a stupňov** – vegetačné pásma sa posúvajú smerom k pólom (horizontálne) a vegetačné stupne s rastúcou nadmorskou výškou (vertikálne). Na Slovensku pozorujeme posun vegetačného pásma z juhu smerom na sever.
- **Nové živočíchy a rastliny** – zmena vegetačného pásma so sebou prináša aj nové živočíchy a rastliny, ktoré sa na Slovensku dosiaľ nevyskytovali. Mnoho zvierat a rastlín sa nedokáže vyrovnat' s vyššími teplotami a zmenami ich prirodzeného prostredia. Iné sa veľmi rýchlo adaptujú na nové prostredie, kde sa doteraz nevyskytovali.
- **Extrémne horúčavy** – vyššia priemerná teplota môže spôsobiť napr. vyšší obsah vodnej pary vo vzduchu, čo bude mať za následok výkyvy počasia. Územie Slovenska môžu zasiahnuť extrémne horúčavy, ktoré sa v minulých rokoch u nás nevyskytovali.
- **Vyschnuté vodné zdroje a obmedzené prírodné zdroje** – strata zdrojov pitnej vody v oblastiach, kde jej už teraz je akútny nedostatok. S tým súvisí nedostatok jedla a potravy nielen pre človeka, ale aj pre domáce zvieratá.
- **Povodne a víchrice** – letné počasie so sebou prináša zvýšené riziko výskytu celého radu extrémnych poveternostných javov, od horúčav až po silné búrky. Tie sú často sprevádzané intenzívnym dažďom, víchricami, bleskami alebo dokonca tornádom. Prívalové zrážky sú v teplejšej časti roka takmer výlučne spojené s rozvojom intenzívnych búrok. Tieto bývajú hlavnou príčinou vzniku lokálnych prívalových povodní.

- **Zničená úroda** – rovnako môžu nastať problémy v poľnohospodárstve. V dôsledku čoraz častejších extrémov počasia vznikajú záplavy a suchá na úrodných poliach, kde je úroda buď odplavená, alebo vysušená nedostatkom vody. Škody na úrode vedú k zvyšovaniu cien potravín, lesné požiare vedú k hospodárskym stratám.
- **Hospodárske škody** – vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že čím väčšie a rýchlejšie sú klimatické zmeny, tým horšie budú ich dôsledky.

Klimatické zmeny za posledných asi 130 rokov spôsobili ako keby sa priemerná teplota územia Slovenska zvýšila z úrovne stredného Považia na úroveň južnej časti Podunajskej nížiny, pričom severojužná vzdušná vzdialenosť medzi týmito regiónmi je asi 120 km (nárast priemernej ročnej teploty o približne 1,6°C za asi 130 rokov). Priemerné ročné zrážkové úhrny za 128 – ročné obdobie poklesli na Slovensku vcelku asi o 3,4%, pričom v južnej časti bol pokles výraznejší ako v severnej. Na juhu sú lokality s poklesom priemerných ročných úhrnov zrážok až viac než o 10%, v severných regiónoch sú naopak lokality s nárastom do 3% (Hanušin, 2012).

Hydrologické pomery

Voda okrem hygienicko-biologických a priemyselných funkcií má nezastupiteľnú úlohu pri udržiavaní optimálnej existencie prírodných krajinných systémov, preto jej využívanie človekom musí v civilizovanej spoločnosti rešpektovať aj zákonitosti optimálneho fungovania prírodnej krajiny. Voda bola donedávna považovaná za obnoviteľnú surovinu (zdroj). Vo väčšine krajín dochádza k znehodnocovaniu vodných zdrojov, čím sa prinajmenšom ich časť stáva trvale alebo dočasne nepoužiteľnou, čo znižuje objem disponibilných zdrojov (Hanušin, 2012).

Tri najdôležitejšie oblasti vodného hospodárstva:

- **zásobovanie obyvateľstva pitnou vodou** – v zásobovaní pitnou vodou sú u nás stále dominantné zdroje podzemných vôd, ktoré tvoria okolo 80%. Podzemná voda je v rámci územia Slovenska rozložená nerovnomerne. Najväčšie využiteľné množstvá sa nachádzajú v kvartérnych náplavoch horného Žitného ostrova a vo vápencovo dolomitických horninách pohorí stredného Slovenska a Slovenského krasu. Podstatne nižšie využiteľné množstvá podzemných vôd sú evidované na východnom Slovensku a juhu stredného Slovenska.
- **ochrana pred hydrologickými extrémami: suchom a povodňami**

- **zabezpečenie vody pre poľnohospodársku produkciu a priemysel** - spotreba vody je v súčasnosti rozdelená medzi hlavné sektory nasledovne: približne 56% pre priemysel, 37% pre vodovody a 7% pre závlahy. Napriek súčasnej veľmi nízkej spotrebe vody v poľnohospodárstve (čo dnes predstavuje približne len 7% celkovej spotreby, na rozdiel od minulosti, kedy to bolo okolo 50%) treba najmä v závlahovom hospodárstve počítat' s nárastom zavlažovanej výmery do roku 2050 zhruba o 80% a do roku 2075 zhruba na dvojnásobok a teda aj s adekvátnymi zdrojmi vody.

Klimatické zmeny na území SR prispievajú k extremizácii hydrologického cyklu – častejší výskyt povodní a súch, menia sa podmienky pre využívanie vodných zdrojov. Dostupnosť vody v niektorých regiónoch bude problematickejšia ako doteraz. Z týchto dôvodov je potrebné prijať v oblasti vodného hospodárstva na lokálnej úrovni viaceré opatrenia, ktoré prispejú k adaptácii na zmeny klímy, najmä optimalizáciu potreby vodných zdrojov, zvýšenie ich ochrany a prehodnotenie stratégie povodňovej ochrany. Napĺňanie týchto cieľov si bude vyžadovať zmeny vodohospodárskeho manažmentu nielen vo voľnej krajine, ale aj v intravilánoch sídiel (Hanušin, 2012):

- diverzifikovanie štruktúry krajinnej pokrývky, vytváranie a ochrana areálov zvyšujúcich infiltračnú schopnosť povodia,
- renaturácia tokov, mokradí a riečnych nív,
- údržba korýt tokov, zabezpečenie priepustnosti a konektivity odtokovej siete v povodí a v intravilánoch sídiel,
- vymedzenie zón dosahu n-ročných vôd v intravilánoch, ich priemet do územno-plánovacej dokumentácie a záväzné dodržiavanie,
- vyhodnotenie ekonomických a technických možností revitalizácie a opätovného využívania vyradených vodných zdrojov,
- prehodnotenie možností využívania lokálnych vodných zdrojov,
- kompenzácia za obmedzenie vznikajúce obciam „produkujúcim“ vodu,
- udržiavateľné riadenie odberov z vodných zdrojov,
- podpora výstavby domových čistiární odpadových vôd tam, kde nie sú vhodné podmienky na budovanie kanalizačnej siete,
- zvyšovanie vodnej sebestačnosti sídiel podporou využívania recyklovanej vody (sivej vody) a zachytávaním dažďovej vody,
- znižovanie podielu nepriepustných povrchov v sídlach.

Povodne predstavujú jeden z najvýznamnejších prírodných hazardov. Ich dôsledkom sú spravidla veľké hospodárske škody, ale aj straty na ľudských životoch. Riešenie problematiky povodní je však komplikované a vyžaduje spoluprácu vodohospodárov, hydrológov a hydrogeológov (Bodiš a kol., 2006).

Povodeň je prírodný proces, počas ktorého voda dočasne zaplaví zvyčajne nezaplavené územie. Povodeň vzniká vtedy, keď voda zaplavuje zvyčajne nezaliatú územie v dôsledku:

- zväčšenia prietoku vody vo vodnom toku,
- vzniku prekážok v koryte vodného toku alebo na objektoch križujúcich vodný tok, ktoré obmedzujú plynulé prúdenie vody, spôsobujú jej vzdutie a vyliatie z koryta,
- dlhotrvajúcich alebo intenzívnych zrážok alebo topenia snehu,
- povrchového odtoku vody zo zrážok alebo topiaceho sa snehu pritekajúceho na územie z priľahlých oblastí,
- vystúpenia hladiny podzemnej vody nad povrch terénu v dôsledku dlhotrvajúceho nadpriemerne vysokého vodného stavu vo vodnom toku.

RÁMČEK 26

Najväčšie povodne na Slovensku

Prvými údajmi o veľkých povodniach na našom území v dávnej minulosti sú len znaky napr. kulminačných hladín na zachovaných budovách a zmienky v archívnych dokumentoch. V Bratislave bola pravdepodobne najväčšou povodeň v r. 1516 – označenie výšky kulminačnej hladiny na pilieri Vydrickej brány je zároveň najstaršou zachovanou povodňovou značkou na území Slovenska. Celé 19. storočie bolo poznamenané ľadovými povodňami. Osudnou pre Bratislavu bola povodeň z 5. februára 1850. Jedna zo zachovaných povodňových značiek na rohu Laurinskej a Uršulínskej v historickom jadre mesta sa nachádza 182 cm nad úrovňou chodníka. Historicky najväčšou povodňou na našej najdlhšej riek Váh, o ktorej sa zachovali archívne dokumenty, je povodeň z roku 1813. Spustošila celé údolia Váhu, od Žiliny po Sereď zničila väčšinu domov v 50 obciach, o život prišlo 243 ľudí. Záznamy jezuitov spomínajú ničivé povodne v r. 1652 a 1662. V dávnej minulosti bývalo aj východné Slovensko častým priestorom povodňových katastrof. Zo zachovaných záznamov za takú možno považovať storočnú vodu v povodí Bodrogu a Tisy v roku 1888. Výskyt rozsiahlych povodní bol na tomto území častý aj v 20. storočí. Z najväčších povodní treba spomenúť storočnú vodu v povodí Bodrogu a Tisy v roku 1924, na Tise aj v roku 1932, rozsiahle povodne sa vyskytovali v rokoch 1967, 1974, 1979 či 1980. Celé povodie rieky Hornád zasiahla veľká povodeň v roku 1958, na Toryse sa s povodňovou katastrofou stretli v roku 1952.

Zdroj: <https://www.svp.sk/sk/povodne/historicke-povodne>

Najväčšie povodne na Slovensku:

november 1993 - záplavy postihli 26 miest a obcí v povodí rieky Uh v blízkosti štátnych hraníc s Ukrajinou. Pretrhnutím hrádze vznikli škody za vyše 4 mil. eur.

apríl 1994 - výdatné dažde zapríčinili najvyšší stupeň povodňovej aktivity v okresoch Nitra, Nové Zámky, Topoľčany. Zložitá bola situácia na Spiši v povodí rieky Hnilec, z brehov sa vylial Hornád.

jún 1995 - druhý stupeň povodňovej aktivity vyhlásili na Ipli v okrese Lučenec, tretí na potokoch Turiec a Rimava v lokalite Vlkyňa, okres Rimavská Sobota, v okrese Levice, kde zaplavilo časti niektorých obcí a Levíc.

september 1996 - záplavy po výdatných niekoľkodňových dažďoch v okrese Námestovo spôsobili materiálne škody približne za 263 tis. eur, v okrese Čadca viac než za 7,2 milióna eur.

júl 1997 - na Slovensku zaplavilo 2450 domov, bytov a bytových priestorov, čím bolo priamo postihnutých 10 tis. obyv. Slovenska.

júl 1998 - päťdesiat ľudí zahynulo v obci Jarovnice pri záplavách, ktoré postihli regióny východného Slovenska. Povodne zasiahli okolo 10 tis. obyv. v 86 obciach Prešovského a Košického kraja.

júl 1999 - tretí stupeň povodňovej aktivity vyhlásili v dvoch západoslovenských mestách Pezinok a Modra. Povodne na Slovensku v povodí Dunaja, Váhu, Hrona, Hornádu a Bodrogu spôsobili škody za 148 mil. eur.

apríl 2000 - v dôsledku vytrvalého dažďa a topenia snehu stúpili hladiny riek Torysa, Ondava a Ladomírka tak, že na nich vyhlásili tretí stupeň povodňovej aktivity. Hladina Torysy pri Sabinove bola na výške 230 centimetrov, pričom jej normál je pod 150 cm, hladina Ondavy pri Stropkove bola 290 centimetrov.

august 2002 - celú strednú Európu vrátane územia Slovenska postihli záplavy. Povodne zasiahli oblasť Pohronia, neskôr aj povodie Dunaja, najmä bratislavské mestské časti Devín a Devínsku Novú Ves.

júl 2005 - prietrž mračen a večerný intenzívny dážď v Prešovskom kraji spôsobili záplavy vo Vranovskom, Prešovskom a Stropkovskom okrese. Najviac škôd na obecnom majetku bolo na komunikáciách, mostoch, reguláciách potokov.

jún 2006 - zhruba 40 samospráv Prešovského, Bardejovského, ale aj Starol'ubovnianskeho, Kežmarského a Svidníckeho okresu vyhlásilo po silných dažďoch tretí stupeň povodňovej aktivity.

august 2007 - prívalová voda zaplavila obce na Zamagurí a na Spiši. K najviac postihnutým patrilo mesto Spišská Stará Ves a zamagurská obec Matiašovce.

máj 2008 - tretí stupeň povodňovej aktivity vyhlásili v 17 obciach Bardejovského okresu a v okrese Kežmarok.

august 2010 - tisícročná voda sa prehnała vodnými tokmi hornej Nitry a zasiahla mesto Handlovú ako aj obce Handlovskej doliny. Záplavy hlásili aj zo Žiaru nad Hronom, Prievidze a Martina

Zdroj: spracované podľa <https://www1.pluska.sk/Regiony>

Pôdne pomery

Pôdna pokrývka Slovenskej republiky je pomerne mladá. Súčasný pôdny kryt sa vytvoril po poslednej dobe ľadovej má teda najviac 15 – 20 tis.

rokov. Materskou horninou, z ktorej vznikol minerálny podiel našich pôd sú z 97% sypké horniny, sedimenty rôzneho pôvodu a iba 3% sa na jeho tvorbe podieľajú pevné podložné horniny najmä v hrebeňových polohách našich pohorí a im prilahlých svahov. Na formovanie pôdnej pokrývky výrazne vplývala klíma, zmeny krajinnnej pokrývky a od epiatlantiku do jej formovania výrazne zasiahol človek, najmä odlesňovaním, odvodňovaním, zavlažovaním a obrábaním pôd (Michaeli, 2001).

Celá Slovenská republika leží v miernom pôdno-geografickom pásme v pôdno-geografickej oblasti strednej Európy v zóne kambizemí a luvizemí pod listnatým lesom. Rozšírenie pôdných typov na našom území nie je náhodné, ale riadi sa určitými zákonitosťami.

Poľnohospodárska pôda predstavuje tú časť pôdneho fondu krajiny, ktorú človek vedome pretvára a využíva na uspokojovanie svojich, predovšetkým trofických potrieb. Z tohto dôvodu sa ako prirodzená zložka životného prostredia stáva predmetom jeho záujmu, posudzovania i výskumu. Hodnotenie kvality pôdy z hľadiska jej prínosov pre spoločnosť je základom pre formulovanie stratégie využívania pôdy (najmä poľnohospodárskej) a rozvoja regiónov (Wytrzens, 1996 In Vilček, 2011), pričom pôdu možno zaradiť medzi kapacitné faktory rozvoja (Robert, 1982 In Vilček, 2011).

Koncepcia bonitácie poľnohospodárskych pôd v podstate nadväzuje na tradičné princípy bonitácie u nás. Každá parcela je charakterizovaná parametrami pôdno - ekologických vlastností vyjadrenými tzv. "bonitovanými pôdno-ekologickými jednotkami" (BPEJ). Týmto jednotkám odpovedajú aj normatívne údaje o produkcii poľnohospodárskych plodín, ktoré sa môžu v daných prírodných podmienkach a pri obvyklej agrotechnike pestovať, ako aj normatívne údaje o nákladoch, čo slúži pre výpočet ceny pôdy. Vlastná bonita - hodnota pôdy sa v súčasnej bonitácii vyjadruje celoštátne platnou cenou pôdy a nie bonitnou triedou. Údaje o produkcii a nákladoch sa po určitých obdobiach aktualizujú rovnako ako aj cena pôdy. Pretože bonitácia je vytvorená na základe pomerne podrobného pôdoznaleckého prieskumu a kategórií sklonu svahov, bonita - cena parcely sa vypočítava ako vážený priemer z plôch jednotlivých BPEJ, ktoré sa nachádzajú na určitej parcele. Podobne sa vypočítava aj cena pôdy za celé územie užívateľa, alebo za katastrálne územie.

Vlastná bonitácia - oceňovanie pôd sa realizuje prostredníctvom bonitačného informačného systému, ktorý pozostáva z týchto častí:

- fyzický súbor máp BPEJ v mierke 1:5 000,
- súbor máp BPEJ vo forme bázy dát využiteľnej programovým vybavením niektorého z geografických informačných systémov (GIS),
- bonitačná banka dát,
- sústava pôdno-ekologických jednotiek.

Faktor environmentálnej situácie

Environmentálna kvalita krajiny súvisí s pôsobením človeka v krajine, ktoré sa prejavuje dlhodobým "tlakom" na využívanie prvotnej štruktúry krajiny, jej postupnou zmenou na druhotnú štruktúru a vytváraním terciárnej (socioekonomickej) štruktúry, ktorá predstavuje okrem iného aj ochranu socioekonomických záujmov v krajine. Kvalita krajiny z environmentálneho hľadiska je synergickým vyjadrením kvality jednotlivých zložiek - substrátu a reliéfu, pôdy, ovzdušia, vody, bioty a urbanizovaného prostredia, ktoré vytvárajú krajinný systém.

V 20. storočí na Slovensku prudké zmeny vyvolali nepriaznivý dopad na životné prostredie. Išlo o dlhodobú explantáciu prírodných zdrojov - znečistenie vody, pôdy, ovzdušia. Vnášanie cudzorodých látok do prostredia, nedomyslené zásahy do prostredia, hromadenie odpadov, deformácia štruktúry slovenskej ekonomiky, zastaranosť výrobných technológií – spôsobili zhoršenie stavu životného prostredia s rôznym stupňom devastácie, čo sa prejavilo v nežiaducom vplyve na zdraví, na veku ľudí, na genofonde voľne žijúcich aj hospodárskych zvierat, rastlinách, živočíchoch, na celých ekosystémoch, na životnosti materiálov, na ekonomike. V poslednom desaťročí sa znížilo produkovanie škodlivín následkom uzavretia rôznych zastaraných prevádzok (nerentabilné z ekonomickej stránky).

Pre územie Slovenska je environmentálnu kvalitu krajiny možné vyjadriť viacerými spôsobmi. Súhrnné pôsobenie negatívnych faktorov na stav krajiny a jej zložiek je možné vyjadriť napr. pomocou **územného systému stresových faktorov v krajine** (ÚSSF), ktorý vymedzuje základné prvky poškodenia a ohrozenia krajiny formou jadrových, líniových a veľkoplošných prvkov pôsobenia stresových faktorov, pričom rozlišuje tri stupne intenzity pôsobenia (silná, stredná, slabá). Stresovými faktormi negatívne vplyvujúcimi na životné prostredie, ekologickú kvalitu (stabilitu) a biodiverzitu sú najmä:

- **mestské osídlenie, výrazná urbanizácia a sprievodné hospodárske aktivity** – najviac zaťažené územia sú Bratislava a okolie, stredné Považie, Horná Nitra, Žiarska kotlina, časť Spišskej kotliny, Košice a

okolie, oblasť Vranov nad Topľou - Strážske - Humenné, prakticky všetky väčšie mestá a ich okolie ako aj iné devastované oblasti (Hnúšťa - Hačava, Jelšava - Lubeník a i.),

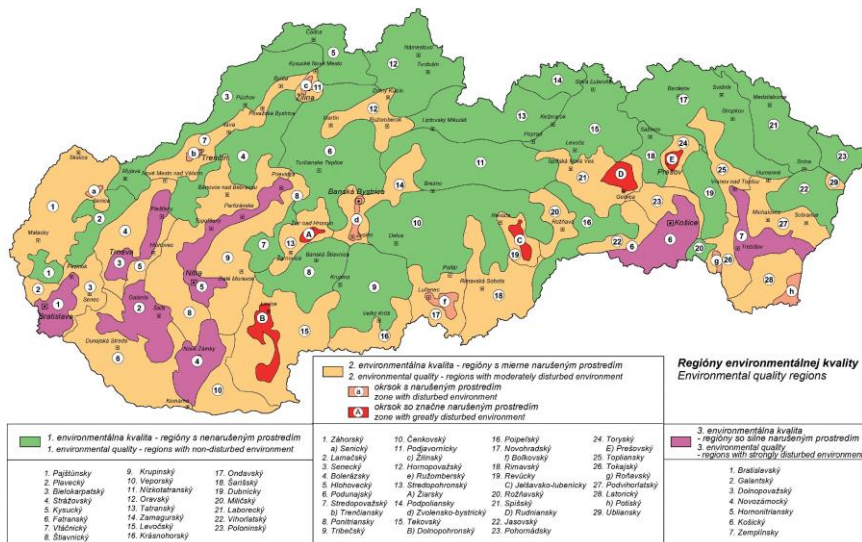
- **emisne zaťažené územia** – tento faktor súvisí s predchádzajúcim, zaťažené oblasti sa do značnej miery zhodujú s vyššie vymedzenými,
- **poľnohospodársky intenzívne využívané územia** – na Podunajskej, Záhorskej a Východoslovenskej nížine, v Juhoslovenskej a Košickej kotline, ale aj v iných kotlinách SR,
- **lesné oblasti ohrozené imisiami** – faktor ohrozujúci najmä zdravotný stav a sprostredkované aj ekologickú kvalitu rozsiahlych oblastí lesných ekosystémov - imisie narušené sú najmä vyššie polohy pohorí v smrekovom vegetačnom stupni,
- **intenzívne dopravné zaťažené oblasti** (hlavné železničné trate a cestné komunikácie) – faktor je zdrojom nepriaznivého pôsobenia hluku, emisií a iných stresorov na biotu. Najviac zaťaženými oblasťami sú okolia frekventovaných dopravných ťahov, sústredujúcich sa najmä v kotlinách a nížinách Slovenska.

Stav ohrozených oblastí SR (ohrozenie a poškodenie jednotlivých zložiek krajiny) je pravidelne vyhodnocovaný v rámci **Správ o stave životného prostredia SR**, ktoré obsahujú aj **Environmentálnu regionalizáciu Slovenska**. Regióny SR vykazujú odlišný stav zaťaženia zložiek životného prostredia a v rôznej miere sa v nich uplatňujú rizikové faktory. Tieto vplyvy, záťaž, či riziká majú (popri rôznorodosti prírodných pomerov) predovšetkým antropogénny charakter. Podkladom environmentálnej regionalizácie sú analýzy, príp. čiastkové syntézy za jednotlivé zložky životného prostredia (ovzdušie, voda, horniny, pôda, biota) a odpadové hospodárstvo. Z týchto podkladov možno ďalšou súhrnnou syntézou odvodzovať a určovať stupne environmentálnej kvality územia SR. V SR takto odlišujeme päť typov prostredí od prostredia vysokej kvality až po prostredie silne narušené. Po ich generalizácii na základe nich dochádza k vymedzovaniu 62 regiónov, rozdelených do troch skupín - s nenarušeným prostredím (26), s mierne narušeným prostredím (29) a so silne narušeným prostredím (7), ktoré nazývame zaťažené oblasti. Environmentálne regionalizácia charakterizuje úroveň životného prostredia SR v 5 stupňoch. Prvý stupeň (prostredie vysokej kvality) predstavuje stav životného prostredia najmenej ovplyvnený činnosťou človeka. Piaty stupeň (prostredie silne narušené) predstavuje stav životného prostredia zmenený, silne ovplyvňovaný činnosťou človeka, s najvyšším podielom environmentálnych záťaží. Tretí stupeň

predstavuje stredný stav negatívneho ovplyvnenia životného prostredia v území a druhý a štvrtý stupeň je treba chápať ako prechodné hodnoty medzi krajnými stavmi a identifikovaným stredom. V zmysle novšieho prístupu v procese environmentálnej regionalizácie Slovenska boli na základe piatich kvalitatívnych tried životného prostredia, geomorfologických pomerov a niektorých ďalších geografických, historických či administratívnych špecifik územia definované tri typy regiónov environmentálnej kvality:

- **regióny 1. environmentálnej kvality** pokrývajú predovšetkým prostredie vysokej kvality (1. stupeň), pričom najmä v ich okrajových, niekedy aj centrálnych častiach, sa môže vyskytnúť prostredie vyhovujúce (2. stupeň). Lokálne sú prítomné v regiónoch 1. environmentálnej kvality aj enklávy prostredia mierne narušeného (3. stupeň), spravidla najčastejšie v blízkosti väčších sídelných zoskupení.
- **regióny 2. environmentálnej kvality** predstavujú územia prechodného typu a sú z aspektu kvality životného prostredia veľmi heterogénne. Dominantným je tu prostredie vyhovujúce (2. stupeň) a tiež prostredie mierne narušené (3. stupeň). V antropogénne predisponovaných oblastiach je vcelku bežné aj prostredie narušené (4. stupeň) a výnimočne tiež prostredie silne narušené (5. stupeň). Preto bolo potrebné v niektorých prípadoch vymedziť v rámci regiónov 2. environmentálnej kvality ucelené okrsky s viac narušeným prostredím. Na strane druhej, a síce v územiach výrazne nezasiahnutých antropogénnou činnosťou, sa tu nachádzajú "ostrovy" prostredia vysokej kvality (1. stupeň).
- **regióny 3. environmentálnej kvality** reprezentujú tie územia, kde sa kumulujú environmentálne záťaž. Ich základom je prostredie silne narušené (5. stupeň) a prostredie narušené (4. stupeň). Z tohto dôvodu sa označujú ako **zatťažené (ohrozené) oblasti**. Pre periférne zóny jednotlivých regiónov 3. environmentálnej kvality je typické prostredie mierne narušené (3. stupeň) a na ich rozhraní s regiónmi 2. environmentálnej kvality aj prostredie vyhovujúce (2. stupeň).

Mapa 6: Regióny environmentálnej kvality

Zdroj: spracované podľa <https://www.minzp.sk/files/environmentalna-regionalizacia-sr.pdf>

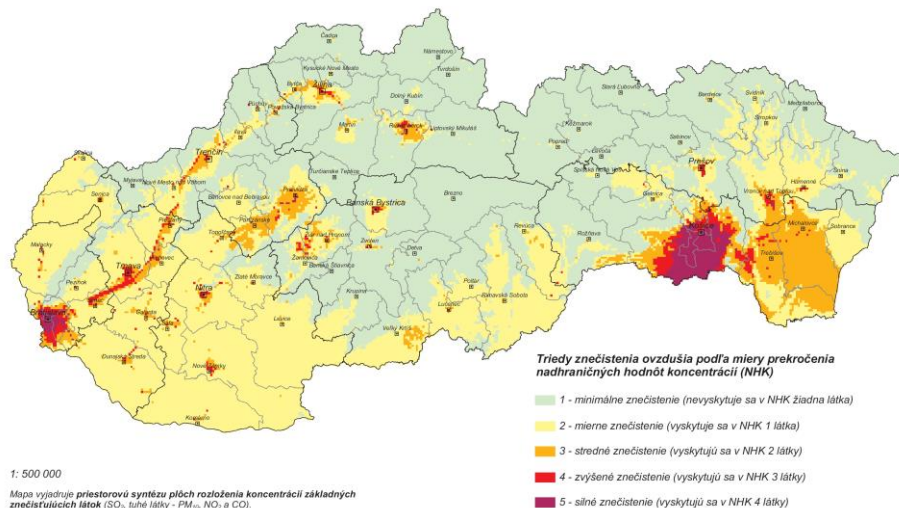
Kvalita ovzdušia

Kvalita ovzdušia je v jednotlivých regiónoch diferencovaná. Závisí to predovšetkým od intenzity a druhu hospodárskych aktivít. V súčasnosti ľudia viac reflektujú kvalitu ovzdušia vo svojom okolí, pretože má silný vplyv na ich zdravie a kvalitu života. Dlhodobé vystavenie ľudskej populácie znečisťujúcim látkam môže viesť k rôznym zdravotným komplikáciám v každom veku.

Ovzdušie na Slovensku je z pohľadu Európskej únie nadpriemerne znečistené. Podľa satelitných dát SR skončilo na treťom mieste od konca z 28 krajín pri zisťovaní priemerného podielu obyvateľstva vystavenému nadmernej koncentrácii častíc PM_{2.5}. Napriek tomu, že väčšinu znečisťujúcich látok produkujú domácnosti, podľa vládnych analytikov sa výdavky na ochranu ovzdušia a zmenu klímy využívali najmä pre priemysel. Slovensko v európskom porovnaní vykazuje vysoké hodnoty prachových častíc PM₁₀ a PM_{2.5}, pričom tieto majú zásadný negatívny vplyv na zdravie človeka. V rámci EÚ sme krajinou s tretím najvyšším podielom obyvateľstva vystaveného nadmerným koncentraciám PM_{2.5}, ktorý sa oproti celoeurópskemu priemeru znižuje iba polovičným tempom. Hlavnými príčinami sú vysoký podiel tuhých palív, vrátane biomasy, používaných v domácnostiach a využívanie menej kvalitných spaľovacích motorov v osobnej doprave. Kúrenie drevom je ekonomicky

najvýhodnejšie, no nie vždy najšetrnejšie k životnému prostrediu. Kúrenie drevom je emisne najnáročnejšie, čo sa v kombinácii so spaľovaním v zastaraných kotloch nepriaznivo odráža na kvalite ovzdušia. Najvyšší počet domácností v rámci rodinných domov vykurovajúcich tuhým palivom sa nachádza v okresoch Rimavská Sobota, Čadca a Tvrdošín, naopak, najmenej je ich na západnom Slovensku.

Mapa 7: Zaťaženie základnými znečisťujúcimi látkami

Zdroj: spracované podľa www.enviroportal.sk

Kvalita vôd

Množstvo a kvalita vody hrali pri osídľovaní krajiny odjakživa významnú úlohu. Pitná voda, zdanlivo bežný a dostupný produkt, je problémom v mnohých častiach sveta. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že Slovensko má dostatok povrchovej aj podzemnej vody. Prírodný výskyt vody v krajine je podmienený fyzicko-geografickými vlastnosťami a polohou príslušného krajinného celku. Polohu krajiny v kontexte prirodzenej dostupnosti vody môžeme hodnotiť prinajmenšom z dvoch základných aspektov:

- **klimatické aspekty polohy** (nadmorská výška, zemepisná šírka a dĺžka, vzdialenosť od oceánov a morí, poloha v zrážkovom tieni a pod.) determinujú množstvo, formu a režim zrážok, ktoré sú vstupným procesom hydrologického cyklu,
- **hydrografické aspekty polohy** vymedzuje pozícia krajinného celku v rámci odtokovo-denudačnej katény - horný, stredný, dolný tok, ktorá

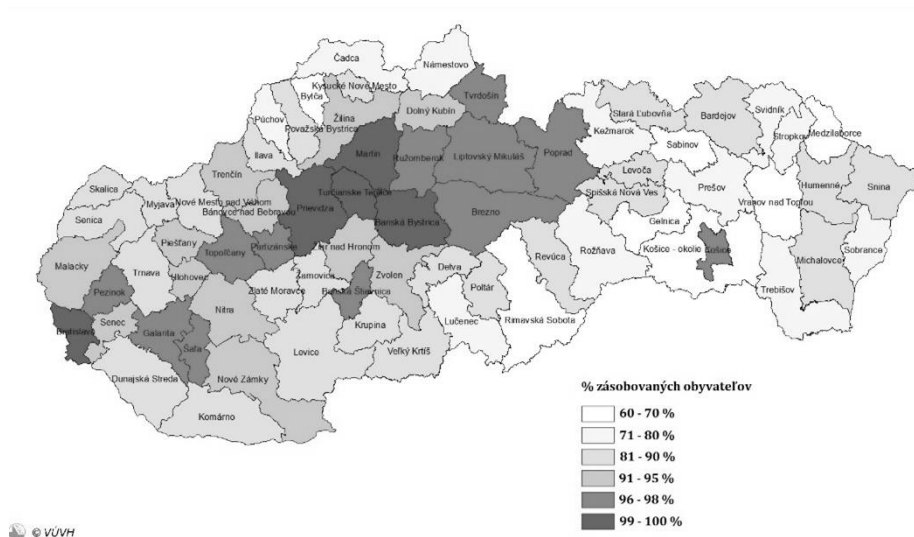
v zásade determinuje množstvo odtečenej vody v povrchových tokoch ako aj dominanciu procesov ovplyvňujúcich akumuláciu a odtok vody.

Výskyt dostatočného množstva vody v nejakej krajinej alebo administratívnej jednotke nemusí automaticky znamenať aj primeranú dostupnosť vody. Je známe, že voda sa v priestore a čase nevyskytuje rovnomerne. Odhliadnuc od prípadov, kedy voda môže byť znečistená a je teda v podstate nedostupná. Dostupnosť vody môže znížiť aj vzdialenosť od zdroja, náročnosť jej získavania (nízka ekonomická rentabilita či technické problémy získavania vody napr. z množstva málo výdatných alebo rozkolísaných prameňov a pod.) (Hanušin, 2006).

Slovensko získava pitnú vodu z podzemných a povrchových zdrojov. Ak by sme chceli tieto zdroje rozdeliť percentuálne, tak 80% pitnej vody získavame z podzemných vôd a len 20% z povrchových. Povrchové zdroje tvoria vodárenské nádrže a priame odbery vody z tokov. Povrchové vody sa v porovnaní s podzemnými vodami obvykle vyznačujú nižšou mineralizáciou, vyššími koncentraciami nerozpustených látok a kyslíka, malým obsahom oxidu uhličitého, menšími koncentraciami železa a mangánu, ale vyššou koncentraciou organických látok, ktorých charakter je rôzny v závislosti podľa pôvodu vody. Povrchové vody, ktoré sa používajú na zásobovanie obyvateľstva pitnou vodou sa vždy upravujú, aby kvalita upravenej vody spĺňala požiadavky na kvalitu pitnej vody.

Slovensko má veľa prameňov, predovšetkým v horských oblastiach, ktoré sú vhodné na zásobovanie obyvateľov. Voda z nich je veľmi kvalitná, pretože spĺňa požiadavky na kvalitu pitnej vody. Preto sa zabezpečuje iba dezinfekciou bez akejkoľvek ďalšej úpravy. Toto konštatovanie platí aj pre podzemné vodárenské zdroje nachádzajúce sa v oblasti Žitného ostrova, ktorý je našou najväčšou zásobárňou pitnej vody. Niektoré podzemné vodárenské zdroje situované najmä na západnom a východnom Slovensku, majú zvýšený obsah železa a mangánu. Takéto vody sa upravujú technologickým postupom odpovedajúcim ich kvalite a po úprave voda spĺňa požiadavky na kvalitu pitnej vody.

Mapa 8: Zásobovanie obyvateľstva z verejných vodovodov v okresoch

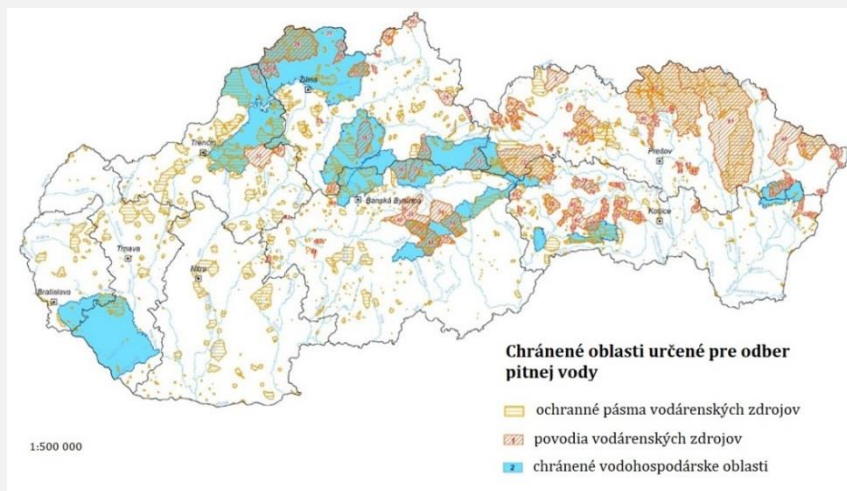

Zdroj: spracované podľa <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=1621>

Úroveň rozvoja verejných vodovodov je regionálne nerovnomerná a jedným z rozhodujúcich faktorov je aj nedostatok zdrojov podzemných vôd v pasívnych oblastiach (napr. juh stredného Slovenska a väčšina východného Slovenska). Najvyšší podiel zásobovaných obyvateľov je v Bratislavskom kraji, nasledovaný Žilinským, Nitrianskym a Trenčianskym krajom. Za celoslovenským priemerom zaostáva rozvoj verejných vodovodov v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji. Ak porovnáme zásobovanosť obyvateľstva v Prešovskom kraji s úrovňou zásobovania v ostatných krajoch SR, musíme konštatovať, že je na najnižšej úrovni. Z hľadiska jednotlivých okresov je najpriaznivejšia situácia v okrese Poprad, kde zásobovanosť obyvateľov dosahuje 91,4%. Zásobovanosť vyššia ako krajský priemer je ešte v okresoch Levoča (85,9%), Humenné (84,9%), Kežmarok (83,8 %), Bardejov (82,5%), Stará Ľubovňa (79,4%), Snina (79,3 %). Najnižší podiel obyvateľov zásobovaných pitnou vodou z verejných vodovodov je v okrese Vranov n/T. (60,8 %) a v okrese Sabinov (62,5 %).

Dejiny zásobovania vodou majú dlhodobú tradíciu. Dodnes sa zachovali zvyšky asi 200 antických vodovodov a akvaduktov. Prvým vodovodom na Slovensku bol vodovod Gróbná z roku 1323, ktorý slúžil pri ťažbe zlata pre mesto Kremnicu a neskôr pre potreby mincovne. Zdrojom vody bol potok Bystrica. Druhým vodovodom bol Turčekomský vodovod z rokov 1443–1500 ako vodovod úžitkovej vody pre všetky údolné banské diela v Kremnici. Tu bol vybudovaný privádzací prevod vody z povodia Váhu do povodia Hronu. Zdrojom vody bola rieka Turiec s jej prítokmi. Turčekomský vodovod je stále funkčný a voda z neho sa využíva na energetické účely. Historicky významný bol aj Špaňodolský vodovod pri Banskej Bystrici, ktorý bol v prevádzke v rokoch 1605 až 1917. Voda sa tu gravitačne privádzala unikátnym systémom drevených žliabkov spod Prašivej z povodia Váhu do Španej doliny na ťažbu medených rúd a ich úpravu. Začiatok výstavby prvého verejného vodovodu (Bardejovského vodovodu) nariadil kráľ Žigmund v roku 1423. Tradičným spôsobom zásobovania obyvateľstva vodou na území Bratislavy pred vybudovaním vodovodu bolo čerpanie vody zo studní. Studne postupne rozmachom stredovekej Bratislavy na zásobovanie obyvateľstva nestačili. V 16. storočí sa začala do mesta privádzať voda z prameňov Malých Karpát. V tomto období môžeme hovoriť o vzniku prvých jednoduchých vodovodov. Pitná voda sa z prvého verejného vodovodu (z ostrova Sihot') začala dodávať 1. 4. 1886 a prvé vodovody v dnešnom ponímaní sa na Slovensku budovali v mestách najmä v období 1868 až 1944. Najvýraznejší rozmach v zásobovaní vodou nastal v 60-tych a 70-tych rokoch minulého storočia.

Mapa 9: Chránené oblasti určené pre odber pitnej vody

Zdroj: spracované podľa <https://savesk.sk>
<https://www.enviroportal.sk/uploads/files/Regionalizacia/2016/2Voda.pdf>

Kvalita pôd

Pôda je schopná eliminovať negatívne účinky znečistenia, ale len do určitej hranice. Naším necitlivým prístupom môže byť táto hranica u pôdy prekročená. Pri jej prekročení sa znižuje schopnosť pôdy zabezpečovať ekologické funkcie akými sú produkcia biomasy, filtračná a akumulčná, asanačná, puфраčná funkcia. Následne dochádza k znižovaniu kvality pôdy, k nekontrolovateľnému prieniku naakumulovaných kontaminantov do poľnohospodárskej produkcie i vôd.

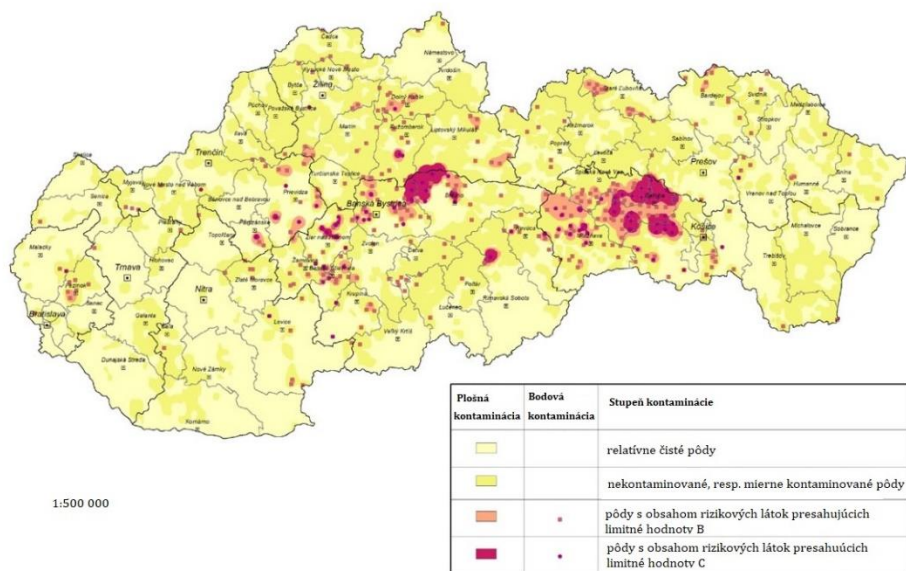
Vo vzťahu k človeku kvalita pôdy prostredníctvom svojich funkcií má určité ekologické, sociálne a ekonomické hodnoty. Pôda a spôsob jej využívania vrátane manažmentu vstupov ovplyvňuje kvalitu potravín a vody – čo súvisí s ľudským zdravím. Zdravotný stav populácie môže byť ovplyvnený kvalitou pôdy v dôsledku dostatku a kvality potravín. V podmienkach Slovenska je dostatok potravín skôr ekonomickým problémom, než problémom produkčnej schopnosti poľnohospodárskej pôdy. Súčasne, kvalitná pôda poskytuje hodnotu možnosti alternatív ako určitý podklad pre perspektívu bezpečnej budúcnosti vo vzťahu k životným podmienkam človeka. Najčastejšie sa pôda dáva do súvisu s ekonomickými hodnotami a spravidla zahrňuje produkčnú funkciu prípadne socioekonomické funkcie pôdy (zdroj surovín, priestor pre hospodárske aktivity človeka a bytovú výstavbu), ktoré zároveň znižujú hodnotu možností a alternatív. Aktivity v poľnohospodárskom sektore sú primárne založené na využívaní produkčnej funkcie poľnohospodárskej pôdy. Dôsledky preferovania ekonomických záujmov častokrát spojené s neochotou hľadať kompromisné riešenia vo vzťahu k ochrane zložiek prírodného prostredia sa skôr či neskôr premieta do degradácie pôdy a krajiny (Vilček a kol., 2013).

Ťažké kovy ako jedna z takýchto skupín kontaminantov majú veľký ekologický význam, daný ich ekotoxicitou a schopnosťou akumulácie. Vplyv ťažkých kovov na životné prostredie je zvýraznený ich nedegradovateľnosťou. Znečistená pôda sa stáva zdrojom znečistenia ostatných zložiek životného prostredia vrátane potravinového reťazca. Toxicitu ťažkých kovov je nevyhnutné hodnotiť z hľadiska ich koncentrácie, pretože všetky ťažké kovy, aj esenciálne, pôsobia pri prekročení koncentrácie špecifickej pre kov a organizmus, toxicky.

Stav kontaminácie pôd je vyjadrený kategóriami podľa limitov najvyšších prípustných hodnôt škodlivých látok na základe Rozhodnutia Ministerstva pôdohospodárstva SR č. 531/1994. Najrozšírenejšiu kategóriu predstavujú nekontaminované pôdy. Zaberajú prevažne celú juhozápadnú a južnú časť, ako aj severovýchodnú časť SR. Výskyt škodlivých látok je tu v rámci prirodzeného pozadia, ich hodnoty sú podlimitné. Rizikové pôdy v kategórii A, A1 sa vyskytujú

súvislejšie v severnej časti SR, ostrovčekovite sa tiež vyskytujú v strednej i východnej časti SR. Kontaminácia týchto pôd je pravdepodobne viac ovplyvnená diaľkovým prenosom emisií (najmä v severnej časti SR na flyši je výskyt geochemických anomálií minimálny), menej vplyvom geochemických anomálií (častočne najmä v oblasti stredného Slovenska na ich resedimentovaných polohách), prípadne môže ísť i o vplyv zmiešaný (vplyv antropogénnej činnosti i geochemických anomálií) hlavne v oblasti stredného Spiša. Kontaminované pôdy v kategórii B sú pomerne málo rozšírené. Vyskytujú sa hlavne v oblasti stredného Spiša a Štiavnických vrchov. Zaznamenaný je vysoký obsah často viacerých rizikových prvkov (Pb, Cd, ale i Cu, Zn, As, prípadne i ďalších). Ich výskyt je výrazne ovplyvnený geochemickými anomáliami, často znásobený i priemyselnou činnosťou (oblasť stredného Spiša). Silne kontaminované pôdy v kategórii C sú v SR plošne najmenej zastúpené. I keď tieto pôdy majú v poľnohospodárskej výrobe len okrajový význam (nachádzajú sa pod nekvalitnými trávnyimi porastami a lesmi), vyžadujú si už určitý spôsob sanácie.

Mapa 10: Kontaminácia pôdy

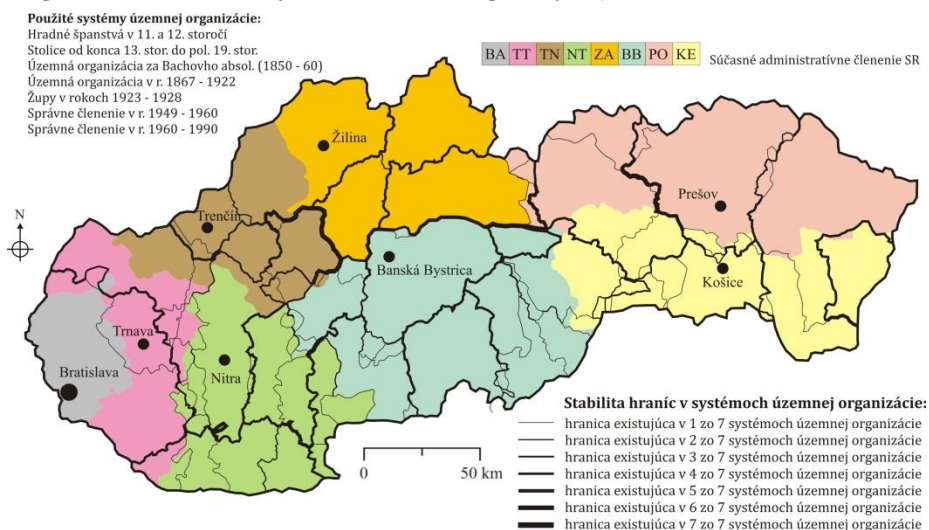
Zdroj: spracované podľa <http://geo.enviroportal.sk/atlassr/>

Faktor územno-správneho členenia

Už samotným územnosprávnym členením Slovenska sú položené základy rozdielov medzi jednotlivými regiónmi – súčasnými kraji sa Slovensko delí na „veľké a chudobné“ a „malé a bohaté.“ Historickým vývojom osídlenia vytvorili bývalé župy a stolice svoje prirodzené centrá s príslušným zázemím s vlastnou identitou, tradíciami, mentalitou, charakteristickými znakmi kultúry a krajiny. Toto všetko sa v bývalom režime zlúčilo do troch veľkých krajov a v súčasnosti bez logického prepojenia na historický kontext rozdelilo do 8 veľkých územných celkov, ktoré nemajú oporu v existujúcej regionálnej štruktúre Slovenska. Okrem toho existujú zákonité prirodzené rozdiely medzi mestom a dedinou – teda veľkými sídelnými aglomeráciami a vidiekom. Zároveň má vidiecke prostredie ešte ďalšie špecifiká, ktorými sa navzájom odlišuje – veľké obce, malé dediny, rozptýlené laznícke osídlenie. Obce pozdĺž významných dopravných koridorov, koncové malé dedinky, horské oblasti, prihraničné oblasti. Finančné ani iné mechanizmy to nerozlišujú, resp. minimálne. Toto všetko by mal regionálny rozvoj rešpektovať, pretože paušálny prístup k rozvoju bez ohľadu na spomenuté špecifiká tieto rozdiely ďalej prehľbuje.

Rozdelenie Slovenska na „bohatý“ severozápad a „chudobný“ juhovýchod má historické korene. Kým v minulosti bolo územnosprávne členenie stále a menilo sa len s malými úpravami (regióny mali stabilizované hranice i hlavné centrá), v 20. storočí sme svedkami neustálych častokrát protichodných zmien územnosprávneho členenia (negatívny dopad na rozvoj regiónov). Historické regióny bývalých stolíc mali stabilizované hranice, podobne na tom boli hranice, ktoré tvorili prírodné bariéry. Oblasti s častými zmenami hraníc boli politicky menej stabilné, čo platí pre oblasti južného Slovenska. Nestabilita stála aj za častými zmenami centier južných okresov. Preto sa v tejto oblasti nenachádzajú také významné centrá ako v iných častiach Slovenska, čo negatívne vplýva na rýchlosť rozvoja tohto regiónu. Aj súčasné územnosprávne členenie deformuje rozvoj regiónov. Umelo boli rozdelené prirodzené regióny Spiša a Zemplína. Nitriansky a Žilinský kraj boli vyčlenené úzko, na úkor Trenčianskeho kraja, ktorý nemá vôbec opodstatnenie v územnosprávnom členení. Samotné mesto Trenčín je na hierarchickej úrovni s mestami ako Poprad, Lučenec alebo Michalovce, ktoré tiež nie sú krajskými mestami.

Mapa 11: Faktor stability hraníc územno-správnych jednotiek na Slovensku

Zdroj: spracované podľa Mazúr a kol. (1980)

Faktor sídelnej hierarchie a faktor charakteru osídlenia

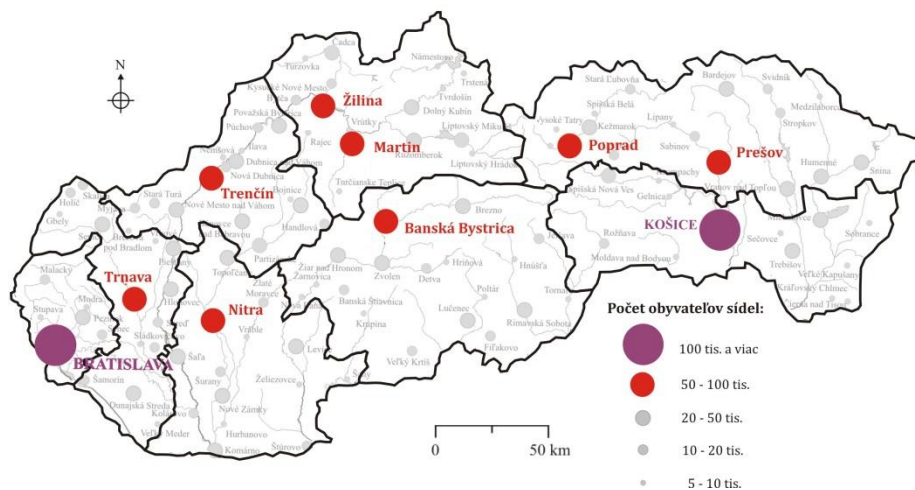
Faktor sídelnej hierarchie je považovaný za jeden z troch najdôležitejších faktorov, ktoré podmieňujú regionálny rozvoj. Pozitívne efekty faktora sídelnej hierarchie sú v tom, že hlavné mestá štátov a veľké mestá disponujú významným ekonomickým a sociálnym potenciálom. Ich ekonomická báza je diverzifikovaná so silným podielom terciérneho a kvartérneho sektora. Tieto mestá sú súčasne územno-správnymi centrami a v dnešnom globalizujúcom sa svete sú pre jednotlivé regióny štátu sprostredkovateľmi „ideí“ prichádzajúcich zvonku. Ich veľkou prednosťou je možnosť priamych kontaktov v obchode a podnikaní. Veľké mestá majú lepšiu sociálnu a technickú infraštruktúru a priaznivejšiu demografickú (vzdelanostnú) štruktúru. Je zrejmé, že **veľké mestá a ich regióny majú veľa predností vo vzťahu k úspešnosti transformačného procesu**. Faktor sídelnej hierarchie možno považovať za najvýznamnejší faktor regionálnej diferenciacie územia v období transformácie (Korec, 2005).

Rozdiely v ekonomickej výkonnosti medzi hlavným mestom a ostatnými mestami štátu sú pri postsocialistických štátoch väčšie ako v prípade vyspelých západných krajín. Rozdiel medzi Bratislavou a zvyškom Slovenska je však ešte väčší ako v prípade ktorejkoľvek postsocialistickej krajiny. To síce pozitívne stimuluje bezprostredný región Bratislavy a západného Slovenska, no negatívne to vplýva na zvyšné časti Slovenska, predovšetkým na zaostávajúci juhovýchod.

Na rozvoj územia potrebujeme dostatočný počet veľkých miest. V rozvinutejšej severozápadnej časti Slovenska sa nachádza pomerne rovnomerne rozmiestnených 7 miest nad 50 tis. obyvateľov (Bratislava, Trnava, Nitra, Trenčín, Žilina, Martin a Banská Bystrica), v zaostávajúcej juhovýchodnej len tri - Poprad, Košice a Prešov, z toho dve blízko seba v relatívne uzavretej Košickej kotline.

V súčinnosti s faktorom sídelnej hierarchie pôsobí aj faktor charakteru osídlenia. Ten súvisí s koncentráciou obyvateľstva, ktorá výrazne ovplyvňuje rozvoj regiónu. Mimo veľkých miest je dôležitá aj veľkostná štruktúra vidieckych obcí. Len obce s väčším počtom obyvateľov majú vyšší rozvojový potenciál. Pokiaľ sa v regióne nachádza rozdrobená sídlená štruktúra s veľkým počtom obcí s malým počtom obyvateľov, pôsobí to na rozvoj územia negatívne. Tento problém sa týka práve Košického, Prešovského a Banskobystrického kraja (v súčasnosti hlavne ich okrajových prihraničných oblastí). V týchto oblastiach je nízka koncentrácia obyvateľstva, navyše s nevhodnou vekovou a vzdelanostnou štruktúrou (staršie obyvateľstvo s nižším vzdelaním). Nízky ľudský potenciál nedáva tomuto územiu dostatočné rozvojové impulzy.

Mapa 12: Faktor charakteru osídlenia

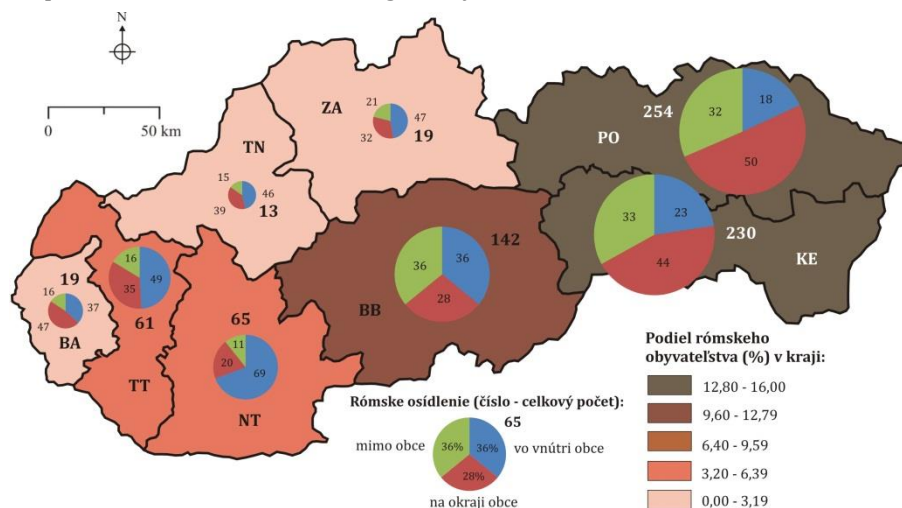

Zdroj: Retrospektívny slovník obcí ČSSR (1975), Korec (2005), www.statistics.sk, 2019

Faktor osobitostí demografických štruktúr regiónov (rómske etnikum)

Koncentrácia obyvateľstva so špecifickým demografickým prejavom, odlišnými kultúrohistorickými súvislosťami i problematickým sociálnym postavením takisto ovplyvňuje nerovnomernú rýchlosť rozvoja slovenských regiónov. Takýmto obyvateľstvom sú na Slovensku dlhodobo Rómovia. Ich vyššia koncentrácia v niektorých regiónoch Slovenska (Prešovský, Košický a Banskobystrický kraj) ovplyvňuje sociálnu situáciu týchto krajov. Nevydarené dlhodobé riešenie rómskej otázky v priebehu 20. storočia vyústilo dnes do situácie, kedy sa zvyšuje počet Rómov, ale rastie aj počet sídelných lokalít kde žijú Rómovia, pričom tieto lokality vznikajú aj v regiónoch, kde predtým Rómovia nežili. Na základe mapy 13 je viditeľný priamy súvis koncentrácie Rómov v jednotlivých regiónoch Slovenska a ekonomickej výkonnosti týchto regiónov. Regióny s vyšším podielom Rómov na celkovom počte obyvateľov sa rozvíjajú pomalšie s vyššou záťažou na sociálny systém. Opäť ide o regióny juhovýchodného Slovenska, kde je podiel tohto etnika na úrovni cca 10 až 16%, pričom je tu lokalizovaných až 78% všetkých rómskych osídlení na Slovensku (najviac Prešovský kraj – 254 a Košický – 230). Vyspeľý severozápad Slovenska je naopak charakteristický nižším podielom rómskeho obyvateľstva ako aj počtom rómskych osídlení – iba 179 (22,0% v rámci SR).

Mapa 13: Faktor osobitostí demografických štruktúr

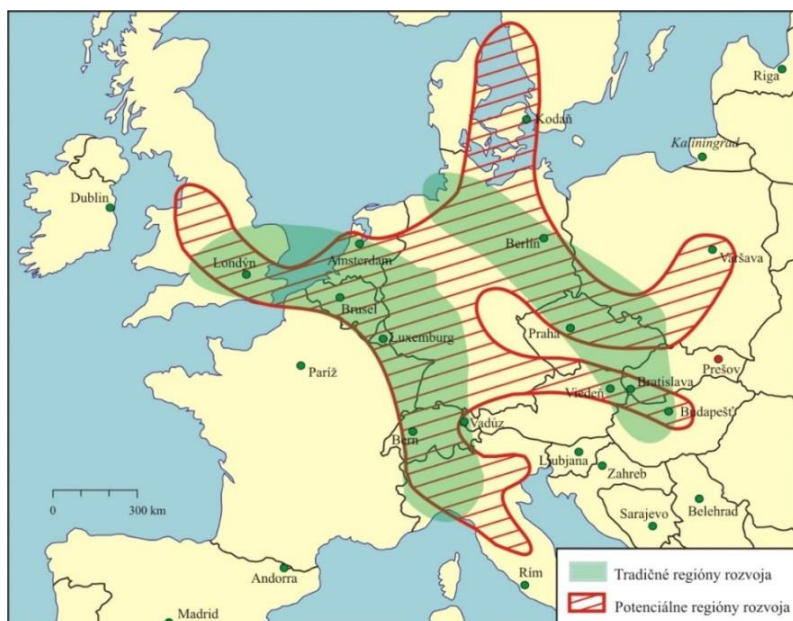

Zdroj: Atlas rómskych komunít na Slovensku (2013)

Faktor makropolohovej atraktivity a faktor depresnosti prímestských regiónov susedných štátov

Na základe analýzy úrovne a dynamiky zmien 21 postkomunistických krajín je možné vyzdvihnúť kľúčovú úlohu tohto faktora. Pozitívny efekt geografickej makropolohy (mapa 14) na nadnárodnej úrovni sa dá interpretovať jednoducho: štáty, resp. regióny, ktoré sa nachádzajú v blízkosti západnej štátnej hranice, resp. v blízkosti hraníc s bývalými štátmi západnej Európy mali po roku 1989 lepšie podmienky pre ekonomický a sociálny rozvoj a lepšie podmienky pre úspešné zvládnutie transformačného procesu ako regióny s východnejšou lokalizáciou. Trojuholník Viedeň - Bratislava - Győr bol označený za „zlatý trojuholník“ Európy s vysokou návratnosťou investícií. Bratislava a západné Slovensko dlhodobo ťaží z výhodnej polohy vzhľadom k vyspelej západnej krajine. Odtiaľ sa rýchlo šíria nové myšlienky a inovácie na báze susedstva, ktoré nie sú brzdené politickými ani prírodnými bariérami. Na národnej úrovni je potrebné zohľadňovať aj makropolohu regiónov k hlavnému mestu štátu. Vplyv tohto faktora podobne ako vplyv predchádzajúceho možno považovať za všeobecný, t.j. uplatňujúci sa v celom priestore štátu.

Mapa 14: Makropolohová atraktivita regiónov Európy

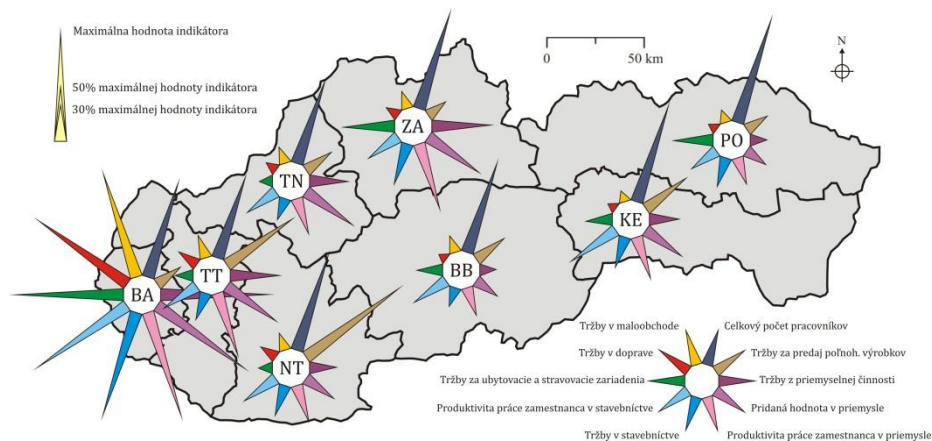
Zdroj: vlastné spracovanie podľa Atlas krajiny Slovenskej republiky (2002)

Spolu s faktorom makropolohovej atraktivity spolupôsobí aj faktor depresnosti priliehajúcich regiónov susedných štátov. Tento faktor hovorí o tom, že regionálne rozdiely sú výrazne ovplyvňované polohou regiónov k západným susedom. Na Slovensku najmenej rozvinutá oblasť východného Slovenska je obklopená ekonomicky zaostávajúcimi regiónmi severovýchodného Maďarska, juhovýchodného Poľska a Ukrajiny. Z týchto území neprichádzajú dostatočné rozvojové impulzy, čo má za následok pomalší hospodársky vývoj tejto časti SR.

Faktor nevýhodnej ekonomickej špecializácie regiónov

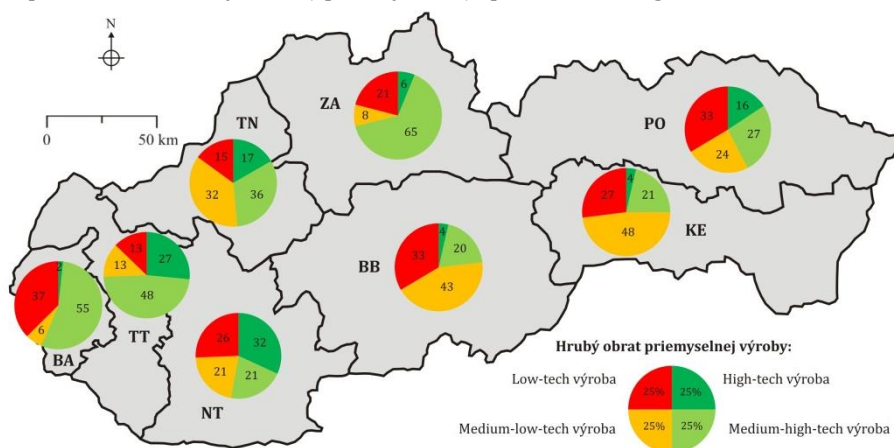
Je tretím významným faktorom, ktorý sa interpretuje zložitejšie. Celý rad regiónov v postkomunistických krajinách mal nepriaznivú ekonomickú špecializáciu. Ide v podstate o jednostrannú orientáciu na málokonkurencieschopné priemyselné odvetvie, prípadne (vo vidieckych oblastiach s malými mestami) o orientáciu na jeden ťažiskový priemyselný podnik a poľnohospodársku výrobu na vidieku. Takéto oblasti boli náchylné na rýchly „ekonomický kolaps“ v dôsledku stagnácie alebo zníženia výkonnosti ekonomických subjektov. Spoločným znakom takýchto typov oblastí bola aj nízka sociálno-profesijná flexibilita pracovných síl, v prípade vidieckych oblastí negatívnym rysom bolo ich slabé osídlenie. Naopak, regióny so zdravou, rôznorodou, resp. diverzifikovanou ekonomikou mali viac šancí na úspešnú transformáciu, okrem iného aj preto, že sa javili príťažlivejšie pre zahraničné investície. Tento faktor nepôsobí na Slovensku plošne. Dotýka sa primárne okresov Prešovského, Košického a Banskobystrického kraja.

Mapa 15: Faktor nevýhodnej ekonomickej špecializácie regiónov

Zdroj: www.statistics.sk, 2019

Mapa 16: Faktor nevýhodnej priemyselnej špecializácie regiónov

Zdroj: Ročenka priemyslu, 2018

Pre jednotlivé regióny, samosprávne kraje na Slovensku boli určené inovačné póly rastu – oblasti inovačného rozvoja napr. klastre. Pre založenie úspešného klastra na Slovensku je potrebné, aby klastre bol založený verejnými inštitúciami, predovšetkým samosprávnymi krajinami, mestom (prípadne obcou), verejnou univerzitou. Ďalšími členmi sú výskumné a vývojové ústavy, vzdelávacie inštitúcie, firmy a ďalšie združenia. Týmto je zabezpečená možnosť čerpania finančnej podpory zo štrukturálnych a ďalších fondov, ktoré priamo podporujú založenie a činnosť klastra, tak ako boli spomenuté v kapitole „Verejné financie pre klastre.“ Zameranie klastra ďalej nemá byť v rozpore s rozvojovými dokumentmi Slovenska a s regionálnymi rozvojovými dokumentmi, a to predovšetkým s Inovačnou Stratégiou SR a Regionálnymi inovačnými stratégiami, ktoré sa v mnohých prípadoch stali súčasťou hospodárskych plánov jednotlivých regiónov.

Existujúce klastre:

- *Automobilový klastre* – Západné Slovensko, Trnavský samosprávny kraj, automobilový priemysel,
- *Elektrotechnický klastre* – Západné Slovensko, Trnavský samosprávny kraj, elektrotechnika,
- *Klastre Liptov* – Žilinský samosprávny kraj, CR,
- *Klastre Orava* – Žilinský samosprávny kraj, CR,
- *Balnea Cluster Dudince* – Banskobystrický samosprávny kraj, CR,

- *Z@ICT Klaster* – Žilina, Žilinský samosprávny kraj, informačné a komunikačné technológie,
- *IT Klaster Košice* – Košický samosprávny kraj, informačné technológie,
- *Strojársky a drevársky klaster* – Banskobystrický samosprávny kraj, strojársky a drevársky priemysel,
- *Klaster Turiec* – Žilinský kraj, Turiec, CR.

Faktor „veľkej“ dopravnej infraštruktúry

Vplyv dopravy na vznik regionálnych rozdielov na Slovensku je evidentný. Úplná alebo čiastočná dostupnosť regiónu diaľnicou alebo rýchlostnou cestou s Bratislavou sa reálne prejavuje vo výške objemu priamych zahraničných investícií, v intenzite podnikateľských subjektov, v počte zahraničných návštevníkov cestovného ruchu, v rozvoji osobitých foriem maloobchodu a služieb.

Mapa 17: Faktor „veľkej“ dopravnej infraštruktúry – diaľnice a rýchlostné cesty v roku 2019.

Zdroj: <https://ww-w.ndsas.sk/narodna-dialnicna-spolocnost>, 2019

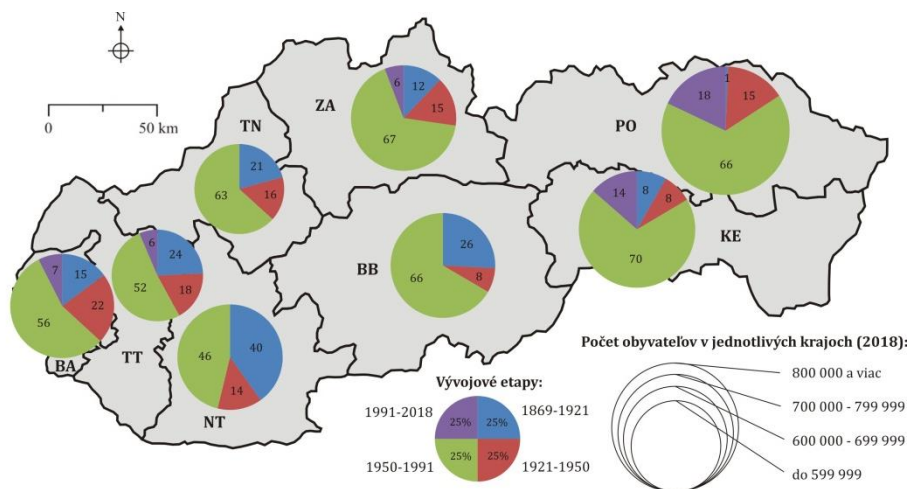
Z „veľkej“ dopravnej infraštruktúry majú vplyv predovšetkým nadradená cestná sieť (diaľnice a rýchlostné cesty) a železnice (dvojkolajné a elektrifikované) (mapa 17). Letecká a lodná doprava len umocňuje efekt cestnej a železničnej dopravy. Regióny s dobudovanou dopravnou infraštruktúrou na Slovensku (Bratislava a okolie, dolné a stredné Považie)

vykazujú dlhodobo najnižšiu mieru nezamestnanosti. Územia s napojením na diaľnicu si vybrali aj všetci významní investori (automobilky, elektrotechnické podniky) na Slovensku. Trasy diaľnic a rýchlostných ciest vedú prevažne v smeroch najväčších reálnych a predpokladaných prepravných požiadaviek, odrážajú teda regionálnu štruktúru krajiny. Práve regióny juhu stredného Slovenska a východného Slovenska trpia nedostatočným napojením na sieť rýchlostných komunikácií.

Faktor historickej marginality

Črtami historického zaostávania trpí juh stredného Slovenska a východné Slovensko. Na základe prepočtov indexu rastu obyvateľstva v jednotlivých obdobiach vývoja (mapa 18), práve tieto dva regióny vykazovali najnižšiu dynamiku rastu počtu obyvateľov. Tento spomalený rast počtu obyvateľov súvisí predovšetkým s periférnou polohou týchto regiónov, nedostatočným napojením na hlavné dopravné koridory a nízkou úrovňou industrializácie. Hlavná vlna priemyselňovania Slovenska v druhej polovici 20. storočia tieto regióny obišla. Jediným okresom, ktorý ako jediný zaznamenal za celé sledované obdobie pokles obyvateľov, bola Banská Štiavnica. Okresmi s najnižším rastom obyvateľstva boli Gelnica, Sobrance, Turčianske Teplice, Poltár, Myjava, Medzilaborce, Levoča, Krupina, Rimavská Sobota a Stará Ľubovňa.

Mapa 18: Faktor historickej marginality

Zdroj: Korec (2005), www.statistics.sk, 2019

6.2 Regionálne disparity na Slovensku

Problematike regionálnych disparít na Slovensku sa venovalo množstvo autorov, ktorí ich hodnotili z rôznych pohľadov, či už išlo o ekonomický pohľad, sociálny, environmentálny a pod. Osobitnú rovinu ich hodnotenia prináša prierezové priestorové hľadisko, ktoré je výraznou doménou najmä geografických prác. Nasledujúci prehľad prináša krátky exkurz prácami zaoberajúcimi sa hodnotením regionálnych disparít v Slovenskej republike.

Pri hodnotení regionálnych disparít je dôležitý výber adekvátnych indikátorov. Neexistuje jeden správny a univerzálny prístup a každý výskumník resp. hodnotiteľ si definuje vlastný súbor indikátorov. Klamár a kol. (2018) uvádzajú, že spôsob výberu indikátorov je závislý od preferencií, ale i skúseností daného bádateľa. Dôležitý je aj počet zvolených indikátorov. Nízky počet môže skresľovať reálnu situáciu a vysoký naopak spôsobovať stratu prehľadnosti hodnotenia. Hamada, Kasagrandá (2014) dodávajú, že u väčšiny autorov dominuje multikriteriálne hodnotenie regiónov, ktoré je objektívnejšie ako hodnotenia na báze jediného indikátora.

Skôr ako bude priblížený prehľad prác využívajúcich jednotlivé indikátory je dôležité uviesť tzv. prehľadové práce. Ide o teoreticky zamerané práce, ktorých cieľom je priblížiť a definovať teoretické a systémové východiská pri hodnotení tejto problematiky ako napr. výber indikátorov, prístupy a požiadavky na indikátory, ich klasifikáciu ako aj uvedenie prehľadu prác autorov využívajúcich dané indikátory. K týmto prehľadovým prácam je možné zaradiť napr. práce Michálek (2013, 2014b), Michálek, Podolák (2014), Hamada, Kasagrandá (2014), Klamár a kol. (2018) a pod.

Pri dekompozícii sa indikátory zvyčajne delia do troch základných skupín a to ekonomické, sociálne a územné indikátory.

Prvú skupinu tvoria **ekonomické indikátory**. Tabuľka 19 prináša prehľad najpoužívanejších ekonomických indikátorov v prácach autorov, ktorí sa zaoberali hodnotením regionálnych disparít na Slovensku. K najčastejšie používaným patria hrubý domáci produkt (HDP) prepočítavaný na obyvateľa príp. v parite kúpnej sily (PKS) a priame zahraničné investície (uvádzané celkovo alebo prepočítavané na obyvateľa). Pomerne často je využívaný aj indikátor počet organizácií orientovaných na tvorbu zisku na 1000 obyvateľov ako aj počet živnostníkov na 1000 obyvateľov. Svojím charakterom je podobne ako HDP komplexnejšie poňatý indikátor pod označením ekonomický agregát, ktorý sa využíva najmä pri hodnotení regionálnych disparít na nižších hierarchických

úrovniah (okresy, mikroregióny), kde nie sú dostupné štatistické dáta týkajúce sa iných dôležitých indikátorov ako napr. hrubého domáceho produktu a pod.

Tab. 19: Ekonomické indikátory v prácach o regionálnych disparitách v SR

Ekonomické indikátory	
HDP na obyv.	Sloboda (2006), Kožiak (2007), Kožiak a kol. (2008, 2012), Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Nižňanský (2007), Matlovič a kol. (2008), Klamár (2008, 2011a, 2011b, 2016), Rajčáková (2009), Michaeli a kol. (2010), Slobodníková (2010), Mariš (2011), Rajčáková, Švecová (2012, 2014), Papcunová (2012), Habánik a kol. (2013), Švecová, Rajčáková (2014), Matlovičová a kol. (2014), Machová a kol. (2014), Korec a kol. (2016)
Ekonomický agregát	Hurbánek (2008), Korec, Polonyová (2011), Klamár (2011a), Padová a kol. (2012), Klamár a kol. (2015)
Hrubá pridaná hodnota	Matlovič a kol. (2008), Klamár (2008), Klamár, Rosič (2009), Rajčáková, Švecová (2012), Švecová, Rajčáková (2014)
Tvorba hrubého fixného kapitálu	Mariš (2011), Matlovič, Matlovičová (2011), Rajčáková, Švecová (2012), Matlovičová a kol. (2014)
Priame zahraničné investície	Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Rajčáková (2006, 2009), Kožiak (2007), Klamár (2008, 2011b), Slobodníková (2010), Kožiak (2011), Rajčáková, Švecová (2012), Padová a kol. (2012), Habánik a kol. (2013), Hamada, Kasagrande (2013), Švecová, Rajčáková (2014), Matlovičová a kol. (2014), Hamada (2014), Klamár a kol. (2015)
Produktivita práce v priemysle	Matlovič a kol. (2008), Klamár (2008, 2011b, 2016), Rajčáková, Švecová (2012, 2014), Švecová, Rajčáková (2014)
Produktivita práce v stavebníctve	Matlovič a kol. (2008), Klamár (2011b, 2016)
Mesačné náklady na prácu zamestnanca	Matlovič a kol. (2008), Matlovič, Matlovičová (2011), Klamár (2011b, 2016)
Počet organizácií orientov. na tvorbu zisku na 1000 obyv.	Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Klamár (2008, 2011b, 2016), Matlovič a kol. (2008), Rajčáková, Švecová (2014), Matlovičová a kol. (2014), Klamár a kol. (2015)
Počet podnikov s 250 a viac zamestnancami	Matlovič, Matlovičová (2011), Matlovičová a kol. (2014), Klamár a kol. (2015)
Počet živnostníkov na 1000 obyv.	Matlovič, Matlovičová (2005), Klamár (2008, 2011b, 2016), Padová a kol. (2012), Matlovičová a kol. (2014), Hamada (2014), Klamár a kol. (2015)
Výber daní na obyv.	Matlovič, Matlovičová (2005), Matlovičová a kol. (2014)
Právnické osoby na 1000 obyv.	Papcunová (2012), Matlovičová a kol. (2014), Hamada (2014)
Vklady v pobočkách bánk v kraji na obyv.	Matlovič, Matlovičová (2011)
Obchodné spoločnosti na 1000 obyv.	Matlovičová a kol. (2014)
Družstvá na 1000 ob.	Matlovičová a kol. (2014)

Zdroj: vlastné spracovanie

V rámci **sociálnych indikátorov** (tab. 20) dominujú pri hodnoteniach jednoznačne tri z nich a to miera nezamestnanosti, priemerná mesačná mzda a miera zamestnanosti. Tieto indikátory sa spoločne s ekonomickým indikátorom HDP na obyv. vyskytujú ako bazové indikátory takmer pri všetkých prácach venovaných regionálnym nerovnostiam. Viacerí autori pri svojom hodnotení regionálnych disparít na Slovensku využívajú aj indikátory spojené s demografickou charakteristikou ako prirodzený a migračný prírastok/úbytok na 1000 obyv., index starnutia obyvateľstva a indikátor spojený s problematikou bývania – počet dokončených bytov na 1000 obyv. Niektoré indikátory z tejto skupiny majú výrazne ekonomický podtón a sú na pomedzi oboch skupín (napr. priemerná mesačná mzda, miera nezamestnanosti).

Tab. 20: Sociálne indikátory v prácach o regionálnych disparitách v SR

Sociálne indikátory	
Stredná dĺžka života	Rajčáková, Švecová (2012), Madajová a kol. (2014)
Prirodzený a migračný prírastok/úbytok na 1000 obyv.	Rajčáková, Švecová (2002, 2011, 2014), Ira a kol. (2005), Rajčáková (2006, 2009), Padová a kol. (2012), Papcunová (2012), Némethová, Šimánek (2014), Švecová, Rajčáková (2014)
Hrubá miera natality	Matlovič, Matlovičová (2005), Matlovič a kol. (2008), Klamár (2011b, 2016), Hamada (2014), Klamár a kol. (2015)
Index starnutia obyvateľstva	Rajčáková, Švecová (2002, 2011), Rajčáková (2006, 2009, 2014), Padová a kol. (2012), Némethová, Šimánek (2014), Hamada (2014), Švecová, Rajčáková (2014)
Miera zamestnanosti	Matlovič, Matlovičová (2005), Matlovič a kol. (2008), Klamár (2008, 2011b, 2016), Rajčáková, Švecová (2012, 2014), Habánik a kol. (2013), Švecová, Rajčáková (2014), Matlovičová a kol. (2014), Klamár a kol. (2015)
Miera nezamestnanosti	Rajčáková, Kusendová (1993), Baláž (2004), Ira a kol. (2005), Rajčáková, Švecová (2002, 2010, 2011, 2012, 2014), Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Rajčáková (2006, 2009), Kožiak (2007), Matlovič a kol. (2008), Hurbánek (2008), Klamár (2008, 2011a, 2011b, 2016), Lauko a kol. (2009, 2010), Slobodníková (2010), Michálek, Podolák (2011), Padová a kol. (2012), Habánik a kol. (2013), Hamada, Kasagrandá (2013), Bucher (2014), Matlovičová a kol. (2014), Švecová, Rajčáková (2014), Madajová a kol. (2014), Hamada (2014), Klamár a kol. (2015), Korec a kol. (2016)
Miera dlhodobej nezamestnanosti	Klamár (2008), Padová a kol. (2012), Rajčáková, Švecová (2014), Némethová, Šimánek (2014), Švecová, Rajčáková (2014), Bucher (2014)
Priemerná mesačná mzda	Baláž (2004), Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Sloboda (2006), Matlovič a kol. (2008), Klamár (2008, 2011a, 2011b, 2016), Hurbánek (2008), Slobodníková (2010), Papcunová (2012), Rajčáková, Švecová (2012, 2014), Némethová, Šimánek (2014), Matlovičová a kol. (2014), Madajová a kol. (2014), Švecová, Rajčáková (2014), Machová a kol. (2014), Bucher (2014),

	Hamada (2014), Klamár a kol. (2015)
Čisté mesačné príjmy na osobu	Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Matlovič a kol. (2008), Papcunová (2012), Matlovičová a kol. (2014), Klamár (2011b, 2016)
Čisté mesačné výdavky na osobu	Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Matlovič a kol. (2008), Papcunová (2012), Matlovičová a kol. (2014), Klamár (2011b, 2016)
Index vzdelanostnej úrovne	Rajčáková, Švecová (2002, 2011, 2014), Rajčáková (2006, 2009), Švecová, Rajčáková (2014), Madajová a kol. (2014)
Podiel študentov s vysokošk. vzdelaním na 1000 obyv.	Baláž (2004), Ira a kol. (2005), Klamár (2008), Padová a kol. (2012), Rajčáková, Švecová (2012), Némethová, Šimánek (2014)
Výdavky na výskum a vývoj na 1000 obyv.	Rajčáková, Švecová (2012, 2014), Matlovičová a kol. (2014)
Počet dokončených bytov na 1000 obyv.	Baláž (2004), Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Matlovič a kol. (2008), Klamár (2008, 2011b, 2016), Papcunová (2012), Matlovičová a kol. (2014), Hamada (2014), Klamár a kol. (2015)
Počet zdrav. zariadení na 1000 obyv.	Rajčáková, Švecová (2014)
Počet nemocničných lôžok na 1000 obyv.	Rajčáková, Švecová (2002, 2011, 2014), Rajčáková (2006, 2009), Švecová, Rajčáková (2014)
Príjmy zdravotných poisťovní z poisťného na obyv.	Matlovič, Matlovičová (2011), Matlovičová a kol. (2014)
Počet poberateľov sociál. dávok na obyv.	Padová a kol. (2012), Matlovičová a kol. (2014)
Počet miest v zariad. sociálnej starostlivosti na 1000 obyv.	Rajčáková, Švecová (2014), Švecová, Rajčáková (2014)
Čisté disponibilné dochôdky na obyv.	Matlovič, Matlovičová (2011), Matlovičová a kol. (2014)
Index sociál. podpory a hmotná núdza	Madajová a kol. (2014)
Miera rizika chudoby	Padová a kol. (2012), Rajčáková, Švecová (2014)
Počet kriminálnych činov na 1000 obyv.	Rajčáková, Švecová (2012, 2014)

Zdroj: vlastné spracovanie

Poslednou skupinou indikátorov sú **územné indikátory**. Do tejto skupiny je možné zaradiť viacero indikátorov, pričom niektoré z nich sa vyskytujú ojedinele v jednotlivých prácach. Medzi najviac využívané a hodnotené patria indikátory environmentálnej infraštruktúry a to podiel obcí pripojených na vodovod a podiel obcí pripojených na kanalizáciu. K územným indikátorom, ktoré vstupujú do hodnotení, je možné zaradiť aj vybrané indikátory spojené s dopravnou vybavenosťou (indikátory týkajúce sa cestnej a železničnej siete), vybavenosťou domácností (pripojenie na internet) ako aj indikátory spojené so znečisťovaním životného prostredia (tuhé emisie, produkcia TKO a pod.).

Tab. 21: Územné indikátory v prácach o regionálnych disparitách v SR

Územné indikátory	
Hustota diaľnic na určitú plochu	Rajčáková, Švecová (2014)
Dĺžka diaľnic na určitú plochu	Klamár (2008), Papcunová (2012), Rajčáková, Švecová (2014)
Hustota železničnej siete	Klamár (2008), Rajčáková, Švecová (2014)
Podiel obcí pripojených na vodovodnú sieť	Ira a kol. (2005), Rajčáková (2006), Klamár (2008), Rajčáková, Švecová (2012), Švecová, Rajčáková (2014)
Podiel obcí pripojených na kanalizačnú sieť	Ira a kol. (2005), Rajčáková (2006), Klamár (2008), Rajčáková, Švecová (2012, 2014), Švecová, Rajčáková (2014)
Dĺžka vodovodnej siete na plochu	Rajčáková (2009, 2014)
Podiel domácností pripojených na internet	Klamár (2008), Rajčáková, Švecová (2012, 2014)
Podiel poľnohosp. pôdy na celkovej výmere	Hurbánek (2008)
Podiel zastavanej plochy na celkovej výmere	Hurbánek (2008)
Tuhé emisie na 1000 obyv.	Slobodníková (2010), Rajčáková, Švecová (2012, 2014)

Zdroj: vlastné spracovanie

Uvedený prehľad resp. výber prác dokumentuje širokú paletu indikátorov ekonomickej, sociálnej a územnej povahy využívaných pri hodnotení regionálnych disparít. Tento krátky exkurz nie je úplný (poukazuje na najpoužívanejšie indikátory), pričom jednotliví autori vo svojich štúdiách využívajú aj ďalšie hodnotiace indikátory. Ich selekcia je vždy na výbere výskumníka, jeho preferenciách, skúsenostiach a cieľoch výskumu.

Po výbere adekvátnych indikátorov je potrebné vybrať konkrétnu metódu merania regionálnych disparít. Podobne ako v prípade indikátorov aj v prípade metód ich hodnotenia existujú prehľadové práce ako napr. Michálek (2012b), Hamada (2013), Veselovská (2015), Korec a kol. (2016), Klamár a kol. (2018) a pod. Nasledujúci prehľad prináša najčastejšie metódy a indexy merania regionálnych disparít na Slovensku v jednotlivých štúdiách:

- **bodová metóda:** Tej (2006), Rajčáková, Švecová (2009), Klamár (2011a, 2011b), Papcunová (2012), Švecová, Rajčáková (2012, 2014), Némethová, Šimánek (2013), Hamada, Kasagrandá (2013), Bucher (2014), Klamár a kol. (2019),
- **varičné rozpätie:** Rajčáková, Švecová (2014),

- **smerodajná odchýlka:** Baláž (2004), Ira a kol. (2005), Mariš (2011), Rajčáková, Švecová (2014), Machová a kol. (2014),
- **dynamická medziregionálna komparácia:** Rajčáková, Švecová (2014),
- **metóda normovanej premennej:** Madajová a kol. (2014),
- **Giniho koeficient:** Ira a kol. (2005), Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Matlovič a kol. (2008), Slobodníková (2010), Klamár (2011b, 2016), Padová a kol. (2012), Habánik a kol. (2013), Hamada, Kasagrandá (2013), Hamada (2014), Matlovičová a kol. (2014), Rajčáková, Švecová (2014), Machová a kol. (2014), Klamár a kol. (2015),
- **variačný koeficient:** Ira a kol. (2005), Matlovič, Matlovičová (2005, 2011), Matlovič a kol. (2008), Hurbánek (2008), Slobodníková (2010), Klamár (2011b, 2016), Habánik a kol. (2013), Hamada, Kasagrandá (2013), Hamada (2014), Matlovičová a kol. (2014), Klamár a kol. (2015),
- **Theilov index:** Ira a kol. (2005), Habánik a kol. (2013), Labudová (2015),
- **Hooverov index** – Machová a kol. (2014),
- **Herfindahlov index** – Machová a kol. (2014),
- **metóda vzdialenosti od fiktívneho objektu:** Matlovič, Matlovičová (2011).

Z uvedeného prehľadu je zjavné, že autori hodnotiaci regionálne disparity v SR preferujú najmä dva prístupy a to Giniho koeficient a variačný koeficient. Ide o matematicky pomerne dobre prístupné, prehľadné a jednoducho interpretovateľné štatistické miery hodnotenia. V niektorých prípadoch autori (napr. Ira a kol. 2005, Habánik a kol., 2013) využili pre porovnanie aj menej často používaný Theilov index. Častokrát sú v prácach autorov hodnotiacich regionálne disparity využívané aj bodová metóda a smerodajná odchýlka. Ojedinele sa vyskytnú i matematicky náročnejšie prístupy ako napr. metóda vzdialenosti od fiktívneho objektu v práci Matlovič, Matlovičová (2011).

Regionálne disparity na Slovensku je možné v úvodnej fáze hodnotenia vyjadriť pomocou **metódy semaforu**, ktorá predstavuje modifikáciu škálovacích techník (viď nepriame metódy hodnotenia regionálnych disparít). Pre grafické vyjadrenie bola využitá dvojfarebná škála, pričom intenzita oboch farieb sa menila podľa hodnoty vybraných indikátorov (dve najlepšie hodnoty daného indikátora boli označené odtieňmi zelenej farby a dve najhoršie odtieňmi červenej). Dôležité je aj usporiadanie označenia krajov v tabuľke z ľavej strany smerom k pravej v zmysle západno-východného smeru v rámci skutočnej polohy na Slovensku. Súbor hodnotiacich indikátorov bol tvorený 14 indikátormi.

Tab. 22: Porovnanie vybraných indikátorov v krajoch SR v roku 2001

Hodnotiace indikátory (2001)	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE
Hrubá miera natality								
Priemerná mesačná mzda								
Mesačné náklady na prácu zamestnanca								
Miera zamestnanosti								
Miera evidovanej nezamestnanosti								
Čisté peňažné príjmy na osobu								
Čisté peňažné výdavky na osobu								
Počet dokončených bytov na 1000 obyv.								
HDP na obyv.								
Hrubá pridaná hodnota na obyv.								
Produktivita práce v priemysle na zamestnanca								
Produktivita práce v stavebníctve na zamest.								
Organizácie orientované na zisk na 1000 obyv.								
Živnostníci na 1000 obyv.								

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

Tab. 23: Porovnanie vybraných indikátorov v krajoch SR v roku 2017

Hodnotiace indikátory (2017)	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE
Hrubá miera natality								
Priemerná mesačná mzda								
Mesačné náklady na prácu zamestnanca								
Miera zamestnanosti								
Miera evidovanej nezamestnanosti								
Čisté peňažné príjmy na osobu								
Čisté peňažné výdavky na osobu								
Počet dokončených bytov na 1000 obyv.								
HDP na obyv.								
Hrubá pridaná hodnota na obyv.								
Produktivita práce v priemysle na zamest.								
Produktivita práce v stavebníctve na zamest.								
Organizácie orientované na zisk na 1000 obyv.								
Živnostníci na 1000 obyv.								

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

Na základe jednoduchého vizuálneho porovnania oboch hodnotených rokov 2001 a 2017 sú sledovateľné trendy vývoja jednotlivých indikátorov. Pri oboch

rokoch je zjavná dominancia Bratislavského kraja takmer pri všetkých indikátoroch a najslabšia pozícia Prešovského kraja. Znepokojujúci je však najmä ústup Košického kraja v prípade 7 indikátorov s druhou najvyššou hodnotou v roku 2001 na iba 1 v roku 2017. Zároveň dochádza v postupnému upevnení Trnavského kraja ako druhého ekonomicky najsilnejšieho kraja (v prípade až 6 indikátorov v roku 2017). V roku 2001 boli pri viacerých indikátoroch zaznamenané najnižšie hodnoty okrem Prešovského kraja ešte aj Nitrianskom a čiastočne aj v Žilinskom kraji, no čo je dôležité, ani pri jednom indikátore nefiguroval Banskobystrický kraj. Avšak v roku 2017 sa situácia výrazne zhoršila v neprospech juhovýchodného Slovenska. Okrem prepadu Košického kraja sa ešte viac oslabil pozícia Prešovského kraja, ktorému sa nízkymi hodnotami sledovaných indikátorov značne priblížil Banskobystrický kraj.

Toto jednoduché grafické porovnanie metódou dvojfarebnej škály upozorňuje na problematický až **alarmujúci prepad krajov juhovýchodného Slovenska** (Banskobystrický, Prešovský a Košický) a **posilnenie** regiónov rozvinutého **severozápadného Slovenska** s dominantným postavením Bratislavského kraja, v zázemí ktorého sa hospodársky úspešne rozvíja Trnavský kraj a Trenčiansky kraj a vďaka zahraničným investíciám postupne aj Žilinský a Nitriansky. Jednoznačne je možné hovoriť **o náraste regionálnych disparít** medzi prosperujúcou severozápadnou časťou krajiny a upadajúcim juhovýchodom SR.

Ďalšou z použitých metód bola **bodová metóda** (viď nepriame metódy hodnotenia regionálnych disparít). Pre porovnanie bol vybraný opäť ten istý súbor 14 hodnotiacich indikátorov ako v prípade predchádzajúcej dvojškálovej metódy semaforu: 1 – hrubá miera natality, 2 – priemerná mesačná mzda, 3 – mesačné náklady na prácu zamestnanca, 4 – miera zamestnanosti, 5 – miera nezamestnanosti, 6 – čisté mesačné príjmy na osobu, 7 – čisté mesačné výdavky na osobu, 8 – počet dokončených bytov na 1000 obyv., 9 – tvorba HDP na obyv., 10 – hrubá pridaná hodnota na obyv., 11 – produktivita práce zamestnanca v priemysle, 12 – produktivita práce zamestnanca v stavebníctve, 13 – organizácie orientované na tvorbu zisku na 1000 obyv., 14 – počet živnostníkov na 1000 obyv.

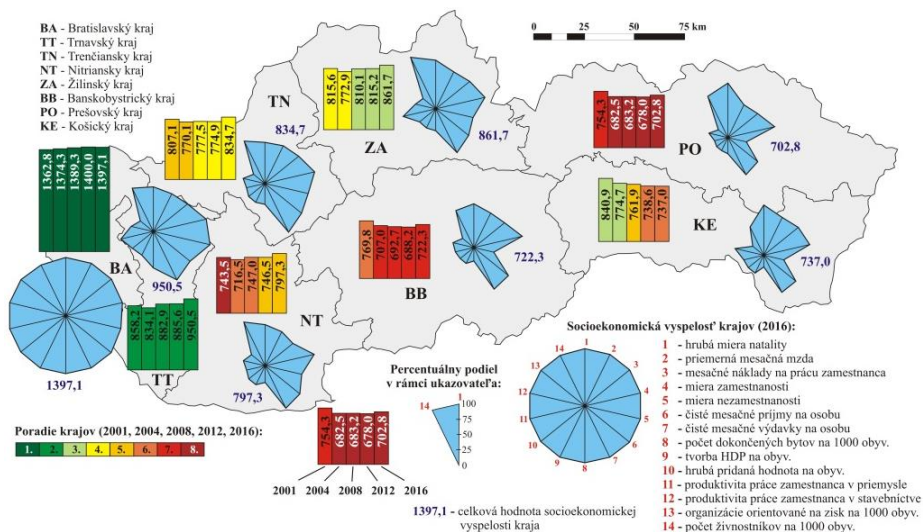
Výsledná bodová hodnota za kraj bola výsledkom sčítania bodových hodnôt za jednotlivé indikátory v kraji, pričom maximálna dosiahnuteľná hodnota mohla byť na úrovni 1400 bodov. Hodnotenými priereznými rokmi boli roky 2001, 2004, 2008, 2012, 2016. Výslednú bodovú hodnotu za jednotlivé kraje Slovenska prináša mapa 19 (spracované podľa Klamár a kol., 2019).

Vychádzajúc zo súboru uvedených 14 indikátorov bol v roku 2016 najlepšie ohodnotený Bratislavský kraj na úrovni 1397,1 bodov. Získal maximálny počet bodov v 12 zo 14 indikátorov okrem indikátorov miera nezamestnanosti (najlepšie hodnotený bol Trnavský kraj – 4,4%) a počte živnostníkov na 1000 obyv. (najviac Žilinský kraj). Susediaci Trnavský kraj získal v hodnotení 950,5 b., čo bolo najviac po Bratislavskom kraji a predstavovalo 68,0% hodnoty tohto kraja. O vyspelosti kraja svedčí aj skutočnosť, že až pri 8 indikátoroch zaznamenal druhú najvyššiu hodnotu a pri miere nezamestnanosti 1. miesto. Tretím ekonomicky najsilnejším krajom bol Žilinský kraj (861,7 b.). V rámci väčšiny indikátorov sa pohyboval na 3. resp. 4. mieste, pričom pri indikátore počet živnostníkov na 1000 obyv. bol najlepším v SR. Na štvrtom mieste v roku 2016 bol hodnotený Trenčiansky kraj s hodnotou 834,7 b. a ekonomicky najslabším krajom vo vyspelejšej severozápadnej časti SR bol Nitriansky kraj (797,3 b.). S prepacom až o 60,3 b. sa umiestnil na 6. mieste ekonomicky najsilnejší kraj juhovýchodnej časti Slovenska, Košický (737,0 b.), pričom len o niečo menším počtom bodov (722,3 b.) ho na predposlednom mieste nasledoval Banskobystrický kraj. Jednoznačne hospodársky najslabším krajom Slovenska bol Prešovský kraj s 702,8 b., čo predstavovalo iba 50,3% Bratislavského kraja a 73,9% Trnavského. Dané slabé ohodnotenie kraja vychádza z toho, že až pri 9 indikátoroch mal najnižšiu hodnotu, pričom iba pri miere natality bol na 2. mieste po Bratislavskom kraji (Klamár a kol., 2019).

Čo je však ešte väčším problémom je skutočnosť, že **kraje v juhovýchodnej časti Slovenska** (Banskobystrický, Košický a Prešovský) nielenže sú ekonomicky najslabšími v krajine, ale aj ich socioekonomická situácia sa **za posledných 15 rokov ešte zhoršila**, pričom naopak zlepšenie bolo zaznamenané vo vyspelejších krajoch severozápadu SR. Podľa mapy 19 je zrejmé, že Bratislavský a Trnavský kraj boli vždy počas hodnotených prierezových rokov na prvých dvoch priečkach. No aj ďalšie tri **kraje v severozápadnej časti SR** si svoje pozície počas sledovaných rokov postupne **zlepšovali**: Trenčiansky – 5., 5., 4., 4., 4. miesto, Žilinský – 4., 4., 3., 3., 3. a Nitriansky – 8., 6., 6., 5. a 5. **Regres a stagnácia** sú jasne badateľné v prípade **všetkých** troch **krajev juhovýchodu** krajiny: Košický kraj – 3., 3., 5., 6., 6., Banskobystrický – 6., 7., 7., 7., 7. a Prešovský – 7., 8., 8., 8. a 8. miesto (Klamár a kol., 2019).

Uvedené porovnanie v rámci bodovej metódy opäť potvrdilo za sledované obdobie (2001-2016) nárast regionálnych nerovností medzi regiónmi Slovenska v kontexte severozápadno-juhovýchodného smeru (mapa 19).

Mapa 19: Socioekonomická vyspelosť krajov SR (2001, 2004, 2008, 2012, 2016)

Zdroj: Klamár a kol. (2019), www.statistics.sk, 2018, vlastné spracovanie

Pri hodnotení regionálnych disparít v rámci **priamych metód** je potrebné hneď na začiatku vyriešiť niekoľko metodických problémov. Je potrebné definovať observačnú úroveň hodnotiacich územných jednotiek, výber adekvátnych indikátorov pre hodnotenie regionálnych disparít a v neposlednom rade i výber vhodných štatistických nástrojov na ich meranie.

Prvým problémom je **stanovenie hierarchickej úrovne hodnotiacich jednotiek**. V rámci hodnotenia Slovenska sa regionálne disparity zväčša hodnotia na úrovni NUTS II (regióny – Bratislavský kraj, Západné Slovensko, Stredné Slovensko a Východné Slovensko), NUTS III (kraje) a NUTS IV (okresy). Platí tu pravidlo, že čím je nižšia observačná úroveň hodnotených územných jednotiek, tým narastá problém s dostupnosťou a relevantnosťou sledovaných dát ako aj časovým radom ich sledovania.

Nasledujúce porovnanie a hodnotenie regionálnych disparít je priblížené na úrovni NUTS III, teda krajov SR. Tá podľa práce Klamár (2011b) ponúka oproti ostatným dvom úrovniám niekoľko výhod:

- **štatistické** – na úrovni krajov sa sleduje a vyhodnocuje najviac regionálnych štatistických indikátorov ako aj podkladových informácií využiteľných pri hodnotení regionálnych nerovností,
- **komparačné** – vo viacerých i negeograficky orientovaných výskumoch sa regionálne disparity často sledujú práve na tejto hierarchickej úrovni,

- **programové** – základné rozvojové dokumenty na regionálnej úrovni sa viažu k úrovni krajov (Územný plán VÚC, Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja kraja), čo vyplýva z existencie vyšších územných celkov, ktoré sú totožné s úrovňou krajov,
- **štatisticko-porovnávacie** – táto úroveň je na rozdiel od úrovne NUTS IV akceptovaná v medziregionálnych porovnaníach v rámci jednotlivých štátov Európskej Únie.

Hodnotiaca úroveň NUTS III má aj svoje nedostatky a obmedzenia. Matlovič, Matlovičová (2011) uvádzajú nasledujúce problémy:

- **vysoká vnútorná heterogenita regiónov** – táto skutočnosť vo veľkej miere ovplyvňuje možnosti vzájomnej komparácie jednotlivých regiónov. Súčasné územno-správne členenie vychádzalo z potrieb kreovania regionálnej úrovne verejnej správy, avšak nerešpektovalo a porušilo niekoľko zásad. Hranice NUTS III v mnohých prípadoch nekorešpondujú s prirodzenými a historickými hranicami regiónov, pričom aj vo vnútri jednotlivých územno-správnych celkov sa nachádzajú výrazne ekonomicky a sociálne odlišné regióny na rôznom stupni rozvoja.
- **efekt hlavného mesta** – ide o nadhodnotenie ukazovateľov v regióne hlavného mesta. SR podobne ako aj niektoré iné krajiny (napr. Česko, Rumunsko, Švédsko, Rakúsko a pod.) majú pre hlavné mesto krajiny osobitne vyčlenený región. V prípade Bratislavského kraja žije až 84,1% obyvateľov v mestách a 71,5% v hlavnom meste Bratislave. Význam hlavného mesta je nielen v rámci administratívnych funkcií a veľkosti, ale aj zo schopnosti prijímať progresívne ekonomické aktivity terciéru a kvartéru. Navyše je hlavné mesto sídlom väčšiny strategických podnikov a subjektov, ktoré tu majú svoje centrály a tu i vykazujú svoje ekonomické výsledky, no výrobné kapacity sú často krát lokalizované v iných regiónoch.
- **efekt dochádzky za prácou** – s týmto efektom sa spája nadhodnotenie regionálneho HDP v regiónoch s centrami medziregionálnej dochádzky a podhodnotenie v oblastiach medziregionálnej odchádzky za prácou. Ide najmä o prepojenie prevažne odchádzkových regiónov východného Slovenska (Prešovský a Košický kraj) a dochádzkových regiónov severozápadného Slovenska vrátane Bratislavy.

Ďalším dôležitým krokom je výber **relevantných indikátorov**. Pri selekcii vhodných indikátorov sa ako limitujúci faktor javí obmedzená dostupnosť

vhodných dát. Mnohé dáta sa systematicky nesledujú resp. nie sú k dispozícii za regionálne jednotky. Ďalší problém je meniac sa metodika konštrukcie niektorých indikátorov, čo znižuje ich aplikabilitu v časových komparatívnych analýzach. Do hodnotenia regionálnych nerovností vstupuje mnoho indikátorov, ktoré sú svojim charakterom a váhou navzájom odlišné. Ich výber a kombinácia závisí od uhla pohľadu na sledovanú problematiku (na iné indikátory sa zameriava geograf, na iné ekonóm a iné sociológ) ako aj od charakteru výskumu a hierarchickej úrovne. Z hľadiska objektívnosti dosiahnutých výsledkov je preto potrebný prierez celým spektrom indikátorov tak v oblasti všeobecno-geografickej, demografickej, sociálnej, ekonomickej i environmentálnej (Matlovič a kol., 2008).

Dôležité je tiež zdôrazniť, že výber konkrétnych indikátorov vychádza z preferencií konkrétneho výskumníka a neexistuje iba jeden správny výber. Na jednej strane platí, že čím viac indikátorov je zaradených do hodnotenia, narastá aj miera objektívnosti tohto hodnotenia, na strane druhej však ich príliš veľký počet spôsobuje neprehľadnosť v hodnotení ako aj zložitosť interpretácie získaných výsledkov.

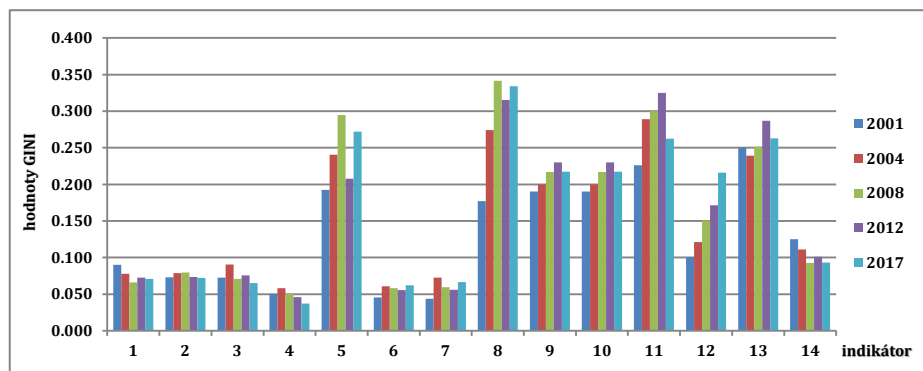
Vychádzajúc z uvedených skutočností bol vybraný súbor 14 hodnotiacich indikátorov (ten istý ako v prípade nepriamych metód), ktorých výber súvisel jednak s mierou ich výpovednej hodnoty ako aj možnosti získať potrebné podkladové informácie v adekvátnom chronologickom rade rokov 2001–2017. Boli zvolené nasledujúce indikátory: hrubá miera natality (označenie v grafoch - 1), priemerná mesačná mzda (2), mesačné náklady na prácu zamestnanca (3), miera zamestnanosti (4), miera nezamestnanosti (5), čisté mesačné príjmy na osobu (6), čisté mesačné výdavky na osobu (7), počet dokončených bytov na 1000 obyvateľov (8), tvorba regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa (9), hrubá pridaná hodnota na obyvateľa (10), produktivita práce zamestnanca v priemysle (11), produktivita práce zamestnanca v stavebníctve (12), počet organizácií orientovaných na tvorbu zisku na 1000 obyv. (13), počet živnostníkov na 1000 obyvateľov (14).

Po stanovení observačných jednotiek a selekcii hodnotiacich indikátorov nasleduje **výber štatistických nástrojov** a **mier** na meranie disparít. Patria k nim smerodajná (štandardná) odchýlka, variačný koeficient, Giniho koeficient, Theilov index, Atkinsonov index a fuzzy c zhuková analýza (Štika, 2004). Medzi najčastejšie a najviac využívané miery patria **variačný koeficient** a **Giniho koeficient**, ktoré boli využité aj pri nasledujúcom hodnotení regionálnych disparít na Slovensku. Výber oboch štatistických mier a komparácia ich

výsledkov zaručí, že analyzovaný trend regionálnych disparít je reálny a odpovedá skutočnému stavu ich vývoja.

Pri hodnotení regionálnych disparít na Slovensku pomocou **Giniho koeficientu** (z hľadiska prehľadnosti boli graficky znázornené prierezové roky 2001, 2004, 2008, 2012, 2017 v grafe 8) boli zistené najväčšie regionálne disparity pri indikátore **počet dokončených bytov na 1000 obyvateľov** (označený v grafe 8 číslom **8**). Hodnoty sa pohybovali v intervale 0,177 (rok 2001) až 0,374 (2007), pričom bol zároveň identifikovaný aj rastúci trend ich vývoja počas celého tohto časového úseku. Nasledujúce obdobie bolo charakterizované postupným poklesom disparít až do roku 2013 a stagnáciou v rámci posledných dvoch hodnotiacich rokov. Najviac dokončených bytov na 1000 obyv. bolo v roku 2017 v Bratislavskom (8,72) a Trnavskom kraji (4,70), naopak najnižšie hodnoty boli v Banskobystrickom (1,32), Košickom (1,83) a Prešovskom kraji (1,91).

Graf 8: Regionálne disparity podľa Giniho koeficientu v krajoch SR v rokoch 2001, 2004, 2008, 2012 a 2017

Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

Druhé najvyššie regionálne disparity zaznamenal indikátor **produktivita práce zamestnanca v priemysle (11)**. Najnižšie disparity boli sledované v roku 2001 na úrovni 0,226, naopak najvyššie boli v rámci dvoch vrcholov a to v roku 2006 (0,324) a 2012 (0,325). Nárast úrovne disparít bol kontinuálny v období 2001-2006, pričom počas ďalšieho obdobia už hodnota nikdy neklesla pod úroveň 0,273. Na začiatku sledovaného časového úseku (2001) dominovali najmä Bratislavský (136 211 €) a Košický kraj (68 001 €) a platilo to až do roku 2005, na konci sledovaného obdobia v roku 2017 sa situácia výrazne zlepšila v prospech krajov s vysokým podielom zahraničných investícií (Žilinský – 218

037 € a Trnavský – 200 283 €). Naďalej dominantné postavenie patrilo Bratislavskému kraju s hodnotou až 354 848 €, naopak najnižšie hodnoty zaznamenal Prešovský kraj (87 335 €).

Tretie najvyššie disparity indikoval **počet organizácií orientovaných na tvorbu zisku na 1000 obyvateľov (13)** v intervale 0,238 (2002) až 0,287 (2011). Z hľadiska vývoja bola zaznamenaná v rokoch 2001-2007 relatívna stagnácia disparít, v nasledujúcom období do roku 2011 resp. 2013 bol zaznamenaný nárast a potom na konci obdobia mierny pokles na úroveň 0,263 (2017). Dominantné postavenie mal za celé obdobie Bratislavský kraj, ktorého hodnoty boli približne 3,5-násobné oproti ostatným krajom (2001 – 32,6 Bratislavský kraj vs. 7,6-10,3 ostatné kraje, 2017 – 115,9 vs. 24,2-34,5).

Na štvrtom mieste bol indikátor **miera evidovanej nezamestnanosti (5)**. V tomto prípade sa regionálne disparity pohybovali od 0,185 (2013) po 0,305 (2007). Ich nárast bol na začiatku sledovaného obdobia od roku 2001 (0,192) až do 2007, kedy bola zaznamenaná maximálna hodnota disparít, ktorá pretrvala aj v roku 2008 (0,295). Potom začala prudká nivelizácia až do roku 2013 (0,185) s následným rastom do roku 2017 (0,272). Kým na začiatku daného obdobia sa miera nezamestnanosti pohybovala v Bratislavskom kraji od 5,79% (2001) až po 1,98% (2007), kraje na východnom Slovensku mali hodnoty od 23,59-25,55% (2001) až po 12,05-14,10% (2007). Po ekonomickej kríze v roku 2008 dochádza k nárastu miery nezamestnanosti vo všetkých krajoch SR až do roku 2012 s následným postupným poklesom v ďalšom období. Sformovali sa dve hlavné skupiny krajov podľa úrovne miery nezamestnanosti (údaje 2017): prvú skupinu tvorili ekonomicky prosperujúce kraje v severozápadnej časti SR (Bratislavský – 3,05%, Trnavský – 2,60%, Trenčiansky – 3,53%, Nitriansky – 4,05% a Žilinský – 4,70%) a druhú predstavovali ekonomicky podrozvinuté kraje na juhovýchode: Banskobystrický – 8,67%, Prešovský – 9,68% a Košický – 9,94%.

Na takmer identickej úrovni boli zaznamenané regionálne disparity v prípade **regionálneho HDP na obyvateľa (9)** a **hrubej pridanej hodnoty na obyvateľa (10)**. V oboch prípadoch bol v období 2001 (0,190) až 2007 (0,232) zaznamenaný ich kontinuálny nárast. Mierny pokles bol evidovaný iba v roku 2008, pričom od roku 2009 bola evidovaná stagnácia resp. mierny pokles na úroveň 0,217 (2017). Pri oboch indikátoroch mal dominantné postavenie Bratislavský kraj. V prípade HDP to bolo 14 055 €/obyv. (2001) s nárastom na 36 704 €/obyv. (2017), pričom na druhom mieste s veľkým odstupom nasledoval Trnavský kraj (2001 – 6 510 €, 2017 – 16 946 €) a na posledných miestach Banskobystrický (2001 – 5 369 €, 2017 – 11 509 €) a Prešovský (2001

– 3 893 €, 2017 – 9 337 €). Obdobná situácia bola zaznamenaná aj v prípade hrubej pridanej hodnoty na obyv., kde popri Bratislavskom kraji mal najvyššie hodnoty Trnavský kraj a zaostávali Banskobystrický a Prešovský kraj.

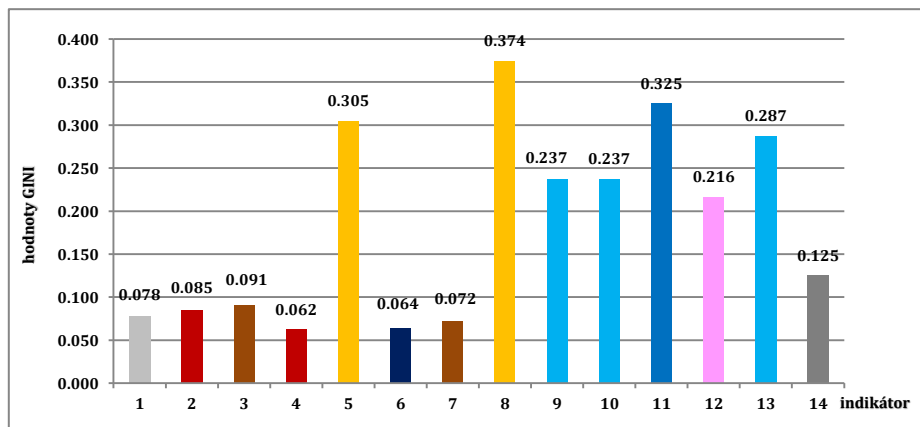
Špecifické postavenie mal indikátor **produktivita práce zamestnanca v stavebníctve (12)**. Počas sledovaného obdobia bol zaznamenaný jeho kontinuálny rast z úrovne 0,092 (2002) až na úroveň 0,216 (2017). Kým ešte v roku 2001 dominovali dva kraje – Bratislavský (28 083 €) a Košický (26 092 €) a ostatné kraje sa pohybovali v intervale 16 až 19 tis. €, postupne nadobúda výraznejšie postavenie Bratislavský kraj. V roku 2017 tento kraj zaznamenal produktivitu práce zamestnanca až na úrovni 71 080 €, v prípade Košického kraja to bolo iba 34 271 € a ostatné kraje sa pohybovali v rozpätí 20 až 25 tis. €.

Mierne zvýšenú úroveň regionálnych nerovností zaznamenal aj indikátor zameraný na **počet živnostníkov na 1000 obyvateľov (14)**. Jeho osobitosťou je, že najväčšie disparity boli identifikované na začiatku hodnoteného obdobia v roku 2001 (0,125) a potom bol zaznamenaný ich kontinuálny pokles resp. stagnácia na úroveň 0,093 (2017). Zaujímavosťou indikátora je aj postupné oslabovanie dominantného postavenia Bratislavského kraja z úrovne 87,0 živnostníkov/1000 obyv. (2001) na 72,9 (2017), pričom jeho najvyššia hodnota bola v roku 2006 až na úrovni 98,1. Z ostatných krajov bol najvyšší nárast zaznamenaný v Žilinskom kraji z 54,7 (2001) na 74,0 (2017), Prešovskom z 43,0 na 58,2 a Nitrianskom z 49,6 na 62,2. Ide o jeden z mála indikátorov, kde došlo k postupnej nivelizácii regionálnych disparít medzi regiónmi SR.

U ostatných šiestich indikátorov bola zaznamenaná nižšia úroveň regionálnych disparít podľa Giniho koeficientu v intervale 0,040 až 0,090. V prípade **hrubej miery natality (1)** došlo od roku 2001 (0,090) k poklesu disparít do roku 2017 (0,071), obdobne to bolo aj v prípade **priemernej mesačnej mzdy (2)** z 0,073 na 0,072, **miery zamestnanosti (4)** z 0,050 na 0,037 a **mesačných nákladov na prácu zamestnanca (3)** z 0,073 na 0,065. Naopak mierny nárast bol zaznamenaný pri dvojici súvisiacich indikátorov a to **čistých mesačných príjmov na osobu (6)** (z 0,045 na 0,062) a **čistých mesačných výdavkov na osobu (7)** (z 0,044 na 0,067). Napriek nižšej miere regionálnych nerovností v rámci predmetnej skupiny indikátorov, aj pri týchto indikátoroch vo väčšine prípadov dominoval Bratislavský kraj, pričom silné postavenie v priebehu sledovaného obdobia nadobúdali Trnavský a Trenčiansky kraj, ku ktorým sa postupne pridali aj Žilinský kraj.

V rámci **celkového hodnotenia** disparít prostredníctvom Giniho koeficientu sa počas sledovaného obdobia vyskytli roky, počas ktorých viacero indikátorov zaznamenalo najvyššiu úroveň disparít (graf 9). V prípade troch indikátorov s relatívne vysokou úrovňou regionálnych disparít (počet organizácií orientovaných na tvorbu zisku na 1000 obyv. – 0,287, regionálny HDP na obyv. – 0,237, hrubá pridaná hodnota na obyv. – 0,237) to bol rok **2011** a ďalej rok **2007**, ktorý bol rokom maximálnych disparít v rámci indikátorov počet dokončených bytov na 1000 obyv. (0,374) a miera nezamestnanosti (0,305). Dvojnásobné zastúpenie mali aj roky **2004** (mesačné náklady práce zamestnanca – 0,091, čisté mesačné výdavky na osobu – 0,072) a **2005** (priemerná mesačná mzda – 0,085, miera zamestnanosti – 0,062), avšak výška regionálnych disparít pri týchto indikátoroch nebola tak vysoká. Osobitne je potrebné spomenúť indikátor produktivita práce zamestnanca v priemysle (0,325), ktorý bol v roku **2012** iba jediným indikátorom s maximálnou hodnotou, no predstavoval druhú najvyššiu úroveň disparít zo všetkých porovnávaných indikátorov. Ostatné roky mali zastúpenie maximálne jedného indikátora s výrazne nižšou úrovňou regionálnych nerovností okrem **roku 2017**, kedy bola zistená najvyššia hodnota disparít v prípade produktivity práce zamestnanca v stavebníctve na úrovni 0,216.

Graf 9: Maximálne hodnoty regionálnych disparít podľa krajov pri Giniho koeficiente v rokoch 2001-2017

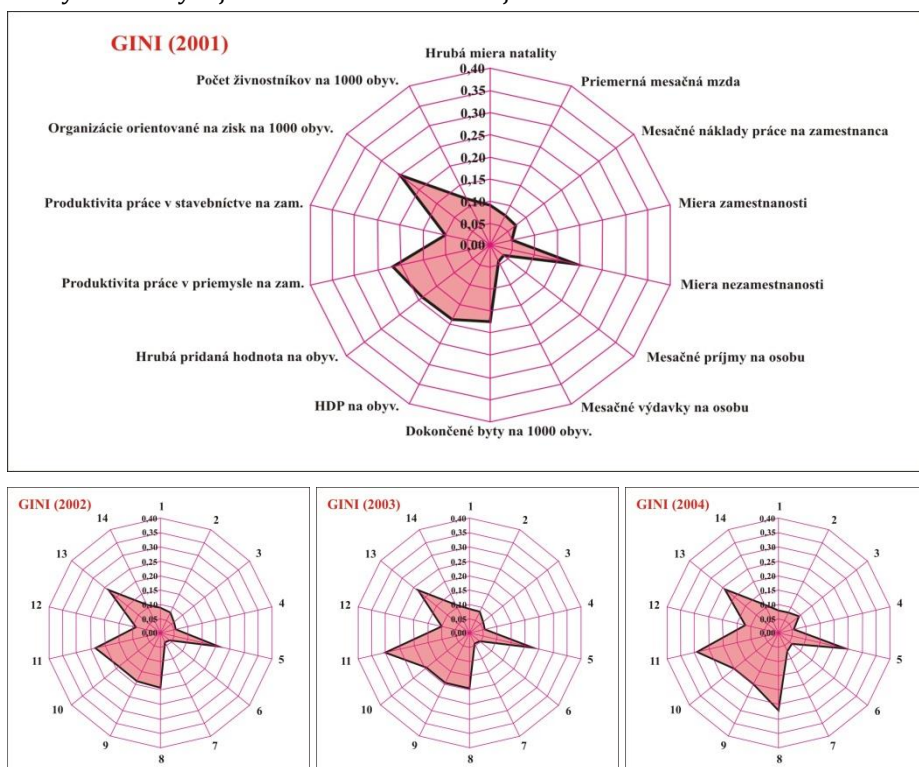
1	1		2	2		2				3	1		1			1
2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017

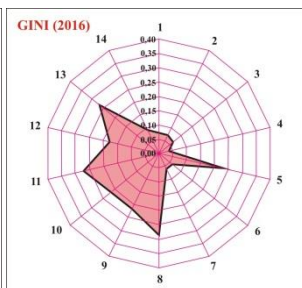
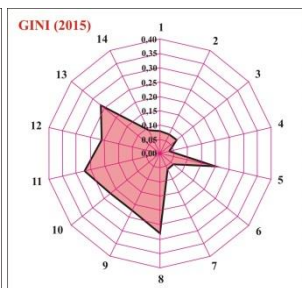
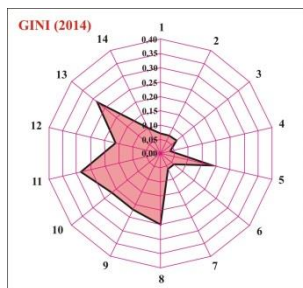
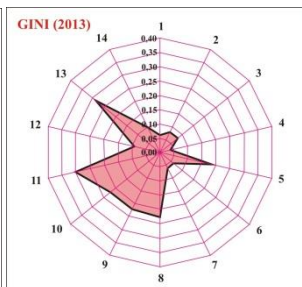
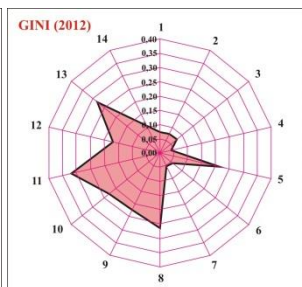
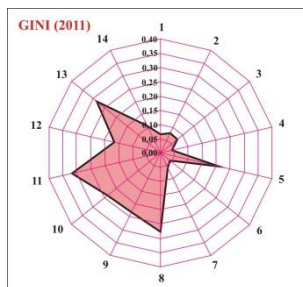
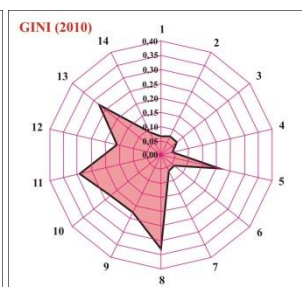
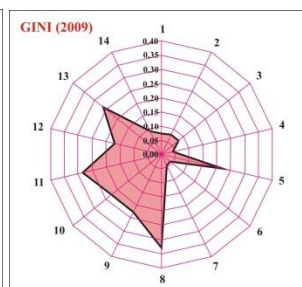
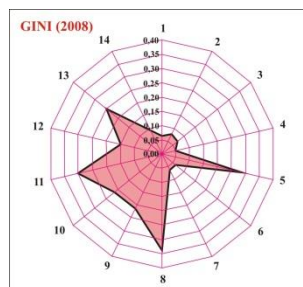
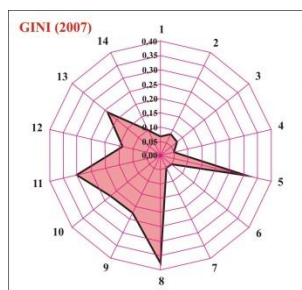
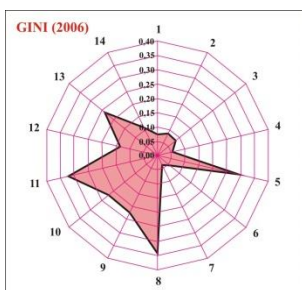
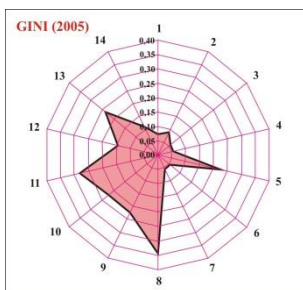
Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

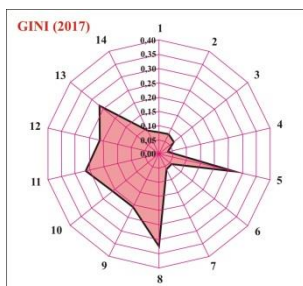
Poznámka: hodnoty uvedené vo farebných rámečkoch predstavujú početnosť výskytu maximálnych hodnôt regionálnych disparít v rámci daného roku

Regionálne disparity na Slovensku (2001–2017) za všetky indikátory spoločne približujú aj **súbory sieťových grafov** v červenej farbe v prípade Giniho koeficientu (označený v grafoch ako GINI) a zelenej v prípade variačného koeficientu (označený ako VK). V rámci jednotlivých ramien siete bol definovaný súbor 14 indikátorov (vyššie uvedených v texte), pričom ich pospájaním vznikol plošný útvar nepravidelného tvaru. Platí, že čím väčšiu plochu mal daný útvar, tým väčšie boli aj regionálne disparity. Ak by boli všetky kraje SR na rovnakej úrovni a regionálne disparity minimálne, zobrazený útvar by v grafe predstavoval bod umiestnený v jeho strede.

Grafy 10-26: Vývoj Giniho koeficientu v krajoch SR v rokoch 2001 – 2017

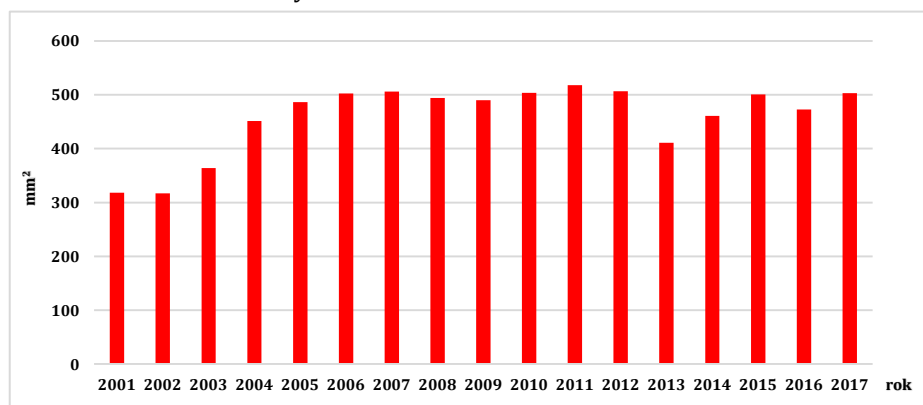

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

Z priebehu sieťových grafov 10-26 a výsledného grafu 27 sú sledovateľné určité trendy vývoja regionálnych nerovností na Slovensku. Od začiatku sledovaného obdobia v roku 2001 nepretržite rástli regionálne rozdiely až do roku 2007. Ukazuje sa, že s ekonomickým rastom bol spojený aj nárast disparít v zmysle rýchlejšieho napredovania vyspelejších regiónov SR (potvrdili to aj nepriame metódy). Nasledujúce dva roky 2008 a 2009, výrazne poznamenané hospodárskou krízou, zaznamenali stagnáciu resp. mierny pokles disparít, čo môžeme dať do súvislosti so spomalením rozvoja vo vyspelejšej časti SR. Mierne zmeny regionálnych disparít boli v rokoch 2010 až 2012 s následným výraznejším poklesom v roku 2013. Spomalým naštartovaním slovenskej ekonomiky od roku 2013 súvisel nárast regionálnych nerovností do roku 2017 s miernou nivelizáciou v roku 2016.

Graf 27: Plochy sieťových grafov (mm^2) v rámci regionálnych disparít SR v rokoch 2001 – 2017 s využitím Giniho koeficientu

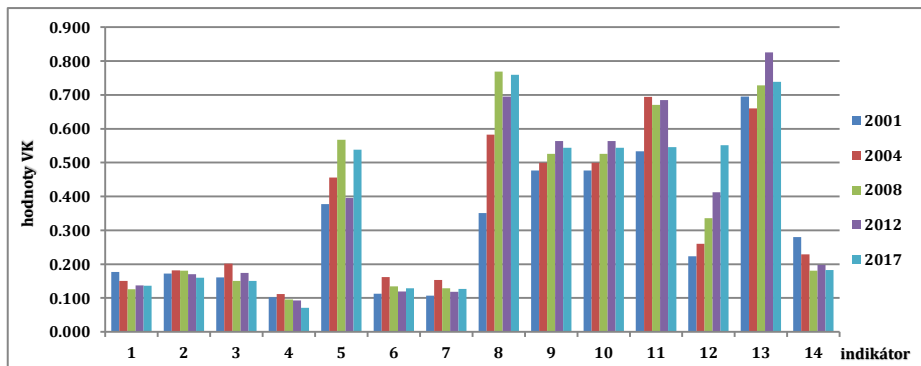

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

Pri hodnotení regionálnych disparít v krajocho SR bol pre porovnanie a verifikovanie sledovaných trendov využitý aj **variačný koeficient (VK)**. Ten potvrdil najvyššie regionálne disparity deklarované Giniho koeficientom pri tých istých indikátoroch. Jednalo sa najmä o indikátory ako **počet organizácií orientovaných na tvorbu zisku na 1000 obyv.** (2001 – 0,696, 2017 – 0,739, max. 2011 – 0,829), **počet dokončených bytov na 1000 obyv.** (2001 – 0,351, 2017 – 0,759, max. 2007 – 0,855) a **produktivita práce zamestnanca v priemysle** (2001 – 0,534, 2017 – 0,545, max. 2003 – 0,758). Druhú skupinu tvorili indikátory na porovnateľnej úrovni, avšak s nižšou hodnotu VK ako v prípade prvých troch. Išlo o **tvorbu regionálneho HDP na obyv.** (2001 – 0,477, 2017 – 0,544, max. 2011 – 0,584), **hrubú pridanú hodnotu na obyv.** (2001 – 0,477, 2017 – 0,544, max. 2011 – 0,584) a **mieru nezamestnanosti** (2001 – 0,378, 2017 – 0,538, max. 2007 – 0,587). Osobitne je podobne ako v prípade Giniho koeficientu upozorniť na kontinuálny nárast regionálnych disparít v prípade **produktivity zamestnanca v stavebníctve** (2001 – 0,223, 2017 – 0,552, max. 2017). Opačný trend bol zasa identifikovaný v prípade posledného indikátora orientovaného na **počet živnostníkov na 1000 obyv.** (2001 – 0,280, 2017 – 0,182, max. 2001 – 0,280), kde kontinuálne dochádzalo k znižovaniu regionálnych nerovností. Poslednou skupinou bol podobne ako pri prvom koeficiente súbor šiestich indikátorov (hrubá miera natality, priemerná mesačná mzda, miera zamestnanosti, mesačné náklady na prácu zamestnanca, čisté mesačné príjmy na osobu, čisté mesačné výdavky na osobu), pri ktorých boli zaznamenané najnižšie disparity VK v intervale 0,080 až 0,200, pričom vývoj disparít v rámci nich mal rovnaký priebeh ako v prípade Giniho koeficientu (graf 28).

Zhodnotenie porovnania regionálnych disparít podľa variačného koeficientu v rámci predmetných indikátorov z hľadiska prehľadnosti prináša graf 28, kde sú znázornené hodnotené prierezové roky – 2001 (prvý rok porovnania), 2004 (vstup Slovenska do Európskej Únie), 2008 (začiatok svetovej hospodárskej krízy), 2012 (porovnávací rok) a 2017 ako posledný rok s najaktuálnejšími dostupnými štatistickými údajmi.

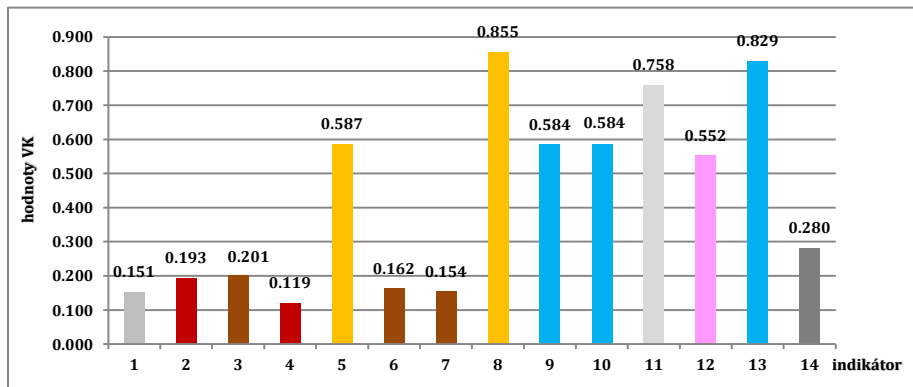
Graf 28: Regionálne disparity podľa variačného koeficientu v krajoch SR v rokoch 2001, 2004, 2008, 2012 a 2017

Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

Z pohľadu početnosti výskytu maximálnych hodnôt regionálnych disparít v rámci jednotlivých indikátorov počas sledovaných rokov je situácia takmer identická ako v prípade Giniho koeficientu (graf 29).

Graf 29: Maximálne hodnoty regionálnych disparít podľa krajov pri variačnom koeficiente v rokoch 2001-2017.

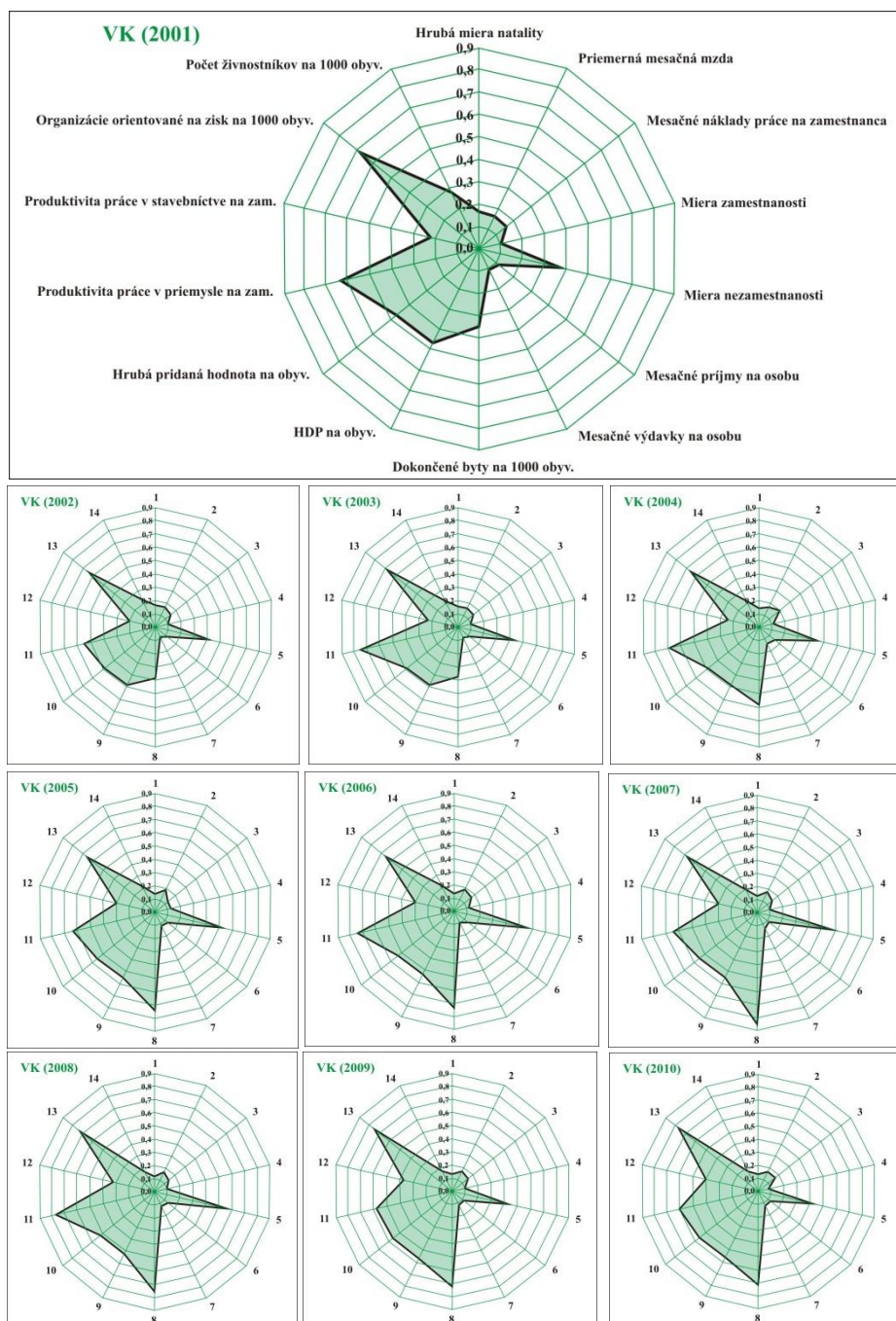
1	1	1	2	2		2				3	1					1
2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017

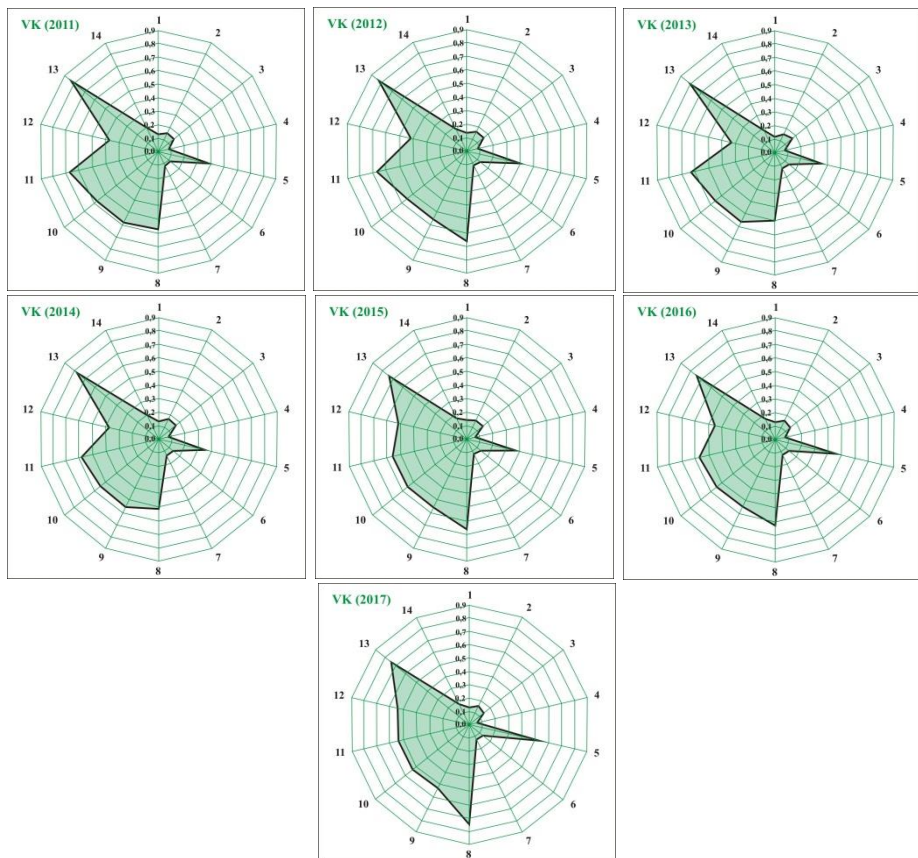
Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

Poznámka: hodnoty uvedené vo farebných rámčekoch predstavujú početnosť výskytu maximálnych hodnôt regionálnych disparít v rámci daného roku

Celkové hodnotenie regionálnych disparít pri variačnom koeficiente je možné opäť realizovať pomocou sieťových grafov (plochy zelených grafov 30-46).

Grafy 30-46: Vývoj variačného koeficientu v krajoch SR v rokoch 2001 – 2017

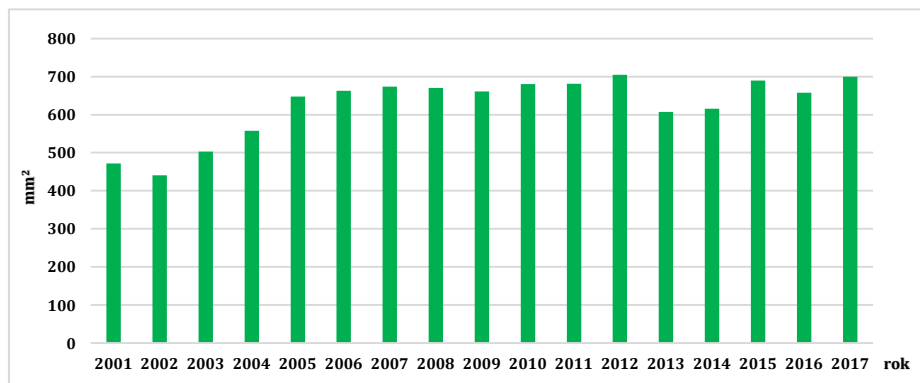

Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

Podobne ako v prípade Giniho koeficientu aj v prípade variačného koeficientu plocha sledovaných grafov deklarovala veľkosť regionálnych disparít v SR (graf 47). Pribeh vývoja regionálnych disparít je takmer identický s priebehom zachyteným Giniho koeficientom. Rozdiel bol identifikovaný iba v mierne vyšších regionálnych disparitách v roku 2001 a vyššej miere disparít v roku 2012 oproti rokom 2010 a 2011. Výrazné pokles disparít bol opäť v roku 2013 s postupným rastom do roku 2017 okrem roku 2016.

Graf 47: Plochy sieťových grafov (mm²) v rámci regionálnych disparít SR v rokoch 2001 – 2017 s využitím variačného koeficientu

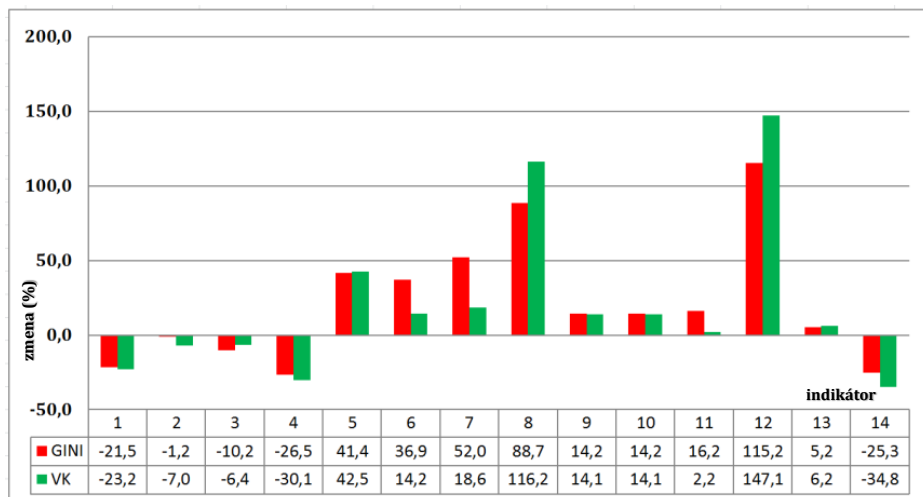

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

Pri hodnotení zmeny úrovne regionálnych disparít v rámci jednotlivých indikátorov v rokoch 2001 a 2017 (graf 48) sú zrejmé medzi Giniho koeficientom a variačným jasné paralely. Jednoznačne najväčší percentuálny nárast zaznamenal pri oboch koeficientoch indikátor **produktivita zamestnanca v stavebníctve** (GINI – o 115,2%, VK o 147,1%). Druhým indikátorom s výrazným nárastom disparít bol **počet dokončených bytov na 1000 obyv.** Hodnoty Giniho koeficientu sa tu zvýšili o 88,7% a v prípade variačného až o 116,2%. Osobitá situácia bola v prípade **čistých mesačných výdavkov na osobu**, pretože GINI indikoval nárast až o 52,0% a VK iba 18,6%. Ďalšiu skupinu tvorili tri indikátory (**miera nezamestnanosti, čisté mesačné príjmy na osobu, čisté mesačné výdavky na osobu**), kde bol taktiež zaznamenaný nárast disparít v intervale 36 až 52%. Ďalšiu skupinu s nižším nárastom disparít tvorila trojica indikátorov a to **tvorba regionálneho HDP na obyv., hrubá pridaná hodnota na obyv., produktivita práce zamestnanca v priemysle** v rozmedzí 14 až 16%. Stagnácia nerovností bola zaznamenaná v prípade indikátora **počet organizácií orientovaných na tvorbu zisku na 1000 obyv.**

Ďalšie indikátory zaznamenali nivelizáciu regionálnych disparít. Iba veľmi malý pokles bol v prípade **priemernej mesačnej mzdy a mesačných nákladov na prácu zamestnanca** (pokles max. do 10% v prípade GINI a 7% v prípade VK). Posledné tri indikátory zaznamenali najvýraznejšie vyrovňovanie regionálnych disparít v období 2001–2017 a to **hrubá miera natality** o 21,5% (GINI) a 23,2% (VK), **miera zamestnanosti** (GINI – pokles o 26,5%, VK o 30,1%) a najviac v prípade **počtu živnostníkov na 1000 obyv.** (GINI o 25,3% a VK až o 34,8%).

Graf 48: Zmena (v percentuálnych bodoch) hodnoty Giniho a variačného koeficientu v krajoch SR v rokoch 2001 a 2017

Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

Poznámka: 1–14: označenie hodnotiacich indikátorov

6.3 Cezhraničná spolupráca na Slovensku

V programovacom období 2007-2013 sa cezhraničná spolupráca medzi Slovenskom a susednými členskými štátmi EÚ – Poľskom, Českom, Maďarskom a Rakúskom rozvíjala na základe bilaterálnych programov cezhraničnej spolupráce. Bola v nich definovaná spoločná cezhraničná stratégia vypracovaná na základe podrobnej analýzy socioekonomického prostredia prihraničných regiónov. Do dokumentov boli zapracované aj skúsenosti získané počas implementácie programu INTERREG IIIA (2004-2006). Spoločná cezhraničná stratégia bola zameraná na integráciu prihraničných území z oboch strán hranice ako aj na vnútornú integráciu celého transhraničného regiónu. V každom z programov boli stanovené jednotlivé **priority a témy** spolupráce, ktoré merovali k využitiu silných stránok a možností rozvoja daného prihraničia.

Cezhraničná spolupráca v kontexte Programu cezhraničnej spolupráce Interreg PL-SK 2007-2013

V roku 2005 začali prípravy Novej finančnej perspektívy Európskej únie 2007-2013. V tomto programovom období sa Iniciatíva Spoločenstva INTERREG zmenila na Cieľ 3 Kohéznej politiky EÚ označený ako Európska územná

spolupráca (EUS). Jedným z prvkov EUS bola cezhraničná spolupráca, zameraná na rozvoj cezhraničných aktivít v hospodárskej, sociálnej a environmentálnej oblasti, prostredníctvom realizácie spoločných stratégií v záujme trvalo udržateľného územného rozvoja. Práce na príprave programového dokumentu poľsko-slovenskej spolupráce v rámci Novej finančnej perspektívy boli zahájené v decembri 2005 stretnutím zástupcov Ministerstva regionálneho rozvoja Poľskej republiky (Riadiaci orgán) a Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky (Národný orgán) (PCS PL-SK, 2007).

V januári 2006 bola vytvorená Pracovná skupina reprezentovaná zástupcami:

- **Ministerstva regionálneho rozvoja** (Poľská republika), **Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR** (Slovenská republika),
- **Spoločného technického sekretariátu** Programu INTERREG III A PL-SK,
- Maršalkovských úradov nasledujúcich vojvodstiev: **Podkarpackie, Małopolskie a Śląskie** (Poľská republika),
- Vyšších územných celkov: **Žilinský kraj a Prešovský kraj** (Slovenská republika),
- Euroregiónov: **Beskidy, Tatry a Karpacki** (Poľská republika) (PCS PL-SK, 2007).

Programové územie

Oblasť slovensko-poľského pohraničia zahŕňa plochu 38 096 km² (22 314 km² na poľskej strane a 15 782 km² na slovenskej strane). Programové územie tvorili nasledujúce územné jednotky úrovne NUTS III a NUTS IV:

- na **poľskej strane** hranice – NUTS III (subregióny): bielsko-bialski, nowosądecki, krośnieńsko-przemyski a NUTS IV (okresy):
 - oświęcimski (subregión krakowsko-tarnowski – NUTS III),
 - pszczyński (subregión centrálny śląski (sliezsky) – NUTS III),
 - rzeszowski a Rzeszów grodzki (subregión rzeszowsko-tarnobrzeski),
- na **slovenskej strane** hranice – NUTS III (regióny) Žilinský kraj a Prešovský kraj.

Spoločná cezhraničná stratégia bola zameraná na územnú integráciu cezhraničnej oblasti a jej lepšiu dostupnosť prostredníctvom prekonávania existujúcich bariér v dopravnej, komunikačnej a environmentálnej infraštruktúre. V programe boli podporené investície vedúce k rozvoju existujúcej dopravy a environmentálnej infraštruktúry. Podporené boli spoločné

systemy ochrany obyvateľov pred prírodnými katastrofami, spoločné plánovanie a lepší manažment environmentálnych služieb v hraničnom území ako aj aktivity v oblasti prevencie rizík a tým zvýšená atraktivita cezhraničnej oblasti pre turistov a investorov. Pozornosť smerovala taktiež k cezhraničnej spolupráci v oblasti cestovného ruchu a v oblasti ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva. Podporené boli služby a nové produkty cestovného ruchu založené na tradičných remeslách a odvetviach hraničného územia. Výzvou pre hraničné územie bolo vytváranie sietí v rozličných oblastiach, zahŕňajúce univerzity, vedecké inštitúcie, výskumné inštitúcie, inštitúcie podnikateľského prostredia, podnikateľské organizácie, ktorých cieľom malo byť založenie inštitucionálnej štruktúry cezhraničnej spolupráce (PCS PL-SK, 2007).

Prioritné osi

Prioritné osi boli definované na základe spoločnej stratégie vypracovanej pre programové územie, ktoré sme opísali v predchádzajúcich riadkoch. **Globálnym cieľom** spoločnej stratégie bolo *„Zintenzívniť poľsko-slovenskú spoluprácu partnerstva v záujme trvalo udržateľného rozvoja prihraničného regiónu“*. V súlade s globálnym cieľom bol samotný programový dokument zameraný na podporu nasledujúcich špecifických cieľov spolupráce v cezhraničnom regióne:

- rozvoj poľsko-slovenskej partnerskej spolupráce v rámci zlepšenia podmienok cezhraničnej infraštruktúry k priestorovej integrácii, lepšej dostupnosti a atraktivite pre obyvateľov, investorov a turistov,
- podpora poľsko-slovenskej partnerskej spolupráce pre trvalo udržateľný sociálnoekonomický, ekologický a kultúrny rozvoj poľsko-slovenského cezhraničného regiónu,
- podpora miestnych iniciatív a vybudovanie cezhraničných kontaktov prostredníctvom realizácie mikroprojektov založených na aktivitách *“ľudia ľuďom”* (PCS PL-SK, 2007).

V rámci programového dokumentu pre programové obdobie 2007-2013 boli stanovené nasledovné 4 prioritné osi (PO):

- Prioritná os I.: **Rozvoj cezhraničnej infraštruktúry**
- Prioritná os II.: **Sociálny a hospodársky rozvoj**
- Prioritná os III.: **Podpora miestnych iniciatív (mikroprojekty)**
- Prioritná os IV.: **Technická asistencia**

Pre každú prioritnú os boli definované hlavné ciele priorít a taktiež aj operačné ciele, ktoré sú uvedené v tabuľke 24. Okrem nich boli v rámci Prioritnej osi I a Prioritnej osi II stanované aj oblasti podpory.

Tabuľka 24: Prioritné osi, hlavné a operačné ciele priorít Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013

Prioritná os (PO)	Hlavný cieľ	Operačné ciele
PO I: Rozvoj cezhraničnej infraštruktúry	Rozvoj spolupráce poľsko-slovenského partnerstva v rámci zlepšenia podmienok cezhraničnej infraštruktúry orientovanej k priestorovej integrácii, bezpečnosti, lepšej dostupnosti a atraktívnosti pre obyvateľov, investorov a turistov	· zlepšenie priamych spojení v oblasti dopravy a komunikácie medzi poľskou a slovenskou stranou prihraničného územia
		· zlepšenie podmienok ochrany infraštruktúry životného prostredia v prihraničnom území
		· zlepšenie cezhraničnej infraštruktúry a podmienok v rámci ochrany voči prírodným katastrofám
		· využívanie obnoviteľných zdrojov energie
		· rozvoj informačného spoločenstva
		· podpora priamych investícií do infraštruktúry v prihraničných oblastiach
		· podpora strategických projektov
PO II: Socio-ekonomický rozvoj	Podpora poľsko-slovenskej partnerskej spolupráce pre udržateľný socio-ekonomický, environmentálny a kultúrny rozvoj poľsko-slovenského prihraničného regiónu	· nárast turistickej atraktívnosti v prihraničnom regióne
		· zachovanie regionálneho kultúrneho dedičstva
		· ochrana prírodnej biodiverzity
		· vytváranie tematických sietí partnerskej spolupráce a tematických klastrov
		· rozvoj ľudských zdrojov a vzdelania
PO III: Podpora miestnych iniciatív (Mikroprojekty)	Propagácia miestnych iniciatív a vytvorenie cezhraničných kontaktov prostredníctvom realizácie mikroprojektov založených na aktivitách "Ľudia – ľudom"	· nárast využitia informačných a telekomunikačných technológií
		· zakladanie a posilnenie priamych kontaktov medzi komunitami Poľskej a Slovenskej republiky v prihraničnom regióne
PO IV: Technická asistencia	Zabezpečenie realizácie, riadenia, propagácie, monitorovania a kontroly programu	· vytvorenie základu pre ďalšie projekty do budúcnosti
		· podpora riadenia
		· realizácia programu
		· kontrola programu
		· propagácia programu
		· monitorovanie programu
		· hodnotenie programu

Zdroj: vlastné spracovanie podľa PCS PL-SK, 2007

Pre PO I boli vymedzené dve oblasti podpory:

- **oblasť podpory č.1 - Komunikačná a dopravná infraštruktúra** – podpora výstavby, rozvoja a modernizácie existujúcej dopravnej infraštruktúry vrátane cestných spojení, podpora projektov, ktorých cieľom bolo prepojiť územia na oboch stranách hranice,
- **oblasť podpory č.2 - Infraštruktúra životného prostredia** – zabezpečenie ochrany pred prírodnými katastrofami, najmä v protipovodňovej infraštruktúre, aktivity umožňujúce monitorovanie a reagovanie na hrozby znečistenia životného prostredia (PCS PL-SK, 2007).

Pre PO II boli vymedzené tri oblasti podpory:

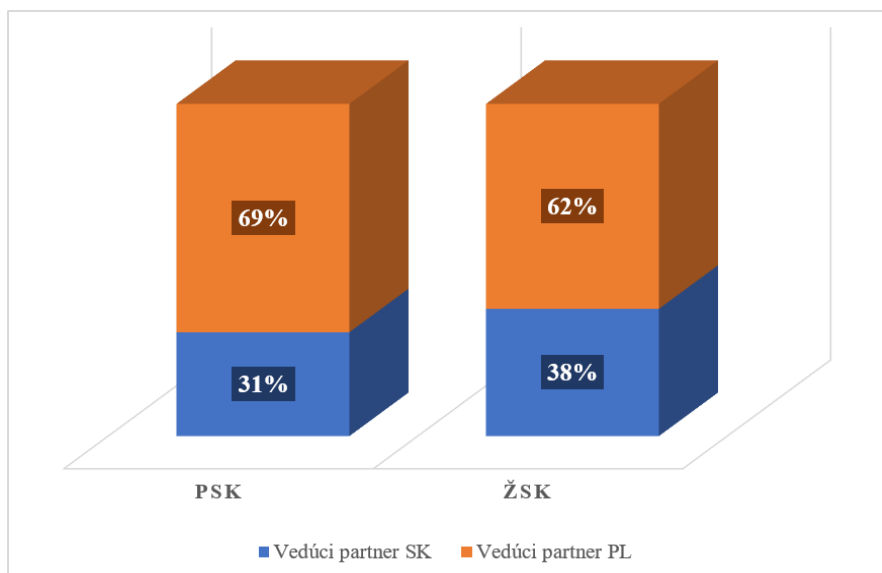
- **oblasť podpory č.1 - Rozvoj cezhraničnej spolupráce v oblasti turizmu** – spoločné aktivity usilujúce sa o rozvoj turistickej infraštruktúry,
- **oblasť podpory č.2 - Ochrana prírodného a kultúrneho dedičstva** – aktivity s cieľom ochrany prírodného aj kultúrneho dedičstva a ich lepšieho využitia, projekty týkajúce sa rozvoja spolupráce medzi kultúrnymi, vzdelávacími, environmentálnymi a výskumnými inštitúciami, kostolmi a náboženskými organizáciami,
- **oblasť podpory č.3 - Vytváranie sietí** – aktivity realizované vo forme naviazania sieťovej spolupráce medzi spolupracujúcimi inštitúciami na poľskej a slovenskej strane týkajúce sa hospodárskej spolupráce, vzdelávania, kultúry, ako aj spolupráce v oblasti bezpečnosti na oboch stranách hranice (PCS PL-SK, 2007).

Podľa dostupných údajov na stránkach Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013 a jednotlivých úspešných projektov realizovaných na území Slovenska v Prešovskom a Žilinskom samosprávnom kraji v rámci prvých dvoch prioritných oblastí bolo z prostriedkov EÚ, z **Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERDF)** vyčlenených vyše 130 mil. EUR, z ktorých 49,8% (65,2 mil. EUR) viedlo k naplneniu príslušných cieľov PO I a PO II na území Prešovského samosprávneho kraja a 50,2% (65,8 mil. EUR) na území Žilinského samosprávneho kraja (sk2007-2013.plsk.eu).

Ako je uvedené na príslušných stránkach projektov, z hľadiska počtu úspešne zrealizovaných projektov v rámci **Prioritnej osi I a Prioritnej osi II**, z celkového počtu 111 projektov, bolo v Prešovskom kraji realizovaných 64 (58%) a v Žilinskom kraji 47 projektov (42%). Z nich len 34% malo vedúceho partnera

zo Slovenska a 66% malo vedúceho partnera projektu z Poľska. V rámci jednotlivých krajov mali výraznejší podiel vedúci partneri projektov z Poľska pri projektoch realizovaných v Prešovskom kraji. Podiel vedúcich partnerov v projektoch v oboch krajoch môžeme sledovať v grafe 49.

Graf 49: Realizované projekty v PSK a ŽSK z hľadiska krajiny vedúcich partnerov projektov

Zdroj: vlastné spravovanie podľa sk2007-2013.plsk.eu

Výška finančného príspevku z ERDF pri týchto projektoch sa pohybovala od 50 tis. EUR do 7,5 mil. EUR v rámci jedného konkrétného projektu. Niektoré z najvýznamnejších projektov realizovaných v oboch krajoch spolu s uvedením partnera resp. vedúceho partnera, výšky finančného prostriedku a názvu uvádzame v tabuľkách 25 a 26.

Jednotlivé lokality realizácie projektov podľa obcí, okresov a krajov Slovenska zapojených do spomínaného programu cezhraničnej spolupráce znázorňuje mapa 20.

Tabuľka 25: Vybrané projekty v rámci PO I a PO II na území Prešovského kraja

Č.	Mesto/obec (partner, vedúci partner)	Vedúci partner (krajina)	Finančný príspevok (ERDF) v EUR	Názov projektu
1	Správa a údržba ciest PSK, Prešov	PL	3 215 741,06	Modernizácia cestného spojenia Pieninských národných parkov
2	Správa a údržba ciest PSK, Prešov	PL	7 439 952,04	Rozvoj cestnej infraštruktúry medzi okresmi Gorlice - Jaslo – Bardejov
3	Správa a údržba ciest PSK, Nižná Polianka	PL	3 894 207,83	Rozvoj cestnej infraštruktúry medzi okresmi Krosno - Jaslo - Bardejov
4	Osturňa, PSK	SK	6 021 615,48	Modernizácia cestného spojenia Osturňa - štátna hranica - Niedzica
5	Vihorlatská hvezdáreň Humenné	SK	1 054 825,68	Karpatské nebo - rozvoj produktov cestovného ruchu založených na astronómii v regióne Poľsko - Slovenského pohraničia
6	Mesto Svidník	PL	2 056 963,43	Rozvoj aktívnej turistickej infraštruktúry s vytvorením cezhraničnej siete turistických produktov v Krosne, Svidníku a Prešove
7	Mikroregión Minčol - Čirč	PL	1 646 973,19	Ochrana povodia rieky Poprad prostredníctvom realizácie spoločného vodného a kanalizačného projektu obce a kúpeľného mesta Muszyna (PL) a združenia obcí mikroregiónu Minčol na Slovensku
8	Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov	SK	428 120,33	Záchrana drevených chrámov na medzinárodnej drevenej ceste
9	Mesto Gíraltovce	PL	1 091 983,94	Hľadanie spoločných koreňov – vybudovanie turisticko-rekreačného zázemia modernizáciou Parku pod dubmi (Poľsko) a Parku mieru (Slovensko)
10	Mesto Kežmarok, Euroregión Tatry	PL	190 670,14	Od Euroregiónu „Tatry“ k Európskemu zoskupeniu územnej spolupráce
11	Mesto Humenné	SK	298 724,85	Inovatívna platforma spolupráce Siete Miest Karpatského Euroregiónu
12	Obec Dubovica	SK	960 089,02	Posúvame hranice spolupráce prihraničných Polyfcentier MuLuDu
13	Obec Holčíkovce	SK	573 691,07	Tradície, zvyky, priateľstvo v Podkarpatskom regióne
14	Lubovnianske múzeum Stará Ľubovňa	PL	50 660,00	Historické poznanie ako predpoklad prehlbovania spišského regionálneho povedomia
15	Prešovská univerzita	SK	235 798,58	Podpora cezhraničnej regionálnej e-spolupráce

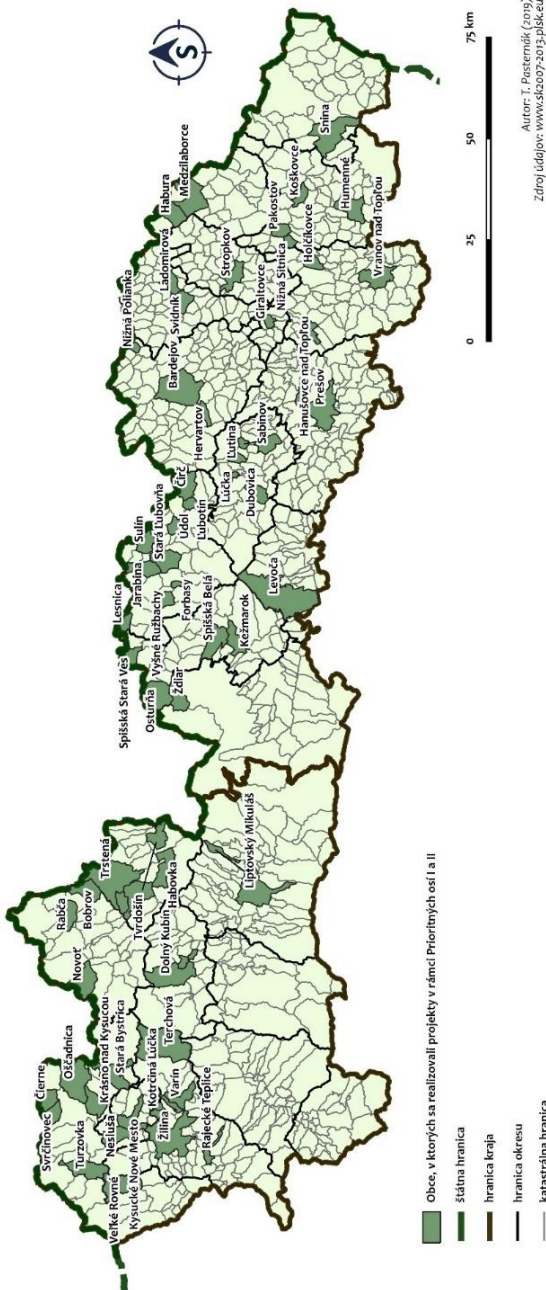
Zdroj: vlastné spravovanie podľa sk2007-2013.plsk.eu

Tabuľka 26: Vybrané projekty v rámci PO I a PO II na území Žilinského kraja

Č.	Mesto/obec (partner, vedúci partner)	Vedúci partner (krajina)	Finančný príspevok (ERDF) v EUR	Názov projektu
1	Žilinský Samosprávny Kraj	SK	920 569,96	Budatín-Strumieň: revitalizácia a rozvoj kultúrneho dedičstva
2	Žilinský Samosprávny Kraj	SK	1 768 191,63	Tvoríme priestor pre kultúru a umenie bez hraníc – renovácia divadla v Žiline a zámku v Kozách
3	Mesto Krásno nad Kysucou	SK	594 941,24	Rozšírenie turistickej infraštruktúry pohraničia, budovaním rekreačno – oddychových objektov v mestách Krásno nad Kysucou a Milówka.
4	Mesto Trstená	SK	3 817 651,50	Centrum kultúry Hornej Oravy
5	Mesto Trstená	SK	950 154,57	Ochrana pred prírodnými katastrofami a povodňami v prihraničnej oblasti Hornej Oravy
6	Mesto Tvrdošín	SK	1 316 469,22	Centrá tradícií a turizmu
7	Obec Habovka	SK	435 571,60	Spoločná prevencia, koordinácia činností a efektívna pripravenosť na ochranu životného prostredia a obyvateľov prihraničného regiónu Habovka a Czarny Dunajec proti požiarom.
8	Obec Stará Bystrica	SK	283 829,27	ROZHLAĎME SA - výstavba rozhľadne, rozvoj cestovného ruchu a propagácia prírodného dedičstva v regióne Kysuce a Rajca.
9	Obec Čierne	PL	1 060 563,48	Stavba cezhraničného komunikačného spojenia Jaworzynka – Čierne – Skalité – etapa I. Prestavba obecných ciest v Jaworzynke a Čiernom v rámci Programu Rozvoja Trojmedzia
10	Žilinská univerzita v Žiline	PL	158 780,00	Priemyselný technologický klaster pre hospodársky rozvoj poľsko - slovenskej cezhraničnej siete inovácií a nových technológií
11	Mesto Trstená, mesto Liptovský Mikuláš	PL	5 751 096,98	Historicko - kultúrne - prírodná cesta okolo Tatier
12	Mesto Trstená	PL	3 603 372,98	Zlepšenie čistoty riek regiónu Orava – Čierna Orava, Orava, Oravica a Oravská priehrada
13	Mesto Trstená	PL	2 505 037,41	Ochrana vôd rieky Oravy v oblasti Natura 2000, prostredníctvom budovania kanalizácií v Podwilku, Chyžnom a v Trstenej
14	Mesto Tvrdošín	PL	1 847 123,28	Cesty s výhľadom na Tatry, zlepšenie cestnej infraštruktúry mesta Tvrdošín a Gminy Kościelisko
15	Obec Štefanov nad Oravou	PL	2 480 804,53	Skvalitnenie prírodného prostredia prostredníctvom výstavby komunálnej infraštruktúry v obciach na poľsko-slovenskom pohraničí – Lipnica Wielka (PL) a Štefanov (SK)

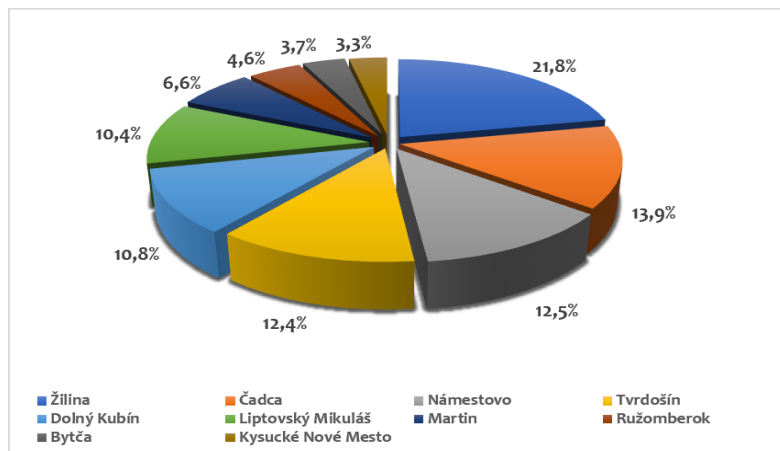
Zdroj: vlastné spravovanie podľa sk2007-2013.plsk.eu

Mapa 20: Obce Prešovského a Žilinského kraja zapojené do projektov v rámci prioritných osí I a II Programu cezhraničnej spolupráce PL-SR (2007-2013)

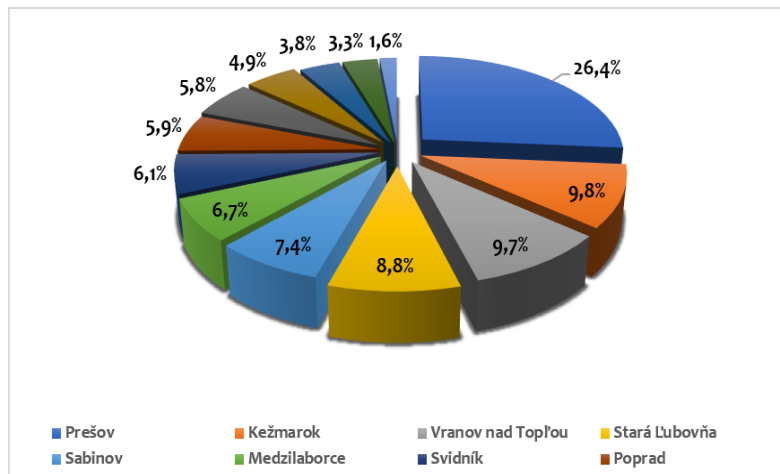
V rámci **Prioritnej osi III** – Podpora miestnych iniciatív boli realizované tzv. **mikroprojekty**, ktorých finančná podpora zo strany ERDF predstavovala na jeden projekt výšku maximálne 50 tis. EUR. Projekty boli podporené na základe vyhlásenia 3 samostatných výziev. Celková výška finančných prostriedkov tak predstavovala v Prešovskom kraji sumu 5 385 877 EUR rozdelených pre 145 projektov a v Žilinskom kraji sumu 5 616 397 EUR na podporu 164 projektov. Percentuálne podiely množstva finančných prostriedkov pre jednotlivé okresy v oboch krajoch vyjadrujú grafy 50 a 51.

Graf 50: Podiel finančného príspevku z ERDF pre mikroprojekty v okresoch ŽSK

Zdroj: vlastné spracovanie podľa www.zilinskazupa.sk

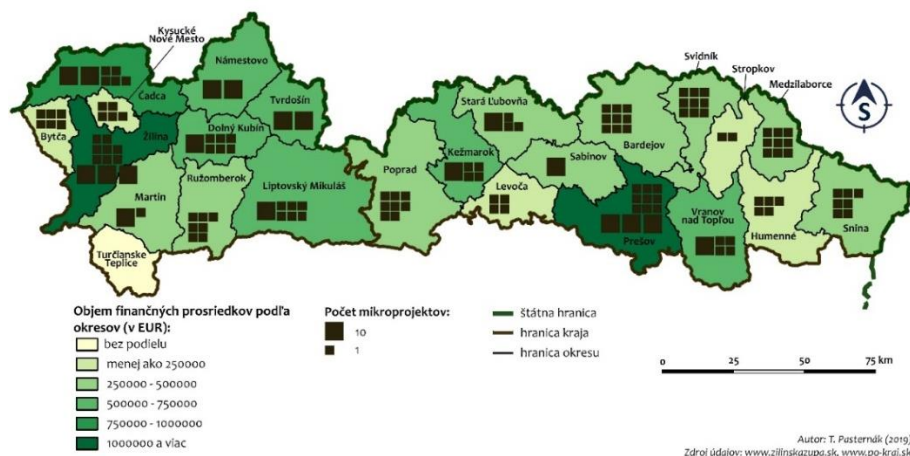
Graf 51: Podiel finančného príspevku z ERDF pre mikroprojekty v okresoch PSK

Zdroj: vlastné spracovanie podľa PO-kraj.sk

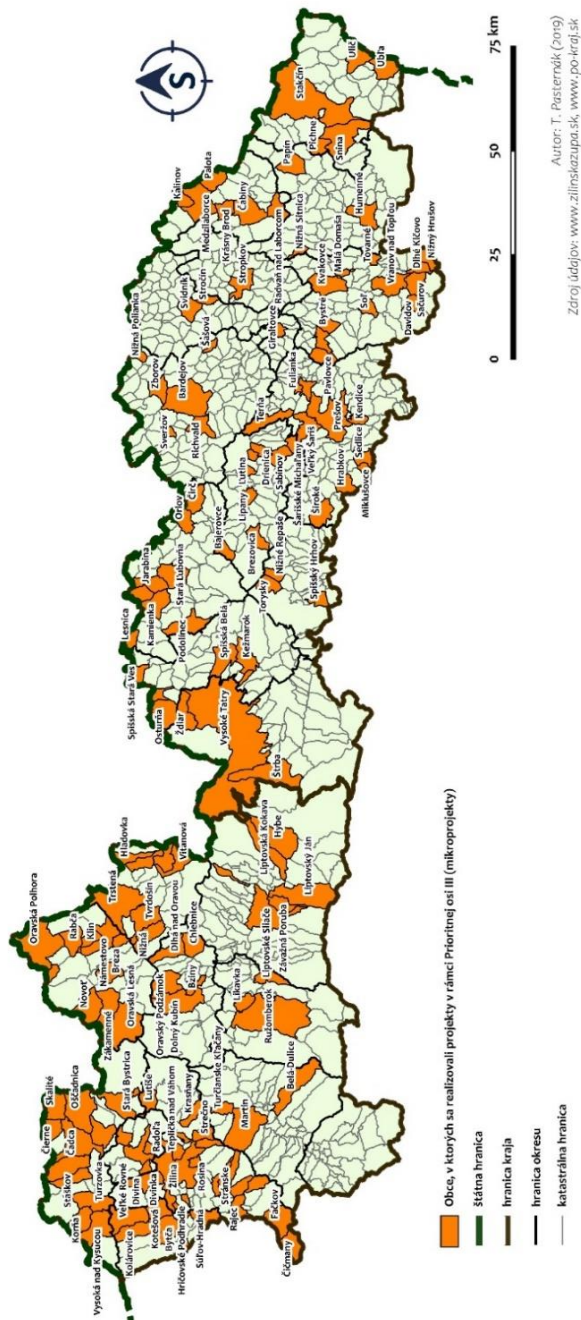
Najväčšie množstvo projektov podľa okresov v oboch krajoch bolo podporených v okresoch krajských miest Prešova (39 projektov) a Žiliny (38 projektov). Z ďalších okresov to boli okresy Čadca (25 projektov), Námestovo a Tvrdošín (zhodne po 20 projektov), Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš (po 16 projektov) alebo okresy Kežmarok a Vranov n/T. po 14 projektov. V rámci oboch krajov, iba v jednom okrese a to v okrese Turčianske Teplice, do projektov nebola zapojená žiadna z obcí tohto okresu. Celkový počet projektov zrealizovaných na území 13 okresov Prešovského a 10 okresov Žilinského kraja (mimo okresu Turčianske Teplice) znázorňuje mapa 21.

Mapa 21: Mikroprojekty realizované v rámci prioritnej osi III Programu cezhraničnej spolupráce PL – SR 2007-2013 v okresoch Prešovského a Žilinského kraja

Priestorovú lokalizáciu jednotlivých projektov v rámci Prioritnej osi III v jednotlivých obciach Prešovského a Žilinského kraja vyjadruje mapa 22, kde môžeme sledovať vyššiu koncentráciu zapojenia prihraničných obcí do mikroprojektov v rámci Žilinského kraja (okresy Čadca, Námestovo, Tvrdošín). V Prešovskom kraji je rozmiestnenie obcí zapojených do realizácie mikroprojektov bez výraznejších koncentrácií, iba ak, tak v prípade okresu Stará Ľubovňa (obce Litmanová, Jarabina, Kamienka, Stará Ľubovňa).

Mapa 22: Obce Prešovského a Žilinského kraja zapojené do realizácie projektov v rámci prioritnej osi III Programu cezhraničnej spolupráce PL–SR (2007-2013)

7 FAKTORY, DISPARITY A CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA V EURÓPE

7.1 Faktory rozvoja v Európe

Svet aj samotná Európa prechádza výraznými zmenami vo viacerých oblastiach fungovania. Dopyt po prírodných zdrojoch rýchlo narastá a presahuje možnosti, ktoré môže Zem z dlhodobého hľadiska ponúknuť. Dochádza k nárastu populácie sveta, k celosvetovému poklesu biodiverzity a hlavné ekosystémy sú vystavené zvyšujúcemu sa tlaku. Významne rastú ekonomicky motivované tlaky na zmeny pôdneho fondu (živelná suburbanizácia, rozvoj zástavby na „zelených lúkach“), nevhodné využívanie záplavových území a neúnosná intenzifikácia poľnohospodárstva. Rastú aj tlaky poskytovateľov turistických služieb na krajinu a prírodu. Významný je negatívny vplyv automobilovej dopravy (fragmentácia krajiny novými komunikáciami, hluk, emisie a zánik biotopov), ale aj zvyšujúca sa spotreba energie v doprave. Vážne škody na životnom prostredí a neudržateľné využívanie zdrojov Zeme nadobúdajú globálny rozsah. Najvýznamnejším celosvetovým problémom je globálne otepľovanie, ktoré súvisí s celým radom antropogénnych procesov (spaľovanie fosílnych palív, priemyselné emisie, odlesňovanie, intenzifikácia poľnohospodárstva a pod.).

Pohľad do budúcnosti si vyžaduje pochopenie minulosti. Aktuálne výzvy zmenia v najbližších rokoch regionálnu mapu Európy a zatienia tradičné označenia, ktoré používame dnes – napr. rozdelenie na nové a staré členské štáty. Vo všetkých častiach Únie sa bude s rôznou intenzitou pociťovať vplyv zvyšujúceho sa ekonomického tlaku svetových konkurentov, starnutia populácie, vývoja na trhu s energiou, klimatických zmien a sociálnej polarizácie. **Analýza faktorov, ktoré budú v budúcnosti hybnou silou hospodárskeho rastu, naznačuje potrebu klásť stále väčšiu dôležitosť na zdroje na miestnej úrovni, výskumné inštitúcie, zoskupenia podnikov, inovačné podniky a zručnosti pracovnej sily.** Budú sa preto posilňovať dôvody pre prepojenie ekonomickej efektívnosti s decentralizáciou za účasti miestnych a regionálnych účastníkov na tvorbe a zavádzaní rozvojových stratégií.

V Európe, tak ako aj na iných kontinentoch, sa prejavujú regionálne rozdiely, ktoré majú hospodársky, kultúrny, demografický charakter. Tieto rozdiely sú podmienené diferencovaným historickým a socio-ekonomickým vývojom, charakterom prírodného prostredia a taktiež stavom a kvalitou životného prostredia. Avšak za posledné desaťročie sa výrazne zmenšili rozdiely medzi

regiónmi v EÚ, nakoľko rast v najmenej prosperujúcich regiónoch bol vyšší ako v iných oblastiach. Znamenalo to zároveň aj zmiernenie rozdelenia z hľadiska ekonomického potenciálu medzi stredom a okrajom a zodpovedajúce zníženie územnej nevyváženosti.

Primárny a polohový potenciál

Európa predstavuje západný výbežok (polostrov) rozlohou najväčšieho kontinentu na Zemi – Eurázie (54,9 mil. km²) zaberajúcej až 36% súše. Jej podiel na rozlohe Eurázie je asi 19% (bez európskej časti Ruska 12%). Možno ju označiť ako subkontinent. Omnoho rozšírenejšie je však jej chápanie ako samostatného svetadielu, teda časti súše na Zemi, ktorá sa vyznačuje špecifickými kultúrno-historickými črtami aj vývojom, čím sa odlišuje od Ázie, Afriky, Ameriky, Austrálie a Oceánie či Antarktídy. Rozlohou 10,5 milióna km² (vrátane územia Ukrajiny, Bieloruska a európskej časti Ruska) je to druhý najmenší svetadiel (po Austrálii a Oceánii, ktoré majú rozlohu 8,5 milióna km²). Podiel svetadielu na rozlohe súše je 7% a na celkovom povrchu Zeme 2% (Mizerski, Żukowski, 2004 In Ištók a kol., 2015).

Európa má výrazný potenciál, na ktorý však môžeme nazerať veľmi komplexne alebo zohľadniť jednotlivé špecifiká – poloha v rámci kontinentu Eurázie, fyzicko-geografické predpoklady a prírodné bohatstvo, špecifiká historického vývoja, ekonomický a demografický potenciál a politická stabilita.

Ištók a kol. (2015) uvádzajú tieto hlavné charakteristiky Európy, ktoré determinujú aj jej potenciál:

- výhodná geografická poloha na západe veľkého pevninského celku Eurázie,
- významná úloha mora v prepojení jednotlivých častí Európy a spojenia so svetom, v oblasti Stredozemného mora kontakt so starovekými civilizáciami na pomedzí troch svetadielov,
- tretina Európy leží na polostrovoch a ostrovoch, veľká horizontálna členitosť,
- relatívne bohaté prírodné zdroje, agroklimatické a hydrologické podmienky vhodné na poľnohospodárske aktivity a rozvoj sídiel,
- vysoká miera vplyvu ľudských činností na prírodné prostredie,
- miesto vzniku demokratického chápania štátneho zriadenia (antické Grécko, ústavné republikánske princípy v novovekej západnej Európe, vznik právneho systému (kodex rímskeho práva),

- začiatok priemyselnej a demografickej revolúcie (Anglicko, Holandsko a Francúzsko) a ich šírenie v Európe (Nemecko, české krajiny; severné Taliansko, Škandinávia),
- jadro euroamerickej technickej civilizácie súčasného sveta – proces, ktorý sa vyznačuje šírením inovácií z Európy do ostatných častí sveta,
- dominancia terciérneho ekonomického sektora, vysoká produktivita práce, vysoká pridaná hodnota výrobkov a vysoká hodnota HDP na obyvateľa,
- kvalitatívne priaznivé demografické charakteristiky, nízka úmrtnosť a dojčenská úmrtnosť, vysoká stredná dĺžka života, starnutie obyvateľstva, intenzívna urbanizácia,
- vysoká životná úroveň obyvateľstva – vysoká miera vzdelanosti, kvalifikovaná pracovná sila, vysoká miera demokracie a tolerance,
- kvalitná a hustá komunikačná sieť (relatívne krátke dopravné vzdialenosti) – pozitívne ovplyvňuje ekonomický rozvoj aj zahraničný obchod,
- cestovný ruch európskych krajín predstavuje polovicu z celkového zisku z cestovného ruchu sveta,
- ekonomická integrácia – makroregión, kde dosiahla integrácia štátov vysoký stupeň v rámci Európskej únie.

Environmentálna situácia

Medzi jednotlivými členskými štátmi a regiónmi existujú značné rozdiely, pokiaľ ide o ochranu životného prostredia, problémy ohrozujúce životné prostredie a ich lokálnu spôsobilosť riešiť tieto problémy. Zo zistení Európskej environmentálnej agentúry EEA (rámček 24) vyplýva, že existuje **spojitosť medzi environmentálnymi hrozbami a sociálno-ekonomickou úrovňou regiónov**. V rámci celej Európy existujú veľké regionálne rozdiely pokiaľ ide o rozmiestnenie najviac znevýhodnených regiónov a koncentráciu znečistenia. Zatiaľ čo niektoré regióny sú relatívne bohatšie a menej znečistené, iné sú chudobnejšie alebo viac znevýhodnené, znečistenejšie a viac vystavené extrémnym teplotám (<https://www.eea.europa.eu/sk/articles/aky-vplyv-maju-environmentalne-hrozby>).

Európu trápia mnohé environmentálne problémy a hrozby, no v posledných desaťročiach sa **znečistenie ovzdušia, extrémne teploty a hluk**.

Európska environmentálna agentúra (EEA) je jednou z pätnástich špecializovaných agentúr Európskej únie (EÚ) a jedným z jej decentralizovaných orgánov. Zriadená bola v roku 1990 nariadením Rady 90/1210/EEC zo 7. mája 1990, ktoré bolo novelizované 29. apríla 1999 nariadením Rady 99/933/EC. EEA pôsobí v Kodani od roku 1994. Súčasne vznikla aj Európska environmentálna informačná a monitorovacia sieť Eionet, ktorej činnosť EEA koordinuje. Agentúra analyzuje stav a trendy v oblasti životného prostredia, ako aj hospodárske a sociálne tlaky v tejto oblasti. Zároveň vyvíja scenáre, hodnotí politiku a zabezpečuje kvalitu údajov.

Zdroj: <https://www.enviroportal.sk/europska-environmentalna-agentura>

Znečistenie ovzdušia

Znečistenie ovzdušia predstavuje najväčšie environmentálne riziko pre ľudské zdravie v Európe a súvisí so srdcovými chorobami, mŕtvicou, pľúcnymi chorobami a rakovinou pľúc. Deväť z desiatich ľudí v mestských oblastiach EÚ sú vystavení koncentráciám znečisťujúcich látok, ktoré presahujú úrovne odporúčané Svetovou zdravotníckou organizáciou (WHO). Znečistenie ovzdušia má na ľudské zdravie veľký vplyv a odhaduje sa, že následkom vysokej koncentrácie jemných prachových častíc a ozónu každoročne predčasne umrie 400 tis. ľudí. Významný vplyv má tiež na ekosystémy. Nadmerné množstvá dusíkatých usadenín (eutrofizácia) a koncentrácie ozónu nepriaznivo vplyvajú na biodiverzitu a výnosy plodín a spôsobujú aj iné závažné škody vo viac než polovici EÚ. Vplyvom právnych predpisov EÚ sa časom značne znížili emisie ovzdušie znečisťujúcich látok ako sú oxid uhoľnatý, oxidy síry a olovo. Uplatnenie európskych noriem zároveň úspešne znížilo emisie automobilov (napríklad po zavedení filtra pevných častíc pre naftové motory) a postupné obnovovanie vozového parku znamená, že kvalita ovzdušia v EÚ by sa mala z dlhodobého hľadiska zlepšovať (https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion7/7cr_sk.pdf).

Klimatické zmeny

Stav životného prostredia v Európe je zlý. Prejavujú sa tu však výrazne regionálne rozdiely. Niektoré zmeny trápia celú Európu, najviac sa prejavujú dopady klimatických zmien. V rôznych regiónoch sa prejavujú rôzne druhy extrémnych výkyvov počasia. Horúčavy najčastejšie trápia juhovýchodnú Európu

a Stredozemie, ale postihujú aj ďalšie regióny. Podľa odhadov zapríčinili horúčavy v roku 2003 až 70 tis. úmrtí v 12 európskych krajinách. Väčšinou šlo o seniorov, pretože ich organizmus horšie zvláda tepelnú reguláciu. Vysoké teploty často súvisia so znečistením ovzdušia a najmä so zvýšením hladiny prízemného ozónu. Znečistenie ovzdušia môže vyvolať dýchacie a kardiovaskulárne problémy, najmä u detí a starších ľudí a viesť k predčasným úmrtiam. Predpokladá sa, že do roku 2050 horúčavy spôsobia v Európskej únii 120 tis. úmrtí ročne a ak sa neprijmú ďalšie opatrenia, hospodárske straty, ktoré s nimi súvisia, dosiahnu 150 mld. EUR ročne. Vyššie odhady vychádzajú nielen z častejšieho výskytu vysokých teplôt, ale aj z meniacej sa demografickej štruktúry Európy. V súčasnosti je približne 20% občanov EÚ starších ako 65 rokov a ich podiel na zložení obyvateľstva sa podľa odhadov do roku 2050 zvýši o 30%.

Zdravotné riziká pochádzajú z rôznych zdrojov. Vyššie teploty uľahčujú vznik lesných požiarov. Na európskom kontinente každoročne vypukne približne 70 tis. lesných požiarov. Veľkú väčšinu z nich síce založia ľudia, ale vysoké teploty a sucho často znásobia celkové škody. Niektoré požiare môžu zapríčiniť straty na životoch a majetku, ale spôsobujú aj znečistenie ovzdušia, najmä tuhými časticami. Znečistenie následne vyvoláva choroby a predčasnú smrť.

V dôsledku vyšších teplôt, miernejších zím a vlhších liet sa zväčšujú územia, na ktorých sa darí hmyzu prenášajúcemu určité choroby (napríklad kliešťom a komárom). Tento hmyz môže prenášať ochorenia ako je lymská borelióza, horúčka dengue a malária, na nové územia, na ktorých predchádzajúca klíma neumožňovala ich šírenie. **Zmena klímy tiež znamená, že určité choroby sa začnú vyskytovať na nových územiach.** Budúce oteplenie napríklad spôsobí, že kliešte (a následne ochorenia, ktoré prenášajú) sa objavia vo vyšších nadmorských výškach a severnejších oblastiach, čo úzko súvisí so zmenou rozšírenia ich prirodzených hostiteľov, napr. jeleňov.

Nepriaznivý vplyv na ľudské zdravie môžu mať aj sezónne odchýlky: **niektoré ročné obdobia začínajú skôr a trvajú dlhšie.** To má osobitný vplyv na osoby trpiace alergiami, napr. sa zvyšuje počet astmatických záchvatov zapríčinených súčasným pôsobením rôznych alergénov.

So zmenou klímy súvisia aj ďalšie dlhodobé zdravotné riziká. Predpokladá sa, že **zmeny teplôt a zrážok ovplyvnia kapacitu výroby potravín v širšom celoeurópskom regióne** a spôsobia jej podstatné zníženie v strednej Ázii. Ďalšie obmedzenie výrobných kapacít v tomto regióne by nielen zhoršilo problém podvýživy, ale mohlo by aj vyvolať celosvetové zvýšenie cien potravín. Zmena

klímy je faktor, s ktorým treba počítať v súvislosti s potravinovou bezpečnosťou a prístupom k cenovo dostupným potravinám. Môže zhoršiť súčasné sociálne a hospodárske problémy (www.eea.europa.eu/sk/signal-y-eea/signal-y-2015/rozhovor/zmena-klimy-a-ludske-zdravie).

Hluk

Environmentálny hluk ovplyvňuje veľké množstvo Európanov. Verejnosť ho vníma ako jeden z najväčších environmentálnych problémov. Môže ovplyvňovať ľudí fyzicky aj psychicky, narúšať základné ľudské činnosti. Hluk z dopravy, priemyselných a rekreačných činností je rastúcim problémom. Cestná doprava je jeho hlavným zdrojom v mestách a metropolách. 70 mil. európanov je v nich každý deň vystavených hluku z dopravy, ktorý presahuje 55 decibelov. Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie môže dlhodobé pôsobenie takýchto úrovní hluku spôsobiť zvýšený krvný tlak a srdcové infarkty. Približne 50 mil. ľudí, ktorí žijú v mestských oblastiach, trpí v noci nadmerným hlukom z dopravy a na zdravie 20 mil. z nich má hluk z nočnej dopravy škodlivý vplyv.

Právne predpisy EÚ zaväzujú verejné orgány informovať verejnosť o vplyve nadmerného hluku a konzultovať s ňou opatrenia, ktoré pripravujú na riešenie tohto problému. Obyvatelia takto majú možnosť vidieť skutočné zlepšenia, ktoré prinášajú opatrenia proti nadmernému hluku, a v prípade potreby sa obrátiť na svojich zvolených zástupcov.

Voda

Prístup k dostatočnej dodávke vody a nezávadnej pitnej vode je pre zdravie obyvateľov i konkurencieschopnosť regiónu rozhodujúci. Niektoré hospodárske činnosti, napr. poľnohospodárstvo a cestovný ruch, sú silne závislé od dodávok veľkého množstva vody. Obidve si vyžadujú trvalo udržateľné riadenie vodných zásob, pretože nedostatok by mal vážne následky. Dostupnosť a kvalita vody v EÚ sa však od severu na juh a od východu na západ výrazne líši. Nadmerný odber vody zostáva hlavným problémom v oblastiach ako napríklad pobrežie a ostrovy Stredozemného mora, kde je stále viac oblastí postihnutých prenikaním slanej vody. Štyri krajiny — Cyprus, Malta, Taliansko a Španielsko — sa pokladajú za krajiny postihnuté vodným stresom (odbery sú vyššie ako 30% celkových dostupných rezerv). Väčšina krajín strednej a východnej Európy tiež čelí problému s rozvodnou sieťou. Takmer vo všetkých nových členských štátoch sú niektoré vodné zdroje kontaminované kvôli prírodným príčinám (arzen, fluorid, bór) alebo kvôli poľnohospodársko-priemyselnému dedičstvu. Sú potrebné ešte značné investície v celej EÚ na to,

aby zber a čistenie odpadových vôd boli v súlade s príslušnou smernicou EÚ. Zatiaľ čo v rokoch 1998 až 2002 dosiahlo úplný súlad Dánsko, Nemecko a Rakúsko, vo väčšine ostatných členských štátov chýbajú mnohým mestským aglomeráciám vhodné zariadenia na zber a čistenie odpadových vôd.

Trh práce

Globalizácia a uvoľnenie trhu pôsobia na regióny odlišne. Pokračujúci proces globalizácie, vstup rozvojových ekonomík na priemyselné trhy, ktoré tvoria ich najväčšiu časť a s tým spojené zintenzívnenie hospodárskej súťaže na príslušných trhoch rôzne vplýva na regióny v EÚ. Aj keď tento proces býva obvykle postupný, môže sa urýchliť náhlým vstupom nových aktérov na trh alebo zmenami obchodných dohôd. Pre výrobcov v Európe to môže znamenať, že budú mať obmedzený čas na to, aby reagovali na problém konkurencie výrobcov s nižšími nákladmi v tretích krajinách na trhoch prevažne so základnými výrobkami buď tak, že v hospodárskej súťaži presunú zameranie z cenových na necenové faktory, najmä kvalitu a dizajn alebo úplne opustia tieto trhy a presunú sa na nové trhy s výrobkami menej základného charakteru.

Na regionálnej úrovni sú rozdiely väčšie ako na národnej úrovni. Miera zamestnanosti na národnej úrovni skrýva veľké rozdiely v rámci regiónov odrážajúce regionálny a samozrejme aj miestny charakter problémov zamestnanosti. Politiky EÚ sa dlhý čas zameriavajú hlavne na regionálne rozdiely v zamestnanosti a nezamestnanosti, nielen kvôli vplyvu nízkej miery zamestnanosti v častiach EÚ na plnenie lisabonských cieľov, ale ešte viac kvôli ich dôsledkom na sociálnu kohéziu.

Trh práce na Slovensku je súčasťou širšieho európskeho trhu práce, s ktorým je úzko spätý a prepojený. Pracovné zaradenie poskytuje pre človeka nielen potrebný príjem, ale aj na osobnej úrovni pocit nezávislosti, sebaúcty a potreby v podobe integrácie v spoločnosti. Preto je otázka **zamestnanosti** (ako opak negatívneho javu – nezamestnanosti) v Európe výrazne diskutovaná. Človek s vlastným príjmom je prispievateľom do spoločného dôchodku krajiny, pričom pomáha eliminovať svoju sociálnu závislosť od štátu a mieru chudoby. Tieto dôležité skutočnosti je potrebné sledovať, usmerňovať a koordinovať prostredníctvom politik zamestnanosti tak na úrovni jednotlivých krajín EÚ ako aj navzájom využitím spoločnej Európskej stratégie zamestnanosti.

Medzi rámcové ciele stanovené EÚ do roku 2020 (za pomoci nástrojov ESZ) patria: zlepšenie miery zamestnanosti aspoň na 75% obyvateľov vo veku 20–64

rokov; zníženie počtu osôb s predčasne ukončenou školskou dochádzkou na 10%; zvýšenie počtu ľudí s vysokoškolským vzdelaním na 40% a zníženie počtu ľudí žijúcich v chudobe o 20 mil. (spracované podľa Európska stratégia zamestnanosti, 2011).

K podpore rastu zamestnanosti a zníženiu miery nezamestnanosti pristupujú vlády jednotlivých krajín EÚ využitím národných programov reforiem, národných akčných plánov a stratégií prostredníctvom (upravené podľa Národná stratégia zamestnanosti SR do roku 2020, 2014):

- podpory hospodárskeho rastu,
- zvyšovania úrovne vzdelania, kvalifikácie a odbornosti pracovnej sily,
- zvyšovania ponuky pracovných síl,
- znižovania regionálnych rozdielov na trhu práce,
- sociálneho partnerstva,
- produktivity verejných služieb,
- finančných stimulov, riadenia a regulácie.

Európska stratégia zamestnanosti ako súčasť stratégie Európa 2020 nadviazala na úspechy i neúspechy Lisabonskej stratégie, podľa ktorej mala byť EÚ najkonkurencieschopnejšou a najdynamickejšou znalostnou ekonomikou schopnou udržateľného hospodárskeho rastu s čoraz väčším počtom pracovných miest a s väčšou sociálnou súdržnosťou. Napriek tomu, že strategické ciele Lisabonskej stratégie boli definované správne, nepodarilo sa ich vzhľadom na hospodársku krízu a prepád ekonomického rastu sprevádzať nárastom nezamestnanosti v plnej miere naplniť. V tomto zmysle stratégia Európa 2020 je pri definovaní cieľov opatrnejšia a vychádza z nepriaznivejšieho hodnotenia stavu a perspektív európskych ekonomík. Zároveň odhaľuje štrukturálne nedostatky, rozdielnu produktivitu, nízku úroveň ekonomického rastu ako aj investície do vzdelávania a konzervatívny prístup k inováciám.

Vychádzajúc z definovaných cieľov ESZ by mala miera zamestnanosti v EÚ v roku 2020 dosiahnuť úroveň 75%. Napriek tomu, že od roku 2002 do roku 2017 vzrástla priemerná miera zamestnanosti v krajinách EÚ z 66,7% na 68,6%, je zaznamenaná od roku 2006 stagnácia jej rastu pod magickou hranicou 70%. Výrazne sa na tomto trende podpísala hospodárska kríza, na čo reagovala aj stratégia Európa 2020 vo svojom triezvejšom definovaní strategických cieľov. Už v súčasnosti sú niektoré ekonomiky najvyspelejších krajín Európy na takej úrovni, že predikovanú hodnotu zamestnanosti 75% prekračujú (Švédsko – 76,9%, Holandsko – 75,8%, Nemecko – 75,2%), pričom najvyššiu hodnotu dosiahlo Švajčiarsko na úrovni až 79,8%. Z mimoeurópskych krajín dosiahlo

nárast zamestnanosti Japonsko (2002 – 73,1% na 2014 – 77,5%), opačný trend výrazne ovplyvnený hospodárskou krízou zaznamenali USA, zo 75,0% (2002) na 71,8% (2014).

V inej situácii je Slovensko. To si v rámci *Národnej stratégie zamestnanosti Slovenskej republiky do roku 2020*, ktorá je hlavným rozvojovým dokumentom v oblasti politiky zamestnanosti v SR, definovalo dosiahnutie zamestnanosti v roku 2020 na úrovni 72%. Hoci bol v SR zaznamenaný nárast miery zamestnanosti zo 63,3% (2002) na 66,2% (2017), ostalo Slovensko medzi slabšími štátmi Európy a zaostáva aj za priemerom EÚ (o 2,4%). Situáciu bohužiaľ v negatívnom svetle dokresľuje aj rozvoj v susedných krajinách V4. Kým v minulých rokoch sa miera zamestnanosti v Poľsku a Maďarsku vždy udržiavala na nižšej úrovni, v roku 2017 už bolo SR z krajín V4 po Poľsku (66,1%) v najhoršej pozícii – Maďarsko (68,2%) a ČR dokonca až 73,6%.

Druhou stranou mince na trhu práce je **nezamestnanosť** a jej základné vyjadrenie pomocou miery nezamestnanosti. Na rozdiel od zamestnanosti, ktorej rast je žiaduci, nárast nezamestnanosti so sebou nesie tlak na štátny rozpočet, zvyrazňuje závislosť na sociálnej podpore, prehľbuje chudobu a v individuálnej rovine vyvoláva pocit ekonomického i sociálneho vylúčenia zo spoločnosti a sociálnej periferie. V tomto kontexte sú zamestnanosť a nezamestnanosť dvoma navzájom prepojenými nádobami, pričom sa vo väčšine prípadov nízka miera zamestnanosti spája s vyššou mierou nezamestnanosti a opačne.

Nezamestnanosť nie je celkom zrkadlovým obrazom zamestnanosti. Krajina alebo región s nízkou mierou zamestnanosti nemusia mať nevyhnutne vysokú mieru nezamestnanosti, ale namiesto toho možno veľký počet ľudí, ktorí sa vôbec nepodieľajú na pracovnom trhu. Toto je prípad žien v južnom Taliansku.

V rámci celej Európy strata zamestnania znamená značné zvýšenie rizika príjmu pod hranicou chudoby než v prípade zamestnaných osôb, napriek existujúcim systémom poskytovania podpory vo všetkých európskych štátoch.

Napriek tomu, že sa nezamestnanosť vníma ako negatívny jav, je jej miera na úrovni 4 – 5% ekonomicky akceptovateľná, pretože v reálnej ekonomiky nie je možné dosiahnuť plnú zamestnanosť vzhľadom na prítomnosť osôb, ktoré sú dobrovoľne nezamestnané a zámerne si ani zamestnanie aktívne nehládajú.

Podľa údajov z roku 2017, 4%-nú hranicu miery nezamestnanosti dosiahli ČR (2,9%) a Nemecko (3,8%), nasledované Maďarskom (4,2%), Nórskom (4,2%), Veľkou Britániou (4,4%), Švajčiarskom (4,8%), Holanskom (4,9%), a Rumunskom (4,9%). Obdobne ako v prípade Maďarska (4,2%) i Poľsko (4,9%)

bolo na tom lepšie ako samotné Slovensko (8,1%). V pozitívnom smere sa z našich bezprostredných susedov najviac darilo Poľsku. To bolo do polovice prvej dekády 21. storočia na posledných priečkach – 20,0% (2002) a 13,9% (2006), no s rokmi ekonomickej krízy sa relatívne dobre vysporiadalo. Príčiny je možné hľadať jednak v pomerne vyššom podiele menších domácich firiem v Poľsku, ktorých sa hospodárska kríza dotkla v menšom rozsahu ako aj vo vyššom podiele zahraničného (najmä amerického) kapitálu v Írsku, kolapse zahraničných bánk v krajinách južnej Európy a poklese cestovného ruchu v tomto regióne až po dlhú krízu a takmer štátny bankrot v prípade Grécka.

Pre porovnanie so Slovenskom sú okrem krajín V4 zaujímavé aj pobaltské krajiny Estónsko, Litva a Lotyšsko, ktoré v roku 2004 spoločne so SR vstúpili do EÚ. Tesne pred vstupom do EÚ v roku 2002 bola ich miera nezamestnanosti vyššia ako priemer EÚ – Litva 13,8%, Lotyšsko 12,5% a Estónsko 11,2%. No v čase všeobecnej ekonomickej konjunktúry dokázali akcelerovať svoj hospodársky rast, čo sa odzrkadlilo aj na poklese miery nezamestnanosti v roku 2006 pod priemer EÚ (7,5%) – Lotyšsko (7,0%), Estónsko (5,9%) a Litva (5,8%). Na druhej strane, však výrazné ekonomické zrýchlenie sa počas nástupu svetovej hospodárskej krízy prejavilo dramatickým prepadom ekonomickej výkonnosti a nárastom nezamestnanosti v týchto krajinách, ktoré sa v priebehu dvoch rokov od začiatku krízy (2010) ocitli na „chvoste“ Európy (od 16,7% – 19,5%), pričom horšie na tom bolo už iba Španielsko (19,9%). S ústupom krízy a náznakmi ekonomickej stabilizácie sa situácia v týchto krajinách podstatne zlepšila, pričom miera nezamestnanosti v roku 2017 v Litve a Lotyšsku bola na úrovni 7,1% a 8,7% a v Estónsku dokonca iba 5,8%.

Nezamestnanosť je vo všeobecnosti vnímaná ako negatívny jav. Okrem jej miery je však veľmi dôležitým atribútom aj dĺžka jej trvania, čo ovplyvňuje mieru závažnosti jej dopadov na spoločnosť a ekonomiku. Výskumy ukazujú, že osoby, ktoré zostali dlhšie než 15 mesiacov nezamestnanými, v porovnaní s krátkodobo nezamestnanými (len do 3 mesiacov) majú pri hľadaní zamestnania len 30%-nú pravdepodobnosť úspechu.

Pokiaľ je teda nezamestnanosť krátkodobá, nepôsobí závažné problémy ani pracovníkom, ani ekonomike. Ale **dlhodobá nezamestnanosť** už závažným problémom je (Brožová, 2003).

Ekonomika je živým organizmom s množstvom fluktučných pohybov i otrasov, čo má nevyhnutne dopad aj na trh práce, kedy sa ľudia stávajú na určitý čas nezamestnanými a zasa si nachádzajú prácu. Je to len prirodzený

následok faktu, že na nájdenie nového pracovného miesta, ktoré by zodpovedalo ich schopnostiam a kvalifikácii potrebujú určitý čas. Problém nastáva, ak si ľudia nevedia nájsť adekvátne pracovné zaradenie dlhšiu dobu. Vtedy sa spúšťa reťazec negatívnych procesov, s ktorými sa musí jedinec vysporiadať, či už ide o výpadok príjmov, prepád životnej úrovne, strata spoločenských a sociálnych vzťahov, strata komunikácie až po stratu viery vo vlastné schopnosti.

K sociálnym následkom dlhodobej nezamestnanosti pre jedincov, ktorými sú predovšetkým zníženie životnej úrovne, rast napätia v rodine a v ostatných interpersonálnych vzťahoch, depresia, strata motivácie a pocit bezmocnosti, pristupujú i zvýšené následky, ktoré pociťuje spoločnosť. Nároky na štátny rozpočet (dávky v nezamestnanosti a ďalšie podpory a sociálne služby, straty na neodvedených daniach a daňových úľavách), nárast sociálno-patologických javov, nestabilita spoločnosti (Mareš, 2002).

Pri definovaní dlhodobej nezamestnanosti je dôležitým prvkom jej nepretržitosť a kontinuita po dobu 12 mesiacov a dlhšie. V niektorých prípadoch sa operuje s časovým obdobím 24 mesiacov a viac, avšak 12 mesačný interval je základným kritériom hodnotenia dlhodobej nezamestnanosti aj v rámci Eurostatu. Jednotná metodika hodnotenia je dôležitá pre možnosť porovnania dlhodobej nezamestnanosti, ktoré môžu byť v jednotlivých krajinách skreslené dôsledkom tzv. „kolotočového“ efektu t.j. zaradenia dlhodobo nezamestnaných do programov aktívnych opatrení trhu práce a po ukončení ich účasti v programoch znovu zaradenie do evidencie nezamestnaných osôb s novozačatou dobou nezamestnanosti. Ide o skrytý segment pracovných síl, ktorý nie je zahrnutý do štatistík dlhodobej nezamestnanosti a podieľa sa na znížení reálneho stavu počtu dlhodobo nezamestnaných osôb.

Dlhodobá nezamestnanosť bola v európskych krajinách v roku 2017 výrazne priestorovo diferencovaná. Kým škandinávské krajiny zaznamenali jej hodnotu pod úrovňou resp. okolo 2% (Švédsko – 1,3%, Fínsko – 2,1% a Nórsko dokonca iba 1,1%), podobne ako aj Nemecko (1,6%), Švajčiarsko (1,7%) a Rakúsko (1,8%), sú v Európe štáty, kde sa hodnota dlhodobej nezamestnanosti vyšplhala až na hodnotu 10% a viac – Macedónsko (17,4%), Grécko (15,9%) a Čierna Hora (12,4%). Ide o problémové krajiny, kde je aj miera nezamestnanosti v Európe najvyššia. Slovensko sa prezentuje priemernými hodnotami dlhodobej miery nezamestnanosti (5,1%). Táto skutočnosť však negatívne vyznieva v súvislosti s porovnaním s ďalšími krajinami V4 (Česká republika – 1,0% - najnižšia v celej Európe, Poľsko – 1,5%, Maďarsko – 1,7%,), s pobaltskými krajinami (Estónsko – 1,9%, Litva – 2,7%, Lotyšsko – 3,3%) a Slovinskom (3,1%).

Vplyv globálneho vývoja

V rámci globalizácie môžeme sledovať rozvoj európskej kultúry dvoma smermi, dvoma protichodnými i keď sa dopĺňujúcimi smermi – približovanie a vzdďalovanie, globalizáciu a diferenciaciu. **V súčasnej Európe sa posilňuje európska identita a súčasne sa posilňujú identity regiónov, skupín, jednotlivcov.** Globalizácia spôsobuje, že si v rámci globalizácie stále viac uvedomujeme multikultúrny charakter Európy. Ukazuje sa, že spoločné piliere sú len základnými nosnými prúdmi európskej kultúry, ale nie jej konkrétnymi prejavmi, ktoré sú veľmi diferencované. Diferenciácia v rámci globalizácie spôsobuje, že multikulturalizmus neustále rastie. Globalizácia urýchl'uje technologickú a civilizačnú modernizáciu Európy, čo globalizácia posilňuje upevňovaním spoločnej európskej kultúrnej tradície. V tom istom momente sa však s pomocou tej istej a v rámci tej istej modernizácie posilňujú skupinové a regionálne tradície (Mistrík, 2003).

Globalizácia so sebou prináša príležitosti aj výzvy. Európa sa z snaží vytážiť z globalizácie čo najviac pre občanov i firmy a súčasne znížiť jej negatívne dopady. Európa je popri USA a Číne jedným z najsilnejších hráčov v medzinárodnom obchode. Vývoz z EÚ predstavuje viac ako 15% svetového vývozu, pričom viac ako 80% európskych exportérov sú malé a stredné podniky.

Globalizácia a uvoľnenie trhu pôsobia na regióny odlišne. Pokračujúci proces globalizácie, vstup rozvojových ekonomík na priemyselné trhy, ktoré tvoria ich najväčšiu časť a s tým spojené zintenzívnenie hospodárskej súťaže na príslušných trhoch rôzne, vplýva na európske regióny. Aj keď tento proces býva obvykle postupný, môže sa urýchliť náhlým vstupom nových aktérov na trh alebo zmenami obchodných dohôd. Pre výrobcov v Európe to môže znamenať, že budú mať obmedzený čas na to, aby reagovali na problém konkurencie výrobcov s nižšími nákladmi v tretích krajinách na trhoch prevažne so základnými výrobkami buď tak, že v hospodárskej súťaži presunú zameranie z cenových na necenové faktory, najmä kvalitu a dizajn alebo úplne opustia tieto trhy a presunú sa na nové trhy s výrobkami menej základného charakteru.

Globalizácia so sebou prináša veľké výzvy pre zamestnanosť. Mnoho ľudí totiž prichádza o prácu kvôli presúvaniu výroby do krajín s lacnejšou pracovnou silou. Na zmiernenie týchto negatívnych dopadov EÚ v roku 2006 zriadila Fond na prispôsobenie sa globalizácii. Z tohto fondu sa financuje pomoc pre ľudí, ktorí sa ocitli bez práce v dôsledku globalizácie. Presúvanie výroby alebo offshoring je

centrálnym elementom v debate o globalizácii a jej negatívnych dopadoch, no počet zamestnancov prepúšťaných kvôli nemu postupne klesá.

Globalizácia je zatiaľ ťažiskovo orientovaná na ekonomickú reštrukturalizáciu a má teda rozdielny priebeh a dopady podľa postavenia mesta v rámci globálnej del'by práce. Podobnosť názorov charakterizuje negatívne hodnotenie sociálnych dopadov globalizácie na mestské spoločnosti, ktoré sú zvyčajne spojené najmä so sociálnou polarizáciou, so sociálnym vylúčením, s krízou priestoru a miesta spojenou najmä s úpadkom verejných priestorov atď. Napriek tomu nemožno považovať globalizáciu za jednoznačnú a jedinou príčinu prehlbovania sociálno-priestorových problémov miest ako je sociálna segregácia, separácia, getoizácia atď. (Gajdoš, 2009).

Charakter osídlenia

Európa je kontinentom s najvyššou úrovňou urbanizácie, v mestách a v ich urbanizovaných územiach žije takmer 80% európskej populácie. Je teda zrejmé, že mestá tu zohrávajú významnú úlohu a zdôrazňuje sa, že aj budúcnosť Európy bude formovaná práve mestami, že je s nimi tesne spojená. Urbanizácia v Európe je pretrvávajúci fenomén. Za posledných 20 rokov prešli európske mestá a ich urbánne územia (aglomerácie, zhluky miest) výraznými vývojovými zmenami. Európske mestá súčasnosti odrážajú existujúcu polarizáciu spoločnosti. Na jednej strane sú mestá nositeľmi veľkého ekonomického, sociálneho a kultúrneho potenciálu Európy a sú tiež faktormi významných ekonomických, kultúrnych i poznatkových zmien v spoločnosti. Na druhej strane sú európske mestá „domovom“ viacerých závažných spoločenských problémov spojených so sociálno-priestorovou segregáciou a marginalizáciou niektorých sociálnych skupín obyvateľov, rovnako ako aj so zhoršením bezpečnostných a ekologických podmienok, na ktoré sa obyvatelia pozerajú s rastúcim znepokojením (Gajdoš, 2009). Podľa Musila (2002) postavenie miest v Európe je stále viac určované funkciami, ktoré majú tieto mestá v Európe ako celku a nie iba v národných rámcoch. Jednotlivé mestá, najmä tie väčšie, sú stále viac „zasieťované“ do zložitých a bohatých interakcií. Postupne tak vzniká jednotný mestský systém celého kontinentu. Zároveň vzniká nová hierarchia európskych miest, ktorá rozdeľuje mestá do niekoľkých kategórií. Meijer (1993) ich rozdeľuje na 1. metropoly, 2. europoly a 3. euomestá. Ako upozorňuje Musil (2002) v prípade vznikajúceho jednotného európskeho systému miest je treba zdôrazniť, že tieto mestá tiež vzájomne súťažia o prilákanie nových, najmä zahraničných investícií a zároveň spolupracujú – ide teda o symbiotickú súťaž.

Vo veľkých európskych mestách indikujeme aj **sociálnu polarizáciu**, ktorú možno charakterizovať ako expanziu bohatých a chudobných a úbytok strednej vrstvy obyvateľstva. Sassenová za jednu z hlavných príčin sociálnej polarizácie považuje dopady ekonomickej reštrukturalizácie na trh práce. Trh práce však z hľadiska mzdového ohodnotenia zamestnancov polarizuje. Rastie síce podiel vedúcich a odborných pracovníkov, znižuje sa však zastúpenie pracovných miest s priemernými mzdami a rastie počet málo platených zamestnaní, občasných zamestnaní s nestálymi príjmami a počet nezamestnaných. Sociálna polarizácia prináša územnú koncentráciu dvoch krajných sociálnych skupín žijúcich v tesnom susedstve vnútri mestského priestoru a to jednak chudobných, nezamestnaných a vyčlenených zo spoločnosti, jednak skupiny manažérov a profesionálov s vysokými príjmami. Sociálna polarizácia sa prejavuje narastajúcou segregáciou chudobných, separáciou bohatých a utváraním duálnych a sociálne i priestorovo rozdelených miest (Sassen, 1991).

Environmentálne problémy a príležitosti, ktoré poskytuje urbanizácia, sú úzko spojené. Mnohé mestá bojujú so sociálnymi, hospodárskymi a environmentálnymi problémami, ktoré vyplývajú zo záťaží ako sú preľudnenie alebo úbytok obyvateľstva, sociálna nerovnosť, znečistenie a doprava. Na druhej strane blízkosť ľudí, podnikov a služieb poskytuje príležitosti na vybudovanie Európy efektívnejšie využívajúcej zdroje

Veľké mestá vyspelých krajín sa v súčasnosti vyznačujú nebývalou dynamikou vnútornej reštrukturalizácie, ktorá je významne formovaná globalizáciou. Súčasné premeny miest ovplyvňuje niekoľko trendov zmien spoločnosti. Ide o 1. internacionalizáciu kapitálu a pracovných síl, 2. dereguláciu vplyvu verejného sektora, 3. ekonomickú reštrukturalizáciu charakterizovanú deindustrializáciou a rozvojom výrobných služieb, 4. sociálnu polarizáciu a 5. postmoderný spôsob mestského života (Marcuse, van Kempen, 2000). Ten spolu s kultúrou a architektúrou sú v globalizujúcich sa mestách charakterizované prelínaním miestnych a nadnárodných vplyvov, ktoré vyplývajú z ekonomickej a kultúrnej internacionalizácie.

Hlavný trend, ktorý ešte stále dominuje v európskych mestách je suburbanizácia. **Suburbanizácia (komerčná i rezidenčná) je jedným z najvýraznejších a najviditeľnejších sociálno-priestorových procesov vo väčšine krajín Európy** a to už od 90-tych rokov. V 90% mestských aglomerácií obyvateľstvo na predmestiach rástlo rýchlejšie ako v centre mesta. Len v niektorých prípadoch, napr. Lefkosia, Kodaň, Brusel, Londýn a Ľubl'ana sa počet obyvateľov v centre zvýšil viac ako na predmestiach a významne. Počet

obyvateľov v centre klesal napriek celkovému rastu. Okrem toho dokonca i keď dochádzalo k celkovému úbytku obyvateľstva, len v malom počte veľkomiest došlo k úbytku aj na predmestiach. Rast miest má v Európe síce mnoho foriem, ale hranice medzi mestom a vidiekom sú čoraz nejasnejšie. Prímestské oblasti rastú v súčasnosti omnoho rýchlejšie ako tradičné centrálné mestá. Na rozdiel od prostredia USA má rozvoj suburbánnych oblastí v Európskom prostredí koncentrovanejší priestorový charakter a vo väčšine prípadov nová výstavba nadväzuje na existujúcu sídelnú štruktúru (Sýkora, 2003). Menšie priestorové dosahy suburbánneho rozvoja, ale aj odlišná výskumná tradícia v európskom prostredí sústredili pozornosť na kvalitu vybudovaného prostredia, aspekty pešej dostupnosti či fragmentáciu krajiny (Gajdoš, 2009).

Demografická štruktúra

Populačný rast

Značné zníženie miery pôrodnosti (priemerný počet detí na ženu klesol z úrovne 2,5 v EÚ v r. 1965 na úroveň 1,5 v r. 1995), čo je základom spomalenia rastu počtu obyvateľov, ktoré začalo v 60-tych rokoch v severnej Európe a o 10 rokov neskôr sa rozšírilo do južných krajín a približne o 20 rokov neskôr do krajín strednej a východnej Európy. Rovnaké trendy sú preto evidentné vo všetkých častiach Európy. Napriek tomu existujú medzi regiónmi významné rozdiely, pokiaľ ide o smerovanie a veľkosť populačnej zmeny. Regióny s hlavným mestom, regióny v južnom Nemecku, severovýchod Talianska a juh a východ Španielska zaznamenali nárast spôsobený prirodzeným rastom obyvateľstva a čistou imigráciou. V západnom Nemecku a Spojenom kráľovstve, severnom a strednom Taliansku a Španielsku, strednom a južnom Portugalsku a niektorých regiónov Grécka bol prirodzený úbytok obyvateľstva vyvážený čistou imigráciou. V južnom Taliansku, na severe a západe Francúzska a v severnom Fínsku prirodzený rast obyvateľstva prevýšila čistá emigrácia. V Bulharsku, Rumunsku, Poľsku, Lotyšsku, Litve a niekoľkých častiach ČR, Maďarska a SR, ale tiež vo východnom Nemecku a na severe Švédska zaznamenali úbytok obyvateľov, väčšinou spôsobený kombináciou prirodzeného zníženia obyvateľstva a čistou emigráciou.

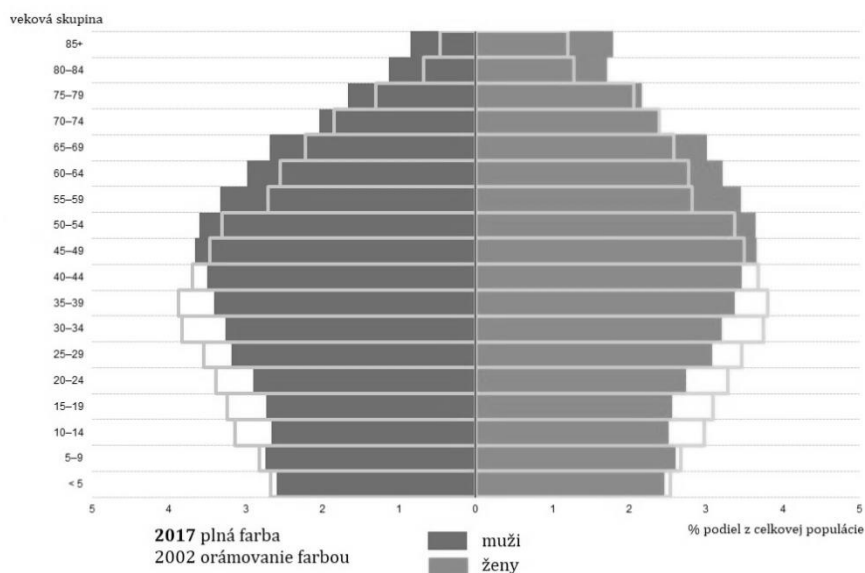
Zmeny vo vekovej štruktúre obyvateľstva a starnutie obyvateľstva

Starnutie obyvateľstva je dlhodobý trend, ktorý sa v Európe začal pred niekoľkými desaťročiami. Prejavuje sa v zmenách vekovej štruktúry

obyvateľstva a odráža sa v rastúcom podiele starších osôb v spojení s klesajúcim podielom osôb v produktívnom veku na celkovej populácii.

Trvale nízka pôrodnosť a vyššia stredná dĺžka života menia podobu vekovej pyramídy EÚ28. Pravdepodobne najdôležitejšou zmenou bude zrejmý posun k štruktúre obyvateľstva vyznačujúcej sa podstatne vyšším vekom, čo predstavuje vývoj, ktorý už možno pozorovať vo viacerých členských štátoch EÚ. V dôsledku toho v krajinách EÚ klesá podiel ľudí v produktívnom veku a zároveň rastie relatívny počet osôb v dôchodku. Podiel starších osôb na celkovej populácii sa v nadchádzajúcich desaťročiach výrazne zvýši, keďže väčšia časť generácie, ktorá sa narodila v období populačnej explózie po II. svetovej vojne, dosiahne dôchodkový vek. To následne povedie k zvýšenému zaťaženiu osôb v produktívnom veku, ktoré budú musieť zabezpečiť financovanie sociálnych výdavkov potrebných na celý rad služieb na podporu starnúceho obyvateľstva.

Graf 52: Porovnanie vekových pyramíd EÚ (28) v rokoch 2002 a 2017

Zdroj: spracované podľa údajov Eurostat, 2019

K 1. januáru 2017 sa počet obyvateľov krajín EÚ28 odhadoval na 511,5 mil. Mladí ľudia (0-14 r.) tvorili 15,6% obyvateľstva EÚ28, zatiaľ čo osoby v produktívnom veku (15-64 r.) tvorili 64,9% populácie. Staršie osoby (65 alebo viac rokov) mali na celkovom počte obyvateľov 19,4% podiel (zvýšenie o 0,2% v porovnaní s predchádzajúcim rokom a zvýšenie o 2,4% oproti obdobiu pred 10

rokov). Spomedzi členských štátov EÚ sa najvyšší podiel mladých ľudí na celkovej populácii v roku 2017 zistil v Írsku (21,1%), zatiaľ čo najnižší podiel týchto osôb bol zaznamenaný v Nemecku (13,4%). Pokiaľ ide o podiel osôb vo veku 65 a viac rokov na celkovej populácii, najvyššie hodnoty zaznamenali Taliansko (22,3%), Grécko (21,5%) a Nemecko (21,2%), pričom v Írsku sa zistil najnižší podiel (13,5%) (Dijkstra, 2017).

Vekové pyramídy znázorňujú rozdelenie obyvateľstva podľa pohlavia a päťročných vekových skupín. Populačná pyramída EÚ28 (graf 52) k 1.1.2017 je dolu úzka a ďalej sa rozširuje do tvaru kosoštvorca vďaka silným populačným ročníkom, ktoré boli dôsledkom vysokej miery pôrodnosti v niekoľkých európskych krajinách v polovici 60-tych rokov 20. storočia (generácia tzv. baby boomu). Príslušníci tejto generácie aj naďalej predstavujú hlavnú časť obyvateľstva v produktívnom veku. Ako zreteľne vyplýva z porovnania s populačnou pyramídou z roku 2002, prvá z týchto veľkých kohort, ktoré prišli na svet počas obdobia trvajúceho 20 až 30 rokov, sa v súčasnosti blíži k dôchodkovému veku. „Vydutie“, ktoré na populačnej pyramíde spôsobila generácia baby boomu, sa po nej posúva nahor, čím sa dolná časť zodpovedajúca obyvateľstvu v produktívnom veku ako aj základňa zužujú.

Stredná dĺžka života

EÚ mala v roku 2017 jednu z najvyšších stredných dĺžok života pri narodení na svete. V rámci Európy majú najvyššiu strednú dĺžku Španieli (83,4) a Taliani (83,0), zatiaľ čo najnižšiu majú Bulhari (74,8). Väčšina členských štátov EÚ má strednú dĺžku života vyššiu než v USA, ktoré sa z tohto hľadiska umiestnili v roku 2015 až na 31. mieste vo svete (79,3) (Svetová zdravotnícka organizácia, 2017). Rozdiely medzi regiónmi v rámci EÚ sú však markantné. V mnohých častiach Bulharska a Rumunska a vo východných regiónoch Maďarska ako aj v Lotyšsku a Litve je stredná dĺžka života nižšia než 75 rokov. V 20 regiónoch NUTS 2 (ležiacich prevažne vo Francúzsku, v Taliansku a Španielsku, ale zahŕňajúcich aj najbohatšiu časť Londýna – Inner London West – kde leží aj Westminster), je stredná dĺžka života vyššia než 83 rokov. Tieto rozdiely môžu čiastočne vysvetľovať regionálne rozdiely v doženskej úmrtnosti a v menšej miere, v úmrtiach na cestách (Dijkstra, 2017).

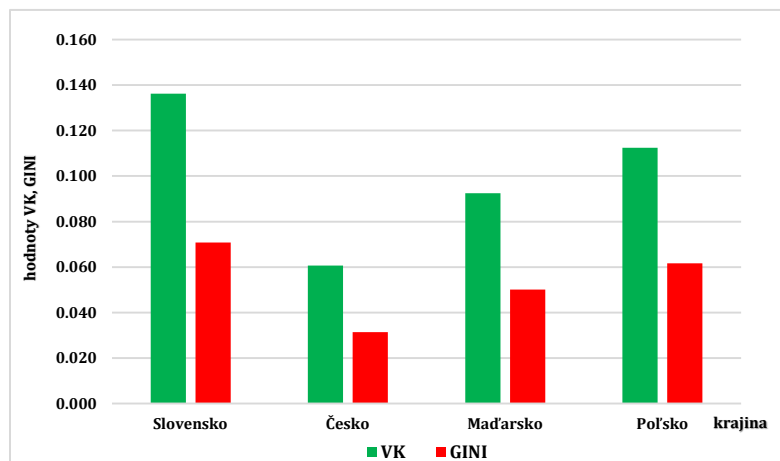
7.2 Regionálne disparity v Európe

Hodnotenie regionálnych disparít v krajinách V4

V prvej časti hodnotenia regionálnych disparít v európskych krajinách bude pozornosť sústredená na komparáciu regionálnych nerovností v rámci krajín Vyšehradskej štvorky resp. V4. Ide o Slovenskú republiku a tri ďalšie krajiny a to Česko, Maďarsko a Poľsko, teda tie, ktoré sú najbližšími susedmi, SR má s nimi najužšiu spoluprácu a spoločné záujmy v rámci EÚ. Pre porovnanie bola vybraná **úroveň NUTS III**, ktorá je na Slovensku zastúpená 8 regiónmi, v Česku 14, Maďarsku 20 a v Poľsku 73. Vzhľadom na úroveň komparácie a dostupnosť vstupných štatistických údajov boli v rámci hodnotenia definované nasledujúce indikátory: **hrubá miera natality, priemerná mesačná mzda, miera nezamestnanosti, hrubý domáci produkt na obyvateľa a počet dokončených bytov na 1000 obyvateľov**. Všetky hodnotené štatistické údaje sa viazali k roku 2017. Pre vyjadrenie miery regionálnych disparít v rámci hodnotených krajín V4 boli využité podobne ako pri podrobnom hodnotení Slovenska **variačný koeficient (VK)** a **Giniho koeficient (GINI)**. Pre zhodnotenie a komparáciu všetkých regiónov krajín V4 navzájom bola využitá **bodová metóda**. Vzhľadom na to, že do hodnotenia vstúpilo 5 vyššie uvedených indikátorov a maximálne dosiahnuteľná hodnota v rámci každého z nich bola 100 bodov, teoreticky mohol hodnotený región dosiahnuť najvyššiu hodnotu 500 b. Z hľadiska mapového vyjadrenia bola využitá **trojfarebná škála**, v rámci ktorej sa intenzita farieb menila podľa hodnoty sledovaných indikátorov. Najlepšie hodnoty boli indikované odtieňmi zelenej farby (čím intenzívnejší odtieň, tým lepšia hodnota), stredné hodnoty – odtiene žltej farby a najhoršie hodnoty predstavujú odtiene červenej farby (platí tu inverznosť oproti zelenej farbe, t.j. čím tmavší odtieň, tým horšia hodnota indikátora). Celkovo bolo definovaných 15 intervalov, pričom 5 intervalov bolo v odtieňoch zelenej farby, 5 intervalov žltej a 5 červenej. Do hodnotenia vstúpilo 115 slovenských, českých, maďarských a poľských regiónov (tab. 27).

Prvým hodnoteným indikátorom bola **hrubá miera natality**. Tento indikátor predstavoval najvyšší stupeň nivelizácie, pretože v rámci neho bola zaznamenaná najnižšia miera disparít zo všetkých hodnotených indikátorov na úrovni iba 0,060 až 0,140 v prípade VK a 0,030 až 0,070 v prípade GINI.

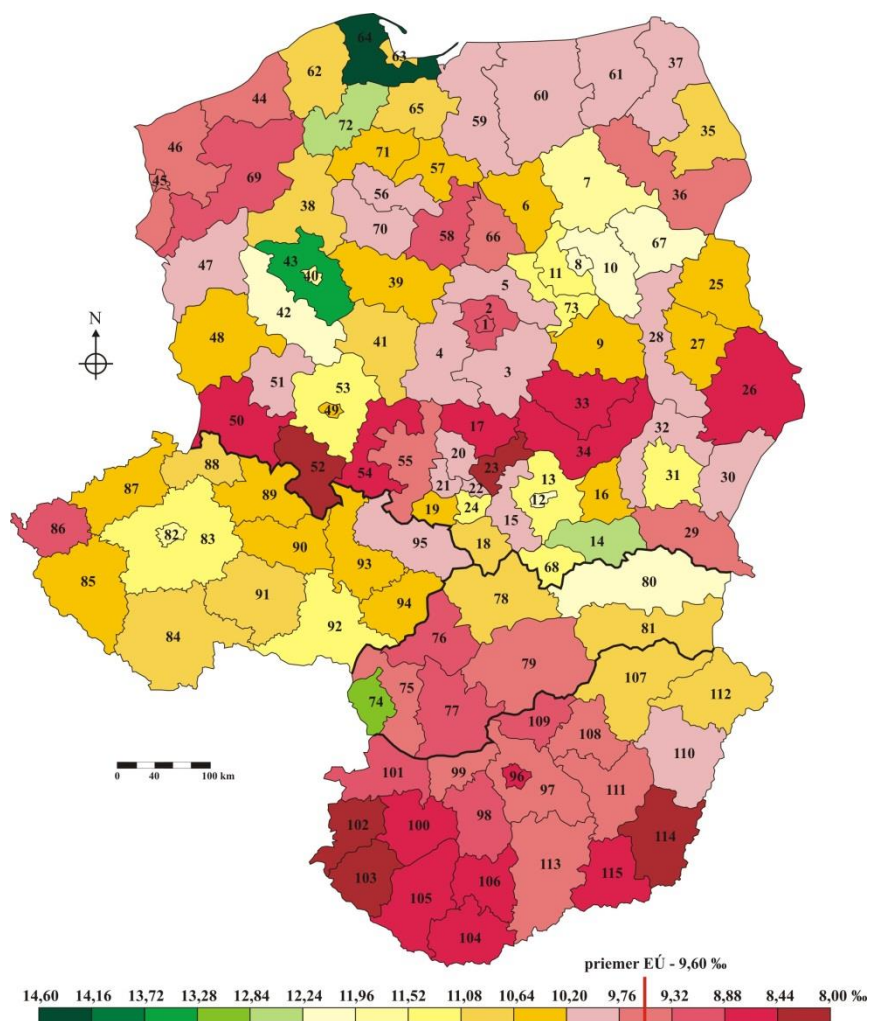
Graf 53: Regionálne disparity v hrubej miere natality podľa VK a GINI v krajinách V4 v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, 2019, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Najvyššiu hodnotu regionálnych disparít zo všetkých hodnotených krajín zaznamenalo Slovensko na úrovni 0,136 v rámci VK a 0,071 v prípade GINI. Hrubá miera natality bola najvyššia v Bratislavskom kraji (13,04‰) a Prešovskom (12,05‰) a naopak najnižšia na úrovni 9,06‰ (Trnavský) a 9,17‰ (Banskobystrický). Druhé najvyššie disparity boli v rámci Poľska na úrovni 0,112 (VK) a 0,062 (GINI). Hodnoty hrubej miery natality sa pohybovali od 14,29‰ (subregion Gdaňski) a 12,30‰ (Chojnicki) na severe, 13,29‰ (Poznaňski) na západe a 12,42‰ (Nowosądecki) na juhu až po 8,28‰ (Wałbrzyski). Uvedené subregióny s najvyššou mierou natality sa nachádzali v zázemí väčších miest ako Poznań, Kraków a Trojmiejski, pričom relatívne vysoké hodnoty boli aj v zázemí hlavného mesta Warszawa. V prípade Maďarska boli disparity na úrovni 0,093 (VK) a 0,050 (GINI). Najvyššiu mieru natality mali regióny v severovýchodnej časti krajiny Szabolc-Szatmár-Bereg (10,7‰) a Hajdú-Bihar (10,1‰) oproti 7,6‰ v prípade regiónu Zala a 8,3‰ Vas v západnej časti. Najnižšia miera disparít bola v prípade Česka a to na úrovni 0,061 pri VK a 0,031 pri GINI. Miera natality sa pohybovala v rozmedzí od 11,91‰ v hlavnom meste Praha (najviac podobne ako v prípade Bratislavy pri SR), ku ktorému sa na porovnateľnej úrovni radili ešte Jihomoravský kraj (11,44‰) a Středočeský kraj (11,39‰), až po 9,30‰ v Karlovarskom kraji v západnom cípe republiky.

Mapa 23: Hrubá miera natality v regiónoch NUTS III krajín V4 v roku 2017

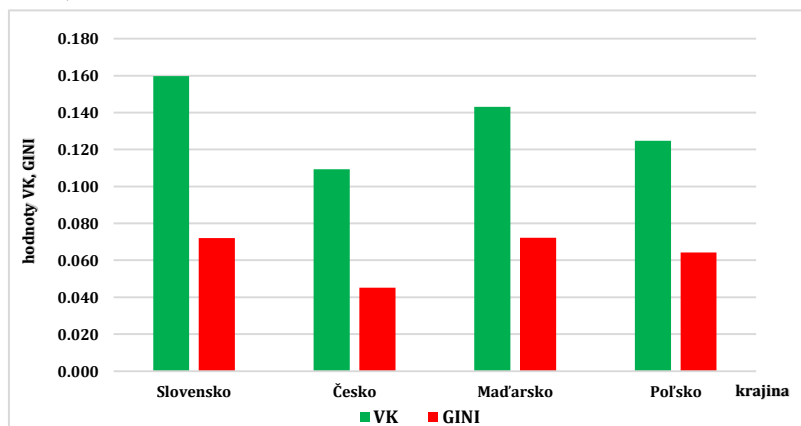

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Ďalším porovnávaným indikátorom bola **priemerná mesačná mzda**. Tento indikátor identifikoval po hrubej miere natality druhé najnižšie regionálne disparity. Najvyššie hodnoty boli opäť zaznamenané v rámci Slovenska a to v prípade VK na úrovni 0,160 a 0,072 pri GINI. Tieto disparity boli výrazne zapríčinené rozdielom medzi priemernou mesačnou mzdou v Bratislavskom kraji (1200 €) oproti ostatným krajom, kde na druhom resp. treťom mieste boli Trenčiansky kraj (895 €) a Trnavský (890 €) a na poslednom Prešovský (734 €).

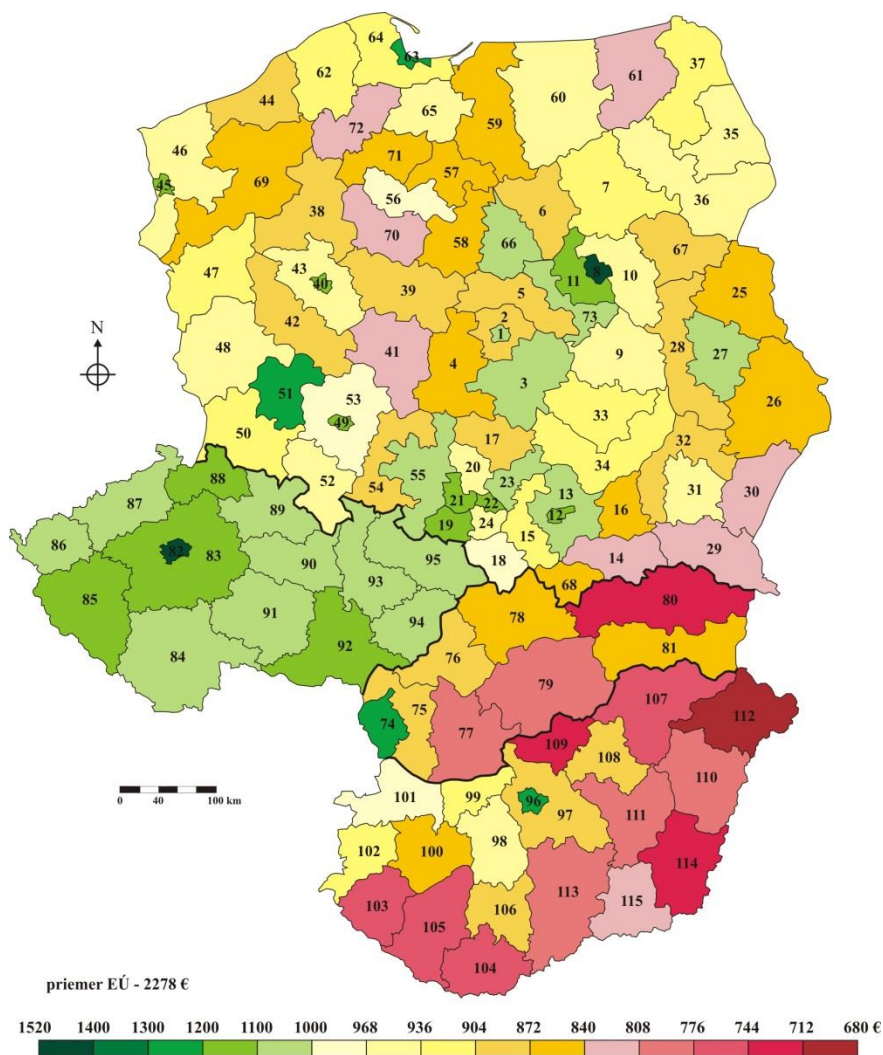
Na o niečo nižšej úrovni boli disparity v prípade Maďarska (VK – 0,143, GINI – 0,072). Aj tu dominoval región Budapešť s hlavným mestom (1215 €), pričom na druhom mieste umiestnený región Győr-Moson-Sopron v severozápadnej časti pri slovenských hraniciach mal mesačnú mzdu 986 € a na treťom Fejér 938 €. Naopak najnižšie hodnoty mesačnej mzdy boli iba na úrovni 681 € v prípade Szabolcs-Szatmár-Bereg a 718 € pri regióne Békés nachádzajúcich sa vo východnej časti Maďarska. Regionálne disparity v prípade Poľska sa pohybovali na úrovni 0,125 (VK) a 0,064 (GINI). Výrazné postavenie mal subregión s hlavným mestom Warszawa (1423 €), pričom aj ďalšie subregióny s veľkými mestami mali pomerne vysoké hodnoty priemernej mesačnej mzdy (subregión Trójmiejski – 1230 €, Legnicko-Głogowski – 1205 €, Wrocław – 1191 €, Poznań – 1189 €, Kraków – 1167 €, Katowicki – 1154 €) a nad hodnotu 1000 € sa dostalo ešte ďalších 12 subregiónov. Naopak najnižšie hodnoty mali subregióny Nowosądecki (816 €), Krośnienski, Przemyski (po 837 €) v juhovýchodnej časti krajiny pri hraniciach so Slovenskom, Chojnicki (826 €) v severnej časti a Kaliski (835 €) v centrálnej časti. Práve subregióny Nowosądecki a Chojnicki ako bolo vyššie uvádzané, patria v Poľsku medzi regióny s najvyššou mierou natality. Opäť najnižšie disparity boli v prípade Česka a to na úrovni 0,109 (VK) a 0,045 (GINI). Podľa predpokladov bola najvyššia priemerná mzda v Prahe (1511 €) a v ostatných regiónoch sa pohybovala pomerne vyrovnané v rozmedzí od 1026 € (Karlovarský kraj) po 1195 € (Středočeský kraj).

Graf 54: Regionálne disparity pri priemernej mesačnej mzde podľa VK a GINI v krajinách V4 v roku 2017

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie*

Mapa 24: Priemerná mesačná mzda v regiónoch NUTS III krajín V4 v roku 2017

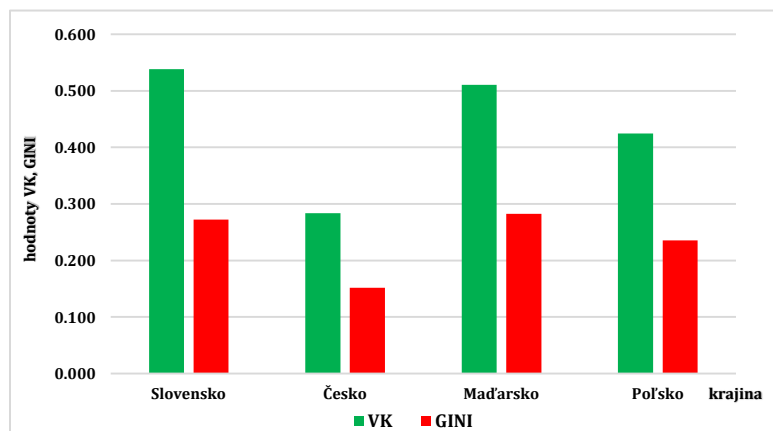

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Tretím hodnoteným indikátorom bola **miera nezamestnanosti**, ktorá už mala oproti predchádzajúcim dvom indikátorom zaznamenané vyššie regionálne disparity. Aj v tomto indikátore boli najvyššie nerovnosti v prípade Slovenska a to 0,538 (VK) a 0,272 (GINI). V tomto prípade sú disparity zjavné medzi vyspelejším severozápadom krajiny, kde sa miera nezamestnanosti pohybovala v intervale 2,6 až 4,7% a zaostalejšou juhovýchodnou časťou (Banskobystrický,

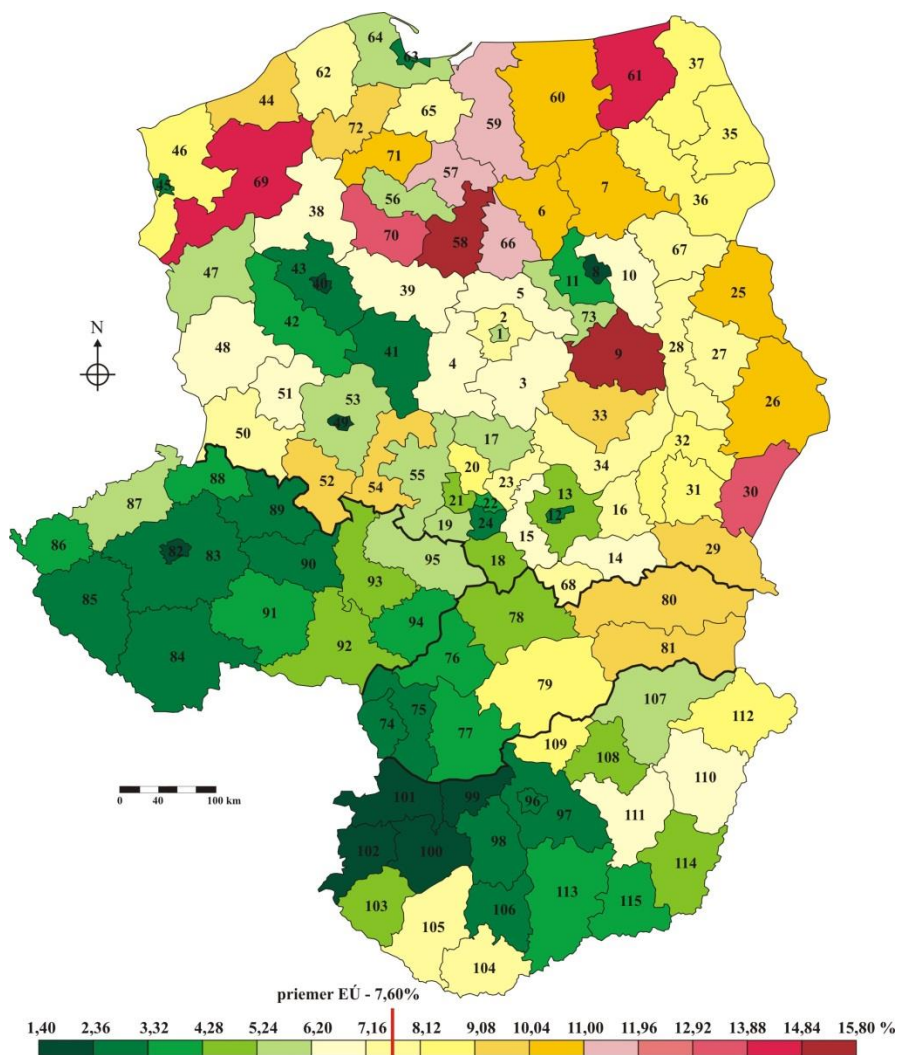
Prešovský a Košický kraj) s hodnotami až na úrovni 8,7 – 9,9%. V rámci miery nezamestnanosti boli porovnateľné disparity ako v SR zaznamenané aj v Maďarsku (VK – 0,510, GINI – 0,283). Výrazne najlepšie hodnoty uvedeného indikátora (nielen v rámci Maďarska, ale aj celej V4) mali regióny Veszprém (1,5%), Győr-Moson-Sopron (1,6%), Vas (1,9%) a Komárom-Esztergom (2,0%) v severozápadnej časti štátu. Naopak najhoršie si viedli prihraničné regióny Szabolcs-Szatmár-Bereg (8,5%) na hraniciach s Ukrajinou a Rumunskom, Nógrád (8,4%) so Slovenskom a regióny Baranya (7,5%) a Somogy (7,3%) s Chorvátskom. Nižšiu mieru disparít v rámci nezamestnanosti zaznamenali poľské regióny na úrovni 0,425 pri VK a 0,236 pri GINI. Opäť najlepšie hodnoty boli v subregiónoch s veľkými mestami ako Poznaň (1,4%), Warszawa (2,0%), Wrocław (2,1%), Poznaňski (2,5%) a Kraków (2,7%). V Poľsku sa však vyskytujú aj regióny s pomerne vysokými hodnotami miery nezamestnanosti (subregión Włocławski – 15,8% v centrálnej časti, Radomski – 14,9% a Elcki – 14,1% vo východnej, Szczecinecko-Pyrzycki – 14,7% v severozápadnej), avšak tie tvoria iba cca 8% poľských subregiónov. Naopak stredné hodnoty nezamestnanosti v rozmedzí od 6-11% malo až 55% všetkých subregiónov krajiny. Aj v tomto indikátore boli najnižšie disparity evidované v Česku (VK – 0,284, GINI – 0,152). Túto skutočnosť potvrdzujú aj hodnoty miery nezamestnanosti v jednotlivých krajoch, keď rozdiel medzi regiónom Prahy (2,3%) a Moravsko-slezským krajom (5,8%) v SZ časti krajiny bol iba na úrovni 3,5%.

Graf 55: Regionálne disparity v miere nezamestnanosti podľa VK a GINI v krajinách V4 v roku 2017

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie*

Mapa 25: Miera nezamestnanosti v regiónoch NUTS III krajín V4 v roku 2017

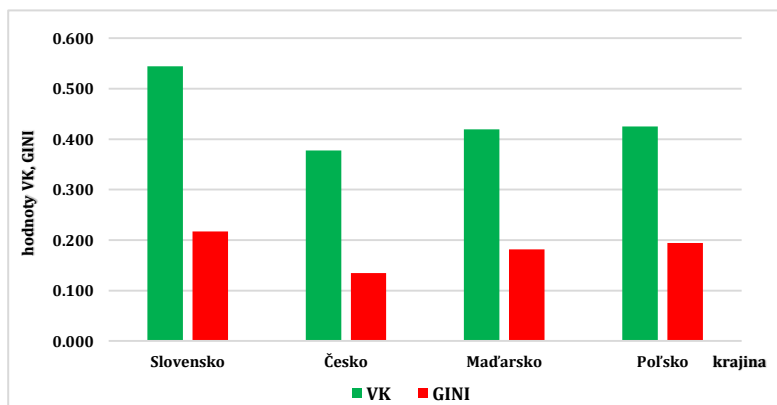

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Predposledným indikátorom je najdôležitejší ekonomický indikátor – **hrubý domáci produkt na obyvateľa**. Aj v rámci tohto indikátora bola najvyššia hodnota regionálnych nerovností v rámci Slovenska na úrovni 0,544 (VK) a 0,217 (GINI). Podobne ako v prípade priemernej mesačnej mzdy, výrazne dominoval Bratislavský kraj (36 704 € na obyv.), pričom druhú najvyššiu hodnotu mal Trnavský (16 946 €) a ostatné kraje v rozmedzí 11 až 14 tis. €.

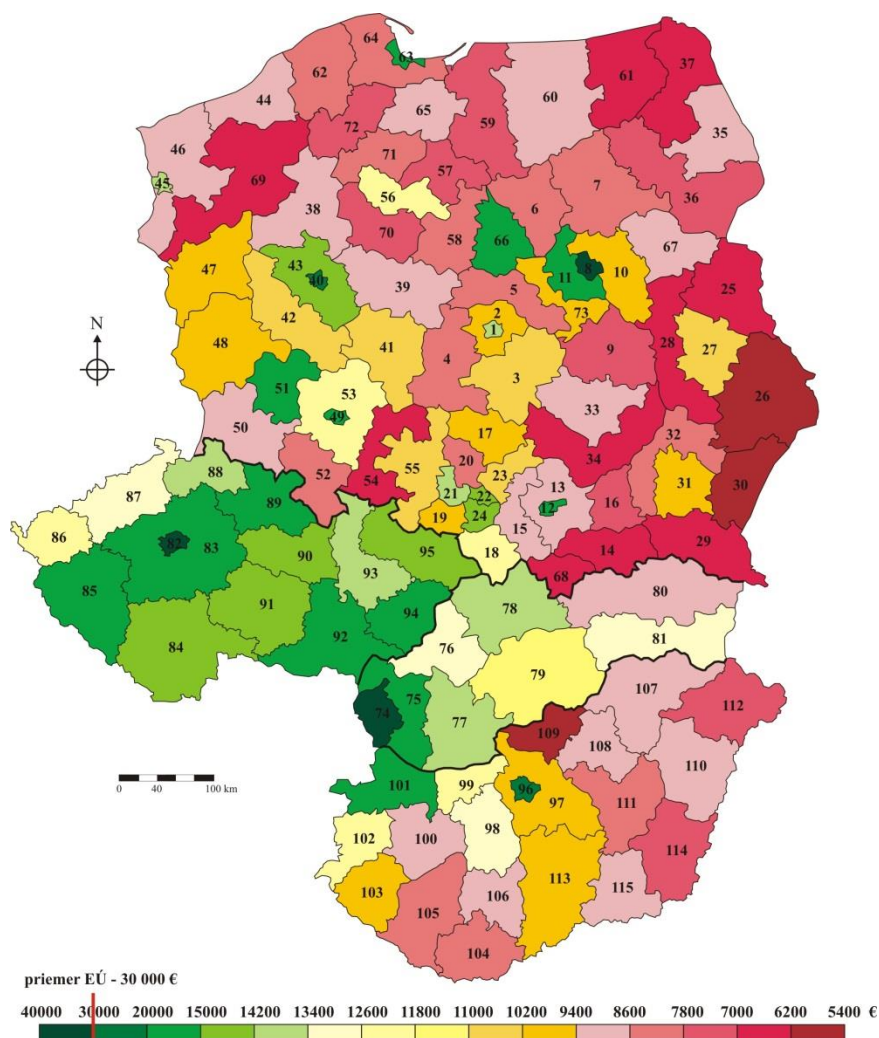
Najnižšie hodnoty dosiahol tradične Prešovský kraj – 9 337 €, čo predstavovalo iba 25,4% Bratislavského kraja. Na druhom mieste mali porovnateľnú úroveň disparít v predmetnom indikátore Poľsko (VK – 0,425, GINI – 0,195) a Maďarsko (0,419, GINI – 0,181). Najvyššie hodnoty HDP na obyv. boli v Poľsku v rámci subregiónu hlavného mesta Warszawa (33 343 €) a ďalších veľkých miest (Poznań – 22 584 €, Kraków – 18 875 €, Wrocław – 18 755 €). Najnižšie hodnoty boli zaznamenané v subregiónoch Przemyski (6 011 €), Cheľmsko-zamojski (6 058 €), Nowotarski (6 508 €), Ełcki (6 603 €), Bialski (6 760 €), Suwalski (6 946 €) a Nowosądecki (6 961 €), všetko subregióny v juhovýchodnej a východnej časti krajiny. Nízke hodnoty HDP na obyv. boli aj pri subregiónoch v severnej resp. severozápadnej časti krajiny (napr. subregión Szczecinecko-Pyrzycki – 6 864 €). V prípade Maďarska bol taktiež výrazný rozdiel medzi regiónom hlavného mesta Budapešť (26 100 €) a ďalším regiónom na druhom mieste Győr-Moson-Sopron (16 314 €). Ďalšie štyri regióny boli v intervale 10 – 13 tis. €. Najhoršie na tom boli Békés (7 546 €), Szabolcs-Szatmár-Bereg (7 005 €) v severovýchodnej resp. východnej časti krajiny a Nógrád v severnej časti pri slovenských hraniciach v oblasti Lučenca, ktorý bol dokonca iba na úrovni 5 437 € (najmenej zo všetkých regiónov v rámci V4). Opäť Česko potvrdilo povest' krajiny s najmenšími disparitami, o niečo nižšími ako predchádzajúce dve krajiny a to 0,377 pri VK a 0,134 pri GINI. Aj pri tejto krajine dominoval región hlavného mesta Prahy (37 893 €), pričom ostatné regióny boli relatívne vyrovnané v intervale cca 12 až 17 tis. € s najnižšou hodnotou v prípade Karlovarského kraja (11 992 €).

Graf 56: Regionálne disparity v HDP na obyvateľa podľa VK a GINI v krajinách V4 v roku 2017

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie*

Mapa 26: HDP na obyvateľa v regiónoch NUTS III krajín V4 v roku 2017

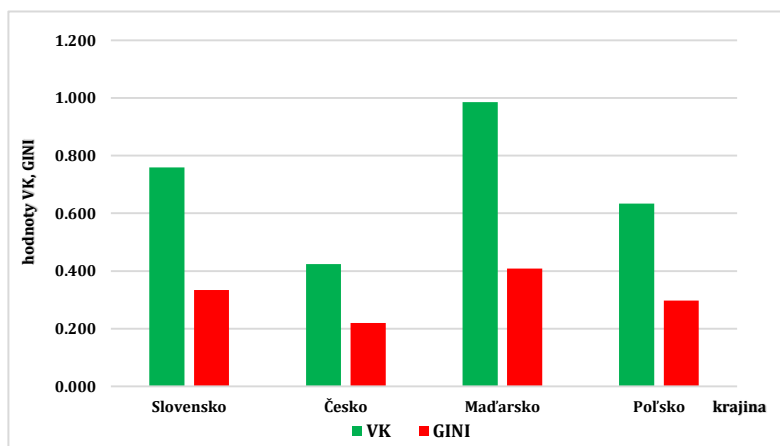

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Posledným hodnoteným indikátorom bol **počet dokončených bytov na 1000 obyvateľov**. Ide o indikátor s najvyššími evidovanými disparitami zo všetkých hodnotených indikátorov až na úrovni 0,986 (VK) a 0,409 (GINI) a to v prípade Maďarska. Ide teda o jediný indikátor, u ktorého neboli zaznamenané najvyššie disparity v rámci Slovenska. Najvyššie hodnoty boli v rámci regiónov Győr-Moson-Sopron (5,90 bytov), Pest (2,73) a až na treťom mieste bola Budapešť (1,58). V prípade tejto krajiny je potrebné zdôrazniť, že pri žiadnej inej

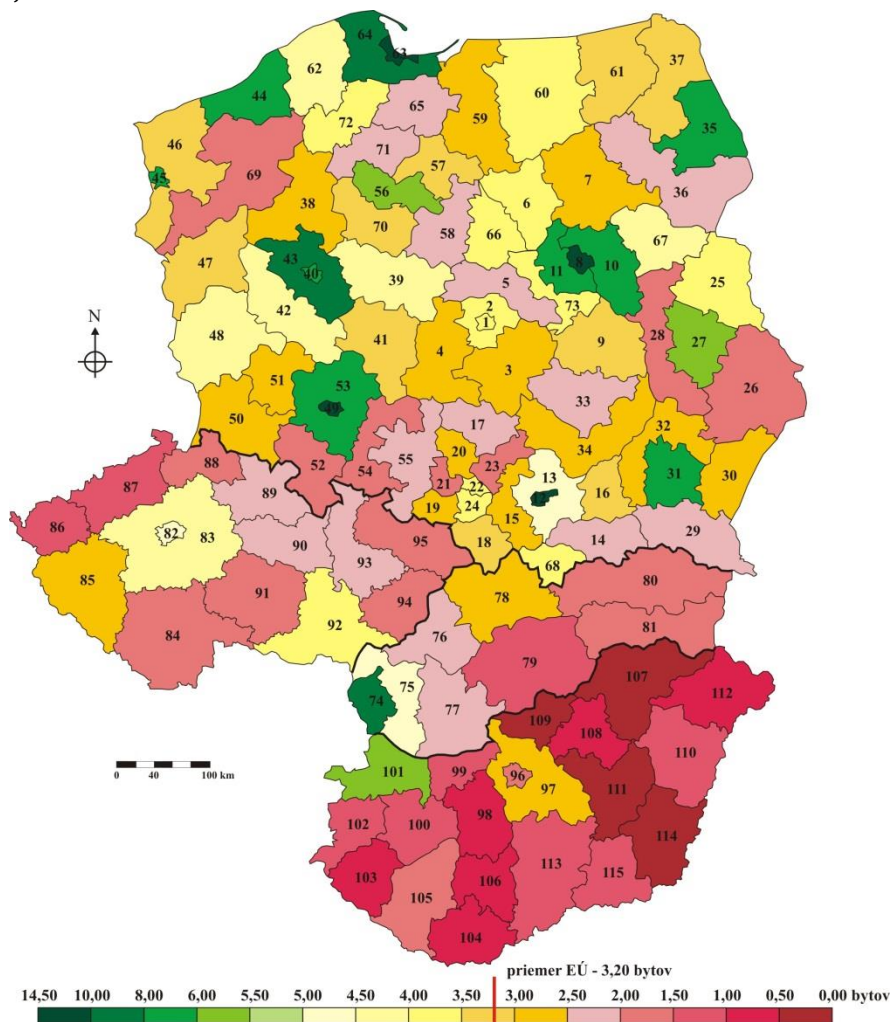
krajine V4 sa nevyskytli tak extrémne nízke hodnoty počtu dokončených bytov na 1000 obyv. Výrazne najhoršie dopadli regióny Nógrád (0,14) a Borsod-Abaúj-Zemplén (0,34) v severnej časti krajiny a Békés (0,34) na východe, s ktorým susedí Jász-Nagykun-Szolnok s hodnotou 0,47. Celkovo až 10 maďarských regiónov (50% zo všetkých regiónov štátu) nedosiahlo hodnotu 1,00 dokončeného bytu na 1000 obyv. Nižšie disparity boli v prípade Slovenska (VK – 0,759, GINI – 0,334), pričom opäť výrazne dominoval Bratislavský kraj (8,72 bytov), nasledoval ho Trnavský (4,70) a najhoršie na tom boli kraje v juhovýchodnej časti Slovenska v rozmedzí iba 1,32 – 1,91. O niečo nižšie disparity boli v prípade Poľska (VK – 0,634, GINI – 0,298). Výrazne najlepšie na tom boli subregióny s veľkými mestami ako Kraków (14,4 bytov), Wrocław (13,8), Warszawa (11,5) a Trójmiejski (10,3). Naopak najhoršie boli subregióny Sosnowiecki (1,6), Wałbrzyski (1,6) a Nyski (1,7) v južnej časti krajiny a Chełmsko-zamojski (1,8) vo východnej. Najlepšie hodnoty disparít boli opäť v prípade Česka (VK – 0,424, GINI – 0,219), pričom bol zaznamenaný pomerne malý rozdiel medzi Prahou (4,5 bytov) a najhoršie hodnotenými krajinami – Ústeckým (1,2) a Karlovarským (1,3) na západe a severozápade Česka.

Graf 57: Regionálne disparity v počte dokončených bytov na 1000 obyv. podľa VK a GINI v krajinách V4 v roku 2017

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie*

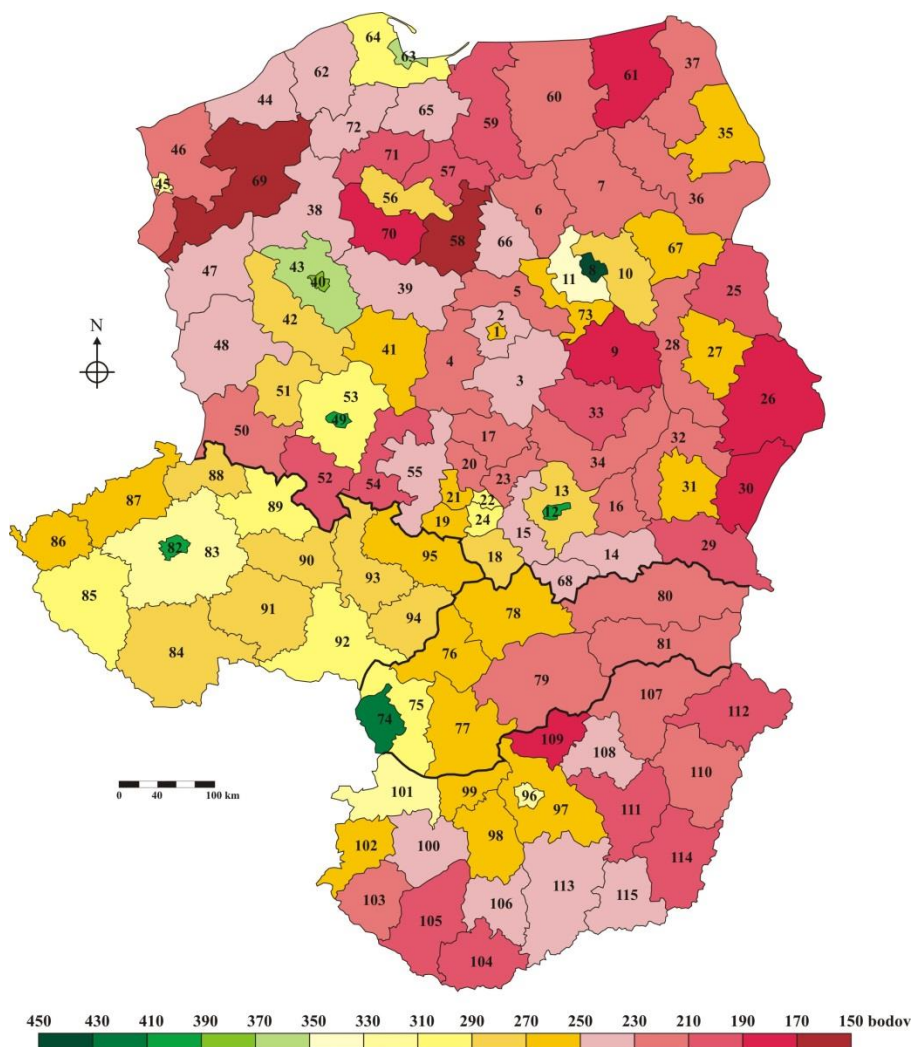
Mapa 27: Počet dokončených bytov na 1000 obyvateľov v regiónoch NUTS III krajín V4 v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Pomocou bodovej metódy bol vyhodnotený za regióny krajín V4 súhrnný indikátor **socioekonomická vyspelosť**. Ten mohol dosiahnuť maximálnu hodnotu 500 bodov, t.j. 100 b. maximá vo všetkých 5 hodnotených indikátoroch – hrubá miera natality, priemerná mesačná mzda, miera nezamestnanosti, HDP na obyvateľa a počet dokončených bytov na 1000 obyvateľov. Hodnotu tohto indikátora v jednotlivých regiónoch krajín V4 prináša mapa 28.

Mapa 28: Socioekonomická vyspelosť v regiónoch NUTS III krajín V4 v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Tab. 27: Zoznam regiónov NUTS III v krajinách V4

Poľsko		39	Koniński	Slovenská republika	
1	Miasto Łódź	40	Miasto Poznań	74	Bratislavský kraj
2	Łódzki	41	Kaliski	75	Trnavský kraj
3	Piotrkowski	42	Leszczyński	76	Trenčiansky kraj
4	Sieradzki	43	Poznański	77	Nitriansky kraj
5	Skierniewicki	44	Koszaliński	78	Žilinský kraj
6	Ciechanowski	45	Miasto Szczecin	79	Banskobystrický kraj
7	Ostrołęcki	46	Szczeciński	80	Prešovský kraj
8	Miasto Warszawa	47	Gorzowski	81	Košický kraj
9	Radomski	48	Zielonogórski	Česko	
10	Warszawski-wschodni	49	Miasto Wrocław	82	Hlavní město Praha
11	Warszawski-zachodni	50	Jeleniogórski	83	Středočeský kraj
12	Miasto Kraków	51	Legnicko-Głogowski	84	Jihočeský kraj
13	Krakowski	52	Wałbrzyski	85	Plzeňský kraj
14	Nowosądecki	53	Wrocławski	86	Karlovarský kraj
15	Oświęcimski	54	Nyski	87	Ústecký kraj
16	Tarnowski	55	Opolski	88	Liberecký kraj
17	Częstochowski	56	Bydgosko-Toruński	89	Královéhradecký kraj
18	Bielski	57	Grudziądzki	90	Pardubický kraj
19	Rybnicki	58	Włocławski	91	Kraj Vysočina
20	Bytomski	59	Elbląski	92	Jihomoravský kraj
21	Gliwicki	60	Olśtyński	93	Olomoucký kraj
22	Katowicki	61	Elcki	94	Zlínský kraj
23	Sosnowiecki	62	Ślupski	95	Moravskoslezský kraj
24	Tyski	63	Trójmiejski	Maďarsko	
25	Bialski	64	Gdański	96	Budapest
26	Chełmsko-zamojski	65	Starogardzki	97	Pest
27	Lubelski	66	Płocki	98	Fejér
28	Puławski	67	Siedlecki	99	Komárom-Esztergom
29	Krośnieński	68	Nowotarski	100	Veszprém
30	Przemyski	69	Szczecinecko-Pyrzycki	101	Győr-Moson-Sopron
31	Rzeszowski	70	Inowrocławski	102	Vas
32	Tarnobrzesci	71	Świecki	103	Zala
33	Kielecki	72	Chojnicki	104	Baranya
34	Sandomiersko-jędrzejowski	73	Żyrardowski	105	Somogy
35	Białostocki			106	Tolna
36	Łomżyński			107	Borsod-Abaúj-Zemplén
37	Suwalski			108	Heves
38	Piński			109	Nógrád
				110	Hajdú-Bihar
				111	Jász-Nagykun-Szolnok
				112	Szabolcs-Szatmár-Bereg
				113	Bács-Kiskun
				114	Békés
				115	Csongrád

Zdroj: vlastné spracovanie

Najvyššie hodnoty socioekonomickej vyspelosti dosahovali regióny s hlavnými mestami. V prípade Slovenska to bol Bratislavský kraj na úrovni 416,7 bodov, v rámci Česka to bol región s Prahou s hodnotou 408,4 b., Budapešť v Maďarsku dosiahla 311,5 b. a najvyššiu hodnotu získala Warszawa v Poľsku (442,9 b.). V prípade Poľska sa značne prejavila veľkosť krajiny a najmä jej polycentrický charakter osídlenia, pretože aj ďalšie regióny s veľkými mestami dosiahli vysoké hodnoty (Kraków – 401,7 b., Wrocław – 398,4 b., Poznań – 374,1b., Trójmiejski – 363,8 b.).

V prípade **Slovenska** má pokles bodovej hodnoty regiónov výrazne západno-východný smer. Po Bratislavskom kraji (416,7 b.) má druhé najvyššie hodnoty susedný Trnavský (295,9b.) a k nemu sa pridružila trojica krajov v západnej časti krajiny s hodnotami 250,3 až 262,4 b. S väčším odstupom sú najslabšie regióny juhovýchodného Slovenska (Banskobystrický – 210,1 b., Prešovský – 213,4 b. a Košický – 223,7 b.). V prípade **Maďarska** sa ekonomicky najsilnejšie regióny sústreďujú v okolí hlavného mesta (311,5 b.) a to regióny Pest (263,2 b.), Komárom-Esztergom (264,7 b.), Fejér (254,7 b.) ako aj v severozápadnej časti (Győr-Moson-Sopron – 311,4 b., Vas – 256,7 b.). Smerom na juh a východ sa nachádzajú hospodársky menej vyspelé regióny ako Somogy – (200,8 b.) a Baranya (196,3 b.) pri južných hraniciach, Békés (201,7 b.) a Szabolcs-Szatmár-Bereg (193,7 b.) pri východných hraniciach, pričom úplne najslabší región Nográd (179,9 b.) sa nachádza severne pri hraniciach so Slovenskom. **Česko** ako krajina s najnižšími regionálnymi disparitami vo všetkých indikátoroch má aj úroveň socioekonomickej vyspelosti regiónov najvyrovnanejšiu. Okrem Prahy (408,4 b.) mali najvyššie hodnoty Středočeský kraj (319,3 b.), Jihomoravský kraj s Brnom (304,1 b.) a Plzenský na západe 306,4 b. Ostatné kraje sa pohybovali v rozmedzí 258,7 b. – Ústecký kraj v severozápadnej časti krajiny po Královéhradecký kraj (294,7 b.). V **Poľsku** sa vytvárajú v okolí veľkých miest oblasti s vyššími hodnotami socioekonomickej vyspelosti. Najväčšia takáto oblasť je v juhozápadnej časti Poľska medzi mestami Wrocław a Poznań. Patria sem subregióny Poznański (351,8 b.), Wrocławski (291,9 b.), Leszczyński (284,0 b.) a Legnicko-Głogowski (273,4 b.). Druhá veľká oblasť je v zázemí hlavného mesta Warszawy a to subregióny Warszawski-zachodni (331,9 b.), Warszawski-wschodni (277,9 b.), Żyrardowski (268,4 b.) a Siedlecki (254,4 b.). Tretia oblasť je medzi mestami Kraków a Katowice na juhu krajiny so subregiónmi Tyski (297,4 b.), Katowicki (295,4 b.), Krakowski (280,0 b.), Bielski (277,4 b.) a Gliwicki (268,0 b.). Posledná väčšia oblasť je na severe krajiny v zázemí subregiónu Trójmiejski (363,8 b.) s regiónom Gdański (306,7 b.). Ostatné

subregióny Poľska sú na tom citeľne horšie, pričom najmenej rozvinuté sú pri východnej hranici s Ukrajinou a Bieloruskom (Przemyski – 178,4 b., Cheľmsko-zamojski – 181,0 b., Eľcki – 177,6 b.), v severozápadnej časti štátu (Szczeciński – 228,0 b. a najmä Szczecinecko-Pyrzycki – 159,9 b.) a subregióny centrálnej časti ako Inowroclawski – 183,7 b. a Włocławski – 156,9 b., ktorý je zároveň najhoršie hodnoteným regiónom v rámci krajín V4.

Hodnotenie regionálnych disparít v krajinách Európy

Pri sledovaní regionálnych disparít v európskych krajinách je vhodné aplikovať priame i nepriame metódy hodnotenia. Pri **nepriamych metódach** bola využitá modifikovaná metóda semaforu s trojfarebnou škálou, v rámci ktorej sa intenzita farieb menila podľa hodnoty sledovaných indikátorov. Najlepšie hodnoty boli indikované odtieňmi zelenej farby, stredné hodnoty – odtiene žltej farby a najhoršie hodnoty predstavovali odtiene červenej farby. Celkovo bolo definovaných 15 intervalov, pričom 5 intervalov bolo v odtieňoch zelenej farby, 5 žltej a 5 červenej, podobne ako aj v prípade vyššie uvedeného hodnotenia regiónov krajín V4, ale na úrovni krajín.

Pomocou uvedenej metódy je možné pomerne jednoducho identifikovať krajiny v Európe, ktoré majú v rámci hodnoteného indikátora najlepšie hodnoty a naopak, ktoré priemerné resp. najhoršie. Vzhľadom na dostupnosť štatistických údajov z databáz Eurostatu bol súbor komparovaných indikátorov nasledujúci:

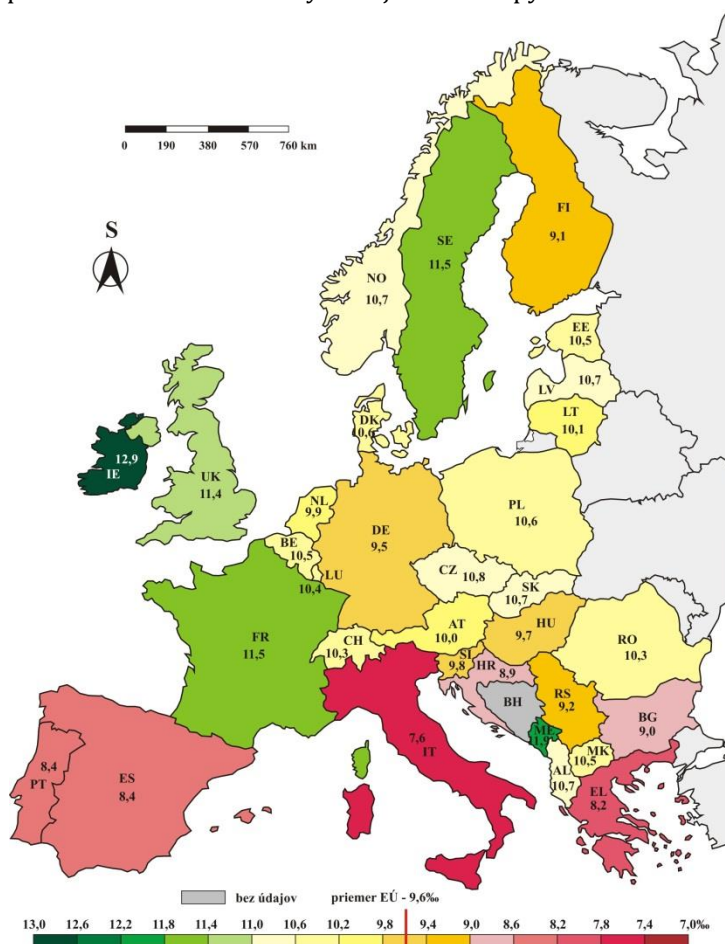
- hrubá miera natality,
- očakávaná dĺžka života pri narodení,
- miera zamestnanosti,
- miera nezamestnanosti,
- miera dlhodobej nezamestnanosti,
- hrubý domáci produkt na obyvateľa (v parite kúpnej sily).

Pre porovnávané krajiny boli v mapách a grafoch použité nasledujúce skratky: AL – Albánsko, AT – Rakúsko, BE – Belgicko, BG – Bulharsko, BH – Bosna a Hercegovina, CZ – Česko, DE – Nemecko, DK – Dánsko, EL – Grécko, CH – Švajčiarsko, ES – Španielsko, FR – Francúzsko, FI – Fínsko, HR – Chorvátsko, HU – Maďarsko, IE – Írsko, IT – Taliansko, LT – Litva, LV – Lotyšsko, LU – Luxembursko, ME – Čierna Hora, MK – Macedónsko, NL – Holandsko, NO – Nórsko, PL – Poľsko, PT – Portugalsko, RO – Rumunsko, RS – Srbsko, SE – Švédsko, SI – Slovinsko, SK – Slovensko a UK – Veľká Británia.

Napriek tomu, že nepriame metódy umožňujú jednoduché a vizuálne dobre interpretovateľné porovnanie regionálnych nerovností, chýba im kvantitatívny rozmer hodnotenia. V tomto prípade do hodnotenia vstupujú **priame metódy** využívajúce rôzne hodnotiace koeficienty. Medzi najčastejšie využívané patria **variačný koeficient (VK)** a **Giniho koeficient (GINI)**, ktoré boli využité aj pri nasledujúcom hodnotení. Výber oboch štatistických mier a komparácia ich výsledkov zaručí, že analyzované regionálne disparity odpovedajú ich skutočnému stavu. Regionálne disparity v rámci jednotlivých krajín boli hodnotené na úrovni **NUTS II**.

Prvým hodnoteným indikátorom bola **hrubá miera natality**. Jej najvyššie hodnoty (porovnávaný bol rok 2017) boli zaznamenané v krajinách severozápadnej Európy a to konkrétne Írska (12,9‰), Francúzska (11,5‰), Švédska (11,5‰) a Veľkej Británie (11,4‰). S miernym odstupom nasledovali Nórsko (10,7‰) a Belgicko (10,5‰). Na strednej úrovni predmetného indikátora sa prezentujú viaceré krajiny východnej Európy od úrovne 9,7‰ (Maďarsko) až 10,7‰ (Lotyšsko). Najhoršie hodnoty hrubej miery natality v roku 2017 boli registrované v krajinách južnej Európy a to v Taliansku (7,6‰), Grécku (8,2‰), Španielsku (8,4‰) a Portugalsku (8,4‰). Výnimku v regióne juhovýchodnej Európy predstavuje Čierna Hora na úrovni 11,9‰, pričom pomerne vysoké hodnoty zaznamenali aj Albánsko (10,7‰) a Macedónsko (10,5‰). Vo všeobecnosti je možné povedať, že pokles hodnôt hrubej miery natality má v Európe severozápadno-juhovýchodný smer.

Mapa 29: Hrubá miera natality v krajinách Európy v roku 2017

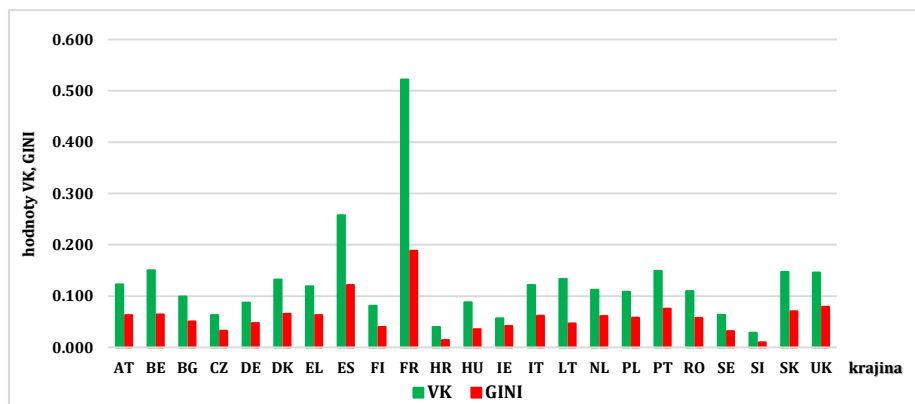

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Pri hodnotení variačného (VK) a Giniho koeficientu (GINI) v rámci jednotlivých krajín boli najvyššie hodnoty zaznamenané v prípade Francúzska (VK – 0,522, GINI – 0,189). Pri tejto krajine mal najvyššie hodnoty natality región Île de France (14,4‰) v rámci samotného Francúzska, avšak výrazne vyššie mali francúzske zámorské regióny Mayotte (38,2‰) a Guyane (28,5‰). Naopak najnižšie hodnoty mal región Corse (8,7‰), pričom ostatné regióny sa pohybovali do úrovne 12,0‰ (región NordPas de Calais v severnej časti pri hraniciach s Belgickom). Druhé najvyššie regionálne rozdiely boli v prípade Španielska (VK – 0,258, GINI – 0,122), ktoré boli podobne ako v prípade Francúzska spôsobené menšími zámorskými regiónmi (Ciudad Autónoma de

Melilla – 15,8‰ a Ciudad Autónoma de Ceuta – 12,3‰). Naopak výrazne nižšie hodnoty natality boli v severozápadnom cípe krajiny pri hraniciach s Portugalskom a Francúzskom a to Principado de Asturias (5,8‰), Castilla y León (6,4‰) a Galicia (6,8‰). Z ostatných krajín boli relatívne vyššie regionálne disparity v rámci Belgicka (VK – 0,151, GINI – 0,064), Portugalska (VK – 0,149, GINI – 0,071) a Veľkej Británie (VK – 0,146, GINI – 0,079). Najnižšie hodnoty regionálnych nerovností v rámci hrubej miery natality boli v krajinách ako Slovinsko (VK – 0,029, GINI – 0,010), Chorvátsko (VK – 0,040, GINI – 0,014), Švédsko (VK – 0,064, GINI – 0,032) a Írsko (VK – 0,057, GINI – 0,023).

Graf 58: Regionálne disparity v hrubej miere natality v krajinách Európy (2017) podľa VK a GINI

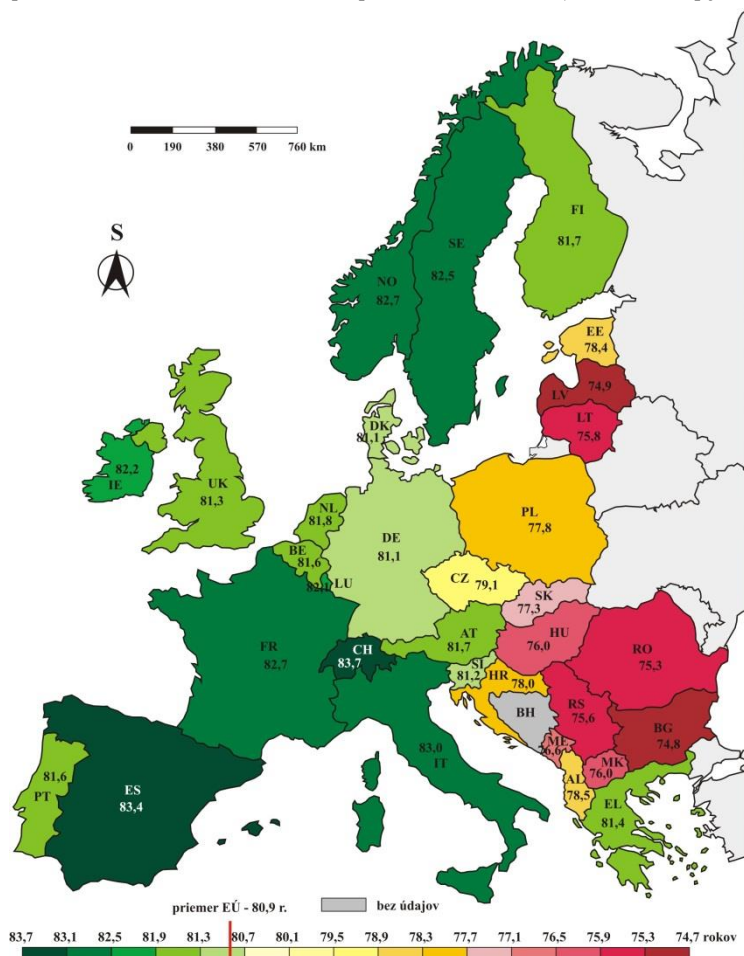

Zdroj: *www.statistics.sk*, 2019, vlastné spracovanie

Druhým porovnávaným indikátorom bola **očakávaná dĺžka života pri narodení** (rok 2017). Pri tomto indikátore je viditeľná jeho prepojenosť na ekonomickú vyspelosť krajín (mapa 27). Najvyššiu očakávanú dĺžku života môžu očakávať obyvatelia bývalého „západného bloku“. Najvyššie hodnoty boli vo Švajčiarsku (83,7 rokov), Španielsku (83,4), Taliansku (83,0), Francúzsku (82,7), Nórsku (82,7), Švédsku (82,5) a Írsku (82,2). Smerom k východnej Európe resp. bývalému „východnému bloku“ sa očakávaná dĺžka života skracovala, pričom najnižšie hodnoty boli v dvoch pobaltských krajinách (Lotyšsko – 74,9 rokov, Litva – 75,8) a štátoch balkánskeho polostrova (Bulharsko – 74,8, Srbsko – 75,6 a Macedónsko – 76,0), ku ktorým sa primýkali aj Rumunsko (75,3), Maďarsko (76,0) a Čierna Hora – 76,6. V rámci Slovenska sa hodnota očakávanej dĺžky života pri narodení pohybovala na úrovni 77,3 rokov, čo predstavovalo mierne podpriemernú hodnotu. O celkovej vyrovnanosti sledovaného indikátora hovorí

skutočnosť, že rozdiel medzi najlepšie hodnotenou krajinou Švajčiarskom (83,7) a najhoršie hodnotenou – Bulharskom (74,8) bol iba 8,9 roka.

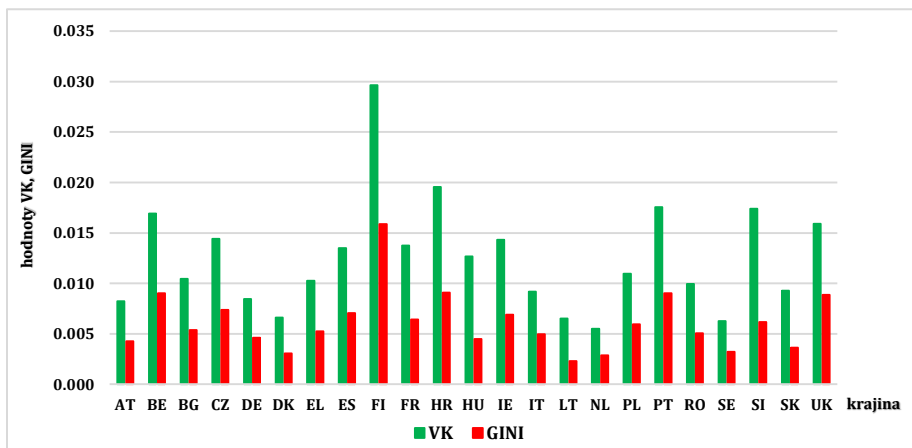
Mapa 30: Očakávaná dĺžka života pri narodení v krajinách Európy v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Variačný a Giniho koeficient potvrdili, že tento indikátor je najnivelizovanejším zo všetkých hodnotených indikátorov, teda relatívne malé rozdiely medzi krajinami boli zaznamenané aj v rámci regiónov týchto krajín. Hodnoty variačného koeficientu sa pohybovali v rozmedzí iba od 0,030 vo Fínsku po 0,006 v Holandsku. Obdobne zanedbateľné rozdiely boli v rámci Giniho koeficientu v intenciách od 0,016 pri Fínsku po 0,002 v Litve.

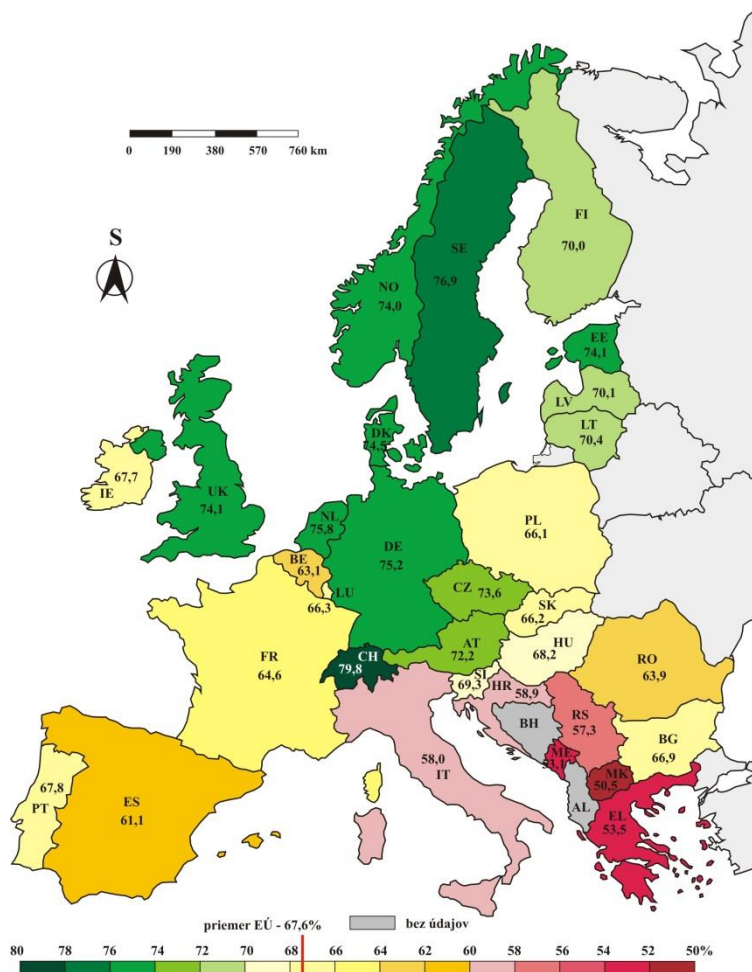
Graf 59: Regionálne disparity v očakávanej dĺžke života pri narodení v krajinách Európy (2017) podľa VK a GINI

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

Ďalším dôležitým indikátorom je socioekonomický indikátor **miera zamestnanosti (15 – 64 rokov)** (2017). Ide o hybridný indikátor, pretože má tak ekonomický ako aj sociálny rozmer. Najvyššia miera zamestnanosti bola zaznamenaná vo Švajčiarsku na úrovni 79,8%. Ku krajinám s vysokou mierou zamestnanosti patrili najmä krajiny v západnej časti Európy (Holandsko 75,8%, Nemecko 75,2%, Rakúsko 72,2% a Veľká Británia 74,1%) ako aj v severnej (Švédsko 76,9%, Dánsko 74,5%, Nórsko 74,0% a Fínsko 70,0%). Z krajín bývalého východného bloku mali najvyššie hodnoty zamestnanosti v danej kategórii Česko (73,6%) a pobaltské republiky (Estónsko – 74,1%, Litva a Lotyšsko – 70,4 resp. 70,1%). Najnižšie hodnoty boli naopak v juhovýchodnej časti Európy a to v Macedónsku (50,5%), Čiernej Hore (53,1%), Grécku (53,5%) a s čiastočným odstupom v Srbsku (57,3%), Taliansku (58,0%) a Chorvátsku (58,9%). Krajiny ako Slovensko, Poľsko a Maďarsko svojimi hodnotami v rozmedzí 66,1 až 68,2% patrili k priemeru v Európe podobne ako Španielsko (61,1%), Francúzsko (64,6%) a Portugalsko (67,8%) na západe. Pokles miery zamestnanosti má teda prevažne severo-južný smer.

Mapa 31: Miera zamestnanosti (15-64) v krajinách Európy v roku 2017

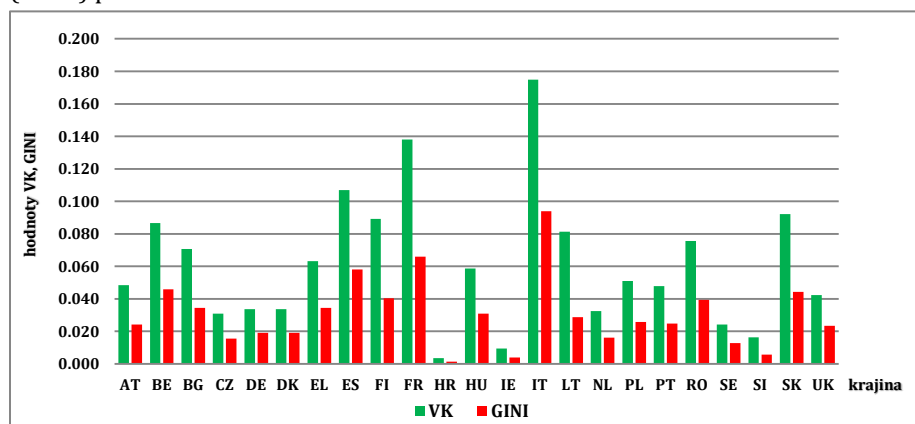

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Pri hodnotení regionálnych disparít v jednotlivých krajinách boli najvyššie nerovnosti zaznamenané v Taliansku (VK - 0,175, GINI - 0,094), kde boli výrazné rozdiely medzi severnými a južnými regiónmi. Kým v severnej časti krajiny sa zamestnanosť pohybuje na úrovni 72,9% (provincia Autonoma di Bolzano), Emilia Romagna (68,6%), Lombardia (67,3%) a Veneto (66,0%), južné regióny sú na tom značne horšie (Sicilia - 40,5%, Calabria - 40,8%, Campania - 42,0% a Puglia - 44,5%). Vyššiu úroveň regionálnych disparít v zamestnanosti mali aj ďalšie krajiny na juhu Európy ako Francúzsko (VK - 0,138, GINI - 0,066), kde zámorské regióny mali výrazne nižšie hodnoty zamestnanosti (Mayotte -

35,5%, Guyane – 42,9%, La Réunion – 47,4%, regióny kontinentálneho Francúzska v rozmedzí 60,0 až 68,6%) a Španielsko (VK – 0,107, GINI – 0,058, najnižšia zamestnanosť pri regiónoch Ciudad Autónoma de Melilla – 47,4% a C. A. de Ceuta – 50,3%). Zvýšenú mieru disparít zaznamenali ešte Fínsko (VK – 0,089, GINI – 0,040), kde bol rozdiel medzi južnými regiónmi Åland (83,0%) a Helsinki-Uusimaa (73,3%) oproti ostatným regiónom v rozmedzí 67,2 až 69,1% a Belgicko (VK – 0,071, GINI – 0,035). V jeho prípade sa regióny s najvyššou mierou zamestnanosti koncentrovali na severe (West Vlaanderen – 70,0%, Oost Vlaanderen – 68,1%, Limburg – 67,1%), naopak najhoršie v centrálnej (Region de Bruxelles Capitale – 56,2%) a južnej (Hainaut – 54,3%, Liège – 56,1%). Ďalšiu skupinu krajín s vysokou mierou disparít tvorili krajiny východnej Európy. Slovensko malo disparity až na úrovni 0,092 (VK) a 0,044 (GINI), Litva (VK – 0,081, GINI – 0,029), Rumunsko (VK – 0,076, GINI – 0,039) a Bulharsko (VK – 0,071, GINI – 0,035), pričom rozdiel v zamestnanosti bol zaznamenaný najmä medzi regiónmi ich hlavných miest (napr. SR – Bratislavský kraj 75,2%, LT – Sostines regionas 76,5%, RO – Bukurešť-Ilfov 70,0%, BG – Yugozaapaden 72,1%) a ostatnými regiónmi týchto krajín (zamestnanosť nižšia priemerne o 4 až 7%). Naopak najnižšie disparity boli v prípade Chorvátska, Slovinska, Írska a Švédska v rozmedzí 0,004 – 0,024 v prípade VK a 0,001 až 0,013 pri GINI.

Graf 60: Regionálne disparity v miere zamestnanosti (15-64) v krajinách Európy (2017) podľa VK a GINI

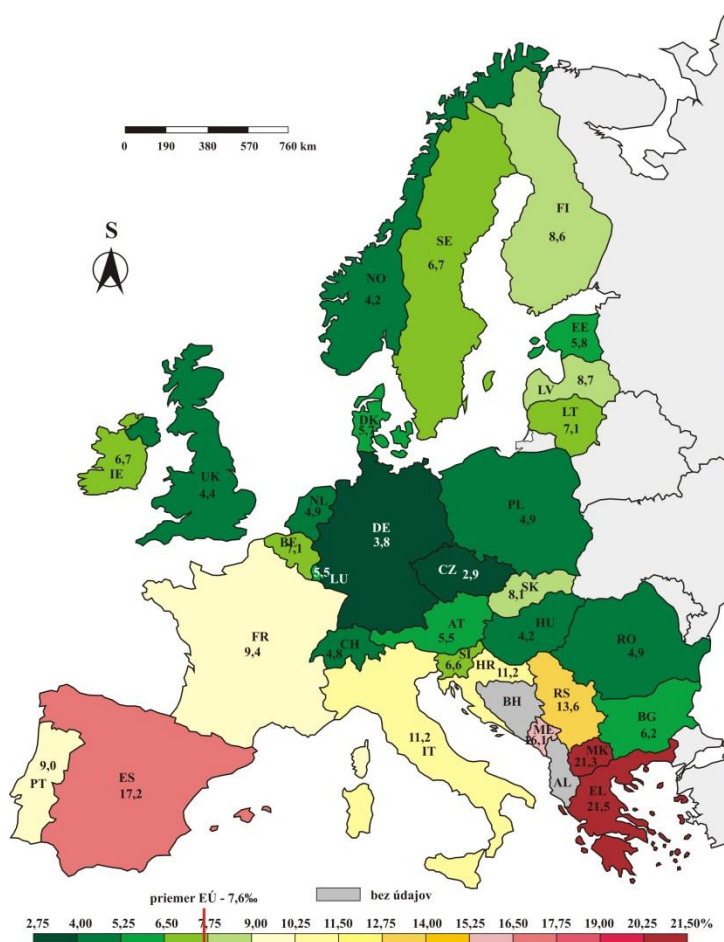

Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

So zamestnanosťou je bezprostredne spätý ďalší dôležitý socioekonomický indikátor a to **miara nezamestnanosti**. Z jej priestorovej diferencovanosti

(mapa 32) je zrejmá jej najnižšia hodnota v krajinách strednej a západnej Európy. Najlepšie hodnoty boli zaznamenané v Česku (2,9%), Nemecku (3,8%), Veľkej Británii (4,4%), Švajčiarsku (4,8%), Holandsku (4,9%), Luxembursku a Rakúsku (po 5,5%). K týmto krajinám sa zo severnej Európy pridávajú ešte Nórsko (4,2%) a Dánsko (5,7%) ako aj východnej Maďarsko (4,2%), Poľsko (4,9%) a Rumunsko (4,9%). Slovensko patrí s hodnotou 8,1% k lepšej polovici krajín. Smerom na juh miera nezamestnanosti stúpa. Stredné hodnoty boli zaznamenané v prípade Portugalska (9,0%), Francúzska (9,4%), Talianska (11,2%) a Chorvátska (11,2%) a najhoršie si viedli Grécko (21,5%), Macedónsko (21,3%), Španielsko (17,2%) a Čierna Hora (16,1%).

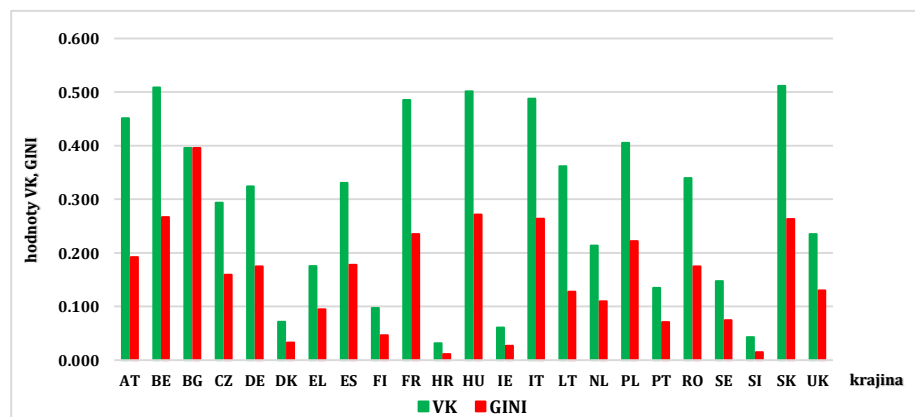
Mapa 32: Miera nezamestnanosti v krajinách Európy v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Pri hodnotení regionálnych rozdielov v rámci miery nezamestnanosti mali najvyššie hodnoty SR (VK – 0,512, GINI – 0,263), Belgicko (VK – 0,509, GINI – 0,267), Maďarsko (VK – 0,501, GINI – 0,271), Francúzsko (VK – 0,485, GINI – 0,235) a Taliansko (VK – 0,488, GINI – 0,264). V prípade Francúzska sú väčšie disparity spôsobené opäť zámorskými regiónmi ako Mayotte (25,9%), Le Réunion (22,8%) a Guadaloupe (22,4%). Priamo v rámci kontinentálneho Francúzska boli rozdiely menšie od 6,2% (región Limusin) po 13,0% (NordPas de Calais). Pri Taliansku sa znova potvrdilo rozdelenie na bohatý sever a chudobný juh. V južných regiónoch boli zaznamenané najvyššie hodnoty nezamestnanosti – Calabria 21,6%, Sicília 21,5%, Campania 20,9% a Isole 20,3%. Opakom sú regióny severu s nízkymi hodnotami (Provincia Autonoma di Bolzano 3,1%, di Trento 5,7%, Veneto 6,3%). V prípade Belgicka sa regióny s najnižšou mierou nezamestnanosti koncentrovali na severe (West Vlaanderen – 3,2%, Oost Vlaanderen – 3,2%, Limburg – 4,1%), naopak najhoršie v centrálnej (Region de Bruxelles Capitale – 14,9%) a južnej (Hainaut – 11,4%, Liège – 10,5%). V Maďarsku boli najlepšie hodnotené regióny Közép Dunántúl 2,2%, Nyugat Dunántúl 2,4% a Pest 2,6% v severozápadnej resp. centrálnej časti krajiny. Naopak najhoršie hodnoty mal región Észak Alföld (7,4%) vo východnej časti na hraniciach s Rumunskom. V prípade SR je to Bratislavský kraj (4,2%) a Západné Slovensko (5,5%) vs. Východné Slovensko (12,0%). Najnižšie hodnoty disparít boli sledované v Chorvátsku (VK – 0,032, GINI – 0,011), Slovinsku (VK – 0,043, GINI – 0,015), Írsku (VK – 0,061, GINI – 0,027), Dánsku (VK – 0,071, GINI – 0,033) a Fínsku (VK – 0,097, GINI – 0,046).

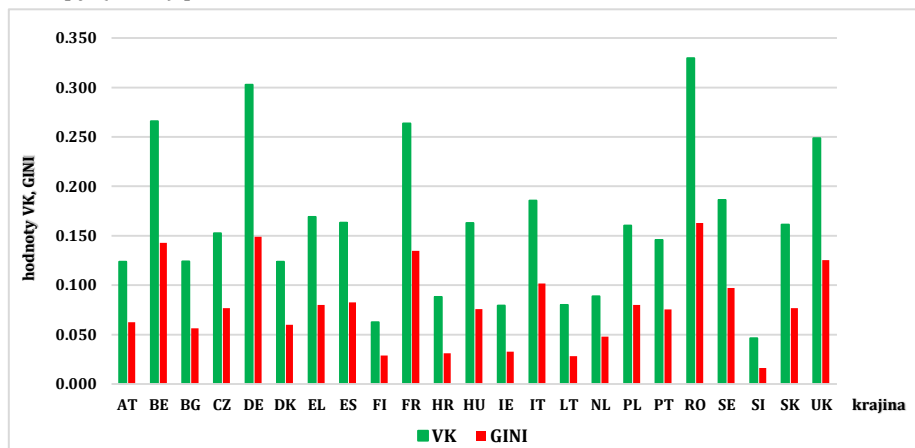
Graf 61: Regionálne disparity v miere nezamestnanosti v krajinách Európy (2017) podľa VK a GINI

Zdroj: www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie

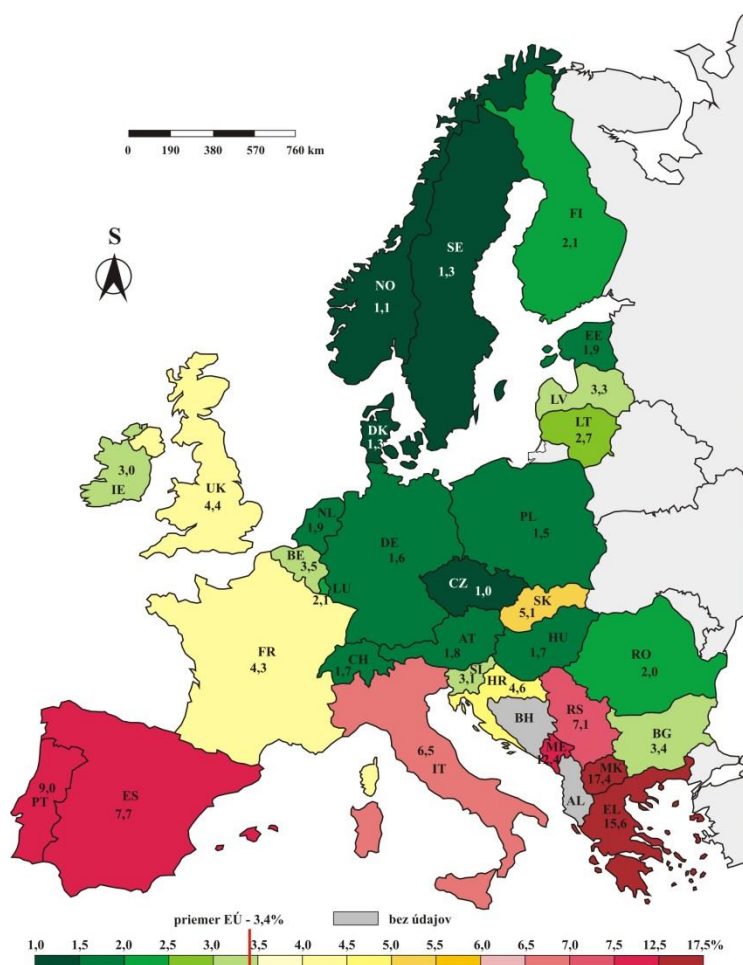
Osobitou zložkou nezamestnanosti je dlhodobá nezamestnanosť, ktorej základným indikátorom je **miera dlhodobej nezamestnanosti**. Pri porovnaní máp 32 a 33 je zrejماً prepojenosť medzi mierou nezamestnanosti a dlhodobou nezamestnanosťou. Najnižšie hodnoty miery dlhodobej nezamestnanosti mali severské krajiny spolu s Pobaltím a niektorými krajinami strednej a východnej Európy. Nízke hodnoty boli v prípade Nórska (1,1%), Švédska (1,3%), Dánska (1,3%) a Fínska (2,1%), ku ktorým sa pridali v rámci strednej a východnej Európy Česko, Poľsko, Maďarsko, Nemecko, Rakúsko a západnejšie Švajčiarsko a potom Holandsko s hodnotami od 1,0 až 1,9%. Na toto jadro sa s nízkymi hodnotami ešte primkávalo spomínané Pobaltie v podobe Litvy (2,7%), Lotyšska (3,3%) a Estónska (1,9%) na severovýchode, Rumunsko (2,0%) a Bulharsko (3,4%) na juhovýchode a Slovinsko (3,1%) na juhu. Najväčšie problémy s dlhodobou nezamestnanosťou mali niektoré krajiny južnej a juhovýchodnej Európy (Portugalsko 9,0%, Španielsko 7,7%, Taliansko 6,5%, Srbsko 7,1% a zvlášť Macedónsko 17,4%, Grécko 15,6% a Čierna Hora 12,4%). Podobne ako v prípade nezamestnanosti aj v prípade dlhodobej nezamestnanosti je v Európe badateľný jej nárast v severo-južnom gradiente. Slovensko s hodnotou 5,1% patrilo medzi krajiny s relatívne vyššou mierou dlhodobej nezamestnanosti.

Graf 62: Regionálne disparity v miere dlhodobej nezamestnanosti v krajinách Európy (2017) podľa VK a GINI

Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

Mapa 33: Miera dlhodobej nezamestnanosti v krajinách Európy v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

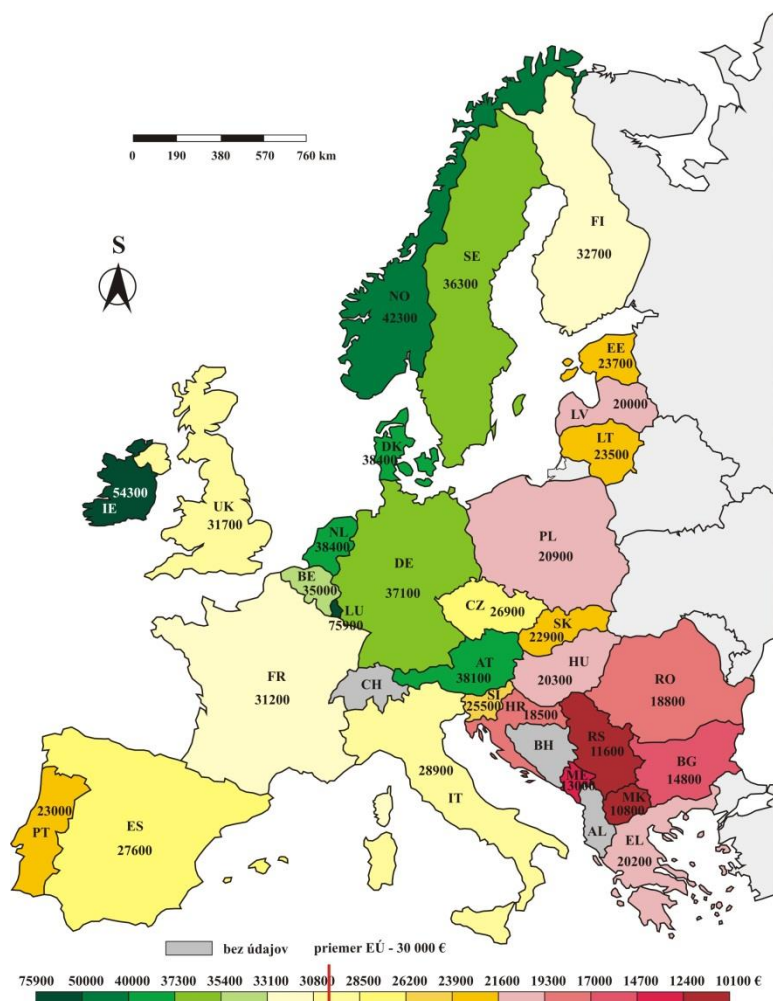
V prípade regionálnych nerovností v rámci jednotlivých krajín boli najvyššie rozdiely v rámci miery dlhodobej nezamestnanosti zaznamenané v Rumunsku, Nemecku, Francúzsku, Belgicku a Veľkej Británii, kde sa variačný koeficient pohyboval v rozmedzí 0,330 – 0,249 a Giniho koeficient 0,163 – 0,125. V prípade Rumunska bol výrazný rozdiel medzi regiónom hlavného mesta Bukurešť a ostatnými rumunskými regiónmi, v Nemecku nerovnosti pri dlhodobej nezamestnanosti boli vďaka východným regiónom a v rámci Francúzska spôsobili veľké rozdiely zámorské regióny ako Guadeloupe, Martinique, Guyane

a Mayotte. Najnižšie hodnoty boli v prípade Slovinska, Fínska, Írska, Litvy, Chorvátska a Holandska (VK 0,046 – 0,088, GINI 0,016 – 0,033).

Hrubý domáci produkt na obyvateľa je najdôležitejším i najpoužívanejším ekonomickým indikátorom hodnotenia regionálnych disparít. Pre medzinárodné porovnania sa odporúča vyjadriť **regionálny HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily (PKS)**, ktorá eliminuje efekty rozdielnej cenovej úrovne medzi krajinami. Pre porovnanie bol zvolený opäť rok 2017, iba v prípade Nórska a Čiernej Hory boli k dispozícii údaje za rok 2016.

Na základe dostupných dát (mapa 34) je zrejmé, že v rámci Európy existujú značné rozdiely medzi jednotlivými krajinami, avšak parita kúpnej sily do určitej miery eliminuje extrémne rozdiely ako v prípade jej nepoužitia. Výrazne najvyššie hodnoty HDP na obyv. boli v Luxembursku až na úrovni 75 900 €, pričom výrazne vysoké hodnoty dosahovali aj Írsko (54 300 €) a Nórsko (42 300 €). K týmto trom výrazne silným krajinám v rámci hodnoteného indikátora sa priblížili krajiny v severnej časti Európy (Dánsko – 38 400 €, Švédsko – 36 300 €), pričom porovnateľné hodnoty mali ešte Holandsko (38 400 €), Rakúsko (38 100 €), Nemecko (37 100 €) a Belgicko (35 000 €). S miernym odstupom nasledovali Veľká Británia, Francúzsko a Fínsko v intervale 31 až 33 tis. €. Priemerné hodnoty dosahovali krajiny južnej Európy a to Taliansko (28 900 €) a Španielsko (27 600 €). Na nižšej úrovni boli ekonomicky najslabšie krajiny ako Portugalsko (23 000 €) a Grécko (20 200 €), ktorých hodnoty boli na porovnateľnej resp. nižšej úrovni ako v prípade najvyspelejších krajín východného bloku, ktoré vstúpili do EÚ v roku 2004 (Česko 26 900 €, Slovinsko 25 500 €). Slovensko spoločne s Poľskom a Maďarskom mali hodnoty o niečo nižšie na úrovni 20 – 23 tis. € podobne ako pobaltské republiky a na pomyselnom dne sa nachádzali ekonomicky najslabšie krajiny na balkánskom polostrove (Macedónsko 10 800 €, Srbsko – 11 600 €, Čierna Hora 13 000 € a Bulharsko 14 800 €). Pri porovnaní najsilnejšia krajina vs. najslabšia je tento pomer cca 1:7. Opäť sa i pri tomto indikátore potvrdila dominancia krajín západnej a severnej Európy a naopak podrozvinutosť južnej a juhovýchodnej.

Mapa 34: HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily v krajinách Európy v roku 2017

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, 2019, vlastné spracovanie

Graf 63 prináša detailnejší prehľad ekonomickej pozície jednotlivých regiónov NUTS II v krajinách EÚ z hľadiska HDP na obyvateľa v PKS, pričom za referenčnú hodnotu bola definovaná hodnota priemeru EÚ (v grafe označená ako 100%) a ako pomocné osi poslúžili hodnoty jednotlivých kvartilov (50%, 75%, 125%, 150%, 175% a pod.). Pre prehľadnosť boli regióny s hodnotou pod priemerom EÚ vyznačené červenou farbou a nad priemerom – zelenou. Priemer za krajinu označuje značka štvorca.

Graf 63: Porovnanie hodnôt HDP na obyvateľa v PKS v regiónoch NUTS II v krajinách EÚ v roku 2017

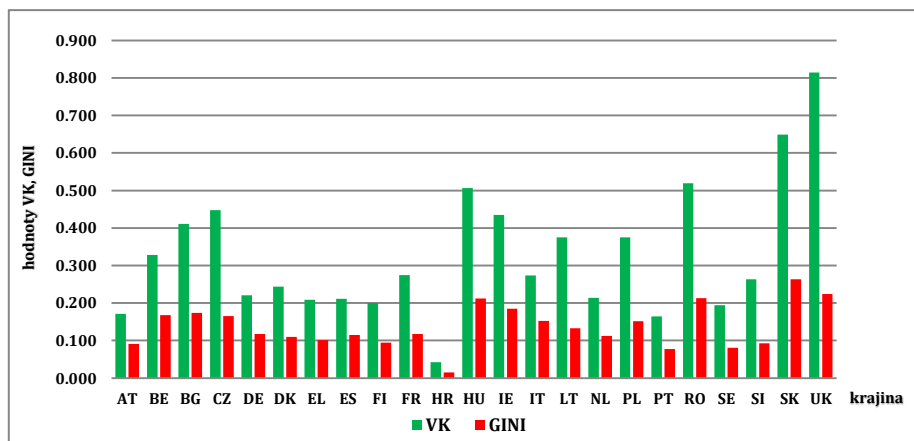

Zdroj: www.eurostat.sk, 2019, vlastné spracovanie

Najvyššia miera regionálnych disparít v rámci indikátora HDP na obyv. v PKS bola zaznamenaná opäť v prípade Veľkej Británie, kde VK bol až na hodnote 0,815 a GINI 0,225. Takéto výrazné priestorové nerovnosti medzi regiónmi sú spôsobené výnimočným postavením regiónu Inner London West až na úrovni 188 000 € (až 626% priemeru EÚ), čo je výrazne najviac v rámci celej EÚ. Je to 4,3 krát viac v porovnaní s regiónmi na druhom a treťom mieste a to konkrétne North Eastern Scotland (43 600 €) a Berkshire, Buckinghamshire, Oxfordshire (43 500 €). Najnižšie hodnoty regionálneho HDP na obyv. v PKS boli v regióne Southern Scotland (iba 19 400 €). Medzi krajiny so zaznamenanou vyššou mierou disparít v tomto indikátore patrili štáty bývalého východného bloku. Druhé najvyššie disparity zaznamenalo Slovensko (VK – 0,648, GINI – 0,264), kde výrazne dominoval región Bratislavy (53 800 €), pričom Východné Slovensko dosiahlo hodnotu iba 16 300 €, čo bolo len 30% Bratislavského kraja. Na podobnej úrovni ako Slovensko boli pomerne vysoké disparity aj v prípade Rumunska (VK – 0,519, 0,213), pričom priepastný rozdiel bol opäť medzi regiónom hlavného mesta Bukurešť Ilfov (43 200€) a regiónmi na druhom a treťom mieste (Vest – 20 000 €, Centru – 17 900 €), nehovoriac o najslabšom regióne Nord Est (iba 11 600€). Podobne i v prípade Česka (VK – 0,447, GINI –

0,165) bol región hlavného mesta Prahy až na úrovni 56 200 €, pričom ostatné regióny na úrovni od 19 až 25 tis. €. Uvedené krajiny (Slovensko, Rumunsko, Česko) spája jedna spoločná skutočnosť spojená s administratívnym členením a to, že región hlavného mesta je vyčlenený samostatne v rámci jednej NUTS II, čo výrazne spôsobuje rozdiel medzi hlavným mestom a ostatnými regiónmi. Výrazné disparity medzi hlavným mestom a ostatnými regiónmi boli aj v prípade Maďarska a Bulharska, pričom ekonomická sila ich hlavných miest je o to väčšia, že nemajú vyčlenený osobitný región NUTS II. V prípade Maďarska VK indikoval úroveň až 0,506 a GINI 0,213 a rozdiel medzi regiónom Budapešť (41 900 €) a ďalšími regiónmi bol markantný (Nyugat Dunántúl – 21 500 €, Közép Dunántúl – 18 800 €, najslabší Eszák Alföld iba 12 900 €). Obdobne i v Bulharsku bol región Yugozapaden s hlavným mestom Sofia na úrovni 23 700 € oproti Yugoiztochen (13 000 €) a najslabším Severozapaden (9 300 €), čo indikovalo regionálne disparity na úrovni 0,411 v prípade VK a 0,174 pri GINI. Z uvedenej analýzy HDP na obyvateľa v PKS sa opäť potvrdila skutočnosť, že v krajinách, ktoré prešli v nedávnom období výrazným transformačným procesom došlo k citelnejšiemu nárastu regionálnych disparít celkovo i v porovnaní hlavného mesta oproti ostatným regiónom. Z krajín západnej Európy malo najvyššiu mieru disparít v HDP na obyv. v PKS Írsko (VK – 0,435, GINI – 0,185), kde dominuje región Southern na úrovni 66 200 € oproti regiónu Northern and Western na poslednom mieste s hodnotou iba 25 200 €. K ďalším krajinám s mierne vyššími disparitami patria ešte Belgicko (VK – 0,328, GINI – 0,168, regióny na severe a v centre krajiny – Région de Bruxelles Capitale 58 700 €, Antwerpen 42 100 €, Brabant Wallon 39 500 € vs. regióny na juhu ako Luxembourg BE – 22 000 €, Hainaut 22 400 €, Namur 23 900 €) a ďalšie krajiny bývalého východného bloku ako Litva (VK – 0,376, GINI – 0,133) a Poľsko (VK – 0,375, GINI – 0,151). Naopak najmenšie disparity boli v prípade Chorvátska (VK – 0,042, GINI – 0,015), Portugalska (VK – 0,164, GINI – 0,078), Rakúska (VK – 0,171, GINI – 0,091) a Švédska (VK – 0,194, GINI – 0,080). Nízku úroveň je možné sledovať aj v prípade veľkých krajín ako Nemecko a Španielsko ako aj ďalších – Fínsko a Holandsko na úrovni iba okolo 0,220 v prípade VK a 0,120 v prípade GINI.

Graf 64: Regionálne disparity v HDP na obyvateľa v PKS v krajinách Európy (2017) podľa VK a GINI

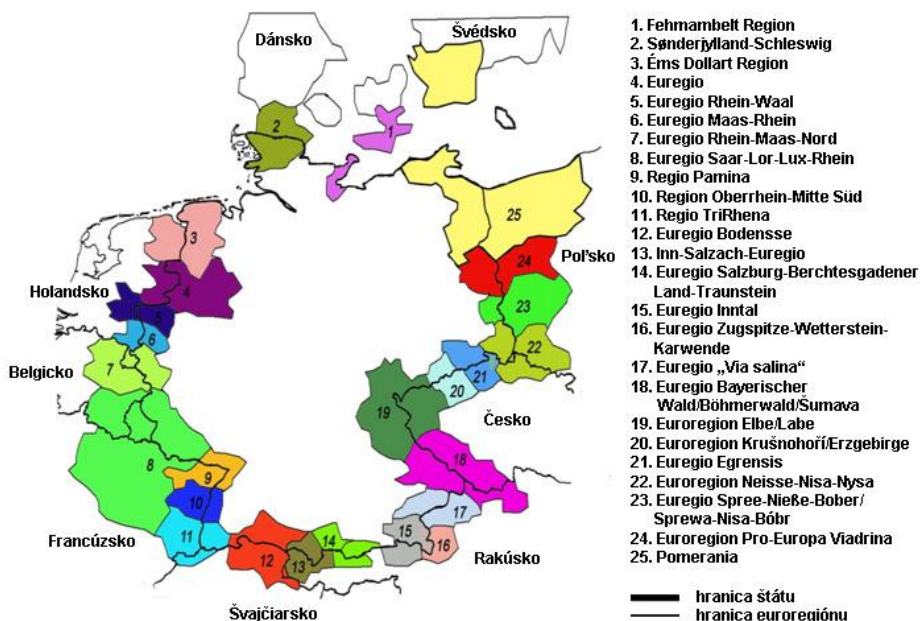
Zdroj: *www.statistics.sk, 2019, vlastné spracovanie*

7.3 Cezhraničná spolupráca v Európe

Euroregióny v pohraničí Nemecka

Západná Európa je kolískou vzniku euroregiónov. Cezhraničná spolupráca sa tu začala rozvíjať na lokálnej úrovni. Prvé euroregióny vznikali už od konca 50-tych rokov minulého storočia. Obdobím doposiaľ najväčšieho nárastu ich počtu boli 80-te a 90-te roky 20. storočia. Najvyššia koncentrácia euroregiónov sa nachádza pozdĺž hraníc Francúzska a Nemecka (obr. 3). Euroregionálna spolupráca v prihraničných regiónoch Nemecka patrí medzi najrozvinutejšie v Európe. Pozitívny vplyv na tento stav mala nielen výhodná geografická poloha Nemecka v centre Európy, ale aj jeho politicko-geografická a ekonomická pozícia v európskom aj v celosvetovom meradle.

Obr. 3: Euroregióny v pohraničí Nemecka (2012)

Zdroj: Pavelko 2012 in Ištók et al 2015

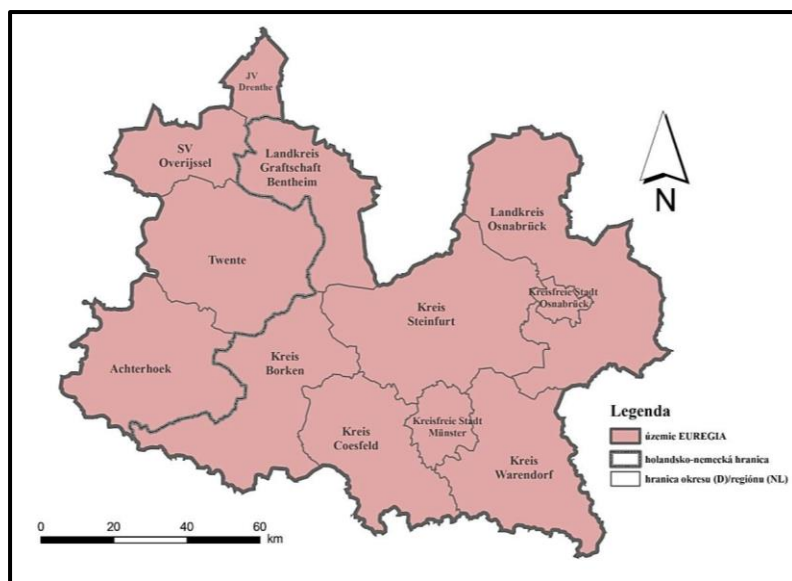
Medzi najstaršie euroregióny patrí Euregio na nemecko-holandskej hranici. Jeho základy sa formovali na konci 50-tych rokov minulého storočia, kedy sa v Európe objavili prvé reálne kroky k spolupráci medzi niektorými západoeurópskymi štátmi. Rozvoj cezhraničnej spolupráce mal prispieť k riešeniu spoločných ekonomických problémov prihraničných regiónov, ale rovnako silným motívom bola aj snaha o obnovenie väzieb medzi obyvateľmi, ktoré tu existovali pred II. svetovou vojnou, pričom tieto väzby vojna zničila a viedla k odcudzeniu oboch komunít. A to aj napriek tomu, že Nemecko a Holandsko navzájom intenzívne ekonomicky spolupracovali (hospodárske zmluvy z roku 1950 a 1951) a v rámci začínajúcej európskej integrácie patrili oba štáty k spoluzakladateľom Montáannej únie (1952).

Euregio ako modelový región cezhraničných štruktúr

Euregio sa nachádza na nemecko-holandskej hranici. Jeho členmi je 129 miest a obcí, z toho 104 na nemeckej strane a 25 na holandskej strane. Tieto obce sú súčasťou príslušných administratívnych jednotiek určitej hierarchickej úrovne. Na nemeckej strane sú súčasťou siedmich okresov a dvoch štatutárnych miest na území dvoch spolkových republík – Dolné Sasko a Severné Porýnie-Vestfálsko,

na holandskej strane sú obce a mestá súčasťou štyroch regiónov v rámci troch holandských provincií – Overijssel, Gelderland a Drenthe (mapa 35). Vymedzenie územia Euregia podľa administratívnych jednotiek je znázornené na mape. Na takto vymedzenom území euroregiónu s rozlohou viac ako 12 000 km² žije približne 3,4 mil. obyvateľov. Euroregión vykazuje značne homogénny charakter krajinnoeologických prvkov – nížinatý reliéf bez prírodných bariér po oboch stranách hranice, hustá riečna sieť doplnená sieťou riečnych kanálov a pod. Aj napriek periférnej polohe v rámci štátov ide o husto zaľudnené územie (300 obyv. na km²), čomu zodpovedá aj sídelná štruktúra, v ktorej prevládajú mestá a veľké obce (najväčšie mestá Münster, Osnabrück na nemeckej strane a Enschede na holandskej strane). V euroregióne je hustá a kvalitná železničná aj cestná sieť. Územie Euregia bolo historicky, kultúrne, ekonomicky prepojené už pred vznikom euroregiónu.

Mapa 35: Vymedzenie euroregiónu Euregio na nemecko-holandských hraniciach

Zdroj: Fabianová (2012) In Ištók a kol. (2015)

Po oboch stranách hranice sa vyvíjala podobné hospodárska štruktúra založená na textilnom priemysle a poľnohospodárstve ako aj spoločný pracovný trh. Medzi obyvateľmi vznikali prirodzené sociálne kontakty podporované jazykovou a kultúrnou blízkosťou. Tieto vzťahy boli narušené druhou svetovou vojnou. Iniciatívou miestnych orgánov v prihraničných regiónoch sa obnovili

kontakty a iniciovali spoločné aktivity na odstránenie existujúcich problémov vo vzájomných vzťahoch.

Zameranie spolupráce sa menilo v závislosti od toho, ako sa vyvíjali sociálne a ekonomické pomery v regióne, ako aj vplyvmi z vonkajšieho prostredia:

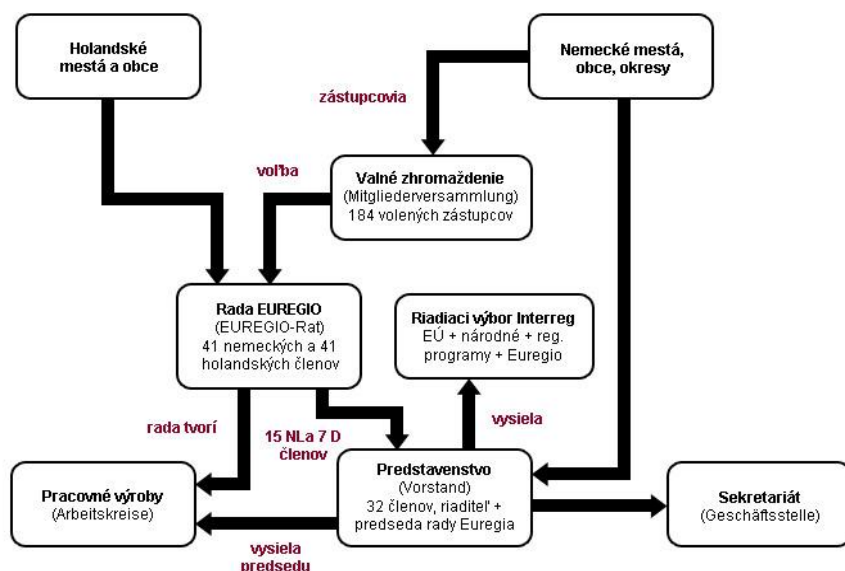
- v prvých rokoch existencie sa spolupráca zameriavala na znovuoobnovenie sociálnych kontaktov a dobrých susedských vzťahov,
- v druhej polovici 60-tych rokov a v 70-tych rokoch minulého storočia sa do centra dostáva problematika hospodárskej štruktúry a rozvoj dopravnej infraštruktúry (súvisí to s úpadkom textilného priemyslu v dôsledku straty surovínovej základne Holandska v zámorí a s rastom konkurečných firiem v Ázii),
- v 70-tych rokoch 20. storočia došlo k zintenzívneniu spolupráce a rozšírenie oblastí aktivít – napr. v oblasti spoznávania kultúr a rozširovania jazykových kompetencií, prvé snahy o koordináciu spoločnej hospodárskej politiky,
- v 80-tych a 90-tych rokoch 20. storočia boli realizované projekty s finančnou podporou Európskej komisie.

Euregio má od roku 1999 právnu subjektivitu – je registrovaným združením podľa nemeckého práva. Štatút euroregiónu definuje jeho úlohy a kompetencie a určuje orgány Euregia. Došlo tak k zjednodušeniu predchádzajúceho pomerne zložitého systému, podľa ktorého bolo Euregio tvorené tromi združeniami obcí (združenie nemeckých obcí Porýnie-Ems a dve združenia obcí z holandských regiónov) a spojené uzavretím dohody o spolupráci. Združenia tak podliehali odlišným právnym systémom, čo spôsobovalo problémy v realizácii niektorých zámerov euroregiónu. Euregio sa vyznačuje vysokým stupňom inštitucionalizácie – v roku 1978 bola založená Rada Euregia ako prvý cezhraničný parlament v Európe.

Rada Euregia je zároveň najvyšší politický orgán euroregiónu (obr. 4). Rada je najdôležitejší koordinačný orgán euroregiónu, ktorý rozhoduje o projektoch, navrhuje aktivity Euregia a vydáva vyhlásenia. Valné zhromaždenie rozhoduje o prijímaní nových členov, o členských príspevkoch a pod. Predstavenstvo zodpovedá za vykonávanie uznesení valného zhromaždenia a vydáva konečné rozhodnutia Rady. Sekretariát spravuje aktuálne bežiacie projekty, vypracúva návrhy projektov a vyhľadáva vhodných partnerov, poskytuje poradenskú a informačnú činnosť, propaguje Euregio, podporuje pracovné výbory (skupiny) a ostatné orgány euroregiónu. Pracovné výbory, resp. skupiny (9 skupín) sú rozdelené podľa tematických oblastí. Poskytujú technickú pomoc pri tvorbe

projektov. Najstaršou skupinou je tzv. Mozerova pracovná skupina fungujúca od roku 1972, ktorá podporuje sociálne a kultúrne aktivity spolkov, obcí, škôl. Má vlastný rozpočet (Gabbe a kol., 2000).

Obr. 4 Organizačná štruktúra Euregia

Zdroj: Gabbe a kol. (2000)

Euregio ako silne decentralizovaná a integrovaná cezhraničná štruktúra pokrýva všetky oblasti cezhraničnej spolupráce. Aktivity spojené s tvorbou rôznych programov a projektov možno zaradiť do piatich hlavných oblastí:

- **sociálna a kultúrna spolupráca** – budovanie spoločnej identity obyvateľov, podpora študijných výmenných pobytov, jazykového vzdelávania, rôzne kultúrne a športové podujatia,
- **socioekonomický rozvoj** – realizácia projektov v oblasti územného plánovania, podpory malých a stredných podnikov, v rozvoji technológií s pod.,
- **poradenstvo pre občanov** – kontaktné miesto a poradenské služby pre obyvateľov – pracovné príležitosti, štúdium, zdravotné a sociálne poistenie, nákup nehnuteľností a pod.,
- **spolupráca medzi obcami** – v oblasti verejnej bezpečnosti, ochrana pred katastrofami a pod.,

- **medziregionálna spolupráca** – s inými euroregiónmi, Euregio stálo pri zrode AEER (Branda, 2010).

Stálym zdrojom finančných prostriedkov euroregiónu sú členské príspevky (v roku 2010 asi 14% z príjmov). Najväčším zdrojom príjmov sú príspevky na projekty z fondov EÚ.

Euroregióny a Európske zoskupenia územnej spolupráce

V súčasnosti existuje a aktívne funguje na hraniciach krajín Európy veľké množstvo euroregiónov. Definovať ich presný počet je obtiažne, pretože niektoré fungujú a vystupujú aktívne, pri niektorých je aktivita sporadická a niektoré nevykazujú činnosť už dlhšie obdobie.

Autori Durà a kol. (2018) v práci *Euroregions, Excellence and Innovation across EU borders. A Catalogue of Good Practices* sa pokúsili o pasportizáciu a charakteristiku aktívnych euroregiónov a ich dobré príklady z praxe. V prvom kroku identifikovali na základe predchádzajúcich výskumov a vstupných analýz celkovo 343 štruktúr európskej cezhraničnej spolupráce. Keďže chýba oficiálna a všeobecne prijímaná definícia termínu euroregión, viaceré identifikované územné štruktúry spolupráce nespĺňali základné kritéria pre zaradenie medzi euroregióny. V tomto kroku sa vo výskume uvedených autorov znížil počet územných štruktúr na 267. Tento užší výber potom podrobili ďalšiemu detailnejšiemu hodnoteniu a euroregión zaradený do skupiny „aktívnych“ euroregiónov musel spĺňať nasledujúce kritéria:

- musel mať fungujúcu a pravidelne aktualizovanú webovú stránku s dostatočnými informáciami o euroregióne,
- musel sa preukazovať jasnými dôkazmi o prebiehajúcich alebo nedávno realizovaných cezhraničných aktivitách (stretnutia, spoločné semináre, workshopy, riešené projekty a pod.),
- prezentoval sa viditeľnou a aktualizovanou komunikačnou stratégiou.

Neaktívny euroregión naopak nepreukazoval žiadne stopy aktivity v rámci internetového priestoru, mohol mať síce funkčnú webovú stránku, avšak tá nebola aktualizovaná tri a viac rokov a vo všeobecnosti vykazoval iba nízku úroveň cezhraničných aktivít.

Na základe vyššie uvedených kritérií bolo identifikovaných celkovo 158 aktívnych euroregiónov, z ktorých bolo 152 definovaných ako štandardné, 4 ako monotematické a 2 ako mikro euroregióny. Zoznam štandardných euroregiónov prináša nasledujúca tabuľka 28.

Tabuľka 28: Zoznam aktívnych štandardných euroregiónov v Európe

	Názov euroregiónu		Názov euroregiónu
1	Abaúj-Abaujan EGTC	77	East Border Region Ltd. Committee
2	Egrensis Euregio	78	Leman Council (Lake Geneva Council)
3	Adriatic-Ionian Euroregion	79	León-Bragança EGTC
4	Elbe-Labe Euroregion	80	Rhine-Waal Euregio
5	Cross-Border Agglomeration of the European Pole of Development	81	Lille-Kortrijk-Tournai Eurometropolis
6	Ems-Dollart Region	82	Rousse-Giurgiu/ Ruse-Giorgiu Euroregion
7	Alentejo-Centro-Extremadura Euroregion	83	Linieland van Waas en Hulst EGTC
8	Erzgebirge Euroregion	84	Saar-Lor-Lux Rhine Euregio
9	Alps-Mediterranean Euroregion	85	Lower Danube Euroregion
10	EUREGIO (Gronau Euroregion)	86	Saarmoselle Eurodistrict + associated EGTC
11	Alzette-Belval "Etablissement Public"+ass.EGTC	87	Lyna-Lawa Euroregion
12	EUROPAREGION Tyrol-South Tyrol Trentino + associated EGTC	88	Sajó-Rima / Slaná-Rimava EGTC
13	New Aquitaine-Euskadi-Navarre Euroregion+ associated EGTC	89	Mash EGTC
14	European Common Future Building EGTC	90	Salzburg - Berchtesgadener Land - Traunstein Euregio
15	ARKO Regionen (Swedish-Norwegian)	91	Meuse-Rhine Euroregion
16	Euroregion Without Borders + associated EGTC	92	Scheldemond Euregio
17	Arrabona EGTC Ltd.	93	Meuse-Rhine-North Euregio
18	"Faja Piritica Ibérica" EGTC	94	Sicily-Malta Cross Border Region
19	Badajoz-Elvas Eurocity	95	Mid-Nordic Committee
20	Fehmarnbelt Committee	96	Silesia Euroregion
21	Baltic Euroregion	97	Mittskandia
22	France-Geneva Regional Committee	98	Silva Nortica Euregio
23	Baltic Sea Seven Islands	99	MontBLanc Space
24	Frankfurt-Slubice Cooperation Centre	100	Siret-Prut-Nistru Euroregion
25	Banat Triplex Confinium EGTC	101	Morava Euroregion (Weinviertel Euroregion)
26	Freiburg Region-Centre and South Alsace Eurodistrict	102	Skårgården (Skårgårdssamarbeter)
27	Basel Trinational Eurodistrict	103	Mura Region EGTC
28	Galicja-NorthernPortugal Euroregion+ass.EGTC	104	Sønderjylland-Schleswig Euroregion
29	Basque Eurocity	105	Mura-Dráva Eurorégion + associated LAG
30	Gate to Europe EGTC	106	Spoločný Region EGTC
31	Bavarian Forest-Bohemian Forest-Lower Inn EUREGIO	107	Narva-Ivangorod City Twins
32	Glacensis Euroregion	108	Spree-Neisse-Bober Euroregion
33	Belovezhskaya Puscha Euroregion	109	Neisse-Nisa-Nysa Euroregion
34	Gorizia-Nova Gorica GECT	110	Stara Planina Euroregion
35	Benego (Belgian-Dutch Border Talk)	111	Nemunas-Niemen-Neman Euroregion
36	Görlitz Zgorzelec Eurocity	112	Strasbourg-Ortenau Eurodistrict+ass. EGTC
37	Beskydy (Beskidy) Euroregion	113	Nestos-Mesta Euroregion
38	Gothenburg-Oslo Region (GO Council)	114	Svinesund Committee
39	Bidasoa-Txingudi Cross-Border Consortium	115	Newry-Dundalk Twin cities
40	Greater Copenhagen & Skane Committee	116	Svinka EGTC
41	Biharia Euroregion	117	Nishava/Nisava Euroregion
42	Greater Geneve	118	Tatry Euroregion + associated EGTC
43	BODROGKÖZI EGTC Ltd	119	North-West Region Cross Border Group
44	Greater Region EGTC	120	Tisza EGTC
45	Bornholm and Southwest Scania Euroregion	121	Novohrad-Nógrád EGTC
46	Guadiana Eurocity	122	Torysa EGTC
47	Bothnian Arc	123	Novum EGTC Ltd.
48	Haparanda-Tornio Conurbation	124	Trinational Metropolitan Region Upper Rhine

			Valley
49	Bug Euroregion	125	Ozerny Krai Euroregion
50	Hedmark-Dalarna TRUST Committee	126	TRITIA EGTC
51	Carpathian Euroregion	127	Pannon EGTC
52	High Valleys Conference	128	Ung-Tisza-Túr-Sajó EGTC
53	Catalan Cross-Border Space Eurodistrict	129	Pomerania Euroregion
54	Huesca Pyrenees EGTC	130	Union of Municipalities of Upper Silesia and Northern Moravia
55	Catalan Valleys of Tec and Ter-Cross Border Country of Art & History	131	Pons Danubii EGTC
56	Inn-Salzach Euregio	132	Upper Rhine Commission
57	Chaves-Verín Eurocity + associated EGTC	133	Pntibus EGTC Ltd.
58	Inntal Euregio	134	Upper Rhine Conference (Oberrhein Conference)
59	Cieszyn-Český Těšín Euroregion	135	Pourtalet Space EGTC
60	International Lake Constance Conference (IBK)	136	Valença-Tui Eurocity
61	Council of Torne Valley (Tornedal Council)	137	Praded/Pradziad Euroregion
62	Ipoly-Völgye EGTC	138	Valga-Valka City Twins
63	Country of Lakes Euroregion	139	Pro Europa Viadrina Euroregion
64	Ipoly/Ipel'-Ipoly/Ipelsky Euroregion	140	Via Salina Euregio
65	Danube-Kris-Mures-TiszaEuroregion (DKMT)	141	Pskov-Livonia Euregio
66	Irish Central Border Area Network (ICBAN)	142	Weert-Maaseik-Bree Euroregion
67	Danube-Vltava Europaregion	143	Puszcza Białowieska Euroregion
68	Ister-Granum EGTC Ltd.	144	West Vlaanderen/Flandre-Dunkerque-Côte d'Opale EGTC
69	Danubius Euroregion	145	Pyrenees-Mediterranean Euroregion+ass.EGTC
70	Karjala-Karelia Euregio	146	White Carpathians Euroregion
71	Delta-Rhodopi Euroregion	147	Raba-Danube-Vag EGTC
72	Kassa-Miskolc/Košice-Miškolc Euroregion	148	ZASNET EGTC
73	Doubs Urban Conurbation	149	Regio PAMINA Eurodistrict + associated EGTC
74	Kerkrade-Herzogenrath "Eurode"	150	Zemlen/Zemplinsky Euroregion
75	Duero-Douro EGTC	151	Regio TriRhena (Regio Basiliensis)
76	Kvarken Council	152	Zugspitze-Wetterstein-arwendel Euregio

Zdroj: Durà a kol. (2018)

Na činnosť euroregiónov v oblasti cezhraničnej spolupráce nadväzuje relatívne nový nástroj v podobe Európskych zoskupení územnej spolupráce (EZÚS). Tie začali vznikať od roku 2008, pričom niektoré z nich sú produktom transformácie už existujúcich euroregiónov. Aktuálny zoznam EZÚS vedie Európsky výbor regiónov v Bruseli. V rámci neho bolo v roku 2018 zaregistrovaných celkovo 72 subjektov EZÚS. Slovenská republika má zastúpenie v 17 zoskupeniach, pričom v 3 z nich sa sídlo nachádza na území Slovenska (**Európske zoskupenie územnej spolupráce Kras-Bodva** – sídlo v **Turni nad Bodvou**, **Pons Danubii EGTC** – sídlo v **Komárne**, **Európske zoskupenie územnej spolupráce Spoločný región** – sídlo v **Senici**). Prehľad zoskupení EZÚS približuje nasledujúca mapa 36.

[illegible]

295

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ADAMIŠIN, P., MARCINOVÁ, M. (2012): *Daň z nehnuteľnosti ako nástroj znižovania regionálnych disparít*. [online]. [cit. 2018-06-14]. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kotulic17/subor/1.pdf>.
- ASSOCIATION OF EUROPEAN BORDER REGIONS (2012): *AEBR map of Cross-Border cooperation areas/structures 2011*. [online]. [cit. 2017-06-02]. Dostupné na: http://www.aebr.eu/files/publications/AEBR_Map_2011.pdf.
- ATLAS KRAJINY SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2002): *Atlas krajiny Slovenskej republiky*. [online]. [cit. 2019-05-10]. Dostupné na: <https://geo.enviroportal.sk/atlassr/>.
- ATLAS RÓMSKYCH KOMUNÍT NA SLOVENSKU 2013 (2014): *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN (UNDP), 120 s., 978-80-89263-18-9.
- BALÁŽ, V. (2004): Trendy v regionálnom rozvoji SR: ekonomická teória a prax. In: *Ekonomický časopis*, 52, 7, 783-800.
- BECKMANN, C.C. (2005): *Beziehungsorientiertes Standortmanagement und regionale Wirtschaftsförderung: Am Beispiel des Relationship Marketings in Bayern*, DUV.
- BEDNÁROVÁ, L., JERGOVÁ, N. (2015): Environmentálne vplyvy ako faktor regionálneho rozvoja. In: Rusko, M., Procházková, D. (eds): *Zborník z V. medzinárodnej vedeckej konferencie Nástroje environmentálnej politiky 2015*, Bratislava, 40–43.
- BELAJOVÁ, A., FÁZIKOVÁ, M. (2002): *Regionálna ekonomika*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 187 s., ISBN 80-8069-007-3.
- BERGMAN, E. M., FESER, E. J. (1999): *Industrial and Regional Clusters*. Virginia: WVU Regional Research Institute. European Innovation Scoreboard 2007, Europe Commission, PRO INNO Europe, [online]. [cit. 2019-08-05]. Dostupné na: <http://www.proinno-europe.eu/>.
- BLAŽEK, J. (1996): Meziregionální rozdíly v České republice v transformačním období. In: *Geografie–Sborník České geografické společnosti*, 101, 4, 265-277.
- BLAŽEK, J. (1999): Teorie regionálního vývoje: je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? In: *Geografie–Sborník České geografické společnosti*, 3, 141-159.
- BLAŽEK, J. UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum, 211 s., ISBN 80-246-0384-5.

- BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007): Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43, 5, 945-965.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): *Teórie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 344 s., ISBN 978-802461-974-3.
- BLAŽÍK, T. (1996): Slovensko ako spojnice sever – juh a východ – západ. In: *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, 39, 239-245.
- BODIŠ D., RAPANT, S., KLUKANOVÁ, A., ŠVASTA, J., GAJDOŠ, V., HÓK, J., ŽENIŠOVÁ, Z., MARKO, J. (2006): Vplyv geologických faktorov na kvalitu života. In: *Enviromagazín*, 5, 15-17.
- BÖHM, H. (2013): *Zhodnocení forem governance přeshraniční spolupráce v současné EÚ*. [online]. [cit. 2018-10-10]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/291957878_ZHODNOCENI_FOREM_GOVERNANCE_PRESHRANICNI_SPOLUPRACE_V_SOUCASNE_EU.
- BRANDA, P. (2015): *Regionální politika EU a podpora přeshraniční spolupráce*. 162 s. [online]. [cit. 2019-08-17]. Dostupné na: <http://ern.cz/ED/kniha-final4.pdf>.
- BROŽOVÁ, D. (2003): *Společenské souvislosti trhu práce*. Praha: SLON, 140 s., ISBN 80-864-29-16-4.
- BUČEK, J. (1994): Dopravná infrastruktúra a problém využitia geopolitickej polohy Slovenskej republiky. In: *Medzinárodné otázky*, 3, 2, 43-54.
- BUČEK, M. A KOL. (2006): *Regionálny rozvoj – novšie teoretické koncepcie*. Bratislava: Ekonóm, 269 s., ISBN 80-225-2151-5.
- BUČEK, M., BÚŠIK, J., HAMALOVÁ, M., PÁNIK, V., SLIMÁK, D., TVRDOŇ, J., ŽÁRSKA, E. (1992): *Priestorová ekonomika*. Bratislava: Ekonomická univerzita, 148 s., ISBN 80-225-0406-8.
- BUFON, M., MARKELJ, V. (2010): Regional policies and cross-border cooperation: new challenges and new development models in Central Europe. In: *Revista Româna de Geografie Politica*, XII, 1, 18-28.
- BUCHER, S. (2014): Regionálne disparity na Slovensku vo svetle socioekonomických ukazovateľov. In: Klímová, V., Žítek, V. (eds.): *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 95-105, ISBN 978-80-210-6840-7.
- CAMBRIDGE DICTIONARIES (2014): *English definition of disparity*. [online]. [cit. 2017-07-15]. Dostupné na: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/disparity?q=disparity>.

- COLLIER, I. (2000): *Notes of the Theil Index of Inequality*. [online]. [cit. 2018-07-16]. Dostupné na: <http://www.wiwiss.fu-berlin.de/w3/w3collie/SOCPOLY/TEACHING/Intro/Intro99/Theil.PDF>.
- COUDOUÉL, A., HENTSCHEL, J. S., WODON, Q. T. (2002): *Poverty Measurement and Analysis*. [online]. [cit. 2019-08-26]. Dostupné na: https://siteresources.worldbank.org/INTPRS1/Resources/383606-1205334112622/5467_chap1.pdf.
- COUNCIL OF EUROPE (2012): *Official website of the Treaty Office*. [online]. [cit. 2012-13-02] Dostupné na: <http://conventions.coe.int/>.
- COWELL, F. A. (2011): *Measuring Inequality*. Oxford: Oxford University Press, 256 s., ISBN 978-0-199-59403-0.
- CZIMRE, K. (2006): *Cross-border Co-operation: Theory and Practise*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó. 146 s., ISBN 963-472-978-9.
- ČUCHOROVÁ, Z. (2007): Prihraničný región (definícia, klasifikácia, regionalizácia). In: *Zborník z VIII. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. FPV UKF, Nitra, 571-578.
- DANČIŠIN, V. A KOL. (2017): Konceptualizácia cezhraničnej spolupráce. In: Duleba, A. a kol. (2017): *Hranice a cezhraničná spolupráca. Úvod do výskumu hraníc*. Prešov: Adin, 51-65.
- DE MAIO, F.G. (2007): Income inequality measures. In: *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61, 10, 849-852.
- DIJKSTRA, L. (2017): *Môj región, moja Európa, naša budúcnosť*. Siedma správa o hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie. [online]. [cit. 2019-09-25]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sk/information/cohesion-report/.
- DOČKAL, V. (2006): *Regionální politika EU jako kolektivní aréna*. Brno: MU. [online]. [cit. 2018-07-16]. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/40939/fss_d
- DOKOUPIL, J. (1999): Problémy regionálního rozvoje příhraničních okresů (na příkladu regionu Tachovsko). In: *Folia Geographica*, 3, 240-243.
- DOKOUPIL, J., KOPP, J. A KOL. (2011): *Vliv hranice na přírodní a socioekonomické prostředí česko-bavorského pohraničí*. Plzeň: ZČU, 162 s. ISBN 978-80-261-0089-8.
- DOSTÁL, V. (2018): *Paradiplomacie českých krajů: Regiony jako aktér mezinárodní politiky*. Brno: Masarykova univerzita, 192 s., ISBN 978-80-7325-447-6.
- DRGOŇA, V. (1999): Pohraničné územia SR: regionálna komparácia. In: *Geografie XL*, Brno: Katedra geografie PdF MU, 35-43.

- DRGOŇA, V. (2001): Euroregióny – nový prvok regionálnej štruktúry Slovenskej republiky. In: *Geografie XII.*, Brno: Katedra geografie PdF MU, 26-30.
- DUBCOVÁ, A. (2002): *Perception of border line by population of the Danubian euroregions of the Slovak-Hungarian borderland. State border reflection by border region population of V4 states.* Nitra: Constantine the Philosopher University, International Visegrad Fund, 248-264.
- DUBOIS, A., GLØERSEN, E., LÄHTEENMÄKI-SMITH, K., DAMSGAARD, O., GRASLAND, C., YSEBAERT, R., ZANIN, CH., SCHÜRMANN, C., HANELL, T., GENSEL, J., THOMAS, R. (2007): *Regional disparities and cohesion: What strategies for the future.* [online]. [cit. 2018-03-10]. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/hearings/20070625/regi/study_en.pdf.
- DULEBA, A., CIRNER, M., DANČIŠIN, V., POLAČKOVÁ, A., DUDINSKÁ, I., JANUV, L., SZÉKELY, G., VAŠKOVÁ, V., BOKŠA, V., LAČNÝ, M. (2017): *Hranice a cezhraničná spolupráca. Úvod do výskumu hraníc.* Prešov: Adin, 151 s. ISBN 978-80-89540-89-1.
- DUNFORT, M. (2009): Regional Inequalities. In: Kitchin, R., Thrift, N. (eds.) *International Encyclopedia of Human Geography*, 9, 236-245.
- DURÀ A., CAMONITA F., BERZI M. AND NOFERINI A. (2018): *Euroregions, Excellence and Innovation across EU borders. A Catalogue of Good Practices.* Barcelona: UAB, 254 s.
- ĐURČEK, P., BLEHA, B. (2013): Regionálna nerovnomernosť vybraných demografických javov v Európskej únii. In: *Geografický časopis*, 65, 1, 3-22.
- DZIEMBOWSKA-KOWALSKA, J., FUNCK, R.H. (1999): Cultural Activities: Source of Competitiveness and Prosperity in Urban Region. In: *Urban Studies*, 38, 8, 1381-1398.
- DŽUPINOVÁ, E., HALÁS, M., HORŇÁK, M., HURBÁNEK, P., KÁČEROVÁ, M., MICHNIAK, D., ONDOŠ, S., ROCHOVSKÁ, A. (2008): *Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska.* Bratislava: Geo-grafika. 183 s., ISBN 978-80-89317-06-6.
- EGTC MONITORING REPORT 2017. (2018). [online]. [cit. 2019-10-29]. Dostupné z: <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/EGTC%20monitoring%20report%202017/EGTC-MR-2017.pdf>
- FALŤAN, L. (2004a): Prihraničné regióny a euroregionálna spolupráca. In: Falťan, L. (ed.): *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny).* Bratislava: NK UNESCO-MOST Sociologický ústav SAV, 8-12.

- FALŤAN, L. (2004b): Euroregióny a regionálny rozvoj na Slovensku. In: Falťan, L. (ed.): *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny)*. Bratislava: NK UNESCO-MOST Sociologický ústav SAV, 66-90.
- FALŤAN, L., PAŠIAK, J. (2004): *Regionálny rozvoj Slovenska – východiská a súčasný stav*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 88 s., ISBN 80-85544-35-0.
- FALŤAN, STRUSSOVÁ (2016): *Mikroregionálna a euroregionálna spolupráca obcí na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 169 s., ISBN 978-80-89897-00-1.
- FELSENSTEIN, D., PORTNOV, B. (2005a): Measures of Regional Inequality for Small Countries. In: Felsenstein, D., Portnov, B. (eds.): *Regional disparities in small countries*. Springer, 47-62, ISBN 978-3-540-24303-8.
- FELSENSTEIN, D., PORTNOV, B. (2005b): *Measuring Regional Disparities in Small Countries*. [online]. [cit. 2018-10-26]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/7040376.pdf>.
- FUSÁN, O., IBRMAJER, J., KVITKOVIČ, J., PLANČÁR, J. (1981): Block dynamic of the West Carpathians. In: Zátpek (ed.): *Geophysics syntheses in Czechoslovakia*. Final Report. Bratislava: Veda, 153-157.
- FUSÁN, O., IBRMAJER, J., PLANČÁR, J. (1979): Neotectonics blocks of the West Carpathians. In: Babuška, V., Plančár, J. (eds.): *Geodynamic investigation in Czechoslovakia*. Final Report. Bratislava: Veda, 187-192.
- FUSÁN, O., PLANČÁR, J., IBRMAJER, J. (1987): Tektonická mapa podložia terciéru vnútorných Západných Karpát. In: Fusán, O., Biely, A., Ibrmajer, J., Plančár, J., Rozložník, L. (eds.): *Podložie terciéru vnútorných Západných Karpát*. Bratislava: ŠGÚDŠ, 123 s.
- GABBE, J., MALCHUS, H. (2006): *White Paper on European Border Regions*. Gronau: AEER.
- GABBE, J., MALCHUS, V., MARTINOS, H. (2000): *Praktický průvodce pro přeshraniční spolupráci*. Brusel: Európska komisia, 383 s. [Online]. [cit. 2016-11-22]. Dostupný na: https://www.aebr.eu/files/publications/lace_guide.cz.pdf.
- GAJDOŠ, P. (2001): K vybraným problémom transformácie sociálno-priestorovej situácie Slovenska v 90-tych rokoch. In: *Sociológia*, 33, 2, 185-206.
- GAJDOŠ, P. (2004): Vývojové zmeny sociálno-priestorovej situácie Slovenska s prihliadnutím na prihraničné regióny. In: Falťan, L. (ed.): *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch (Regióny, prihraničné*

- regióny, euroregióny). Bratislava: NK UNESCO-MOST Sociologický ústav SAV, 24-34.
- GAJDOŠ, P. (2009): Globalizačné súvislosti urbánneho vývoja a jeho sociálno-priestorové špecifiká. In: *Sociológia*, 41, 4, 304-328.
- GALVASOVÁ, I., BINEK, J. (2008): Approaches to differentiation of socioeconomic phenomena in territory. In: *Sborník z XV. Mezinárodní konference geografické aspekty středoevropského prostoru*, Brno: MUNI.
- GORZYM-WILKOWSKI, W. A. (2005): Region transgraniczny na tle podstawowych pojęć geograficznych. In: *Przegląd Geograficzny*, 77, 2, 235-252.
- GRABOW, B., HOLLBACH-GRÖMIG, B. (1995): *Weiche Standortfaktoren*. Schriften des Deutschen Institut für Urbanistik band, 89. Dt. Gemeindeverlag. Stuttgart-Berlin-Köln.
- GREGOROVÁ, G., FILOVÁ, V. (2004): *Štatistické metódy v geografii*. Bratislava: Geo-grafika, 117 s., ISBN 80-968146-6-4.
- HABÁNIK, J., HOŠŤÁK, P., KÚTIK, J. (2013): Economic and Social Disparity Develeopment Within Regional Development of the Slovak Republic. In: *Economics and Management*, 18, 3, 457-464.
- HALÁS, M. (2005): *Cezhraničné väzby, cezhraničná spolupráca: na príklade slovensko-českého pohraničia s dôrazom na jeho slovenskú časť*. Bratislava: Univerzita Komenského, 152 s., ISBN 80-223-2054-4.
- HALÁS, M. (2008): Priestorová polarizácia spoločnosti s detailným pohľadom na periférne regióny Slovenska. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, 2, 349-369.
- HALÁS, M., SLAVÍK, V. (2001): Cezhraničná spolupráca a euroregióny v SR (ciele, realita, perspektívy). In: *Miscellanea geographica*, 9, 171-180.
- HAMADA, R. (2013): Regionálne disparity a prístupy k ich hodnoteniu. In: *Geografické štúdie*, 17, 1, 4-16.
- HAMADA, R. (2014): Analýza stavu a vývoja regionálnych disparít v okresoch Trenčianskeho kraja v rokoch 2001–2011. In: *Geographia Cassoviensis*, 8, 1, 18-33.
- HAMADA, R., KASAGRANDA, A. (2013): Analýza stavu a vývoja regionálnych disparít v okresoch Trnavského kraja v rokoch 2001-2010. In: *Folia Geographica*, 21, 21-37.
- HAMADA, R., KASAGRANDA, A. (2014): Vybrané ekonomické, demografické ukazovatele, ukazovatele infraštruktúrnej vybavenosti a vzdelanostnej úrovne obyvateľstva na meranie regionálnych disparít. In: *Sborník referátů*

z odborné konference Regionální politika na prahu nového programovacího období, 29-48, ISBN 978-80-87756-05-8.

- HAMPL, M. (1988): Teorie strukturální a vývojové organizace geografických systému: principy a problémy. In: *Studia geographica*, 93, Brno: GGÚ ČSAV, 78 s.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciace. In: *Geografie–Sborník České geografické společnosti*, 105, 3, 241-254.
- HAMPL, M. (2001): Trojí přístup k veřejným statkům. In: *Finance a úvěr*, 51, 2, 111-125.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformční procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova, 147 s., ISBN 80-86746-02-X.
- HAMPL, M., BLÁŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): Faktory – mechanismy – procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realizmu. In: *Ekonomický časopis*, 56, 7, 696-711.
- HANČLOVÁ, J., TVRDÝ, L. (2004): *Classification of the Regions*. Ostrava: Technical University of Ostrava. [online]. [cit. 2019-04-07]. Dostupné na: http://accendo.cz/wpcontent/uploads/part_2-1_11_20041.pdf.
- HANIF, A., TABASSUM, A., HAUQUE, A.M., HOSSAIN, R., JAHAN, S., DEBNATH, A.K. (2015): Determination of Location Quotient (LQ) of Districts of Bangladesh based on Level of Urbanization and their Regionalization to study the Regional Disparities based on Indicators of Urban Area of Bangladesh. In: *European Academic Research*, 3, 2, 1671-1692.
- HANUŠIN, J. (2006): Regionálne rozdiely v prirodzenom výskyte vody ako jeden z ukazovateľov kvality života na Slovensku. In: *Folia Geographica*, 10, 164-168.
- HANUŠIN, J. (2012): *Možnosti mitigácie a adaptácie na zmenu klímy na lokálnej úrovni v oblasti vodného hospodárstva*. [online]. [cit. 2019-08-15]. Dostupné na: www.crs.sk/klimaticka_zmena_vyzva_pre_lokalny_rozvoj_na_slovensku.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. In: *Geografie–Sborník České geografické společnosti*, 106, 1, 1-11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova, 6-24.

- HAVLÍČEK, T., JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J. (eds.) (2018): *Borders in Central Europe After the Schengen Agreement*. Springer International Publishing AG, ISBN 978-3-319-63016-8.
- HONTYOVÁ, K., BEŇUŠ, O. (2014): *Rozvoj regiónov a európska integrácia*. Praha: Wolters Kluwer, 199 s., ISBN 978-807478-709-6.
- HORKÁ, L. (2012): Regionální disparity a konvergence v kontextu politiky soudržnosti EU. In: Klímová, V., Žítek, V. (eds.): *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: MU, 28-35, ISBN 978-80-210-5875-0.
- HORŇÁK, M. (2004). Súčasný stav a perspektívy vývoja dopravnej infraštruktúry Slovenskej republiky. In: *Prace Komisji Geografii Komunikacji Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 10, 231-250.
- HRACH, K., MIHOLA, J. (2006): Metodické přístupy ke konstrukci souhrnných ukazovatelů. In: *Statistika*, 86, 5, 398-418.
- HRAŠNA, M. (2009). Čiastkový monitorovací systém geologických faktorov životného prostredia Slovenskej republiky. Tektonická a seizmická aktivita územia. Subsystém 02. Správa za obdobie 2008, Bratislava: ŠGÚDŠ, 32 s.
- HRAŠNA, M. (2011): Čiastkový monitorovací systém geologických faktorov životného prostredia Slovenskej republiky. Tektonická a seizmická aktivita územia. Subsystém 02. Správa za obdobie: rok 2010, Bratislava: ŠGÚDŠ, 9 s.
- HUANG, Y., LEUNG, Y. (2009): Measuring Regional Inequality: A Comparison of Coefficient of Variation and Hoover Concentration Index. In: *The Open Geography Journal*, 2, 25-34.
- HUČKA, M. (2007): *Identifikace, klasifikace a hodnocení regionálních disparit*. Redakčně upravená roč. zpráva 2007. [online]. [cit. 2017-03-23]. Dostupné na: http://disparity.idealnihosting.cz/vysledky/01_rocni_zprava_2007.pdf.
- HUČKA, M., KUTSCHERAUER, A., SUCHÁČEK, J. (2009): *Teoreticko-metodologické aspekty regionálních disparit*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 142 s., ISSN 1212-415X.
- HUČKA, M., KUTSCHERAUER, A., TOMÁNEK, P. (2008): Metodologická východiska zkoumání regionálních disparit. *Working papers N.2*. Ostrava: Ekonomická fakulta. VŠB. TU Ostrava. N.2, ISSN 1802-9450.
- HURBÁNEK, P. (2008): Vývoj priestorovej polarizácie na regionálnej úrovni na Slovensku v rokoch 1996 – 2008. In: *Geographia Cassoviensis*, 2, 1, 53–58.
- HURBÁNKOVÁ, L. (2015): Analýza miezd vybraného podniku. In: *Ekonomika, informatika*, 13, 2, 35-48.
- CHAUDHARY, S. (2009): *Global Encyclopaedia of Welfare Economics*. 1st edition. New Delhi: Global Vision Pub. House.

- CHOJNICKI, Z., CZYŻ, T. (2004): *Glówny aspekty regionalnego rozwoju społeczno – gospodarczego*. [online]. [cit. 2017-09-11]. Dostupné na: http://igsepg.amu.edu.pl/wpcontent/uploads/2018/05/chojnicky_czyz_2004.pdf.
- CHROMÝ, P. (2010): Region a regionalismus. In: *Geografické rozhledy*, 19, 1, 2-5.
- CHUDÝ, L. (2000): *Analýza verejných financií vo väzbe na ekonomickú úroveň jednotlivých regiónov*. Vedecko-výskumná štúdia pre potreby MF SR. Laboratórium neurónových sietí, Bratislava: Ústav merania SAV, 46 s.
- CHUDÝ, L., FARKAŠ, I. (2000): Regionálna analýza pomocou samoorganizujúcich sa máp. In: *Politická ekonomie*, 5, 685-697.
- IRA, V. (2005): Infraštruktúrna situácia vo vybraných okresoch. In: Ira, V., Pašiak, J., Falťan, L., Gajdoš, P. (eds.): *Podoby regionálnych odlišností – Príklady vybraných okresov*, Bratislava: Sociologický ústav SAV, 116 s.
- IRA, V., PAŠIAK, J., FALTĽAN, L., GAJDOŠ, P. (2005): *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku (príklady vybraných okresov)*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 381 s., ISBN 80-855544-39-3.
- IŠTOK, R., MADZIKOVÁ, A., FOGAŠ, A. (2015): *Geografia Európy*. Prešov: Prešovská univerzita, 197 s., ISBN 978-80-555-1499-4.
- IVANIČKA, K., BARIČ, O., FILO, M., GAŠPARÍKOVÁ, J., IVANIČKA, K., ml., KADLEČIKOVÁ, M., KAPSDORFEROVÁ, Z., KORČEK, L., MATÚŠOVÁ, S., MONGIELLO, A., NINÁČOVÁ, V., STRÁŽOVSKÁ, L., VIESTOVÁ, K., VOLNER, Š. (2014): *Trvalá udržateľnosť inovácií v rozvoji Slovenska*. Bratislava: Wolters Kluwer, 309 s., ISBN 978-80-8168-036-6.
- IVANIČKOVÁ, A., VLČKOVÁ, V. (2005): Chápanie cezhraničnej spolupráce v navrhovanej regionálnej politike EÚ na programovacie obdobie 2007-2013. In: *Medzinárodné vzťahy*, III., 2, 9-17.
- IVANOVÁ, M., HOFIERKA, J. (2009): *Základy štatistických metód v geografii*. Prešov: FHPV PU, 144 s., ISBN 978-80-555-0091-1.
- JAKEŠOVÁ, L., VAISHAR, A. (2012): Sustainable inner peripheries? A case study of the Olešnice micro-region (Czech Republic). In: *Moravian Geographical Reports*, 20, 4, 13-25.
- JANOŠKA, S. (2017): Polarizace trhu práce: USA versus EÚ. Diplomová práca, Masarykova Univerzita, [online]. [cit. 2019-10-10]. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/a1zx6/DP_Janoska_1.0.6.pdf.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. (2004): *České pohraničí-bariéra nebo prostor zprostředkovaný?* Praha: Academia, 282 s., ISBN 80-200-1051-3.

- KAKALEJČÍK, L., BUCKO, J. (2018): *Mobile shoppers: ako nakupujú majitelia smartfónov*. [online]. [cit. 2019-08-08]. Dostupné na: http://www3.ekf.tuke.sk/monografia_kabu/KaBu2018_monografia.pdf.
- KARASOVÁ, K. (2017): *Rozdielnosti vo výsledkoch hodnotenia regionálnych disparít analyzovaných rôznymi štatistickými metódami*. [online]. [cit. 2019-08-27]. Dostupné na: file:///C:/Users/User/Downloads/1583_Karasov%C3%A11_poster.pdf.
- KARLSSON, I. (1998): *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov?* Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 146 s., ISBN 80-88880-22-X.
- KIRÁLOVÁ, A. (2003): *Marketing destinace cestovního ruchu*. Praha: EKOPRESS, 174 s., ISBN 80-861-1956-4.
- KLAMÁR, R. (2008): Slovakia and the analysis of its disparities. In: *Folia Geographica*, 12, 145-162.
- KLAMÁR, R. (2011b): Vývoj regionálnych disparít v Slovenskej republike s osobitným zreteľom na regióny východného Slovenska. In: *Folia Geographica*, 18, 89-170.
- KLAMÁR, R. (2016): Development tendencies of regional disparities in the Slovak Republic. In: *Geographica Pannonica*, 20, 3, 136-151.
- KLAMÁR, R. (2011a): Hodnotenie regionálnych disparít na Slovensku a v Poľsku vo svetle vybraných ukazovateľov. In: Ištók, R. (ed.): *Slovensko a Poľsko – geopolitické, politologické, historické a humánnogeografické súvislosti*. Prešov: FHPV PU, 61-86, ISBN 978-80-555-0472-8.
- KLAMÁR, R., GAVALOVÁ, A. (2018): Regional application of the Gross National Happiness Index in the context of the quality of life Slovakia. In: *Geografický časopis*, 70, 4, 315-333.
- KLAMÁR, R., HRIŇÁKOVÁ, A., GAVALOVÁ, A. (2015): Development of regional disparities in the Prešov self-governing region at the beginning of 21st century. In: *Folia Geographica*, 57, 1, 26-51.
- KLAMÁR, R., MADZIKOVÁ, A., ROSIČ, M. (2018): Theoretical concept of regional inequalities in the context of creating university textbook – regional development – factors, inequalities and cross-border cooperation. In: Svobodová, H. (ed.): *Useful Geography: Transfer from Research to practise*. Brno: MU, 30-45, ISBN 978-80-210-8907-5.
- KLAMÁR, R., MATLOVIČ, R., IVANOVÁ, M., IŠTOK, R., KOZOŇ, J. (2019): Local Action Group as a Tool of Inter-municipal Cooperation: case study of Slovakia. In: *Folia Geographica*, 61, 1, 36-67.

- KLAMÁR, R., ROSIČ, M. (2009): Regional disparities in Prešov region according to the structure of industry. In: *Folia Geographica*, 14, 121-154.
- KLAMÁR, R., ROSIČ, M. (2010): Image regiónu ako mäkký faktor percepcie rozvoja. In: Fňukal, M., Frajer, J., Hercik, J. (eds): *50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*. Sborník příspěvku z konference. Olomouc, 373-380, ISBN 978-80-244-2493-4.
- KOL. (2009): *Zodpovednosť bez hraníc: klíma a chudoba*. Banská Bystrica: CEPA.
- KOPECKÝ, O., MARTINČEKOVÁ, T., ŠIMEKOVÁ, J. (2008): Atlas zosuvov. In: *Enviromagazín*, 5, 8-9.
- KOREC, P. (2005): *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava: Geo-grafika, 228 s., ISBN 978-80-969-3380-8.
- KOREC, P., KOZÁKOVÁ, K. (2006): Geografická podmienenosť regionálneho vývoja Slovenska v období spoločenskej transformácie. In: *Folia Geographica*, 45, 10, 250-265.
- KOREC, P., ONDOŠ, S., RUSNÁK, J. (2016): Regionálne disparity na Slovensku: niekoľko poznámok k ich bádaniu. In: *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 60, 2, 257-293.
- KOREC, P., POLOYNOVÁ, E. (2011): Zaoštvávajúce regióny Slovenska – pokus o identifikáciu a poukázanie na príčiny. In: *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 56, 2, 165-190.
- KOVÁČ, U., KOVÁČ-GERULOVÁ, L., BUČEK, M. (2011): Metodologické prístupy k meraniu konvergencie. In: *Prognostické práce*, 3, 5, 395-407.
- KOŽIAK, R. (2007): Regionálne disparity v Slovenskej republike a tendencie ich vývoja. In: *X. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: ESF MU, 108-116, ISBN 978-80-210-4325-1.
- KOŽIAK, R. (2008): *Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky*. Banská Bystrica: UMB, 138 s., ISBN 978-80-8083-573-6.
- KOŽIAK, R. (2011): Regional disparities in Slovak republic at NUTS 3 level from direct foreign investments point of view. In: *Studia universitatis "Vasile Goldis" Arad: seria Stiinte Economice*, 21, 1, 112-125.
- KOŽIAK, R., KRÁL, P., FLAŠKA, F., KRIŽO, P. (2012): HDP ako jediný ukazovateľ regionálnej politiky EÚ? In: Klímová, V., Žítek, V. (eds.): *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*, Brno: MU, 19-27, ISBN 978-80-210-58750.
- KOŽIAK, R., ŠOFRANCOVÁ, K., URAMOVÁ, M., ŠVANTNEROVÁ, L., MAKANOVÁ, M., ELEXOVÁ, G. (2008): Quantification of regional disparities in Slovakia from aspect of GDP per capita. In: *Studia Universitatis "Vasile Goldis": seria Stiinte Economice*, 1, 18, 12-24.

- KUTSCHERAUER, A. (2008a): Disparity a jejich vplyv na územní rozvoj země. In: *Regionální disparity v územním rozvoji ČR – jejich vznik, identifikace a eliminace*. VŠB – Technická univerzita Ostrava, Šilheřovice, 1-11.
- KUTSCHERAUER, A. (2008b): *Teorie, identifikace, klasifikace a hodnocení regionálních disparit*. Průběžná výzkumná zpráva. Ostrava. 68 s.
- KUTSCHERAUER, A., FACHINELLI, H., SUCHÁČEK, J., SKOKAN, K., HUČKA, M., TULEJA, P., TOMÁNEK, P. (2010): *Regionální disparity. Disparity v regionálním rozvoji země – pojetí, teorie, identifikace a hodnocení*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita, 236 s.
- KUTSCHERAUER, A., HUČKA, M. (2011): Teoreticko-metodické otázky regionálních disparit. In: *Regionální disparity*, 9, 20-30.
- LABUDOVÁ, V. (2015): Možnosti použitia Theilovho indexu pri meraní sociálnych nerovností. In: *RELIK 2015. Reprodukce lidského kapitálu (vzájemné vazby a souvislosti), 8. mezinárodní vědecká konference*, Praha: Vysoká škola ekonomická, 123-132, ISBN 978-80-245-2112-1.
- LANG, T. (2015): Socio-economic and political responses to regional polarisation and socio-spatial peripheralisation in Central and Eastern Europe: a research agenda. In: *Hungarian Geographical Bulletin*, 64, 3, 171-185.
- LAUKO, V., GURŇÁK, D., KRIŽAN, F. (2010): Časovo-priestorové zmeny nezamestnanosti ako prejav regionálnych disparít na Slovensku. In: Fňukal, M., Frajer, J., Hercik, J. (eds): *50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, Olomouc: Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého, 493-411, ISBN 978-80-244-2493-4.
- LAUKO, V., KRIŽAN, F., GURŇÁK, D. (2009): Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. In: *XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: MU, 58-65, ISBN 978-80-210-4883-6.
- LEE, D.W., ROGERS, M. (2019): Measuring Geograohic Distribution for Political Research. In: *Political Analysis*, 27, 3, 263-280.
- LEIMGRUBER, W. (1994): Marginality and Marginal Regions: Problems of Definition. In: Chang-Yi D., Chang (ed.): *Marginality and Development Issues in Marginal Regions*. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal regions, IGU, Taipei, 1-18.
- LIM, S. S. A KOL. (2012): A comparative risk assessment of burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990–2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. In: *The lancet*, 380 (9859), 2224-2260.

- LITCHFIELD, J.A. (1999): *Inequality: Methods and Tools*. [online]. [cit. 2016-06-18]. Dostupné na: <https://siteresources.worldbank.org/INTPGI/Resources/Inequality/litchfie.pdf>.
- LU, Z., FLEGG, A.T., DENG, X. (2011): *Regional specialization: a measure method and the trends in China*. [online]. [cit. 2019-08-27]. Dostupné na: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/33867/1/Regional_Specialization_Ue_A_Measure_Method_and_the_Trends_in_China.pdf.
- LUKNIŠ, M. (1985): Regionálne členenie Slovenske socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. In: *Geografický časopis*, 37, 1-2, 137-163.
- MADAJOVÁ, M., MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P. (2014): Úroveň regionálnych disparít na Slovensku a jej zmena v období rokov 2001-2011. In: *Geographia Slovaca*, 28, 127-152.
- MADARÁS, J. A KOL. (2013): *Čiastkový monitorovací systém geologických faktorov životného prostredia Slovenskej republiky. Tektonická a seizmická aktivita územia. Subsystem 02. Správa za obdobie 2012*, Bratislava: ŠGÚDŠ, 60 s.
- MADARÁS, J., FOJTÍKOVÁ, L. (2009): Seizmická aktivita na Slovensku vo vzťahu k tektonike. In: *Zborník abstraktov Spoločného geologického kongresu Slovenskej a Českej geologickej spoločnosti*, Bratislava: ŠGÚDŠ, 120-121.
- MADARÁS, J., KRISTEKOVÁ, M., LABÁK, P. (2008): Zemetrasenia na Slovensku. In: *Enviromagazín*, 5, 4-7.
- MADLEŇÁK, T. (2006): Analýza matematicko-štatistických metód použiteľných pri optimalizácii poštovej prepravnej siete. In: *Elektronický odborný časopis o technológii, technice a logistice*, 1, 3, 46-51.
- MADZIKOVÁ, A., ČERMÁKOVÁ, L. (2013): EGTC as a stimulus for the development of Slovak border regions. In: *Political factors of economic growth and regional development in transition economics*. Ostrava: University of Ostrava, pp. 59-67.
- MAGDOLENOVÁ, J. (2017): *Empirické metódy rozhodovania v manažmente*. Žilina: Žilinská univerzita, [online]. [cit. 2017-11-15]. Dostupné na: <http://dspace.upce.cz/bitstream/handle/10195/32318/CL662.pdf;jsessionid=DCE26B44E73AAD554F6A4657C9986597?sequence=1>.
- MACHOVÁ, R., MURA, L., BÁLINTOVÁ, M. (2014): Regionálne nerovnosti v kontexte východného Slovenska. In: *Sociálno-ekonomická revue*, 12, 3, 44-55.

- MALČICKÁ, L. (1998): *Financovanie regionálnej a miestnej politiky – príklad Nemecka a Slovenska*. [online]. [cit. 2015-06-08]. Dostupné na: www.politika.host.sk.
- MÁLIKOVÁ, L., SPIŠIAK, P. (2013): Vybrané problémy marginality a periférnosti vidieckych regiónov na Slovensku. In: *Acta Geographica Universitatis Comeniana*, 57, 1, 51-70.
- MARCUSE, P., VAN KEMPEN, R. (2000): *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Oxford: Blackwell.
- MAREŠ, P. (2002): *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 172 s., ISBN 80-864-2908-3.
- MARHULÍKOVÁ, O. (2001): Právny a inštitucionálny rámec cezhraničnej spolupráce na Slovensku. In: *Obecné noviny*, 25, 6, 14-17.
- MARIŠ, M. (2011): *Spatial disparities of regional development in Slovak Republic*. [online]. [cit. 2019-05-16]. Dostupné na: <http://www.slpk.sk/eldo/2012/zborniky/001-12/maris.pdf>.
- MARSHALL, T. (2017): *V zajatí geografie*. Bratislava: Premedia, 248 s., ISBN 978-80-8159-513-4.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2005): Vývoj regionálnych disparít na Slovensku a problémy regionálneho rozvoja Prešovského kraja. In: *Folia Geographica*, 8, 66-88.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2011): Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. In: *Folia Geographica*, 18, 8-88.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K., KLAMÁR, R. (2008): Vývoj regionálnych disparít začiatkom 21. storočia na Slovensku vo svetle vybraných indikátorov. In: *Regionální studia*, 2, 2-12.
- MATLOVIČ, R., KLAMÁR, R., KOZON, J., IVANOVÁ, M., MICHALKO, M. (2018): Spatial polarity and spatial polarization in the context of supranational and national scales: regions of Visegrad countries after their accession to the EU. In: *Bulletin of geography: Socio-economic series*, 41, 59-78.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2011): Analýza interného imidžu mesta Prešov. In: *Folia Geographica*, 17, 217-241.
- MATLOVIČOVÁ, K., ŽIDOVÁ, A., KOLESÁROVÁ, J. (2014): Dynamika regionálnych disparít na Slovensku v predkrízovom období a ich riešenie vybranými nástrojmi regionálnej politiky. In: *Geographia Slovaca*, 28, 63-100.
- MAZÚR, E. A KOL. (1980): *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava: SAV, Slovenský úrad geodézie a kartografie.

- McGREGOR, T., SMITH, B., WILLS, S. (2019): Measuring inequality. In: *Oxford Review of Economic Policy*, 35, 3, 368-395.
- McKAY, A. (2002): Defining and Measuring Inequality. In: *Briefing Paper*, 1. [online]. [cit. 2019-02-16]. Dostupné na: <<http://www.odi.org.uk/resources/docs/3804.pdf>>.
- MEIJER, M. (1993): Growth and Decline of European Cities: Changing Positions of Cities in Europe. In: *Urban Studies*, 30, 6, 981-990.
- MICHAELI, E. (2001): *Regionálna geografia Slovenskej republiky*. I. časť, Prešov: FHPV, 256 s., ISBN 80-88722-41-1.
- MICHAELI, E., MATLOVIČ, R., IŠTOK, KLAMÁR, R., HOFIERKA, J., MINTÁLOVÁ, T., MITRÍKOVÁ, J. (2010): *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov: Prešovská univerzita, 717 s., ISBN 978-80-555-0065-2.
- MICHÁLEK, A. (2012a): Teoreticko-konceptuálne východiská výskumu priestorových a regionálnych disparít. In: *Acta Geographica Universitates Comenianae*, 56, 1, 25-43.
- MICHÁLEK, A. (2012b): Vybrané metódy merania regionálnych disparít. In: *Geografický časopis*, 64, 3, 219-235.
- MICHÁLEK, A. (2013): Indikátory identifikácie a merania regionálnych disparít (niekoľko poznámok k výberu indikátorov). In: *Geografický časopis*, 65, 4, 363-381.
- MICHÁLEK, A. (2014a): Teoretické východiská a metodické postupy výskumu priestorových a regionálnych disparít. In: *Geographia Slovaca*, 28, 7-22.
- MICHÁLEK, A. (2014b): Problematika výberu indikátorov regionálnych disparít. In: *Geographia Slovaca*, 28, 23-36.
- MICHÁLEK, A. (2015): Identifikácia a zmeny marginálnych regiónov na Slovensku (z aspektu sociálno-ekonomickej marginality). In: *Ekonomický časopis*, 63, 99-943.
- MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P. (2011): Impact of Key Socio – Economical Disparities on Migration in Slovakia. Economic Diversification vs. Traditional Pattern. In: *European Spatial Research and Policy*, 18, 1, 71-87.
- MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P. (2014): Relevantné indikátory sociálnych regionálnych disparít na Slovensku. In: *Geographia Slovaca*, 28, 37-50
- MICHÁLEK, M., DEMKOVÁ, L., BUCZEK-KOWALIK, M., MITURA, T. (eds.) (2017): *Komplexná analýza potenciálu rozvoja vidieckeho cestovného ruchu v regióne poľsko-slovenského pohraničia*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 278 s., ISBN 978-83-7996-489-5.

- MISTRÍK, E. (2003): Kultúrna globalizácia Európy a súčasná civilizačno-kultúrna situácia na Slovensku. In: Gončová, M. (ed.): *Demokracie a Evropa v době globalizace*. Brno: MU, 9 s., ISBN 80-210-3301-0.
- MUSIL, J. (2002): Co je urbanizace. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J. (eds.): *Zrod velkoměsta*. Praha: Paseka, 7-53.
- NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY o osobitných ustanoveniach na podporu cieľa Európska územná spolupráca z Európskeho fondu regionálneho rozvoja. (2011): [online]. [cit. 2019-05-05] Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011PC0611&from=sk>.
- NÁRODNÁ STRATÉGIA REGIONÁLNEHO ROZVOJA SR (2010): *Národná stratégia regionálneho rozvoja SR* [online]. [cit. 2019-08-05]. Dostupné na: <http://www.mpsr.sk/mvrrfiles/003994a.pdf>.
- NÉMETHOVÁ, J., ŠIMÁNEK, L. (2013): Regionálne diferenciácie analýzy v kontexte Slovenska v roku 2011. In: *Geografické štúdie*, 1, 88-113.
- NIŽŇANSKÝ, V. (2005): *Decentralizácia*. [online]. [cit. 2019-08-20]. Dostupné na: <http://www.vlada.gov.sk/decentralizacia/dokumenty>.
- NIŽŇANSKÝ, V. (2007): *Regionálne disparity, rozsah a možnosti riešenia*. [online]. [cit. 2019-05-20]. Dostupné na: http://www.komunal.eu/subory/Region_lne_disparity_text.pdf.
- NOSEK, V., NETRDOVÁ, P. (2009): Přístupy k měření významu geografického rozměru společenských nerovnoměrností. In: *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 114, 1, 52-65.
- NOVÁČEK, A. (2014): Historical-geographical determinants of the west-east territorial disparities in the Central European countries. In: *Europa XXI.*, 26, 5-13.
- NOVÁK, J., TŘEBICKÝ, V., BARTOŠ, L., HRABALÍKOVÁ, M. (2011): *Vyhodnocování strategie udržitelného rozvoje na místní úrovni – návrh indikátorů*. [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné na: http://www.mmr.cz/getmedia/d78e4d0e-0ad1-46b3-9d37-e83b4341f717/publikace_TIMUR.
- OECD (2002): *Geographic Concentration and Territorial Disparity in OECD Countries*. OECD Publications Service, Paris, [online]. [cit. 2019-06-10]. Dostupné na: <http://www.oecd.org/>.
- OECD (2008): *Directorate for financial and enterprise affairs*. OECD Publications Service, [online]. [cit. 2019-08-20]. Dostupné na: <http://www.oecd.org/>.
- OXFORD DICTIONARIES (2014): *Origin of the word disparity*. [online]. [cit. 2019-06-15]. Dostupné na:

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/disparity?q=disparity>.

- PAASI, A., HARRISON, J., JONES, M. (2018): *Handbook on the Geographies of Regions and Territories*. UK: Edward Elgar Publishing Limited, 530 s., ISBN 978-1-78536-580-5.
- PADOVÁ, J., PIROVÁ, B., POTOMOVÁ, J. (2012): Analýza regionálnych disparít na príklade vybraných ukazovateľov v období rokov 2004-2010 na území Slovenskej republiky. In: Klímová, V. Žítek, V. (eds.): *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*, Brno: Masarykova univerzita, 69-80, ISBN 978-80-210-5875-0.
- PAPCUNOVÁ, V. (2012): Hodnotenie regionálnych disparít pomocou vybraných metód regionálnej ekonomickej analýzy. In: *Geografické informácie*, 16, 2, 89-104.
- PAPCUNOVÁ, V., GEČÍKOVÁ, I. (2007): *Návody na cvičenia z regionálnej ekonomiky*. Nitra: SPU v Nitre, s. 70.
- PCS PL-SK (2007): *Program cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013*. [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: http://www.euroregion-tatry.pl/ewt/files/2009-03-29-Operacny_program_cezhranicnej_spoluprace_PL-SK_2007-2013.pdf
- PECHO, J. (2012): *Zmena klímy: globálny problém s lokálnymi dopadmi*. Praha: AV ČR, 29 s. [online]. [cit. 2019-09-16]. Dostupné na: <http://www.nun.sk/zmena.pdf?pdf=JozkoPechoZmenaKlimy>.
- PEREGRIN, S., KARAHUTA, M. (2014): Skupinový analytický hierarchický proces a jeho využitie v manažmente spoločnosti. In: *Mladá veda*, 2, 3, 60-69.
- PERKMANN, M. (2002): *The rise of the Euroregion. A bird's eye perspective on European cross-border co-operation*. Department of Sociology, Lancaster University, 19 s. [online]. [cit. 2019-05-02] Dostupné na: <http://www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/perkmann-rise-of-euroregion.pdf>.
- PERKMANN, M. (2003): Cross-border regions in Europe, significance and drivers of regional cross-border cooperation. In: *European urban and regional studies*, 10, 2, 153-172.
- PO-kraj.sk (2019): *Program cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013*. [online]. [cit. 2019-09-15]. Dostupné na: <https://www.po-kraj.sk/sk/samosprava/projekty/cezhranicne-programy/polsko-slovensko/>

- POLÁČKOVÁ, L. (2010 b): Problémy s vymedzovaním marginálnych regiónov. In: *Zborník recenzovaných príspevkov Študentskej vedeckej konferencie*. Bratislava: Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, 1089-1094.
- POLÁČKOVÁ, L. (2010a): Parciálne prístupy k štúdiu marginality. In: *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 54, 1, 157-169.
- PRNO, I. (2006): *Klastre – nové nástroje ekonomického rozvoja*. [online]. [cit. 2019-08-30]. Dostupné na: http://comm1.sopk.sk/webdb/platon.nsf/69bc7b5f5e190342c1256ed-900d900472a8c/1D71121581756857C12570AE00232F8D/File/Clanok_Klastre_06_priloha.doc.
- PROGRAM PREVENČIE A MANAŽMENTU ZOSUVNÝCH RIZÍK NA OBDOBIE ROKOV 2014–2020 (2018): *Program prevencie a manažmentu zosuvných rizík na obdobie rokov 2014–2020* [online]. [cit. 2019-11-05]. Dostupné na: <https://www.minzp.sk/files/sekcia-geologie-prirodných-zdrojov/program-prevencie-manazmentu-zosuvnych-rizik-2014-2020-aktualizacia.pdf>.
- PRŮVODCE KLASTREM (2007): *Průvodce klastrem*. Agentúra Czechinvest, [online]. [cit. 2019-02-16]. Dostupné na: <http://www.czechinvest.org/data/files/pruvodce-klastrem-63.pdf>.
- PUNT, C., PAUW, K., MOHUBE, E., GILIMANI, B., RANTHO, L., LEAVER, R., MCDONALD, S., CHANT, L., VALENTE, CH. (2003): *Measures of Poverty and inequality: A Reference Paper*. [online]. [cit. 2019-08-15]. Dostupné na: <file:///C:/Users/User/Downloads/tp030004.pdf>.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. (2002): Socioekonomická úroveň regiónov na Slovensku – regionálne disparity. In: *Zborník z konferencie Vyspelé regióny – silný štát*, Banská Bystrica.
- RAJČÁKOVÁ, E. (2001): Cezhraničná spolupráca ako jedna z foriem rozvoja regiónov. In: *Geografie XII.*, Brno: PdF MU, 159-163.
- RAJČÁKOVÁ, E. (2005): *Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava, Prírodovedecká fakulta, UK, 120 s., ISBN 80-223-2038-2.
- RAJČÁKOVÁ, E. (2006): Regionálne disparity na Slovensku - vývoj a súčasný stav. In: *Geografická revue*, 2, 2, 425-448.
- RAJČÁKOVÁ, E. (2009): *Regionálny rozvoj a regionálna politika Európskej únie a Slovenska*. Bratislava: Geo-grafika, 136 s., ISBN 970-80-89317-09-7.
- RAJČÁKOVÁ, E., KUSEDOVÁ, D. (1993): Zhodnotenie stavu a vývoja nezamestnanosti v ČSFR. In: *Acta Geographica, Universitatis Comenianae*, 32, 271-285.

- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. (2011): Regionálna štruktúra Slovenska v posledných troch desaťročiach. In: *Acta regionalia et environmentalica*, 8, 2, 29-37.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. (2012): Regionálne disparity a konkurencieschopnosť regiónov Slovenska. In: Klímová, V. Žitek, V. (eds.): *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*, Brno: MU, 59-68, ISBN 978-80-210-5875-0.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. (2014): Regionálne disparity na Slovensku v kontexte kohéznej politiky EÚ 2007-2013. In: *Geographia Slovaca*, 28, 101-126.
- REGIONÁLNY ROZVOJ A SÚDRŽNOSŤ PO ROKU 2020: NOVÝ RÁMEC V SKRATKE (2018). [online]. [cit. 2019-10-29]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-new-framework-glance_sk.pdf
- RETROSPEKTÍVNY SLOVNÍK OBCÍ ČSSR 1850-1970 (1978): *Retrospektívny slovník obcí ČSSR 1850-1970*, Praha: Federálny štatistický úrad.
- ROALANDT, T. J. A., HERTOOG, P.D. (1998): *Clusters Analysis & Cluster Based Policy in OECD Countries*. Draft synthesis report on Phase 1 OECD – Focus Group on industrial clusters. The Hague/Utrecht.
- ROČENKA PRIEMYSLU 2018 (2019): *Ročenka priemyslu 2018*. Bratislava: ŠÚ SR.
- ROUGEMONT (1978): *L'Avenir est Notre Affaire*. Paris: Seuil Publisher, 760 s.
- RUMPEL, P. (2002): *Teritoriální marketing jako koncept územního rozvoje*. Ostrava: PŘF OU, Spisy Přírodovědecké fakulty OU, 145, 179 s., ISBN 978-80-70428-30-6.
- RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2008): *Měkké faktory regionálního rozvoje*. Ostrava: Ostravská univerzita, 186 s., ISBN 978-80-7368-435-8.
- RÝSOVÁ, L. (2009): *Regióny, regionálny rozvoj, regionálna politika a dosahovanie hospodárskej a sociálnej súdržnosti v rámci Európskej Únie*. Zvolen: Bratia Sabovci s.r.o., 193 s., ISBN 978-80-8083-875-1.
- SASSEN, S. (1991): *The Global City*. New York, London, Tokyo. Princenton: University Press.
- SCOTT, J. (1999): *Comprehending transboundary regionalism: Developing an analytical domain for comparative research*. [online]. [cit. 2017-11-05]. Dostupné na: <https://www.semanticscholar.org/paper/James-Scott-Comprehending-Transboundary-Regionalism-Scott/0236d1867301b8f79e570102e90>.

- Sk2007-2013.plsk.eu (2019): *Popisy projektov PL-SK*. [online]. [cit. 2019-09-16]. Dostupné na: <http://sk2007-2013.plsk.eu/index/?id=647bba344396e7c8170902bcf2e15551>.
- SKOKAN, K. (2004): *Konkurenceschopnosť, inovácie a klastry v regionálnom rozvoji*. Ostrava: Repronis, 160 s., ISBN 80-7329-059-6.
- SLAVÍK, V. (2002): Cezhraničná spolupráca, euroregióny v SR a výskum ich doterajších aktivít. In: Falt'an (ed.): *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch*. Bratislava: NK UNESCO – Most, Sociologický ústav SAV, 91-108.
- SLAVÍK, V. (2013): *Cezhraničná a partnerská spolupráca*. Bratislava: Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta. ISBN 978-80223-3552-2.
- SLOBODA, D. (2006): *Slovensko a regionálne rozdiely. Teórie, regióny, indikátory, metódy*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M.R. Štefánika. [online]. [cit. 2014-07-15]. Dostupné na: http://www3.ekf.tuke.sk/re/Disparity%20a%20perifernost/Regionalne%20disparity/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf.
- SLOBODNÍKOVÁ, O. (2010): Analýza vybraných socioekonomických a environmentálnych ukazovateľov v krajinách SR v období 1998 – 2008 v kontexte regionálnych disparít. In: *Geographia Cassoviensis*, 4, 2, 201–205.
- SLOVNÍK CUDŽÍCH SLOV (2014): *Disparita*. [online]. [cit. 2019-06-15]. Dostupné na: <http://slovníkcudzichslov.eu/slovo/disparita>.
- SLOVNÍK KU (2017): *Verejná mienka*. [online]. [cit. 2018-12-15]. Dostupné na: <http://slovník.ku.sk/encyclopedia/verejna-mienka-2/>.
- SMĘTKOWSKI, M. (2015): Spatial Patterns of Regional Economic Development in Central and Eastern European Countries. In: *Geographia Polonica*, 88, 4, 539-555.
- SPIŠIAK, P. (2002): Geografické aspekty euroregiónov Slovenska (Bližší pohľad na NUTS II – Slovensko juhozápad a Euroregión Biele-Biele Karpaty). In: Falt'an (ed.): *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch*. Bratislava: NK UNESCO – Most, Sociologický ústav SAV, 109-130.
- STANKOVIČOVÁ, I., VOJTKOVÁ, M., (2007): *Viacrozmerné štatistické metódy s aplikáciami*. Bratislava: Iura Edition, 261 s., ISBN 978-80-8078-152-1.
- STATUTES FOR THE ASSOCIATION OF EUROPEAN BORDER REGIONS (AEBR) (2015): *Association of European Border Regions* [online]. [cit. 2019-04-11]. Dostupné na: https://www.aebr.eu/files/publications/Satzung_EN.pdf.

- STRATÉGIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRE MLÁDEŽ NA ROKY 2014 – 2020 (2014): *Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020*. Ministerstvo školstva, vedy a výskumu.
- SUCHÁČEK, J. (2002): Hraničný región: Konec pohybu v bludném kruhu? In: *Regionální politika kandidátskych zemí před vstupem do Evropské unie*. Ostrava: VŠB – TU Ostrava.
- SUCHÁČEK, J. (2005): Vybrané determinanty image regionu v krátkodobé a dlouhodobé perspektivě. In: Rumpel, P. (ed.) – *Inovativní koncepty v socioekonomickém rozvoji územních jednotek*. Mezinárodní pracovní seminář, Ostrava, 114-125, ISBN 80-7368-261-3.
- SUCHÁČEK, J. (2008): Územní nerovnosti v teóriích regionálního rozvoje. In: *Regionální disparity*, 2, 33-55.
- SVATOŠOVÁ, NOVOTNÁ (2012): Regionální disparity a jejich vývoj v České republice v letech 1996-2010. In: *Acta Universitatis Bohemiae Meridionalis*, 15, 1, 103-110.
- SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. In: *Sociologický časopis*, 39, 2, 217-233.
- ŠEFARA, J., KOVÁČ, M., PLAŠIENKA, D., ŠUJAN, M. (1998): Seismogenic zones in the Eastern Alpine-Western Carpathian-Pannonian junction area. In: *Geologica carpathica*, 49, 4, 247-260
- ŠIMKOVÁ, H., TEJ, J. (2010): Možnosti cezhraničnej spolupráce v slovensko-poľskom pohraničí. In: *Národná a regionálna ekonomika VIII: zborník príspevkov z konferencie*. Košice: TU, 891-897.
- ŠTIKA, R. (2004): Regionální rozdíly v Česku v 90. letech v kontextu novodobého vývoje. In: *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 109, 1, 15-26.
- ŠTOFKO, S., ŠTOFKOVÁ, K. (2005): *Rozvoj prihraničných regiónov a európska regionálna politika*. [online]. [cit. 2019-04-06]. Dostupné na: http://www3.ekf.tuke.sk/cers/cers2005/doc/_Stofko.pdf.
- ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E. (2014): Regionálne disparity v sociálno-ekonomickej úrovni regiónov Slovenska v rokoch 2001-2013. In: Lauko, V. a kol. (eds.): *Regionálne dimenzie Slovenska*, Bratislava: Univerzita Komenského, 257-294, ISBN 978-80-223-3725-0.
- TEJ, J. (2006): Praktické využitie bodovej metódy hodnotenia regionálneho rozvoja. In: *Folia Geographica*, 10, 521-526.
- TEJ, J., KRASNOĐBSKI, M. (2014): Vývoj názorov na problémy cezhraničnej spolupráce na severe Prešovského samosprávneho kraja. In: Benč, V.,

- Dudinský, V. (eds.): *Výzvy a príležitosti pre rozvoj slovensko-poľskej cezhraničnej spolupráce*. Krosno: Arete Sp., 23-30.
- TIEPOH, M. G., DRESSLER, J., BURNS, M. (2004): *Seven reports on the identification of rural indicators for rural communities (new rural economy project)*. Quebec: The Canadian Rural Revitalization Foundation, Université Rurale Quebecoise.
- TOMEŠ, J. (2003): Regiony Evropské unie. Evropa regionů. In: *Geografické rozhledy*, 13, 1, 26-27.
- TULEJA, P. (2008): Možnosti měření regionálních disparit – nový pohled. In: *Sborník přednášek – Regionální disparity – jejich pojetí, klasifikace a měření*. Ostrava. 10 s.
- TVRDOŇ, J. (2013): Odras reality v koncepčných prístupoch vysvetľujúcich regionálny rozvoj. In: *XVI. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*, Brno: MU, 17-22, ISBN 978-80-210-6257-3.
- TVRDOŇ, J., HAMALOVÁ, M., ŽÁRSKA, E. (1995): *Regionálny rozvoj*. Vysokoškolské skriptá. Národnohospodárska fakulta, Bratislava: Ekonomická univerzita, 174 s., ISBN 80-225-0671-0.
- URA, K., ALKIRE, S., ZANGMO, T. (2012): *An Extensive Analysis of GNH Index*. Centre for Bhutan Studies. [online]. [cit. 2018-08-17]. Dostupné na: <http://www.grossnationalhappiness.com/wp-content/uploads/2012/10/An%20Extensive%20Analysis%20of%20GNH%20Index.pdf>.
- VESELOVSKÁ, Z. (2015): Sociálne nerovnosti a možnosti ich merania. In: *Geographia Cassoviensis*, 9, 1, 69-79.
- VILÁGI, A., STRÁŽAY, T., BENČ, V. (2006): *Analýza cezhraničnej spolupráce a rozvoja prihraničných regiónov s krajinami V4 a definovanie priorít cezhraničnej spolupráce pre predsedníctvo SR vo V4*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 70s.
- VILČEK, J. (2011): Potenciály a parametre kvality poľnohospodárskych pôd Slovenska. In: *Geografický časopis*, 63, 2, 133–154.
- VILČEK, J., KRUSKOVÁ, Z., SOPKO, P., BUJNOVSKÝ, R. (2013): Multifunkčnosť pôdy a jej prínos pre spoločnosť. In: *Folia geographica*, 21, 129-138.
- VILLAYERDE, J. (2006): Indicators of regional economic convergence. In: De Lombaerde, P. (ed.): *Assessment and Measurement of Regional Integration*. London: Routledge, 146-161, ISBN 0-415-36635-6.
- VOLBY DO VÚC (2017): *Prieskumy verejnej mienky pre voľbami*. [online]. [cit. 2018-12-15]. Dostupné na: <https://volbydovuc2017.sk/prieskumy/>.

- VOß, R. (2004): Regionale Wirksamkeit von Hochschulen – ein Konzept zur Analyse und Bewertung. In: *Wissenschaftliche Beiträge der Technischen Fachhochschule Wildau. Heft*, 103-113.
- VRTĚNOVÁ, L., SOBOTKA, M., MALÁ, L. (2009): Measurement of regional disparities and economic competitiveness of a regions. In: *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D*, 14, 287-300.
- VÝROSTOVÁ, E. (2010): *Regionálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava: Iura Edition, 352 s., ISBN 978-80-8078-361-7.
- WANG, Y., FANG, CH., XIU, CH., LIU, D. (2012): A New Approach to Measurement of Regional Inequality in particular Directions. In: *Chinese Geographical Science*, 22, 6, 705-717.
- WASSENBERG, B., REITEL, B. (2015): *Territorial cooperation in Europe - A historical perspective*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. 172 p., ISBN 978-92-79-49501-4.
- WIĘCKOWSKI, M., D. MICHNIAK, M. BEDNAREK-SYCZEPAŃSKA, B. CHRENKA, V. IRA, T. KOMORNICKI, P. ROSIK, M. STĘPNIAK, V. SZÉKELY, P. ŚLESZYŃSKI, D. ŚWIĄTEK, WIŚNIEWSKI, R. (2012): *Pol'sko-slovenské pohraničie z hľadiska dopravnej dostupnosti a rozvoja cestovného ruchu*. Varšava: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk a Bratislava: Geografický ústav SAV, 284 s., ISBN 978-83-61590-93-4.
- WISHLADE, F., YUILL, D. (1997): Measuring Disparities for Area Designation Purposes: Issues for the European Union. In: *Regional and Industrial Policy Research Paper*, 24, Glasgow: University of Strathclyde, 33 s.
- WOLFE, D. (2001): *Globalization, Information, and Communication Technologies and Local and Regional Innovation Systems*. Toronto: University of Toronto.
- ZARYCKI, T. (2009): *Peryferie. Nowe ujęcia zależności centro-peryferyjnych*. Warszawa: Scholar, 363 s., ISBN 978-83-7383-365-4.
- ZDRAŽIL, P. KRAFTOVÁ, I. (2012): Konvergují regiony zemí V4? In: Klímová, V., Žitek, V. (eds.): *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*, Brno: Masarykova univerzita. 48-58, ISBN 978-80-210-5875-0.
- ZEMKO, I., BUČEK, J. (2000): Problémy cezhraničnej spolupráce a jej inštitucionálneho rámca na príklade regiónu Bratislavy. In: *Geografické spektrum*, 2, 43-54.
- ZIELINSKI, M. (1997): Współpraca transgraniczna między władzami lokalnymi państw Unii Europejskiej. In: Mika, C. (ed.): *Polska w Unii Europejskiej: perspektywy, warunki, szanse i zagrożenia*. Toruń: Tow. Nauk. Organizacji i Kierownictwa, 227-242.

ZILINSKAZUPA.SK (2019): *Operačný program cezhraničná spolupráca Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013*. [online]. [cit. 2019-09-15]. Dostupné na: <http://www.zilinskazupa.sk/sk/medzinarodna-spolupraca/eurofondy/operacny-program-cezhranicna-spolupraca-polsko-slovenska-republika-2007-2013.html>

ŽIŽKA, M. (2007): Faktorová analýza hospodársky slabých oblastí v Libereckém kraji. In: *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Liberecké ekonomické fórum 2007*, 1005-1011, ISBN978-80-7372-243-2.

Zákon č. 336/2015 Z.z. o podpore najmenej rozvinutých okresov

www.statistics.sk

www.nbs.sk

<https://www.ndsas.sk/narodna-dialnicna-spolocnost>

<https://www.minzp.sk/files/environmentalna-regionalizacia-sr.pdf>

<https://www.svp.sk/sk/povodne/historicke-povodne>

<https://savesk.sk>

<https://www1.pluska.sk/Regiony>

<https://www.enviroportal.sk/uploads/files/Regionalizacia/2016/2Voda.pdf>

<https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=1621>

<http://geo.enviroportal.sk/atlassr/>

<https://www.enviroportal.sk/europska-environmentalna-agentura>

<https://worldoceanreview.com/en/>

<https://www.quark.sk/zvyšovanie-hladiny-oceanov/>

<http://www.unis.unvienna.org/unis/sk/topics/lldc.html>

<https://www.eea.europa.eu/sk/articles/aky-vplyv-maju-environmentalne-hrozby>

www.eea.europa.eu/sk/signaly-eea/signaly-2015/rozhovor/zmena-klimy-a-ludske-zdravie

https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion7/7cr_sk.df

<http://www.huskroua-cbc.net/sk/>

<https://www.grantexpert.sk/operacne-programy/cezhranicne-programy/>

<https://portal.cor.europa.eu/egtc/CoRAactivities/Pages/welcome.aspx>

<http://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/narodna-strategia-zamestnanosti/>

<http://www.employment.gov.sk/files/ministerstvo/konzultacne-organy/rada-vlady-sr-ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost/navrh-strategie-statnej-politiky-vo-vztahu-k-mladezi-roky-2014-2020.pdf>

https://portal.cor.europa.eu/egtc/Register/Documents/2465_egtc_map.pdf

<https://www.freshmagazine.eu/najvyššie-položené-mesta-na-svete-ako-vyzera-zivot-v-zavratnej-nadmorskej-výške/>

Regionálny rozvoj – faktory, disparity a cezhraničná spolupráca

Autori: Doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD.
RNDr. Martin Rosič, PhD.
PaedDr. Alena Madziková, PhD.
RNDr. Juliana Krokusová, PhD.
Mgr. Tomáš Pasternák, PhD.
Ing. Ján Kozoň

Pracovisko autorov: Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky
FHPV PU Prešov

Recenzenti: Doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.
Doc. Ing. Juraj Tej, PhD.

Vydal: Prešovská univerzita
Vydanie: prvé
Rozsah: 320 strán (18,1 AH)
Formát: B5
Náklad: 200 ks
Tlač:

ISBN
EAN